

Līdzdalības iespējas sabiedriski saistošu
lēmumu pieņemšanas procesā valsts
līmenī: referendumi, petīcijas un
demokrātijas jauninājumi

2025. gada februāris

Pētījuma galaziņojums

LATVIJAS REPUBLIKAS
SAEIMA

Par ziņojuma saturu ir atbildīgas tā autores Liene Rācene-Riekstiņa, Inese Grumolte-Lerhe, Ilona Beizītere un Malvīne Stučka.

Pārpublicēšanas, citēšanas vai citādas izmantošanas gadījumā atsauce uz ziņojumu, tā autoriem un Latvijas Republikas Saeimu ir obligāta. Nekomerčiālos nolūkos ziņojumu drīkst pārpublicēt vai citādi izmantot bez īpašas saskaņošanas ar Latvijas Republikas Saeimu un ziņojuma autoriem.

Atsaucoties uz ziņojumu, izmantojama šāda norāde:

Rācene-Riekstiņa, L., Grumolte-Lerhe, I., Beizītere, I. un Stučka, M., 2025. *Līdzdalības iespējas sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanas procesā valsts līmenī: referendumi, petīcijas un demokrātijas jauninājumi*. Pētījuma galaziņojums. Rīga, Latvija: Latvijas Republikas Saeimas Analītiskais dienests.

Latvijas Republikas Saeima un ziņojuma autores nav atbildīgas par ziņojumā iekļautās informācijas turpmāku izmantošanu un tās sekām.

Ziņojums neatspoguļo Latvijas Republikas Saeimas kā likumdevēja viedokli.

Visas mantiskās tiesības uz ziņojumu pieder Latvijas Republikas Saeimai.

Rīga, 2025

PĒTĪJUMA MĒRĶIS

Apzināt un raksturot valsts līmenī rīkoto referendumu, deliberatīvo pasākumu, kā arī petīciju iesniegšanas un aprites praksi Eiropas valstīs, padziļināti šajā jomā analizējot situāciju Latvijā.

PĒTĪJUMĀ APSKATĪTIE JAUTĀJUMI:

1. Kā dažādās valstīs tiek regulēta referendumu rīkošana, kā arī petīciju iesniegšana un aprite parlamentā, un kādi ir aktuālie izaicinājumi šajā kontekstā?
2. Kādi faktori ietekmē sabiedrības līdzdalību sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā valsts līmenī?
3. Kādi ir deliberatīvo pasākumu mērķi un valstu pieredze to rīkošanā?

Satura rādītājs

GALVENIE SECINĀJUMI	3
IEVADS.....	6
1. LĪDZDALĪBA POLITISKAJĀ PROCESĀ	7
2. REFERENDUMI	13
2.1. Referendumu iedalījums	13
2.2. Referendumi: pamata fakti un ierobežojumi	16
2.3. Kvorumi referendumos.....	18
2.4. Kāpēc referendumu būtu jārīko?	20
2.5. Ar referendumu rīkošanu saistītie izaicinājumi	20
2.5.1. Nepietiekamas un zemas līdzdalības nozīme referendumu iznākumā	20
2.5.2. Referendumā izlemjamā jautājuma noformulēšana	21
2.5.3. Iespējamā trešo pušu ietekme uz referendumu iznākumu.....	21
2.5.4. Referendumu kampaņas	22
2.6. Starptautiskie ieteikumi referendumu organizēšanai.....	23
3. PETĪCIJAS	26
3.1. Jēdziena tvērums	26
3.2. Kāpēc parakstīt un iesniegt petīcijas?.....	27
3.3. Petīciju iesniegšana un aprite: prakse un nosacījumi	28
4. DELIBERATĪVIE PASĀKUMI: JAUNINĀJUMS LĪDZDALĪBAS IESPĒJU SPEKTRĀ	34
4.1. Kā tiek organizēts deliberācijas jeb apspriežu process?	35
4.2. Deliberatīvo pasākumu ietvaros gūto secinājumu un ieteikumu pielietojums	37
5. LATVIJA: STATUS QUO, IZAIČINĀJUMI UN PERSPEKTĪVAS	41
5.1. Referendumi	44
5.1.1. Tautas nobalsošanas (referenduma) tiesiskais ietvars.....	44
5.1.2. Tautas nobalsošanas (referenduma) iedalījums.....	44
5.2. Vēlētāju likumdošanas iniciatīva (tautas iniciatīva)	46

5.3. Kolektīvie iesniegumi (petīcijas) Latvijā	49
5.4. Līdzdalīgo personu loks un vecuma sliekšnis	57
5.5. Dažādie referendumu kvorumi un sliekšņi	58
5.6. Ierobežojumi nodot jautājumu tautas nobalsošanai	61
5.7. "Vecā" parakstu vākšanas kārtība, līdzšinējās diskusijas un izaicinājumi	62
5.7.1. Referendumu reforma	62
5.7.2. Ar vienas desmitās daļas vēlētāju iesaisti saistītie izaicinājumi	63
5.7.3. Ar referendumiem saistītās izmaksas	66
5.8. Iespējamie izmaiņu virzieni	66
6. SABIEDRĪBAS LĪDZDALĪBU SABIEDRISKI SAISTOŠU LĒMUMU PIENĒMŠANĀ IETEKMĒJOŠIE FAKTORI	68
6.1. Informētība par politisko procesu	68
6.2. Pārliecība par spēju ietekmēt procesus un uzticēšanās.....	70
6.3. Sociālais kapitāls un sociālā iesaiste	74
6.4. Sociālekonomiskie un demogrāfiskie faktori	75
6.5. Racionālajā izvēlē balstītie faktori.....	76
6.6. Vēsturiskais mantojums.....	76
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI.....	78
PIELIKUMI	102
Referendumi Eiropas Savienības valstīs, Amerikas Savienotajās Valstīs, Apvienotajā Karalistē, Kanādā un Norvēģijā	103
Petīcijas Eiropas Savienības valstīs, Apvienotajā Karalistē, Kanādā un Norvēģijā.....	114
Deliberatīvo pasākumu modeļi.....	129
PIELIKUMOS IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI.....	141

GALVENIE SECINĀJUMI

Mūsdienās aizvien biežāk raisās diskusijas par mehānismiem, kas ļautu iedzīvotāju balsis padarīt dzirdamākas valsts varas institūcijām arī starp vēlēšanām. Iedzīvotāju līdzdalības nepieciešamības pamatojums politiskajos procesos balstās noteiktos normatīvos pieņemumos par sabiedriski politiskā procesa optimālu organizāciju un demokrātijas kvalitāti, ideālo un optimālo sabiedrības iekārtojumu, politisko varu un tās leģitimitātes avotiem, kā arī iedzīvotāju attiecībām ar valsts varas institūcijām.

Attiecībā uz iedzīvotāju iesaisti sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā bieži vien tiek uzsvērts tieši process, ne tik daudz rezultāts. Šādā izpratnē aktuālas ir plašas līdzdalības iespējas. Vienlaikus ir nepieciešams apzināt arī šajā kontekstā aktuālos izaicinājumus un spēt tos risināt. Bažas rada gan trešo pušu ieinteresētība attiecībā uz noteiktu līdzdalības procesa iznākumu un līdzdalības mehānismu izmantošana pretēji paredzētajiem mērķiem, gan arī, piemēram, problēmas saistībā ar līdzsvarotu un precīzu iedzīvotāju interešu pārstāvību.

Iedzīvotāju līdzdalības paplašināšanas idejas pretinieki norāda, ka līdzdalībai būtu jāaprobežojas ar iespēju vēlēšanās izraudzīties politisko eliti, kuras pilnīgā pārziņā nodot lēmumu pieņemšanu laikā starp vēlēšanām. Tāpat tiek uzsvērts, ka vairumam iedzīvotāju trūkst specifisku zināšanu, kas vajadzīgas sabiedrības pārvaldīšanai un lēmumu pieņemšanai.

Sabiedrības līdzdalību sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanas procesos var ietekmēt sarežģīta dažādu faktoru mijiedarbība. Šo faktoru ietekmes apzināšanās atkarībā no mērķa var vai nu palīdzēt radīt vidi, kas veicina aktīvu sabiedrības līdzdalību, vai – tieši pretēji – to apgrūtināt. Šo faktoru pārziņāšana arī ļauj izprast un prognozēt līdzdalības rādītājus. Rezumējot šajā kontekstā būtisko faktoru daudzveidību, iespējams izdalīt sešas pamata faktoru grupas:

- informētība par politisko procesu;
- pārliecība par spēju ietekmēt politiskos procesus un uzticēšanās institūcijām;
- sociālais kapitāls un sociālā iesaiste;
- demogrāfiskie un sociālekonomiskie faktori;
- racionālajā izvēlē balstītie faktori;
- vēsturiskais mantojums.

Dažādos empīriskajos pētījumos konstatētas atšķirīgas sakarības. Piemēram, nav viennozīmīgas atbildes uz to, vai apmierinātība ar politisko procesu un *status quo* kopumā iedzīvotājus mudina uz politisko līdzdalību vai arī drīzāk attur no tās.

Taču pētījumos visai pārliecinoši apstiprināta hipotēze, ka sabiedriski politiskajos procesos vairāk piedalās tādi cilvēki, kas ieguvuši augstāku izglītību un ir finansiāli nodrošināti. Gados vecāki cilvēki politiskās līdzdalības ziņā ir aktīvāki nekā jaunāki cilvēki, taču jaunieši mazāk izvēlas ierastās līdzdalības formas, bet dod priekšroku alternatīvām jeb jaunām līdzdalības formām. Turklāt jauniešiem esot raksturīgi izvēlēties tādas politiskās līdzdalības formas, kuras paši ne vienmēr uzskata par efektīvākajām, lai panāktu savas balsis sadzirdēšanu, un pats līdzdalības process viņiem esot svarīgāks par iznākumu.

Veselā virknē valstu, tostarp sekmīgi funkcionējošās demokrātijās, ne vien vēlētājiem nav paredzēta iespēja iniciēt referendumu rīkošanu, bet referendumu valsts līmenī vispār nav rīkojami.

Ar referendumu rīkošanu ir saistītas vairākas iespējamās problēmas, piemēram, kopumā zemie līdzdalības rādītāji; mazākuma iespēja gūt priekšrocības tādos referendumos, kuros bijusi zema balsotāju aktivitāte, iepretī neaktīvā vairākuma interesēm. Referendumu var kļūt par "institucionālu ieroci" spēcīgu interešu grupu vai citu trešo pušu rokās, ja sekmīgi izrādījušies to centieni panākt noteikta jautājuma nodošanu nobalsošanai, kā arī stimulēt vai – tieši pretēji – kavēt parakstu vākšanu referendumu iniciēšanai un ar spēcīgu kampaņu ietekmēt balsojumu sev vēlamā virzienā.

Noteiktu jomu jautājumus mēdz nenodot izlemšanai referendumā, nereti to pamatojot citstarp ar attiecīgo jomu niansēto raksturu un specifiskajām zināšanām, kas nepieciešamas, lai par šādām jomām spriestu. Šāda pieeja gan netiek viennozīmīgi vērtēta.

Ierasta valstu prakse ir paredzēt noteiktu nosacījumu izpildi, lai referenduma rezultāts tiktu ņemts vērā. Šie nosacījumi bieži vien ietver dalības kvorumu (visbiežāk 50 % no balsstiesīgo iedzīvotāju skaita) un apstiprināšanas kvorumu (parasti virs 50 % no referendumā piedalījušos balsotāju skaita). Kvoruma noteikšana var gan mazināt līdzdalības rādītājus, gan veicināt tā dēvēto stratēģisko balsošanu referendumā.

Petīciju aprites sistēmu var uzskatīt par efektīvu, ja ir skaidri noteiktas parlamenta funkcijas attiecībā uz petīciju izskatīšanu, ir izstrādāts nepārprotams un iespējami ērts petīciju iesniegšanas un aprites mehānisms, petīciju izskatīšanā tiek ievērots godīgums un parlamenta rīcībā ir petīciju izskatīšanai nepieciešamie resursi.

Dažādās valstīs daudz tiek strādāts, lai pilnveidotu petīciju iesniegšanas procedūru, citstarp integrējot tajā digitālos risinājumus. Visbiežāk šim nolūkam kalpo parlamenta vai kādas trešās puses, piemēram, nevalstiskās organizācijas (turpmāk arī – NVO), speciāli uzturētas tiešsaistes platformas.

Šajā pētījumā aptvertajās valstīs visbiežāk parlamentam ir pienākums uzturēt atgriezenisko saiti ar petīcijas iesniedzēju, informējot to par petīcijas izskatīšanas gaitu un rezultātu. Bieži vien parlaments uztur publiski pieejamu tiešsaistes petīciju reģistru, kurā iekļauj minēto informāciju.

Petīciju parakstīšana uzskatāma par tādu politiskās līdzdalības formu, kas tās īstenošanai nepieciešamās nelielās piepūles dēļ var ātri mobilizēt individuus, taču neveicina viņu politisko aktivitāti un iesaisti ilgtermiņā. Tā drīzāk ir uzskatāma par sporādisku aktivitāti.

Dažādu valstu referendumu un petīciju prakses regulējuma pārlūkojums ļauj secināt, ka šīs prakses ir samērā atšķirīgas. Valstīs nav konstatējams tāds mehānisms, kas kalpotu kā vispārējs paraugs, un ko bez pārveidojumiem būtu iespējams integrēt Latvijas praksē. Citviet iedibinātās prakses nosaka citstarp tādi aspekti kā valsts pārvaldes forma, demokrātijas tradīcijas, parlamenta uzbūve (vienpalātas vai vairāku palātu parlaments), citu valsts varas institūciju raksturs un to savstarpējā mijiedarbība, specifiski vēsturiskie, sociālie u. c. aspekti.

Satversmes normas, kas nosaka līdzdalības iespējas sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā valsts līmenī, piedaloties referendumos vai realizējot vēlētajū likumdošanas iniciatīvas tiesības, sabiedrības locekļiem Latvijā rada tādu politiskās līdzdalības ietvaru, kur viņiem ir atvēlēta samērā pasīva loma. Proti, līdzdalību šādā ceļā iespējams realizēt tikai izņēmuma gadījumos vai kā daļu no mehānisma varas līdzsvara un atsvara sistēmā, kuras mērķis ir nodrošināt, ka dažādiem valsts varas atzariem ir spēja ietekmēt, kā arī kontrolēt vienu otru.

Centienus paplašināt līdzdalības iespējas Latvijā būtu lietderīgi papildināt ar padziļinātu analīzi par to, kā sabiedrība izmanto jau esošās līdzdalības iespējas. Tas ļautu nodrošināt iespējami mērķtiecīgus un ilgtspējīgus risinājumus, uz līdzdalības problemātiku raugoties sistēmiski, citstarp caur šajā pētījumā aplūkoto līdzdalību ietekmējošo faktoru prizmu.

Apsverams darbības virziens būtu risinājumi, kas vēlētajiem sniegtu vairāk saturiski bagātīgas un uztveramas informācijas par apturēto likumprojektu, iesniegto tautas iniciatīvu vai referendumā izlemjamo jautājumu.

Mūsdienās popularitāti gūst deliberatīvās jeb apspriežu demokrātijas elementi politiskās līdzdalības praktizēšanai un tie uzskatāmi par "jauninājumiem" politiskās līdzdalības spektrā. Aizvien tiek meklēti efektīvākie veidi, kādos iedzīvotāju apspriežu gaitā noformulētos secinājumus un priekšlikumus nodot valsts varas institūcijām un atspoguļot to darba kārtībā.

Diskusijās par deliberatīvo pasākumu kā iedzīvotāju līdzdalības formas lietderību galvenais nepieciešamības pamatojuma avots ir normatīvas dabas. Līdzdalības kvalitāte šajā gadījumā jo

sevišķi uzskatāmi ir prioritāra iepretī kvantitātei, proti, tiek uzsvērta iedzīvotāju kompetenta iesaiste jautājumu apspriešanā. Vienlaikus aizvien trūkst empīrisku apliecinājumu tam, ka šādi mehānismi politiskajā sistēmā veicinātu iedzīvotāju interesi par sabiedriski politisko procesu un uzticēšanos valsts varas institūcijām vai sniegtu praktisku ieguldījumu lēmumu pieņemšanas procesā un tādējādi pieņemtie lēmumi būtu optimālāki.

Daļēji tas tā ir arī tāpēc, ka deliberatīvie pasākumi līdz šim rīkoti reti, nesistemātiski, tie vēl aizvien ir vāji integrēti lēmumu pieņemšanas un politikas ciklā valsts varas institūcijās. Turklāt šādi pasākumi demokrātijas kvalitāti var uzlabot vienīgi tad, ja tiek mainīti noteikti pārvaldības procesi un kultūra kopumā, taču pārmaiņām ir nepieciešams ilgs laiks un katrā valstī šajā ziņā ir atšķirīgs konteksts un tradīcijas. Līdz ar to nav pamata apgalvot, ka veiksmīga deliberatīvo pasākumu prakse vienā valstī līdzvērtīgu efektu nodrošinātu arī citviet.

Arī Latvijā deliberatīvās demokrātijas mehānismu izmantošana valsts līmenī vēl aizvien ir sporādiska un vāji aprobēta prakse, līdz ar to ir pārāgri spriest par potenciālajiem ieguvumiem no tās. Turklāt iedzīvotāji biežāk izvēlas tādas politiskās līdzdalības formas, kas prasa mazāku laika patēriņu, savukārt attiecībā uz deliberatīvajiem pasākumiem iezīmējas tieši pretējais – nepieciešami ievērojami laika resursi.

IEVADS

Jau vairākus gadu desmitus, analizējot mūsdienu demokrātijas stāvokli, diskusijās nereti atsaucas uz demokrātijas deficītu un pat krīzi. Vērojama arī iedzīvotāju vilšanās sociālajās un politiskajās institūcijās un uzticēšanās līmeņa mazināšanās tām. Turklāt uzticēšanās trūkums un tās loma politiskās līdzdalības procesos ir abpusgriezīgs zobens, proti, ne vien iedzīvotāji mazāk uzticas institūcijām, bet **arī institūcijām nereti ir raksturīgi ar piesardzību izturēties pret plašākas sabiedrības jeb attiecīgās jomas neprofesionālu iesaisti sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā.**

Dažādās auditorijās **diskusiju centrā nonāk jautājumi par mehānismiem, kas ļautu iedzīvotāju balsis padarīt dzirdamas arī starp vēlēšanām un līdz ar to sekmētu viņu potenciālu veicināt pārmaiņas** (*Altman, 2019; Dalton, 2017; Faucher, 2014; Macq and Jacquet, 2023; Williamson and Barrat, 2022*). Tiek apsvērti arī dažādi līdzdalības formu jauninājumi, starp kuriem bieži tiek minēti tā dēvētie deliberatīvie mehānismi jeb izsvērtā kāda jautājuma apspriešana grupā speciāli tam radītos apstākļos (*Dryzek et al., 2019; Goodin and Dryzek, 2006; Williamson and Barrat, 2022*).

Šajā pētījumā padziļināta uzmanība veltīta divu salīdzinoši klasisku līdzdalības formu, proti, referendumu un petīciju, pielietojumam mūsdienu pārstāvnieciskajā demokrātijā veselā virknē valstu. Iezīmējot politiskās līdzdalības formu jauninājumu spektru, tiks sniegts ieskats deliberatīvās jeb apspriežu demokrātijas piedāvātajos mehānismos un to pielietojumā. Pirmajā nodaļā aprakstīti ieguvumi, ko sniedz politiskā līdzdalība, un ar to saistītie izaicinājumi, raugoties no dažādām perspektīvām. Nākamās trīs nodaļas veltītas attiecīgi tādām politiskās līdzdalības formām kā referendumi, petīcijas (pamatā koncentrējoties uz iespēju iesniegt petīciju parlamentam) un deliberatīvie pasākumi. Piektā nodaļa veltīta tiešās demokrātijas praksei valsts līmenī Latvijā. Savukārt sestajā nodaļā apkopotas un raksturotas galvenās politisko līdzdalību ietekmējošo faktoru grupas.

Sociālajā teorijā, kā arī plaši izplatītā starptautiski aprobētā lietojumā šā pētījuma kontekstā būtiskais jēdziens "pilsonis" (*citizen*) nereti tiek lietots tā plašākajā izpratnē. Proti, runa nav vien par juridisko statusu, bet ar šo jēdzienu arīdzan raksturo aktīvu indivīda dalību kopienas lietu kārtošā (republikāniskā tradīcija). Šis jēdziens var tikt izprasts arī kā "konkrētas vietas iedzīvotājs" un var attiekties uz saikni ar ciemu, pilsētu, reģionu vai valsti. Tātad, tas ne vienmēr ir reducējams uz juridisko statusu, izpratni par "tiesiski atzītu valsts pilsoni" (*Kymlicka and Norman, 1994; OECD, 2022c; Pettit, 1997*). Šā pētījuma ietvaros jēdziens "pilsonis" tiek lietots vienīgi tajos gadījumos, kad nepārprotami ir runa par tiesiski nostiprinātu indivīda saikni ar valsti. Savukārt citos gadījumos, kad tam nav primāras nozīmes vai arī avotā tas nav nepārprotami atrunāts, tiek lietoti jēdzieni "iedzīvotāji", "sabiedrība", "sabiedrības locekļi" vai citi atkarībā no konteksta.

Līdzās Eiropas valstu aplūkojumam sniegts neliels ieskats arī Amerikas Savienoto Valstu (turpmāk arī – ASV) un Kanādas praksē. Pētījuma izstrādē izmantotas akadēmiskās publikācijas un dažādu starptautisko organizāciju ziņojumi. Vispārējam ieskatam problemātikā no Eiropas valstu parlamentiem iegūta informācija Eiropas Parlamentārās pētniecības un dokumentācijas centra (turpmāk arī – *ECPRD*) starpparlamentu informācijas apmaiņas platformā. Veikts citu valstu normatīvā regulējuma apskats. Padziļināti analizēta Latvijas prakse, izpēti balstot uz akadēmiskajām publikācijām, Satversmes tiesas (turpmāk arī – ST) spriedumiem, Saeimas sēžu stenogrammām u. c. avotiem.

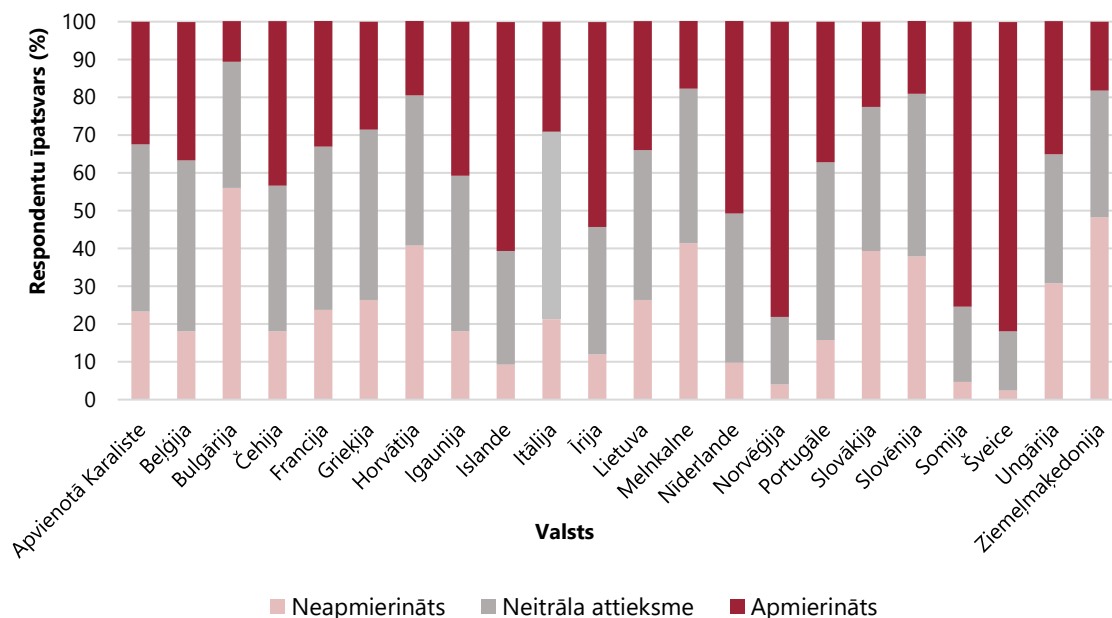

1. LĪDZDALĪBA POLITISKAJĀ PROCESĀ

Optimisms attiecībā uz demokrātijas attīstību Rietumos, kā arī cerības, kas saistītas ar tā dēvēto trešo demokrātijas vilni, kura ietvaros aizvadītā gadsimta otrajā pusē vairāki desmiti valstu daudzviet pasaulē pārgāja no autoritāras uz demokrātisku pārvaldes sistēmu (Huntington, 1991), kā atzīst virkne jomas interpretu, būtu nedaudz jāsamazina. Proti, jau vairākus gadu desmitus tiek runāts par demokrātijas lejupslīdi ne tikai jaunajās demokrātijās, bet arī valstīs, kur demokrātija uzskatāma par iesakņojušos (Diamond, 2015; Kriesi, 2020; Levitsky and Ziblatt, 2018; Plattner, 2017; Runciman, 2018).

Saskaņā ar Starptautiskā demokrātijas un vēlēšanu atbalsta institūta vērtējumu, 2021. gada beigās pusē no 173 novērtētajām valstīm bija vērojama lejupslīde attiecībā uz kādu no demokrātiju raksturojošajiem parametriem, tostarp Eiropā gandrīz pusē no visām aplūkotajām demokrātijām – 17 valstīs – pēdējo piecu gadu laikā bijusi vērojama demokrātijas "erozija". Turklāt runa ir par 46 % no tām demokrātijām, kas kopumā demokrātijas parametru analizē uzrāda augstākos rezultātus (Hierlemann et al., 2022).

No otras puses, tiek pausts, ka vismaz Eiropas mērogā neesot pamata demokrātijas izredzes dramatisēt, jo kopumā Eiropas iedzīvotāji esot lojāli demokrātijas principiem, neraugoties uz to, ka neapmierinātība ar demokrātiju pieaug (Kriesi, 2020). Uz šo situāciju nebūtu jāraugās kā uz krīzi, kas skārusi atbalstu demokrātijai kā ideālam, bet gan vairāk tiek paustas bažas par krīzi institūcijās, kas šo ideālu nespējot iedzīvināt (Conceicao et al., 2023). Nesenā vairāku Eiropas valstu iedzīvotāju aptaujā visoptimistiskāk par demokrātijas funkcionēšanu savā valstī izteikušies Šveices, Norvēģijas, Somijas un Islandes iedzīvotāji, savukārt vismazāk apmierināti ar demokrātiju valstī ir Bulgārijas, Ziemeļmaķedonijas, Horvātijas un Melnkalnes iedzīvotāji (1. attēls). Latvijā 2023. gadā apmierināti ar demokrātiju bija 41 % respondentu (gadu iepriekš – attiecīgi 36 %); neapmierinātību 2023. gadā pauda 47 % iedzīvotāju, savukārt 2022. gadā – 52 % (SKDS // citēts no: Delfi, 2023).

1. attēls. Apmierinātība ar demokrātiju valstī 2020.–2022. gadā

Avots: ESS ERIC, 2023

Šajā kontekstā īpašu uzmanību gūst centieni pārstāvēnieciskās demokrātijas mehānismus bagātināt ar tiešās demokrātijas elementiem.

Jebkādi līdzdalības vērtējumi, citstarp par to, cik daudz tā tiek praktizēta, lielā mērā izriet no definējuma. Piemēram, šaurš definējums, kura ietvaros politiskā līdzdalība tiek skatīta pamatā konvencionāli, vedina uz secinājumu, ka politiskās līdzdalības un iesaistes apjoms samazinās, savukārt centieni definīciju paplašināt nozīmē, ka drīzāk tiek runāts par laika gaitā novērotām izmaiņām politiskās līdzdalības raksturojumā (Hay, 2007).

Politisko līdzdalību definē ļoti dažādi, taču **definīcijās konstatējami četri vienojoši elementi:**

- tā tiek uzlūkota kā noteikta veida darbība;
- tās priekšplānā izvirzās iedzīvotāja kā pilsoņa loma (tai tiekot nošķirtai no citām lomām politiskajā procesā, piemēram, no politiķa vai lobētāja lomas);
- tā ir brīvprātīga;
- tā ir saistīta ar pārvaldību, politiku vai valsti plašā izpratnē (šeit domājot gan politisko sistēmu, gan politikas procesu), kā arī tā netiek reducēta uz konkrētiem posmiem (piemēram, politikas veidošanu), nedz arī uz konkrētu pārvaldības līmeni vai jomu (Van Deth, 2014).

Aizvien biežāk tiek pieņemts, ka **politiskā līdzdalība aptver visas tās iedzīvotāju brīvprātīgās aktivitātes, kuru mērķis ir tieši vai netieši ietekmēt politiskās izvēles un lēmumus dažādos līmeņos** (Conway, 1985; Ekman and Amnå, 2012; Huntington and Nelson, 1976; Kim, 2004; Milbrath and Goel, 1977; Van Deth, 2014; Verba et al., 1978; Verba et al., 1995). Mūsdienās politiskās līdzdalības kontekstā akadēmiskajās un lietpratēju diskusijās tiek runāts par ļoti plaša spektra un atšķirīga rakstura aktivitātēm, piemēram, dalību vēlēšanās un referendumos, demonstrācijām, politisko patērnieciskumu, brīvprātīgo darbu, boikotēšanu, emuāru rakstīšanu, ierakstiem sociālo tīklu kontos, zibakcijām un vēl veselu virkni citu aktivitāšu, kuru mērķis ir ne vien ietekmēt noteiktus lēmumus, bet arī demonstrēt noteiktu pozīciju (Theocharis and Van Deth, 2016; Stolle et al., 2005). **Šīm aktivitātēm piepulcējušies arī jauninājumi politiskās līdzdalības spektrā, piemēram, tā dēvētie deliberatīvie pasākumi** (skat. 4. nodaļu). Nīderlandiešu politikas zinātnieks Jans Van Dēts jau pirms diviem gadu desmitiem izdalīja vairāk nekā 70 aktivitātes, kas dažādās publikācijās un pētījumos apzīmētas kā politiskās līdzdalības formas (Van Deth, 2001). Tiek piedāvātas dažādas līdzdalības formu tipoloģijas, iedalījumi un to raksturojumi (Barnes et al., 1979; Billiet et al., 1999; Cinar and Bulbul, 2021; Ekman and Amnå, 2012; Lindner and Riehm, 2011; Teorell et al., 2007; Verba and Nie, 1972). Jāatzīmē arī, ka **katra no līdzdalības formām prasa atšķirīga apmēra motivāciju un iedzīvotāju resursu ieguldījumu.**

Diskusijas par iedzīvotāju līdzdalību politiskajos procesos nav reducējamas līdz priekšstatam par lietderīgumu tā administratīvajā aspektā. **Pieņēmumi par to, ka nepieciešama iedzīvotāju līdzdalība politiskajos procesos, balstās noteiktos normatīvos pieņēmumos par sabiedriski politiskā procesa optimālu organizāciju un demokrātijas kvalitāti.** Politiskās līdzdalības vēlamais apjoms un raksturs ir tematika, kas caurvij sociāli politiskās domas vēsturi diskusijās par:

- ideālo un optimālo sabiedrības iekārtojumu;
- politisko varu un tās leģitimitātes avotiem;
- iedzīvotāju kopuma attiecībām ar sabiedriski saistošu lēmumu pieņēmējiem un sabiedrību pārvaldošajām institūcijām;
- nepieciešamību kompensēt pārstāvnieciskās demokrātijas nepilnības;
- veidiem, kādos indivīdi vispilnīgāk var realizēt savu brīvību.

Tomēr jautājums par to, vai aktīva iedzīvotāju politiskā līdzdalība ir nepieciešama un vēlama, nebūt nav triviāls – **ir gan tādas teorētiskās nostādnes, kurās akcentēta sabiedriski aktīva iedzīvotāju kopuma loma demokrātijā, gan tādas, atbilstoši kurām politiskā iesaiste aprobežojas ar dalību vēlēšanās (piemēram, tā dēvētais sāncensīgais elitisms).** Lai gan teorētiskie pieņēmumi saistās ar noteiktu vēsturisku kontekstu un daudz plašāka mēroga diskusijām sociāli politiskajā domā, tomēr tie ir pietiekami universāli un arī mūsdienās būtu pārļūkojami, veidojot izpratni par to, kā demokrācija var optimāli funkcionēt un kāda ir politiskās līdzdalības loma tajā.

Apgaismības laikmeta domātāji līdzdalībai ierādīja nozīmīgu lomu, kopumā pamatojoties uz pieņēmumu, ka pašiem **iedzīvotājiem ir gan tiesības, gan pienākums iesaistīties sev būtisko jautājumu izlemšanā**, tādējādi radot arī iespēju izvairīties no paternālisma sabiedrības pārvaldīšanas procesos. Lēmumu pieņēmējiem būtu jāveicina sabiedrības vairākuma līdzdalība politiskajos procesos, nevis jāsēj pasivitāte. **Jo augstāks ir līdzdalības līmenis, jo lielākā mērā sabiedrības loceklis izjūtot piesaisti savai kopienai, kas savukārt varot būt arī līdzeklis sabiedrisko nemieru iespējamības mazināšanai** (*Rousseau, 1762*).

Iedzīvotāju vairuma distancēšanās no sabiedriski politiskās dzīves, koncentrējoties uz personīgajām lietām, būtiski apdraudot demokrātiju. Šī ideja satur akcentu uz to, ka iedzīvotāju tieša iesaiste sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā veicina izziņu un kopumā padara iedzīvotājus par lielākā mērā demokrātiskām būtnēm, savukārt norobežošanās no sabiedriski politiskajām norisēm un pasīva paļaušanās uz varas institūciju pieņemtajiem lēmumiem rada nopietnus riskus (*De Tocqueville, 1835*).

Pamatojoties uz pieņēmumu par visu personu vienlīdzīgumu, demokrātijas teorijā akcentēts arī tas, ka neviens cits kā vien pats indivīds nepārziņa savas intereses tik labi, lai būtu tiesīgs par tām spriest. Pat tad, ja citiem sabiedrības locekļiem šīs intereses būtu saprotamas, viņiem var trūkt stimulu tās aizstāvēt lēmumu pieņemšanas procesā. **Ikviena indivīds līdz ar to uzskatāms par pietiekami kvalificētu, lai iesaistītos tādu sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā, kuri ietekmē viņa dzīvi un intereses, un neviens cits šajā ziņā nebūtu uzskatāms par privilēģētāku** (*Dahl, 1989*). Tā dēvētās līdzdalības demokrātijas idejas atbalstītāji aizstāv pieņēmumu, ka, **indivīdiem aizvien vairāk iesaistoties kopējo lietu pārvaldīšanā, tas arvien labāk padodas, tātad šis process attīsta vajadzīgās prasmes** (*Barber, 1984; CDDG, 2023; Pateman, 1970*). Politiskā līdzdalība sekmē atbildīga un motivēta sabiedrības kopuma veidošanos (*Mill, 1861*). Taču līdzdalībai ir nepieciešami arī noteikti sociālekonomiskie priekšnoteikumi, piemēram, pietiekami augsts iedzīvotāju labklājības līmenis, izglītības pieejamība, informācijas pieejamība un plašsaziņas līdzekļu neatkarība (*Beetham, 1999*).

Plašāka politiskā līdzdalība kopumā spējot nodrošināt arī optimālākus politikas rezultātus (*Barber, 1984; CDDG, 2023; Williamson and Barrat, 2022*). Institūcijas saņem vērtīgu ieguvumu – iedzīvotāju idejas un atgriezenisko saiti par nepieciešamību īstenot noteiktus politikas virzienus (*Knack, 2002; Pateman, 1970*). **Līdzdalība uzskatāma arī par līdzekli konsensa un integrācijas veicināšanai sabiedrībā.** Iedzīvotājiem realizējot tiesības līdzdarboties lēmumu pieņemšanā un tiesības uz pašpārvaldi, arī politikas rezultātos atspoguļojas konsenss, kas savukārt ļauj nosargāt sociālo kārtību un līdzsvaru (*Dobratz et al., 2019*). Augstu tiek vērtēts dažādu līdzdalības formu iekļaujošais raksturs, proti, tās tiek raksturotas kā visu iedzīvotāju viedokļa uzklaušanās, politiskās varas kontroles nodrošināšanas mehānisms un līdzeklis, kas ļauj panākt to, ka sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanas procesā nedominē elites intereses. Turklāt mūsdienās aizvien biežāk tiek paustas bažas ne vien par politiskās elites, bet arī par dažādu interešu grupu dominēšanu lēmumu pieņemšanas procesā un politikas veidošanā, kas notušie tos viedokļus, kuru paudēju rīcībā nav tik lielu resursu, lai panāktu to, ka viņu viedoklis tiks sadzirdēts (*Altman, 2019; CDDG, 2023; Dobratz et al., 2019; Schmitter, 2008; Trueblood, 2018; Witting et al., 2023*). Atsevišķās sociālās un politiskās domas koncepcijās tieši indivīdu spēja kontrolēt politisko varu tiek raksturota kā viņu brīvības izpausme (*Pettit, 1997; Skinner, 1998*).

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (turpmāk arī – *OECD*), kas citstarp ir izdevusi arī iedzīvotāju līdzdalības vadlīnijas (*OECD, 2022c*), uz **līdzdalību raugās kā uz būtisku atvērtās pārvaldības komponenti.** *OECD* definē atvērtu pārvaldību kā “tādu pārvaldības kultūru, kas veicina pārskatāmību, godīgumu, atskaitīšanos un ieinteresēto pušu iesaisti demokrātijas atbalstam un iekļaujošai izaugsmei”. Pieņēmums par atvērtu pārvaldību pamatojas uz ideju, ka sabiedrībai ir jānodrošina iespēja redzēt, izprast, novērot un novērtēt sabiedriski saistošo lēmumu pieņemšanas procesu un valsts varas institūciju darbības, kā arī pašai sniegt ieguldījumu šajā procesā. *OECD* norāda, ka atvērtā pārvaldība var palielināt publisko lēmumu pieņemšanas procesa

legitimitāti un uzlabot šā procesa rezultātus. Ilgtermiņā atvērtā pārvaldība var veicināt uzticēšanos valsts varas institūcijām un spēcīgāku demokrātiju. *OECD* uzskata, ka iedzīvotāju iesaiste sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā ir lietderīga, jo tā:

- ir būtisks ieguvums demokrātijai;
- var palīdzēt valsts varas institūcijām risināt problēmas un rast risinājumus specifiskām situācijām;
- veicina iekļaušanu un dažādību;
- ir nozīmīga iedzīvotāju tiesību realizācijas forma;
- veicina iedzīvotājiem pieņemamu lēmumu pieņemšanu un stiprina legitimitāti (*OECD, 2017; OECD, 2022c; OECD, 2024b*).

Legitimitātes aspekts ir viens no centrālajiem akcentiem līdzdalības nepieciešamības normatīvajā pamatojumā. Iedzīvotājiem ir jānodrošina plašas un efektīvas līdzdalības iespējas politiskajā procesā, lai sabiedrību pārvaldošās struktūras varētu tikt uzlūktas kā leģitīmas un demokrātija funkcionētu kvalitatīvi (*Beetham, 1994*). Legitimitātes nodrošināšana un uzticēšanās politiskajām institūcijām veicināšana visbiežāk tiek atzīmēti kā dažādu tiešās demokrātijas un deliberatīvās demokrātijas mehānismu sniegtie ieguvumi demokrātiskajā procesā, un jo sevišķi tas tiek attiecināts uz deliberatīvās demokrātijas mehānismiem (*Altman, 2019; CDDG, 2023; Trueblood, 2018; Williamson and Barrat, 2022*). Deliberatīvās pieejas aizstāvji uzskata, ka politisko lēmumu leģitimitāte ir atkarīga no tā, kādā līmenī norit diskusija par dažādiem sabiedrībā aktuālajiem jautājumiem. Legitimitāte šajā izpratnē tiek rasta publiskas, atvērtas un uz racionālas argumentācijas principiem balstītas diskusijas ceļā, kur tiek respektēti tādi principi kā tolerance, jautājumu izšķiršanā prioritāte ir spēcīgākajam argumentam, procesa dalībnieku vienlīdzība. Tieši šādā vidē un gaisotnē indivīdu viedokļi un intereses nevis vienkārši tiek izteiktas, bet gan norit aktīvs to veidošanās un bagātināšanās process. Deliberatīvā pieeja tiek uzskatīta par spēcīgu leģitimitātes avotu tiesību aktu izstrādē, proti, par leģitīmu likumdošanas rezultātu varot uzskatīt šādā diskursīvā likumdošanas procedūrā tapušus likumus (*Habermas, 1989; Habermas, 1991; Habermas, 1996*).

Rezumējot literatūrā uzskaitītos potenciālos ieguvumus, ko var sniegt sabiedrības līdzdalība sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanas procesā, jāsecina, ka visbiežāk tiek **akcentēts pats process, nevis tajā sasniegtais rezultāts**. Turklāt šis process ir abpusēji izdevīgs – **ieguvēji var būt gan iedzīvotāji, gan valsts varas institūcijas** (2. attēls).

Izglītošana un izglītošanās (izziņa līdzdalības procesa gaitā), pilsonisko prasmju pilnveide

Ideju un informācijas apmaiņa iedzīvotāju un valsts varas institūciju starpā

Iedzīvotāju uzticēšanās līmeņa palielināšanās valsts varas institūcijām un lielāks institūciju atsaucīgums iedzīvotāju piedāvātajiem risinājumiem

Valsts varas institūciju un to lēmumu legimititātes pamats

Pārskatāmības, godīguma un atskaitīšanās kultūras veicināšana valsts varas institūciju darbā

Iedzīvotāju iesaiste lēmumu pieņemšanas procesā un politiskās darba kārtības veidošanā

Optimālāki lēmumu pieņemšanas procesa un politikas rezultāti

Sabiedrības potenciāla izmantošana risinājumu rašanai

Demokrātijas spēcīnāšana

Līdzeklis pret paternālismu

2. attēls. Ieguvumi no iedzīvotāju līdzdalības sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā

Balstīts uz: *Almond and Verba, 1963; Altman, 2019; Barber, 1984; CDDG, 2023; Dahl, 1956; Dahl, 1989; Chwalisz and Česnulaitytė, 2020; De Tocqueville, 1835; Dobratz et al., 2019; Habermas, 1989; Habermas, 1991; Habermas, 1996; Irvin, Stansbury, 2004; Knack, 2002; Moeckli, 2007; OECD, 2017; OECD, 2020; OECD, 2022c; OECD, 2024b; Palomo Hernández, 2023; Pateman, 1970; Schmitter, 2008; Skinner, 1998; Taillon, 2018; Trueblood, 2018; Williamson and Barrat, 2022; Witting et al., 2023; Wright, 2015*

Skatījums uz līdzdalības nozīmi gan nebūt nav viennozīmīgs un tikai normatīviem uzstādījumiem caurstrāvots (3. attēls).

3. attēls. Iedzīvotāju iesaistīšanās sabiedriski saistošo lēmumu pieņemšanā: izaicinājumi un lietderības trūkums

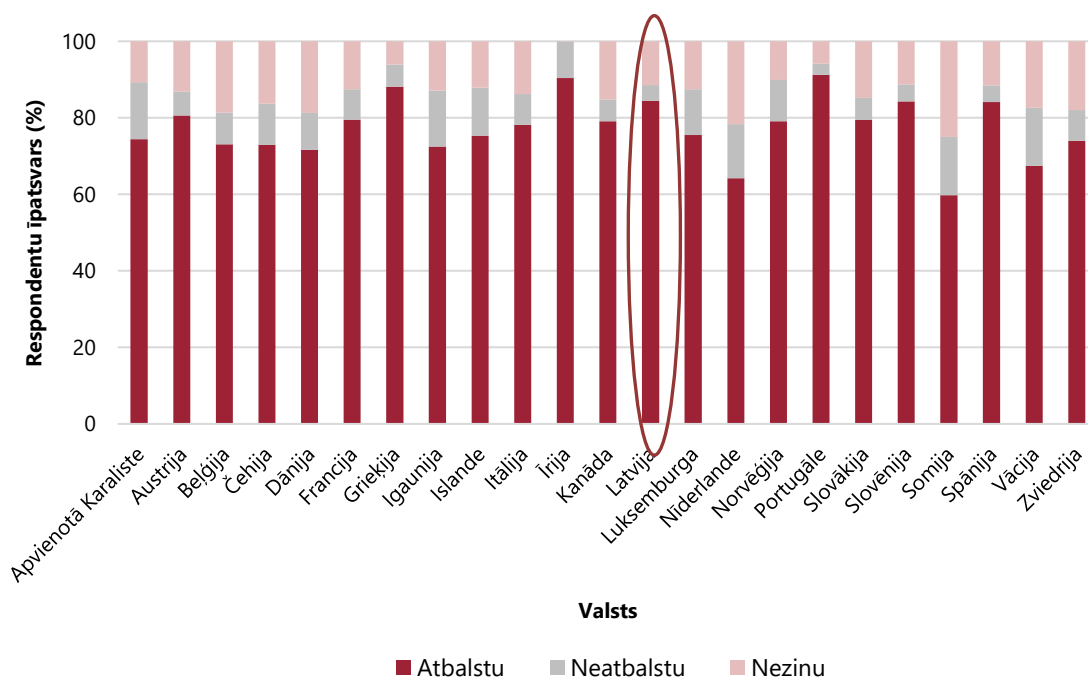
Balstīts uz: *Bacharach, 1969; Dahrendorf, 1959; Dobratz et al., 2019; Gallagher, 2009; Irvin and Stansbury, 2004; Mosca, 1939; Przeworski, 1999; Schumpeter, 1942; Sartori, 1987; Uleri, 1996*

Atbilstoši tā dēvētajai sāncensīgā elitisma koncepcijai jeb demokrātijas modelim, demokrātija tiek uzlūkota vienīgi kā metode jeb institucionāls izkārtrojums, kurš paredzēts, lai nonāktu pie politiskajiem lēmumiem, un kura ietvaros noteikti indivīdi iegūst varu pieņemt šos lēmumus, sāncensīgi cīnoties par elektorāta balsīm (*Schumpeter, 1942; Bacharach, 1969*). Līdz ar to tiek pieņemts, ka **iedzīvotāju iesaiste sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā varētu aprobežoties tikai ar dalību vēlēšanās**. Tādējādi tiek noliegta tieša saikne starp tautas gribu un politikas rezultātiem. Kopumā šīs elitiskās perspektīvas ietvaros tiek norādīts, ka ceļi, kādos iespējams reāli ietekmēt lēmumu pieņemšanu un politikas veidošanu, ir pieejami tikai šaurai indivīdu grupai. Plaša sabiedrības līdzdalība šajā izpratnē esot vien simboliska, turklāt **sabiedrības pārvaldīšanas procesos esot nepieciešamas specializētas zināšanas**. Proti, tiek argumentēts, ka jēgpilnu likumdošanas un lēmumu pieņemšanas procesu nodrošina galvenokārt profesionāli lēmumu pieņēmēji un tiem asistējošie lietpratēji (*Dahrendorf, 1959; Dobratz et al., 2019; Mosca, 1939; Przeworski, 1999; Schumpeter, 1942; Sartori, 1987*). Valsts varas institūcijas ne vienmēr ņem vērā iedzīvotāju gribu, kas pausta caur dažādiem līdzdalības kanāliem, un attaisnojas ar apgalvojumu, ka institūciju darbiniekiem, kuri, iespējams, amatā ir jau ilgu laiku, attiecīgajā jautājumā ir vairāk vajadzīgo zināšanu nekā citiem sabiedrības locekļiem (*Marger, 1987*).

2. REFERENDUMI

Referendumi tiek uzskatīti par redzamāko tiešās demokrātijas elementu mūsdienu pārstāvēnieciskajās demokrātijās. Tiešā demokrācija raksturo tādu demokrātijas prakses modeli, kur iedzīvotājiem tiek ierādīta centrālā loma politisko jautājumu izlemšanā, savukārt pārstāvēnieciskā demokrācija paredz lēmumu pieņemšanu ar ievēlētu priekšstāvju starpniecību, un pārstāvība tiek nodrošināta ar vēlēšanām, politiskajām partijām un likumdevējiem (Held, 2006). Literatūrā jo sevišķi tiek uzsvērts – lai gan vairākām citām līdzdalības formām (piemēram, petīcijām vai sabiedrības minimodeļiem) piemīt noteiktas tiešās demokrātijas iezīmes, tos neraksturo iespēja balsot par noteiktu jautājumu vai politiku, tāpēc tie pilnā mērā nebūtu uzskatāmi par tiešās demokrātijas mehānismiem (Leininger, 2015). Taču arī referendumu par tādu varot uzlūkot vien ierobežotā apmērā – tā kā referendums nesniedz iespēju tautai kolektīvi izstrādāt nobalsošanai nodoto priekšlikumu, bet vienīgi piedāvā izvēli starp alternatīvām, tas drīzāk būtu uzskatāms par daļēju tiešās demokrātijas rīku (Morel, 2018b).

2023. gadā veiktā aptaujā secināts, ka **vairākums šajā pētījumā aptverto valstu iedzīvotāju atbalsta to, lai viņiem būtu iespēja piedalīties valsts mēroga referendumā** (4. attēls).

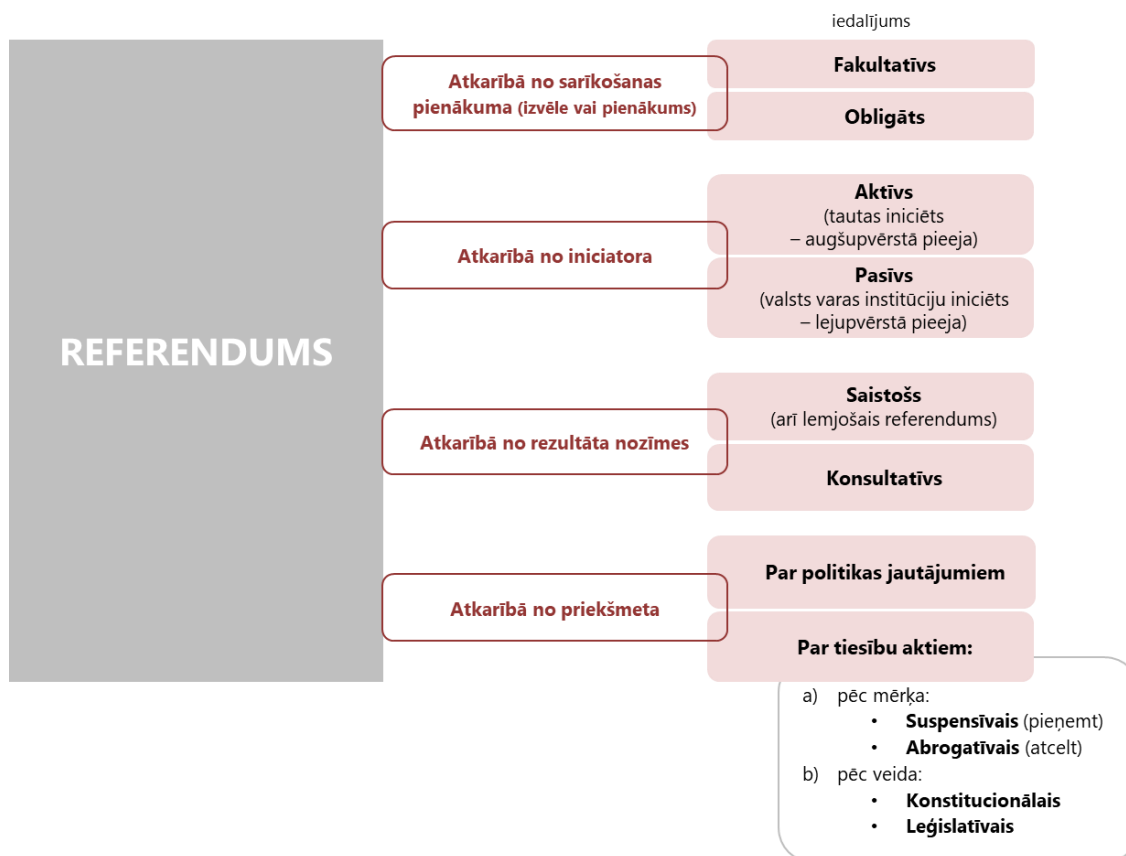

4. attēls. Dažādu valstu iedzīvotāju uzskati par iespēju balsot referendumā par konkrētiem valstiski svarīgiem jautājumiem (proporcionālā sadalījumā)

Avots: *OECD, 2024a*

2.1. Referendumu iedalījums

Literatūrā sastopamas dažādas referendumu klasifikācijas sistēmas. Atkarībā no tiesiskā ietvara un piemērotajām procedūrām referendumus iespējams iedalīt pēc vairākiem kritērijiem (5. attēls).

5. attēls. Referendumu iedalījums

Balstīts uz: *Bessen, 2020; Jāske, 2017; Nikulceva, 2012; Uleri, 1996*

Referendums iespējams iedalīt, piemēram, **atkarībā no tā, vai referendumu rīkošana ir tiesību subjekta izvēle vai pienākums, un tādējādi var nošķirt fakultatīvos un obligātos referendumus. Fakultatīvo** referendumu rīkošana ir atkarīga no tiesību subjekta izvēles izmantot vai neizmantojot tam piešķirtās tiesības iniciēt referendumu. **Obligāto** referendumu gadījumā izvēles tiesības nepastāv un referendumu tiesiskais pamats ir konstitūcija vai citi tiesību akti, tāpēc referendumu rīkošana nav izvēle, bet gan pienākums (*Bessen, 2020; Jāske, 2017; Nikulceva, 2012*). Tiek atzīts, ka obligātajiem referendumiem būtībā nav ierosinātāja (*Uleri, 1996*). Obligātie referendumi dažādu valstu praksē (piemēram, Austrijā, Dānijā, Francijā, Igaunijā, Īrijā, Latvijā, Lietuvā, Rumānijā un Šveicē) tiek rīkoti ne tikai par konstitūcijas grozījumiem, bet arī par citiem jautājumiem, piemēram, vēlēšanu vecuma sliekšņa izmaiņām (Dānijā), par iestāšanos starptautiskās organizācijās vai dalību savienībās, ja tas saistīts ar valsts varas institūciju kompetences nodošanu (Horvātijā, Latvijā, Lietuvā, Slovākijā, Slovēnijā un Šveicē). Čehijas konstitūcijā norādīts, ka referendumu rīkojams tikai vienā gadījumā – par Čehijas pievienošanos Eiropas Savienībai (turpmāk arī – ES). Itālijā obligāti rīkojams referendumu par reģionu vai provinču teritoriālajām izmaiņām (skat. 1. pielikumu un *Nikulceva, 2010*). Citstarp pausts tāds viedoklis, ka attiecībā uz konstitūcijas grozīšanu obligāto referendumu mērķis ir ne tikai nodot valstiski būtiskāko jautājumu izlemšanu referendumā, bet arī ierobežot pārāk biežu konstitūcijas grozīšanu vai grozīšanu vispār, tādējādi nepieļaujot demokrātiskās valsts iekārtas maiņu. Tas tiek panākts, nosakot obligātajam konstitucionālajam referendumam augstu kvorumu (*Nikulceva, 2010*).

Savukārt atkarībā no iniciatora referendumus var iedalīt aktīvajos vai pasīvajos. Šis dalījums atklāj tiesību subjektu, kam piešķirtas tiesības iniciēt tiesību aktos nostiprināto referendumu procedūru. **Aktīvā** referendumu iniciators ir tauta jeb vēlētajī (arī augšupvērstā pieeja) (*Nikulceva, 2012*), kuriem ir tiesības iniciēt tautas nobalsošanu, pamatojoties uz noteikta skaita

vēlētāju atbalstu. Vēlētāju tiesības ierosināt referendumu ir paredzētas Horvātijā, Itālijā, Latvijā, Lietuvā, Lihtenšteinā, Luksemburgā, Maltā, Portugālē, Rumānijā, Slovākijā, Slovēnijā, Somijā un Ungārijā (skat. 1. pielikumu). Savukārt tautas nobalsošana, kuru ierosinājusi kāda no valsts varas institūcijām (arī lejupvērstā pieeja) – Valsts prezidents, valdība, parlaments, atsevišķas tā palātas vai noteikts skaits parlamenta locekļu, Itālijā un Šveicē arī reģionālās iestādes u. tml. –, tiek uzskatīta par **pasīvo** referendumu (Nikulceva, 2012; Renwick and Sargeant, 2021).

Atkarībā no tā, vai rezultāts ir saistošs (ir jāņem vērā) valsts varas institūcijām, proti, atkarībā no savas ietekmes referendums var būt konsultatīvs vai saistošs (arī lemjošais referendums) (Bessen, 2020; Nikulceva, 2012). Saskaņā ar Eiropas Padomes Komisijas par demokrātiju caur tiesībām (turpmāk arī – Venēcijas komisija) ieteikumiem referendumu ietekmei pirms tā sarīkošanas ir jābūt nepārprotami atrunātai tiesību aktos (Venice Commission, 2022). Konsultatīvā nolūkā rīkot referendumu visbiežāk ierosina parlaments vai valdība, un šajā gadījumā referendumu iznākums nav saistošs. Konsultatīvā referendumu regulējumu var iekļaut konstitūcijā (piemēram, Slovākijā un Zviedrijā), paredzēt speciālā likumā (piemēram, Kanādā) vai speciālā lēmumā par referendumu ierosināšanu (piemēram, Apvienotajā Karalistē; Leininger, 2015; Liiwik, 2011). **Konsultatīvais** referendums, kura rezultāts valsts varas institūcijām formāli nav saistošs, sastopams piemēram, Apvienotajā Karalistē, Beļģijā, Lietuvā, Norvēģijā, Slovēnijā, Somijā, Spānijā un Zviedrijā. **Saistošā** referendumu rezultāts ir obligāts valsts varas institūcijām, un šāda referendumu piemēri ir sastopami Austrijā, Bulgārijā, Dānijā, Francijā, Grieķijā, Igaunijā, Itālijā, Īrijā, Latvijā, Lietuvā, Polijā, Rumānijā, Slovākijā, Slovēnijā, Spānijā, Ungārijā u. c. Atsevišķās valstīs, piemēram, Austrijā, Dānijā, Horvātijā, Lietuvā, Polijā, Slovēnijā, Spānijā un Zviedrijā, iespējams rīkot gan konsultatīvos, gan saistošos referendumus. Portugālē referendumu rezultāti ir saistoši vienīgi tad, ja vēlētāju skaits pārsniedzis pusi no reģistrēto vēlētāju skaita (skat. 1. pielikumu).

Sociālo zinātņu literatūrā nav vienprātības par konsultatīvo referendumu nozīmīgumu un sekām. Samērā nesen notikušie konsultatīvie referendumi ir *Brexit* referendums 2016. gadā, kā arī referendums par Katalonijas neatkarību 2017. gadā un 2015. gadā Grieķijā sarīkotais referendums par starptautisko aizdevēju nosacījumu pieņemšanu (Accetti and Oskian, 2022; Sools et al., 2018), taču kopumā **konsultatīvie referendumi valsts līmenī nav izplatīta prakse.** Šādu referendumu rezultātā to dalībnieki ir vienīgi paiduši savu viedokli, nevis pieņēmuši lēmumu. Līdz ar to, no vienas puses, šie referendumi tiek uzskatīti par mazāk būtiskiem, jo tautas balsojumam šādā gadījumā nav tiešu juridisku sekas, tomēr, no otras puses, tos var uzlūkot kā politiska rakstura ieteikumus, kas tiek sniegti valsts varas institūcijām turpmākai rīcībai. Tādējādi šādi referendumi teorētiskajās un lietpratēju diskusijās nereti tiek pielīdzināti dārgām sabiedriskās domas aptaujām un tiek norādīts, ka arī ar šāda mehānisma palīdzību, veidojot reprezentatīvu izlasi, panākams tieši tāds pats rezultāts, kāds būtu panākts, rīkojot konsultatīvo referendumu. Šāds referendums nereti tiek uzlūkots vienkārši kā informācijas iegūšanas paņēmieni. Šajā ziņā izšķiroši ir tas, cik lielā mērā valsts varas institūcijas tomēr vēlas ņemt vērā arī konsultatīva referendumu rezultātu. Pastāv uzskats, ka gadījumos, kad referendums nav saistošs, vēlētāji vai nu izvēlas tajā nepiedalīties, vai arī izmanto referendumu, lai paustu viedokli par kaut ko citu, nevis par attiecīgo jautājumu, piemēram, par attiecīgajā brīdī pie varas esošo politiķu darbu (Altman, 2011; Folkestand et al., 2021; Gallagher, 2009). No otras puses, iespējamās politiskās sekas gadījumā, kad konsultatīvā referendumu rezultāts tiek ignorēts, to padara par tikpat nozīmīgu instrumentu kā saistošie referendumi. Konsultatīvo referendumu spēks tiek saskatīts arī tajā apstākļi, ka tie **konkretizē ievēlēto priekšstāvju – lēmumu pieņēmēju – politisko mandātu, ko vēlētāji vēlēšanu ceļā tiem jau ir snieguši. Tādējādi referendumu ceļā tautas priekšstāvjiem tiek sniegta arī politiskā, ne vien tiesību aktos nostiprinātā leģitimitāte rīkoties noteiktā veidā.** Tātad šādu referendumu tiešās sekas drīzāk ir politiskas nekā juridiskas. Politiskais mandāts būtībā nozīmē iespēju sašaurināt ievēlētajiem priekšstāvjiem pieejamo iespējamo darbību amplitūdu, taču vienlaikus tos nesaista pienākums referendumā pausto ieteikumu reāli ieviest praksē (Accetti and Oskian, 2022; Hug, 2004; LeDuc, 2003; Urbinati, 2006). Ievērojot minēto un komentējot nošķirumu starp saistošajiem un konsultatīvajiem referendumiem, ir pausts viedoklis, ka šo nošķirumu varot arī relativizēt, ņemot

vērā to, ka demokrātijas ietvarā *vox populi* jebkurā gadījumā rada sava veida saistošas sekas, proti, likumdevējs ir daudzējādā ziņā atkarīgs no tautas balsojuma rezultātiem (*Johnson, 1981; Morel, 2018b*).

Atkarībā no priekšmeta var nošķirt referendumus par politikas jautājumiem un referendumus par normatīvajiem aktiem. Referendums par **politikas jautājumiem** vēlētaji nebalso par konkrētu likumu vai tā projektu, bet gan sniedz atbildi uz noteiktu jautājumu, piemēram, par valsts dalību starptautiskā organizācijā. Referendums par **tiesību aktiem** parasti tiek balsots par konstitūciju un tās grozījumiem vai likumu un tā grozījumiem (*Nikulceva, 2012*).

Referendums par tiesību aktiem savukārt var iedalīt pēc to mērķa pieņemt vai atcelt konstitūciju vai tās grozījumus, kā arī likumu vai tā grozījumus. Referendumā, kura mērķis ir **pieņemt** tiesību aktu, nepieciešams vēlētaju apstiprinājums jeb nobalsošana, bez kuras attiecīgais tiesību akts nevar stāties spēkā. Šādu referendumu mēdz dēvēt arī par suspensīvo referendumu. Referendumu, kura mērķis ir **atcelt** jau pieņemtu tiesību aktu vai balsot pret likumprojektu, mēdz dēvēt arī par abrogatīvo referendumu, un tam būtībā piemīt veto raksturs (*Nikulceva, 2012*). Šādus referendumus rīko, piemēram, Austrijā, Dānijā, Itālijā, Latvijā un Maltā. **Tiesības ierosināt abrogatīvos referendumus ir dažādām politiskajā procesā iesaistītajām pusēm**, piemēram, Austrijā to var ierosināt Nacionālās padomes deputātu vairākums, Dānijā – vismaz viena trešdaļa parlamenta deputātu, savukārt Itālijā – vismaz 500 000 iedzīvotāju vai vismaz piecas reģionālās padomes (skat. [1. pielikumu](#)).

Referendums par tiesību aktiem iespējams iedalīt pēc normatīvā akta veida, proti, **konstitucionālajos** referendumos (par konstitūciju vai tās grozījumiem) un **leģislatīvajos** referendumos (par likumiem vai to grozījumiem). Parasti šis dalījums iegūst nozīmi, nosakot referendumā kvorumu, piemēram, lai referendumā ceļā pieņemtu grozījumus konstitūcijā, var būt nepieciešams lielāks skaits grozījumus atbalstošo vēlētaju (*Nikulceva, 2012*). Atsevišķās valstīs, piemēram, Austrijā, Dānijā, Horvātijā, Igaunijā, Īrijā, Latvijā, Lietuvā un Rumānijā, ir noteikts, ka dažas konstitūcijas normas iespējams grozīt tikai tad, ja tās tiek apstiprinātas arī referendumā. Jāizceļ arī Luksemburgas prakse, saskaņā ar kuru valstī ir paredzēts organizēt tikai konstitucionālos referendumus un dalība tajos ir obligāta visiem vēlētajiem. Uz referendumiem par grozījumiem konstitūcijā attiecas īpaši nosacījumi Dānijā, Spānijā un Zviedrijā, kur referendumu iznākums atsevišķos gadījumos var būt sasaistīts ar parlamenta pilnvaru spēkā esību (skat. [1. pielikumu](#)).

2.2. Referendumi: pamata fakti un ierobežojumi

Tiešās demokrātijas izplatības, iesakņošanās un popularitātes tendences ir skatāmas ilgākā laika perspektīvā. Laikā no 1975. gada līdz 2000. gadam no 58 aplūkotajām demokrātiskajām valstīm, kur iedzīvotāju skaits pārsniedz trīs miljonus, 39 bija rīkots vismaz viens referendums. Taču valsts līmeņa referendumu nebija rīkoti valstīs pat ar senām demokrātijas tradīcijām, piemēram, ASV, Indijā, Japānā un Vācijā (*Altman, 2011*). Jāpiebilst, ka tādās valstīs kā Beļģija, Čehija, Nīderlande, Vācija un ASV referendumu rīkošana valsts līmenī pašlaik netiek praktizēta (skat. [1. pielikumu](#)). Attiecībā uz referendumu praksi ASV ir būtiski norādīt, ka ASV konstitūcija neparedz iespēju rīkot referendumus valsts līmenī, taču vēsturiski visai bagāta pieredze referendumu rīkošanā ir veidojusies pavalstīs un saskaņā ar lietpratēju vērtējumu tai ir būtiska nozīme, kuru tiešās demokrātijas jomā pārsniedz vienīgi Šveices pieredze (*Matsusaka, 2020*).

Referendumu kā tiešās demokrātijas rīku izmantošanai pārstāvēnieciskās demokrātijās lietpratēju vidū ir gan aizstāvji, gan noliedzēji. **Ir pausta pārliecība, ka demokrātiska sabiedrība var optimāli funkcionēt, gan izmantojot referendumus, gan iztiekot bez tiem.** Tam par piemēru varot būt vairākas Eiropas valstis, piemēram, Apvienotā Karaliste, Beļģija, Čehija, Nīderlande, Somija un Vācija, kas ir pilnībā funkcionējošas demokrātijas, lai gan referendumu valsts līmenī tajās tiek rīkoti ļoti reti vai netiek rīkoti vispār (*Gallagher, 2009*; skat. arī 1. tabulu). Ir arī vesela virkne tādu valstu, kur referendums nav rīkojams pēc vēlētaju iniciatīvas (1. tabula).

Referendumu veids pēc ierosinātāja un valsts mērogā notikušo referendumu skaits no 1940. gada līdz 2016. gadam EEZ valstīs, Apvienotajā Karalistē, ASV un Kanādā

Avoti: [Leininger, 2015](#); [Morel, 2018a](#); [Morel, 2018b](#); [1. pielikums](#)

Valsts	Referenduma veids pēc tā ierosinātāja	Pēc iedzīvotāju iniciatīvas	Obligāts referendums saskaņā ar tiesību aktu prasībām	Pēc likumdevēja iniciatīvas	Pēc izpildvaras iniciatīvas	Referendumu kopskaits no 1940. gada līdz 2016. gadam
	Austrija		x	x		3
	Beļģija					3
	Bulgārija	x		x		4
	Čehija					1
	Dānija		x			19
	Francija		x	x	x	14
	Griekija			x		5
	Horvātija	x	x	x	x	4
	Igaunija		x	x		4
	Islande		x	x		13
	Itālija	x				72
	Īrija		x	x		38
	Kipra					1
	Latvija	x	x	x		10
	Lietuva	x	x	x		21
	Lihtenšteina	x	x	x		82
	Luksemburga	x		x		4
	Malta	x	x	x		4
	Nīderlande					2
	Norvēģija					2
	Polija			x	x	15
	Portugāle	x	x	x	x	3
	Rumānija	x		x	x	8
	Slovākija	x	x	x		18
	Slovēnija	x		x		23
	Somija			x		1
	Spānija		x	x		6
	Ungārija	x		x		13
	Vācija					0
	Zviedrija			x		5
	Apvienotā Karaliste			x		3
	ASV					0
	Kanāda			x		2

Katrā valstī kārtība un ierobežojumi attiecībā uz referendumiem parasti ir noteikti konstitūcijā un/vai speciālā likumā. Referendumu regulējuma jomā atšķirīga ir Apvienotās Karalistes un Ziemeļvalstu prakse – Norvēģijā, Somijā un Zviedrijā referendumu rīkošanas gadījumā tiek pieņemts speciāls likums (vienam notikumam paredzēts likums), kas regulē konkrētā referendumu norisi un ar to saistītos jautājumus. Savukārt, piemēram, Kanādas praksē referendumus rīko saskaņā ar federālo normatīvo regulējumu, kuru nereti papildina speciāli izdoti noteikumi. Speciālie noteikumi Kanādā attiecas uz referendumu finansēšanas kārtību, kampaņu, reklamēšanās nosacījumiem u. c., un to **mērķis ir nodrošināt vēlētājus ar korektu informāciju par referendumā izlemjamo jautājumu** (skat. [1. pielikumu](#)).

Plaši izplatīta pieeja ir konkretizēt to jomu un jautājumu loku, par kuriem referendumu nevar rīkot. Tam par imeslu nereti tiek minēts citstarp attiecīgo jomu sensitīvais raksturs un specifiskās zināšanas, kas nepieciešamas, lai par tādām jomām spriestu. Šāda pieeja gan netiek viennozīmīgi vērtēta (Rose, 2022). Dažās valstīs tādi ierobežojumi nav noteikti, piemēram, Apvienotajā Karalistē, Somijā un Zviedrijā. Tomēr minētajās valstīs pastāvošajai referendumu praksei raksturīgi ir tas, ka referendumu rezultāts nav saistošs valsts varas institūcijām (konsultatīvie referendumi), kā arī referendumu parasti ierosina parlaments vai valdība. Valstīs, kurās noteikti izlemšanai referendumā nododamo jautājumu saturiskie ierobežojumi, prakse ir visai atšķirīga. Piemēram, Dānijā, Francijā, Lihtenšteinā un Polijā referendumā var balsot par atsevišķu starptautisku līgumu apstiprināšanu vai jautājumiem, kas saistīti ar minētajiem līgumiem, savukārt Igaunijā, Itālijā, Latvijā, Portugālē un Ungārijā – tieši pretēji – šādi jautājumi nevar tikt nodoti tautas nobalsošanai (skat. [1. pielikumu](#)).

Ir tādas valstis, kurās konstitūcijas grozījumi vai atsevišķu konstitūcijas daļu grozījumi stājas spēkā tikai pēc to apstiprināšanas referendumā (piemēram, Austrija, Dānija, Horvātija, Igaunija, Īrija, Latvija, Lietuva, Rumānija, Spānija un Šveice). Savukārt Portugālē un Ungārijā grozījumi konstitūcijā ir izņēmums un par tiem referendumi netiek rīkoti. Turpretī, piemēram, Bulgārijā, Dānijā, Grieķijā, Igaunijā, Itālijā, Latvijā, Portugālē, Slovākijā, Slovēnijā un Ungārijā ierobežota tiek jautājumu par valsts budžetu un nodokļiem nodošana tautas nobalsošanai. Igaunijā, Latvijā, Portugālē, Slovēnijā un Ungārijā izlemšanai referendumā nav nododami valsts aizsardzības jautājumi. Slovākijā izlemšanai referendumā nedrīkst nodot jautājumus, kas skar pamattiesības un pamatbrīvības, savukārt Itālijā, Polijā, Portugālē un Ungārijā – jautājumus, kas saistīti ar amnestiju vai apzēlošanu. Papildus minētajam Ungārijā tautas nobalsošanai netiek nodoti arī jautājumi, kas saistīti ar vēlēšanu likumiem un parlamenta atļaušanu (skat. [1. pielikumu](#)).

2.3. Kvorumi referendumos

Vispār tiek nošķirti divu veidu kvorumi – dalības kvorums un apstiprināšanas kvorums (*Venice Commission, 2005*), taču dažādu valstu praksē noteikti arī dažādi specifiski kvorumi, piemēram, tādi, kas saistīti ar teritoriālo tiesību subjektu pārstāvību noteiktu lēmumu pieņemšanā. Rumānijā ir jāņem vērā arī speciālas reģionālās pārstāvības prasības, saskaņā ar kurām vēlētājiem, ierosinot grozījumus konstitūcijā, jāpārstāv vismaz puse no valsts apgabaliem un katrā no attiecīgajiem apgabaliem vai Bukarestes pašvaldībā ir jāreģistrē vismaz 20 000 parakstu par atbalstu attiecīgajai iniciatīvai (skat. [1. pielikumu](#)).

Attiecībā uz nepieciešamību noteikt kvorumu tiesību zinātnieks Kārlis Dišlers ir norādījis – kvoruma noteikumam jāgarantē pietiekami pilnīga tautas gribas noskaidrošana, un, tā kā visi vēlētāji nekad nepiedalās savu tiesību realizēšanā, tad likums nosaka balsstiesīgo personu minimālo skaitu, kuri var kopuma vārdā šo tiesību realizēt (Dišlers, 1930). Pēc lietpratēju ieskata, nosakot nepieciešamo kvorumu, jāspēj novērst iespējamība, ka referendumā lēmumu varētu pieņemt izteikti neliels vēlētāju skaits, un vienlaikus kvoruma sliksni nedrīkst noteikt arī pārāk augstu. Pārāk augsta kvoruma noteikšana tautas nobalsošanai, varot ierobežot sabiedrības locekļu tiesības piedalīties valsts lietu kārtošanā. Tāpat tiek apšaubīts tas, vai ir lietderīgi paredzēt tādu kvorumu, ko praksē lielākoties neizdodas nodrošināt. Tiek uzsvērts, ka balsotāju skaits referendumos lielākoties ir

mazāks nekā parlamenta vēlēšanās, līdz ar to par atskaites punktu šajā situācijā lietot parlamenta vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaitu ir visai problemātiski. Tomēr balsstiesīgo personu loks parlamenta vēlēšanās un referendumos visbiežāk neatšķiras (Nikulceva, 2010).

Kaut gan tiek rekomendēts nenoteikt kvorumu, kas paredz nepieciešamo balsotāju aktivitātes līmeni jeb minimālo referendumā nobalsojušo skaitu (visbiežāk procentuālā izteiksmē), lai balsojums tiktu ņemts vērā, ja tiek nobalsots apstiprinoši, tomēr **praksē nereti šāds kvorums tiek noteikts**. Noteikto kvorumu sliekšņi valsts līmeņa referendumiem ir dažādi un atšķiras. Pastāv viedoklis, ka dalības kvoruma noteikšana stimulē apstiprinošā balsojuma oponentus izvērst kampaņu nolūkā atturēt balsstiesīgos iedzīvotājus no dalības referendumā, un tiek uzskatīts, ka tas ir daudz vieglāk nekā mobilizēt vairākus balsot noraidoši (Altman, 2011). Vēl aizvien **trūkst empīrisku apliecinājumu par to, kā dalības sliekšnis jeb kvorums ietekmē līdzdalības rādītājus**, taču atsevišķos pētījumos konstatēts, ka šāda kvoruma noteikšana pati par sevi mazina balsotāju dalību referendumā (Aguar-Conraria and Magalhaes, 2010; Hizen, 2021). Jāņem vērā arī tas, ka **referendumos ir novērota tā dēvētā stratēģiskā balsošana**. Proti, kvoruma noteikšana var stimulēt stratēģisku motīvu vārdā nepiedalīties referendumā tos balsstiesīgos, kuru interesēs ir panākt to, lai rezultāts netiktu ņemts vērā (Aguar-Conraria and Magalhaes, 2010; Hizen and Shinmyo, 2011). Šāda uzvedība var it kā mākslīgi mainīt referendumā iznākumu par labu mazākumam. Eiropas valstīs konstatēti dažādi referendumu boikota gadījumi (Verhulst and Nijeboer, 2007).

Kvoruma noteikšanas radītās sekas

Kādā simulētā eksperimentā noskaidrots, ka augsts noteiktais kvorums vairāk stimulē nebalsot tos balsstiesīgos, kuru viedoklis saskaņā ar prognozēm referendumā būs mazākumā. Nereti šāda balsstiesīgo izvēle noved pie tā, ka referenduma rezultāts netiek ņemts vērā. Noskaidrojušies arī šāda sakarība – jo lielāks balsotāju skaits, jo lielākā mērā referendumā aktualizējas stratēģiskās nebalsošanas problēma. Kopumā lielais balsotāju skaits gan apgrūtina iespēju paredzēt citu balsstiesīgo iedzīvotāju uzvedību un līdz ar to izdarīt izvēli par piedalīšanos vai nepiedalīšanos referendumā gadījumā, ja šie indivīdi būtu piederīgi paredzamajam mazākumam. Turklāt, lai būtu iespējams veiksmīgi koordinēt savu stratēģiju nolūkā panākt, ka vienlaicīgi nebalso liela daļa balsstiesīgo, ir nepieciešams pietiekami daudz uzticamas informācijas, ko vismaz daļēji iespējams gūt, piemēram, no sabiedriskās domas aptaujām vai plašsaziņas līdzekļiem. Šāds koordinējošs mehānisms mazākuma viedokli pārstāvošajā grupā var būt arī spēcīga tās vadība.

Avots: Hizen, 2021

Savukārt par apstiprināšanas kvoruma ietekmi uz aktivitātes rādītājiem empīrisku pierādījumu trūkst (Leininger, 2015).

Venēcijas komisija, kas sniedz padomus Eiropas Padomei konstitucionālo tiesību jautājumos un arī ieteikumus dalībvalstīm saistībā ar referendumiem (skat. 2.6. sadaļu), ieteikumu komentāru daļā norādījusi, ka **sliekšņu samazināšana var stimulēt vēlētājus aktīvi paust savu pozīciju** (Venice Commission, 2022). No otras puses, kvorumu izpildi vai neizpildi var aplūkot arī kā indikatoru, kas ļauj spriest par to, vai konkrētais jautājums ir vai nav nozīmīgs plašākam vēlētāju lokam. Atbilstoši Venēcijas komisijas ieteikumiem **izlemšanai referendumā būtu nododams tikai tāds jautājums, kas interesē ievērojamu elektorāta daļu, tādējādi referendums tiktu saglabāts kā pārstāvniecisko demokrātiju papildinošais rīks**. Tomēr noteiktajam sliekšnim nevajadzētu būt tik augstam, ka iespēja ierosināt referendumu būtu tikai teorētiska. Saskaņā ar Venēcijas komisijas ieteikumiem **nepieciešamais parakstu skaits būtu nosakāms proporcionāli reģistrēto vēlētāju skaitam** (Venice Commission, 2022).

Atsevišķi aplūkojamas valstis, kurās tiesības ierosināt referendumu ir vēlētājiem (aktīvais referendums). Tās ir, piemēram, Bulgārija, Horvātija, Itālija, Lietuva, Latvija, Lihtenšteina,

Luksemburga, Malta, Polija, Portugāle, Rumānija, Slovākija, Slovēnija, Somija un Ungārija. Starp tām ir tādas valstis, kurās referendumu ierosināšanai nostiprināts nemainīgs nepieciešamo vēlētāju balsu skaits, piemēram, Ungārijā un Bulgārijā ir nepieciešami 200 000 vēlētāju paraksti, Lietuvā – 300 000 vēlētāju paraksti, savukārt Lihtenšteinā referendumu ierosināšanu var pieprasīt vismaz 1000 vēlētāju vai ne mazāk kā trīs pašvaldības, savukārt grozījumus konstitūcijā – vismaz 1500 vēlētāju vai četras pašvaldības. Ir valstis, kurās nepieciešamais balsu skaits ir izteikts procentuāli, piemēram, Horvātijā referendums jāizsludina, ja to pieprasa 10 % Horvātijas vēlētāju (skat. 1. pielikumu).

2.4. Kāpēc referendumi būtu jāriko?

Referendumi veicinot demokrātisko procesu un papildinot pārstāvniecisko demokrātiju, citstarp sekmējot valsts varas institūciju ieklausīšanos iedzīvotājos, kā arī palielina sabiedrības locekļu interesi par politiku un sekmē iedziļināšanos politiskajos procesos. Mūsdienā pasaulē esot iluzori pašauties uz to, ka likumdošanas jautājumi varētu tikt atstāti tikai parlamenta ziņā – ir jāņem vērā arī iedzīvotāju viedoklis, citstarp ar referendumu starpniecību leģitimējot noteiktas izmaiņas sabiedriski politiskajā izkārtojumā. Referendums var būt mehānisms atbilstības nodrošināšanai starp tautas gribu un politikas rezultātiem, kā arī sniedz iedzīvotājiem iespēju kontrolēt politisko eliti un sekmē to, ka politiskā elite informē iedzīvotājus. Turklāt referendumu sniedz iespēju vismaz uz zināmu laiku "slēgt" kādu jautājumu. Jo sevišķi būtiski tas var būt gadījumos, kad runa ir par pretrunīgi vērtētu sabiedriski politiskajā darba kārtībā esošu jautājumu, kā arī par tādu jautājumu, kam paredzamas tālejošas sekas.

Referendumus var uzskatīt par apliecinājumu tam, ka to dalībnieki tiek atzīti par pietiekami spējīgiem pieņemt jēgpilnus lēmumus. Iedzīvotāju informētību par tautas nobalsošanai nodoto jautājumu sevišķi vairojot referendumu kampaņas dažādās to izpausmēs. Vienlaikus ir **būtiski ievērot, lai netiktu pārkāpta trauslā robeža starp iedzīvotāju izglītošanu un manipulāciju** (*De Vreese and Semetko, 2004; LeDuc, 2002; Lupia and Matsusaka, 2004; Matsusaka, 2004; Setälä and Schiller, 2009*). Attiecībā uz referendumu kampaņām konstatēts, ka tās nereti drīzāk aktivizē no politiskā procesa distancētus iedzīvotājus sporādiskai aktivitātei šīs līdzdalības formas ietvaros nekā panāk iedzīvotāju spēcīgu un pastāvīgu ieinteresētību politiskajās norisēs. Šajā kontekstā pētnieki arī atzīmē – balsotāju uzrunāšanai un mobilizēšanai nevajadzētu būt tikai kampaņveidīgai aktivitātei, bet tā būtu īstenojama pastāvīgi, ja nolūks ir panākt iedzīvotāju ilgtermiņa politisko socializāciju. Līdz ar to problemātisks ir arī pieņēmums, ka politiskā līdzdalība attīstot sabiedrības ieinteresētību un iesaistīšanos politiskajās norisēs. Proti, tā pilsoniskajā dzīvē nosacīti radot tādu socializācijas formu, kas it kā mudinot iedzīvotājus līdzdarboties un balsot. Šeit dominē pieņēmums – jo vairāk indivīds demonstrē politisko līdzdalību, jo lielākā mērā viņš ir tendēts uz to. Turklāt tiešā demokrātija sekmējot to, ka valsts varas institūcijas informē sabiedrību, un tai kopumā būtu jāaktivizē arī līdzdalība. Vienlaikus konstatēts, ka sazarotākas līdzdalības iespējas var pat atturēt iedzīvotājus no dalības referendumos. Tas tiek skaidrots ar tā dēvēto nogurumu no balsošanas, kura dēļ iedzīvotāji balso tikai par tādiem jautājumiem, kurus uzskata par patiesi būtiskiem (*Anderson, 1942; Benz and Stutzer, 2004; Bonfadelli and Friemel, 2011; Boyer, 1992; Cheneval and el-Wakil, 2018; De Vreese and Semetko, 2004; Dyck and Seabrook, 2010; Frey, 1992; Hero and Tolbert, 2004; Hug, 2005; Kriesi, 2011; Leininger, 2015; Lupia and Matsusaka, 2004; Matsusaka, 2004; Mendelsohn and Cutler, 2000; Pettit, 1997; Schmitt, 2004; Setälä and Schiller, 2009; Taillon, 2018; Talpin, 2018; Tuck, 2015; Voigt and Blume, 2015*). **Biežāka referendumu rīkošana gan varot būt arī par sava veida ventili sabiedriskā spiediena novadīšanai** (*Voigt and Blume, 2015*).

2.5. Ar referendumu rīkošanu saistītie izaicinājumi

2.5.1. Nepietiekamas un zemas līdzdalības nozīme referendumu iznākumā

Tā sabiedrības locekļu daļa, kas piedalās referendumos, neatspoguļo visu iedzīvotāju kopumu. Pētījumi apliecina, ka skaitliski nelielais mazākums gūst priekšrocības referendumos, kuros

balsotāju aktivitāte bijusi zema iepretī neaktīvā vairākuma interesēm (*Leininnger, 2015*). Sabiedrības **līdzdalības rādītāji referendumos nav augsti**, tādēļ jāpievērš īpaša uzmanība jautājumam par to, cik lielā mērā aktīvais mazākums spēj ietekmēt sabiedrību kopumā. Jautājumam par mazākuma un vairākuma attiecībām un ar tām saistīto pārstāvības precizitāti ir arī otra puse, kas atklāj iespējamu negatīvu referenduma ietekmi un bīstamību, ko, izlemjot jautājumu referendumā, iedzīvotāju vairākums var radīt mazākumam. Tiek apgalvots, ka, izmantojot referendumu kā instrumentu, arī vairākums spēj uzspiest mazākumam tādus risinājumus un tiesisko regulējumu, kas neatbilst mazākuma interesēm, un šādā nozīmē tiešās demokrātijas rīks – referendum – mazāk aizsargātās grupas var padarīt vēl ievainojamākas (*Lord, 2021*).

Dalībnieku aktivitātes ietekme uz referendumu rezultātiem Šveicē

Kādā pētījumā par aizvadītā gadsimta astoņdesmitajos gados notikušiem 60 valsts mēroga referendumiem Šveicē secināts, ka 13 referendumos vairākums nebalsojušo būtu balsojuši atšķirīgi no tā, kā balsoja vairākums referenduma dalībnieku. Veiktie aprēķini liecina, ka teju 10 % gadījumu šajā laikposmā notikušo referendumu iznākumu būtu mainījusi pilnīgāka dalībnieku aktivitāte. Visos referendumos līdzdalība bijusi zema, un iegūtais vairākums nav bijis pārliecinošs.

Avots: *Di Giacomo, 1993*

Latvijā mazāk pazīstama, taču ASV izplatīta ir tāda prakse, ka iedzīvotāju iniciētu referendumu stimulē finansiāli spēcīgas nozares, kas citstarp apmaksā mērķtiecīgu parakstu vācēju darbu, lai panāktu nepieciešamā parakstu skaita savākšanu un tādējādi šīs trešās puses interesējošais jautājums tiktu nodots izlemšanai referendumā (*Leininnger, 2015*).

2.5.2. Referendumā izlemjamā jautājuma noformulēšana

Referendumu binārais raksturs (proti, nepieciešamība balsot “par” vai “pret” izvirzīto priekšlikumu) pārlietu trivializējot sarežģītus jautājumus, polarizējot viedokļus un varot kavēt sabiedrības viedokļa niansētāku izpratni.

Binārais jautājums nozīmē to, ka tiek izslēgts konsenss. Nepastāv iespēja savstarpēji integrēt abas piedāvātās alternatīvas. Tāpēc, piemēram, delibēratīvo teoriju atbalstītāji uzskata, ka referendumu rezultātā rodas nevis uz konsensa pamata balstīti lēmumi, bet gan “piespiedu” lēmumi. **Referendumos tādējādi varot tikt pārkāptas arī mazākuma intereses.** Referendumu binārais raksturs nozīmējot arī to, ka uz referendumā uzdoto, iespējams, ļoti sarežģīto jautājumu jāsniedz ļoti vienkāršota atbilde, izdarot izvēli “par” vai “pret”.

Arī iepriekš minētā **iespēja “slēgt” kādu jautājumu varot efektīvi realizēties tikai tajos gadījumos, kad referenduma rezultāts ir nepārprotams.** Taču, ja referenduma balsojumā “par” un “pret” nodoto balsu skaits ievērojami neatšķiras, var iestāties pretējais efekts un vēl vairāk saasināties sabiedrībā jau tā vērojamas pretrunas (*Altman, 2019; Accetti and Oskian, 2022; Bessen, 2020; Bogdanor, 1981; Boyd, 2010; Budge, 1996; Budge, 2001a; Budge, 2001b; Butler and Ranney, 1978; Citrin, 1996; Denquin, 1976; Dyck and Seabrook, 2010; Finer, 1949; Leininnger, 2015; Lord, 2021; Marquis, 1993; Offe, 2017; Puchalska, 2019; Rose, 2020; Rowatt, 2020; Strachey, 1924; Tierney, 2019; Witting et al., 2023; Intervija, Pleps, 13.08.2024.*).

2.5.3. Iespējamā trešo pušu ietekme uz referenduma iznākumu

Literatūrā nereti sastopams apgalvojums, ka iedzīvotāji neesot gana zinoši, lai pieņemtu lēmumus tautas nobalsošanai nodotajā jautājumā (*Broder, 2000; Budge, 2012; Haskell, 2001; Magleby, 1984; Smith, 1998*). Šajā kontekstā ar piesardzību jāuzlūko tas, ka referenduma iznākumu nereti gan mērķtiecīgi, gan netieši un pastarpināti var ietekmēt citi politiskā procesa dalībnieki (politiskā elite, interešu grupas). Citstarp arī diskusijās, kas raisās ap referenduma jautājumu, iezīmētā ievirze un uzsvāri lielā mērā ir atkarīgi no personībām, kuras piedalās šajās diskusijās, un

to popularitātes, kas tādējādi ietekmē balsojuma rezultātu. Referendumā **uzdotais jautājums tāpēc nav skatāms nošķirti no tā formulētajiem**. Pastāv uzskats, ka **referendumā nereti nevis tiek balsots par uzdoto jautājumu, bet gan tiek demonstrēta attieksme pret kādu eliti, kura attiecīgi iestājas par kādu no referendumā izlemšanai nodotajām alternatīvām**. Balsotāju izvēli sekot nevis pašu uzskatiem, bet partijas, apvienības vai asociācijas ieteikumam var skaidrot gan ar lojalitāti kādam no minētajiem politiskā procesa dalībniekiem, gan arī sava veida "slinkumu", kas referendumā dalībniekiem esot intelektuāli vienkāršākā nostāja. Tomēr jāatzīmē – pastāv arī tāds uzskats, ka **iedzīvotājiem nav jāatskaitās un nav nepieciešams pamatot savus lēmumus**. Tautas suverenitāte nozīmē arī tās brīvību savā izvēlē balstīties uz dažādiem faktoriem pēc saviem ieskatiem, citstarp arī balsot, respektējot savas politiskās vai kādas citas autoritātes (*Berlia, 1962; Bortoli, 1965; Garrigou-Lagrange, 1969; Goguel, 1965; Laurent and Sauger, 2005; Stein, 1997*).

Iniciatīva rīkot referendumu var būt saistīta ar iesaistīto pušu vai korporatīvajām interesēm. Līdz ar to līdz zināmai pakāpei ikvienā sabiedrībā **var runāt par referendumu instrumentalizēšanu**, kas savukārt nozīmē, ka var tikt novēroti centieni mobilizēt atbalstu tiem politikas virzieniem, par kuriem iestājas noteikta attiecīgajos procesos ieinteresētā puse. Referendumi tādējādi varot kļūt par "institucionālu ieroci" dažādu pušu rokās. Šajā kontekstā pat tiek lietota metafora "referenduma nolaupīšana" (*Barney and Laycock, 1999; Gherghina, 2019; Rahat, 2009; Topaloff, 2017; Walker, 2003*). Lietpratēji turklāt ir novērojuši, ka vieni un tie paši politikas procesa dalībnieki – politiskās partijas, interešu grupas u. tml. – gan izmanto pārstāvnieciskās demokrātijas mehānismus un ar to saistītos procesus (piemēram, parlamentā pārstāv konkrētas intereses likuma izstrādes procesā), gan arī iesaistās tiešās demokrātijas procesos (piemēram, referendumos) (*Lutz and Hug, 2010*). Līdz ar to problemātisks ir jautājums par to, ciktāl referendumu iniciēšana būtu uzskatāma par patiesi neitrālu aktivitāti (*Hamon, 1995; Spitz, 1984*). Tiek atzīts, ka referendumā process palīdz arī attiecīgajā tematā ieinteresētajām organizācijām gūt publicitāti, ko citos apstākļos tām būtu grūtāk panākt (*Schultz, 1978*). Publisko diskusiju, kas risinās pirms referendumā un būtu uzskatāma par visas referendumā procedūras integrālu sastāvdaļu, jomas pētnieki atzīst par ļoti nozīmīgu, taču šajā kontekstā būtu aktualizējams arī jautājums par to, kādas balsis šajā procesā ir labāk sadzirdamas. Vienlaikus tiek atzīts – dažādu grupu ietekme ir grūti izmērāma (*Lemieux, 1985*). Vienlaikus šajā kontekstā nav iespējams ignorēt arī nopietnos izaicinājumus, ko rada iespējamā ārējo spēku iejaukšanās citu valstu demokrātiskajās procedūrās.

2.5.4. Referendumu kampaņas

Būtisks ir jautājums par referendumu kampaņu un tēriņu regulējumu. Praksē kampaņu izdevumu kontrole tiek vērtēta dažādi. Attiecībā uz referendumu kampaņu organizēšanu Venēcijas komisija nepārprotami aizstāv pozīciju par dažādu viedokļu līdzsvarotu atspoguļojumu, nodrošinot vienlīdzīgas iespējas gan referendumā uzdotā jautājuma atbalstītājiem, gan viņu oponentiem (*Venice Commission, 2022*). **Šajā kontekstā lietpratēji kā sevišķi būtiskus izceļ šādus trīs aspektus – valsts varas institūciju loma referendumu kampaņās, kampaņu finansēšanas noteikumi un kampaņu atspoguļojums plašsaziņas līdzekļos** (*Renwick and Sargeant, 2021*).

Valsts varas institūciju loma iesaiste referendumu kampaņu īstenošanā valstu praksē ir atšķirīga. Portugālē saskaņā ar referendumus regulējošajiem noteikumiem valsts varas institūcijām ir jāievēro pilnīga neitralitāte, savukārt Īrijā to vienīgais pienākums ir neatkarīgi un neitrāli informēt sabiedrību. Šveicē situācija ir citāda – tiek pieņemts, ka vēlētajiem pirms izvēles izdarīšanas ir tiesīgi uzzināt valsts varas institūciju viedokli. Latvijā ir noteikts aizliegums valstij un citiem likumā noteiktiem publisko tiesību subjektiem veikt aģitāciju pirms referendumā (*Renwick and Sargeant, 2021; Saeima, 1994a; Serdült, 2021*).

Referendumu kampaņu finansēšanas noteikumi dažādās valstīs ir atšķirīgi un pārsvarā atbilst Venēcijas komisijas ieteikumiem attiecībā uz finansējuma pārskatāmību, izdevumu un ziedojumu ierobežojumu noteikšanu. **Dažādās valstīs iedibinātas atšķirīgas pieejas kampaņu finansēšanas regulēšanai gan attiecībā uz kampaņu tēriņu griestiem, gan ziedošanas nosacījumiem, gan arī**

publiskā finansējuma pieejamību kampaņu īstenošanai. Apvienotajā Karalistē un Nīderlandē abām referendumu pozīcijas pusēm tiek piešķirts vienāda apmēra finansējums, savukārt citās valstīs, piemēram, Dānijā, Francijā un Spānijā, finansējums tiek piešķirts atkarībā no attiecīgo pozīciju atbalstošo partiju pārstāvības, tā ka rezultātā finansējums var tikt sadalīts nevienmērīgi. Piemēram, Dānijas 2000. gada referendumā par pievienošanu eirozonai partijas, kuras atbalstīja eiro ieviešanu, saņēma trīs reizes vairāk finansējuma nekā to oponentes. Dažu valstu praksē tiek ierobežota iespēja saņemt ziedojumus no ārvalstīm un nereti tiek noteikti ierobežojumi attiecībā uz atļauto ziedojuma apmēru. Citāda prakse iedibināta Šveicē, kur nav izstrādāts speciāls referendumu kampaņu finansēšanas regulējums. Tur kampaņu izdevumi nav ierobežoti un nav jāatklāj ne ziedotāja identitāte, ne kampaņām iztērēto līdzekļu apjoms. Federālajā līmenī un vairumā kantonu nav paredzēti nekādi noteikumi attiecībā uz pārskatāmību, tomēr atsevišķos kantonos anonīmi ziedojumi politiskajām partijām un citām kampaņās iesaistītajām politiskajām grupām ir aizliegti. Atsevišķos kantonos ir noteikts pienākums publicēt informāciju par ziedojumu politiskajām partijām, ja tas pārsniedz 10 000 Šveices franku.

Noteikumi attiecībā uz plašsaziņas līdzekļu izmantošanu referendumu kampaņās Eiropas valstīs ir ļoti atšķirīgi. Piemēram, Čehijā, Francijā, Islandē, Polijā un Portugālē, kā arī Kanādā dažādām iedzīvotāju grupām tiek piešķirts bezmaksas ētera laiks.

Eiropas valstu praksē galvenokārt tiek piemēroti nosacījumi, kas kampaņu laikā un attiecībā uz kampaņu ietvaros izplatītajiem materiāliem paredz atklāt un norādīt informācijas avotu un finansējumu, bet ASV, atsaucoties uz konstitūciju un runas brīvību, šajā ziņā tiek uzstāts uz anonimitāti (*Gastil et al., 2018; LeDuc, 2015; OSCE, 2024; Reidy and Suiter, 2015; Renwick and Sargeant, 2021; Lietuvos Respublikos Seimas, 2004; Serdült, 2021; De Vreese and Semetko, 2004*).

2.6. Starptautiskie ieteikumi referendumu organizēšanai

Eiropas Padomes Komisija par demokrātiju caur tiesībām jeb Venēcijas komisija ir izstrādājusi referendumu paraugprakses kodeksu. Pēc šīs komisijas ieskata, šāda kodeksa ievērošana ļautu nodrošināt godīgumu, pārskatāmību un demokrātijas principu ievērošanu referendumu organizēšanas procesā. Kodekss aptver dažādus referendumu procesa aspektus, tostarp tādas kā referendumu jautājuma skaidra formulēšana, objektīvu un neatkarīgu iestāžu izveide vēlēšanu un referendumu organizēšanai, vienlīdzīgas iespējas izvērst kampaņu gan tiem, kuri rosina referendumu, gan tiem, kuri ir pretējās pozīcijās, kā arī pasākumi manipulāciju un krāpšanas novēršanai. Tāpat Venēcijas komisija uzsver skaidra tiesiskā regulējuma nozīmi tiesiskuma nodrošināšanā referendumu procesā. Venēcijas komisija ir noteikusi principus un apkopojusi šo principu īstenošanas nosacījumus, kā arī definējusi speciālos noteikumus, kas palīdz iedzīvināt atbalstošus tiesiskos pasākumus (*Venice Commission, 2022*).

Referendumu norisei ieteiktie speciālie noteikumi

◊ Referendumam iesniegto ierosinājumu izvērtēšana pēc būtības

Referendumam iesniegtajiem tekstiem jāatbilst visiem augstāka juridiska spēka tiesību aktiem (tiesību normu hierarhijas princips). Tie nedrīkst būt pretrunā ar starptautiskajām tiesībām, demokrātijas, cilvēktiesību, likuma virsvadības un tiesiskuma principiem, turklāt valstis ir tiesīgas noteikt papildu principus.

◊ Referendumam iesniegto ierosinājumu izvērtēšana pēc formas

Formulējot izlemšanai referendumā nododamo jautājumu, ir jāievēro:

- formas vienotība (vienā jautājumā nav apvienojams izstrādāts speciālo tiesību normu projekts ar vispārīgi formulētu priekšlikumu vai principiālu jautājumu);
- satura vienotība (ir jābūt būtiskai savstarpējai saiknei starp katra tautas nobalsošanai nodotā jautājuma atsevišķajām daļām; prasība neattiecas uz gadījumiem, kad tiek veikta teksta (konstitūcijas vai likuma) pilnīga pārskatīšana);

- hierarhiskā līmeņa vienotība (viens un tas pats jautājums vienlaikus neattiecas uz atšķirīga hierarhiskā līmeņa tiesību aktiem).

◊ **Speciālie noteikumi attiecībā uz referendumiem, kurus rīko pēc vēlētāju kopuma daļas ierosinājuma, kā arī sabiedrības iniciatīvām**

- Ikvienam, kam ir vēlēšanu tiesības, ir tiesības parakstīt sabiedrības iniciatīvu vai ierosinājumu rīkot referendumu.
- Parakstu vākšanai atvēlētais termiņš, kā arī nepieciešamais parakstu skaits ir jānorāda skaidri un nepārprotami.
- Nepieciešamo parakstu skaitu vēlams noteikt pietiekami lielu, lai nodrošinātu, ka tautas nobalsošanai tiek nodoti vienīgi tādi jautājumi, kas interesē ievērojamu elektorāta daļu, tādējādi saglabājot referendumu kā pārstāvniecisko demokrātiju papildinošo rīku. Tomēr prasībai par nepieciešamo parakstu skaitu nevajadzētu būt tik augstai, ka referenduma ierosināšana kļūst tikai par teorētisku iespēju. Nepieciešamais parakstu skaits nosakāms proporcionāli reģistrēto vēlētāju skaitam.
- Ikvienam, kam ir vēlēšanu tiesības, ir tiesības vākt parakstus referenduma ierosināšanai. Šādas tiesības var paredzēt arī citām iedzīvotāju kategorijām.
- Autorizāciju, kas nepieciešama, lai vāktu parakstus par sabiedrības iniciatīvām vai referenduma ierosināšanu, drīkst atteikt tikai īpašos, likumā noteiktos gadījumos sabiedrības interešu vai sabiedriskās drošības labā un ievērojot vienlīdzības principu.
- Maksājumi no privātiem avotiem parakstu vākšanai par sabiedrības iniciatīvām un referendumu ierosināšanu parasti ir aizliegti, taču, ja tādi tiek atļauti, tad tie ir atbilstoši jāregulē.
- Ir jāveic savākto parakstu pārbaude.

◊ **Paralēlās procedūras un noteikumi referendumu sarīkošanai**

- Gadījumos, kad referendums ir juridiski saistošs:
  - ja kāds ierosinājums referendumā ir noraidīts, noteiktu periodu nav pieļaujams to virzīt apstiprināšanai bez jauna referenduma sarīkošanas (noteiktais periods saskan ar likumdevēja pilnvaru termiņu);
  - attiecīgajā periodā referendumā apstiprinātā norma nav pārskatāma, izmantojot jebkādas citas procedūras;
  - attiecīgajā periodā ir pieļaujams noraidīt jauna referenduma rīkošanu par to pašu ierosinājumu;
  - attiecīgajā periodā būtu jāatturas pārskatīt augstāka juridiska spēka tiesību normu, kas nonākusi pretrunā referendumā lemtajam.
- Atkārtots referendums pēc vēlētāju iniciatīvas par ierosinājumu, kas jau pieņemts pēc vēlētāju iniciatīvas, rīkojams pēc saprātīga laika perioda.
- Šajā laika periodā ierosinājumi, kas apstiprināti referendumā pēc tādas valsts pārvaldes institūcijas iniciatīvas, kas nav parlaments, var tikt pārskatīti parlamentārā ceļā vai referenduma ceļā, ja to pieprasa daļa parlamenta locekļu vai vēlētāju.
- Konstitucionālos noteikumus, kas attiecas uz referendumu rīkošanu, ieteicams nodot tautas nobalsošanai obligāti vai pēc vēlētāju daļas pieprasījuma.

◊ **Balsošanai nodotā ierosinājuma formulēšanas noteikumi**

- Izlemšanai referendumā nodotais jautājums jāformulē tā, lai uz to varētu atbildēt ar "jā" vai "nē", paredzot iespēju arī nesniegt nevienu no minētajām atbildēm (binārie jautājumi).
- Iespējams arī balsojums par divām vai vairākām alternatīvām (tā dēvētais vairāku iespēju referendums), piemēram:
  - parlamentam var paredzēt tiesības vienlaikus ar priekšlikumu, kas ierosināts pēc sabiedrības iniciatīvas, nodot izlemšanai pretēju priekšlikumu;
  - ja tiek piedāvātas divas vai vairākas alternatīvas.

◊ **Parlamenta viedoklis**

Referendumos, kurus rīko pēc daļas vēlētāju iniciatīvas vai pēc valsts pārvaldes institūcijas, kas nav parlaments, iniciatīvas, parlaments ir tiesīgs noteiktajā termiņā sniegt juridiski nesaistošu viedokli par ierosinājumu. Ja noteiktais termiņš netiek ievērots, ierosinājumu nodod tautas nobalsošanai bez parlamenta viedokļa.

Ja parlamentam ir paredzētas tiesības ierosināt referendumu, tas noteiktajā termiņā var nodot izlemšanai priekšlikumu, kas ir pretējs pēc daļas vēlētāju iniciatīvas ierosinātajam priekšlikumam.

◊ **Kvorums un speciālie vairākumi**

- Nenoteikt dalības kvorumu un apstiprināšanas kvorumu.
- Apstiprināšanas kvorums vai prasība pēc kvalificētā vairākuma ir piemērojama referendumiem par konstitucionāli nozīmīgiem jautājumiem.
- Prasība par speciāliem vairākumiem (piemēram, prasība, lai vairākums balsotāju piedalās referendumā, vienlaikus ar prasību pēc noteikta skaita teritoriālo tiesību subjektu kvoruma) ir pieņemama, piemēram, federālās valstīs, jo sevišķi attiecībā uz konstitūcijas pārskatīšanu.

◊ **Referenduma rezultāta ietekme**

Konstitūcijā vai likumā nepārprotami jāatrunā gan saistošā, gan konsultatīvā referenduma rezultāta ietekme. Būtu vēlams, lai pēc konsultatīvā referenduma likumdevējs vai izpildvara reaģētu, proti, sniegtu ieteikumu par turpmāko darbības virzienu.

Avots: *Venice Commission, 2022*

Ar referendumu rīkošanu ir saistītas vairākas iespējamās problēmas, piemēram, kopumā zemie līdzdalības rādītāji; mazākuma iespēja gūt priekšrocības tādos referendumos, kuros bijusi zema balsotāju aktivitāte, iepretī neaktīvā vairākuma interesēm. Referendumi var kļūt par "institucionālu ieroci" spēcīgu interešu grupu vai citu trešo pušu rokās, ja sekmīgi izrādījušies to centieni, piemēram, panākt noteikta jautājuma nodošanu tautas nobalsošanai, kā arī stimulēt vai – tieši pretēji – kavēt parakstu vākšanu referenduma iniciēšanai un ar spēcīgu kampaņu ietekmēt balsojumu sev vēlamā virzienā. Šādi izaicinājumi būtu jāapzinās un jāspēj savlaicīgi rast tiem atbildes.

3. PETĪCIJAS

3.1. Jēdziena tvērums

Dažādu valstu praksē sastopami atšķirīgi apzīmējumi lūgumam, lai valsts varas institūcijas atrisina kādu jautājumu. Šajā kontekstā bieži lietotajam jēdzienam "petīcija" nav vienotas definīcijas, taču tā saturs vienmēr ir saistīts ar vēlmju paziņošanu noteiktam adresātam. Petīcija raksturojama kā cieņpilna vēršanās pie valsts varas institūcijām, neapšaubot to leģitimitāti. Petīcijas visbiežāk tiek iesniegtas rakstveida formā, taču tiek pieļauta arī mutvārdu forma, turklāt mūsdienās pastāv plašas iespējas petīciju iesniegšanai izmantot digitālos risinājumus. Attiecībā uz petīcijām formālo prasību līmenis parasti ir zems, līdz ar to tās ir piemērots instruments individu un nelielu grupu interešu aktualizēšanai un konkrētā jautājuma izskatīšana nav atkarīga no vairākuma. **Petīcijas visbiežāk tiek uzskatītas par būtisku demokrātiskās līdzdalības mehānismu, par platformu, kur indivīdi vai grupas var norādīt uz problēmām vai sniegt priekšlikumus valsts varas institūcijām, visbiežāk parlamentam** (*Adenskog, 2018; Breeze, 2022*).

Vienlaikus literatūrā sastopamas arī norādes uz jēdziena "petīcija" lietošanu šaurākā nozīmē, ar to apzīmējot tikai pašu parakstu vākšanas procedūru. Savukārt anglosakšu tiesību sistēmā jēdzienam "petīcija" ir vēl cita, specifiska nozīme tiesību jomā, proti, ar "petīciju" tiek saprastas personai noteiktas tiesības vērsties tiesā, taču šāda nozīme netiek skatīta šā pētījuma tvērumā (*Raymond, 1992; Shapiro and Markoff, 2002; Van Voss, 2002*).

Lietpratēji norāda, ka, neskatoties uz dažiem izņēmumiem un līdzībām, katra petīciju sistēma ir atšķirīga (*Parliament of Finland, n. d.; Riehm et al., 2014*), ko apstiprina arī šā pētījuma ietvaros veiktā izpēte. **Pētījumā aptvertajās valstīs petīcija var tikt iesniegta dažādām institūcijām, tostarp parlamentam, vietējai pašvaldībai, izpildvaras institūcijai un ombudam (tiesībsargam), un ES dalībvalstīs – arī Eiropas Komisijai.** Atkarībā no petīciju saņēmēja un izskatītāja Eiropas valstīs iedibināto praksi iespējams dalīt trīs lielās grupās (2. tabula).

2. tabula

Petīcijas saņemošā un izskatošā institūcija Eiropas valstu praksē

Balstīts uz: *Riehm et al., 2014; 2. pielikums*

 Parlaments	 Ombuds	 Parlaments un ombuds
                  	 	

Turpmāk galvenokārt tiks aplūkota petīciju iesniegšana un aprīte valsts parlamentā.

3.2. Kāpēc parakstīt un iesniegt petīcijas?

Petīciju kā līdzdalības formas izmantošana gan sabiedrībai kopumā, gan arī valsts varas institūcijām sniedz veselu virkni ieguvumu (6. attēls).

Iespēja sabiedrības locekļiem informēt valsts varas institūcijas par savu viedokli, vēlmēm vai politikā saskatītajām problēmām

Līdzeklis diskusiju veicināšanai

Saiknes uzturēšanas līdzeklis starp sabiedrības locekļiem un parlamentu

Līdzeklis valsts varas institūciju leģitimitātes stiprināšanai

Rīks valsts varas institūciju kontrolei

Rīks sabiedrības locekļu mobilizēšanai ap kādu jautājumu

6. attēls. Petīciju kā līdzdalības formas sniegtie ieguvumi

Balstīts uz: [Adenskog, 2018](#); [Böhle and Riehm, 2013](#); [Clark and Lomax, 2024](#); [Leston-Bandeira, 2019](#); [Rosenberger et al., 2022](#); [Setälä and Schiller, 2012](#); [Vizgunova, 2020](#)

Petīciju iesniegšanas jēgu nereti mēdz skaidrot, ne tik daudz uzsverot šādas aktivitātes rezultātu, bet gan **procesu, kas nodrošina sabiedrības locekļiem iespēju paust savas bažas un informēt par tām lēmumu pieņēmējus** – līdzīgi kā attiecībā uz referendumiem ([Åström et al., 2017](#); [Leston-Bandeira, 2019](#); [Matthews, 2021](#); [Palomo Hernández, 2023](#); [Tibúrcio, 2023](#)). 2021. gadā veiktā pētījumā secināts, ka 35,8 % OECD aptaujas respondentu ir parakstījuši petīcijas ([OECD, 2022a](#)). Vienlaikus lietpratēji aicina vērst uzmanību uz to, ka petīcijas var arī kļūt par rīku, kas darbojas to ieinteresēto pušu labā, kuru balss labāka resursu nodrošinājuma vai organizatorisko spēju dēļ dominē diskursā, kas veidojas ap iniciatīvas skarto jautājumu ([Qvortrup, 2013](#)).

Dažādās valstīs daudz pūļu tiek veltīts petīcijas iesniegšanas procedūru pilnveidei, citstarp integrējot šajās procedūrās digitālos risinājumus. Dānijā, Francijā, Igaunijā, Islandē, Somijā, Vācijā, Apvienotajā Karalistē un Kanādā līdztekus parakstu vākšanai papīra formā tiek lietotas speciālas tiešsaistes platformas. Visbiežāk šim nolūkam kalpo parlamenta vai arī kādas trešās puses, piemēram, nevalstiskās organizācijas, speciāli uzturētas tiešsaistes platformas petīciju iesniegšanai un parakstu vākšanai (šādu risinājumu lieto Latvijā un arī, piemēram, Lietuvā, kā arī Ungārijā). **Vairākās valstīs parlamenti uztur arī tiešsaistes petīciju reģistrus, kuri visbiežāk ir publiski pieejami un kuros ietverta informācija par petīciju iesniedzējiem, tematu, izskatīšanas gaitu un rezultātiem.** Šādus risinājumus savos parlamentos praktizē citstarp tādas valstis kā Austrija, Beļģija, Bulgārija, Čehija, Dānija, Francija, Igaunija, Itālija, Lietuva, Luksemburga,

Polija un Kanāda. Šāda informācija var būt publiskota arī parlamentu tīmekļvietnēs (skat. [2. pielikumu](#)).

Dažādās valstīs tiek domāts par petīciju iesniegšanas formu diversifikāciju, tādējādi sabiedrībai iespēja iesniegt petīcijas kļūst aizvien vieglāk pieejama. Petīciju nereti iespējams iesniegt gan nosūtot vēstuli vai elektroniskā pasta vēstuli, gan speciālā tiešsaistes platformā (skat. [2. pielikumu](#)). Lai arī šādi mehānismi atvieglo parakstu vākšanu un, kā tiek uzskatīts, var veicināt iedzīvotāju līdzdalību, tie nereti tiek kritizēti, norādot, ka līdz ar to ieviešanu **mazinoties iespējas izvērst plašas diskusijas sabiedrībā**, turklāt vēl aizvien aktuāls esot jautājums par pārskatāmības mehānismu nodrošināšanu. Piemēram, izskan pārmēti, ka digitālās platformas var:

- graut ierastās attiecības un veidot lielāku distanci starp parlamenta locekļiem un viņu vēlētājiem;
- vairāk kalpot kādas konkrētas grupas interesēm;
- izslēgt no politikas procesa tos iedzīvotājus, kuriem trūkst digitālo prasmju un dažādu citu iemeslu dēļ nav pieejas šādu risinājumu izmantošanai.

Konstatēts, ka šādus risinājumus visbiežāk izmanto ļoti motivēti, politiski aktīvi, izglītoti un turīgi cilvēki. **Līdz ar to rodas bažas par iespējami pilnīgas un precīzas pārstāvības esību** (*Bochel, 2020; Matthews, 2021; Rosenberger et al., 2022; Serra-Silva, 2022*). Arī tādējādi iedzīvotājiem sniegtā iespēja ietekmēt politikas darba kārtību var iegūt vien formālu raksturu, pastāvot riskiem, ka praksē procesu instrumentalizē tie politiskā procesa dalībnieki, kuru rīcībā ir vairāk dažāda veida resursu (*Setälä and Schiller, 2012*).

Turklāt **netiek konstatēta petīciju parakstīšanas saistība ar ilgtermiņa politiskās aktivitātes pieaugumu**. Tas tiek skaidrots tādējādi, ka petīcijas ir tāds līdzdalības veids, kas citstarp prasa nelielu piepūli (*Miller, 2009*). Šādi vedina domāt arī, piemēram, tiešsaistes petīciju parakstītāju paradumu pētījumi Apvienotajā Karalistē un Vācijā. Tie liecina, ka tie indivīdi, kuri paraksta petīciju, neiesaistās attiecīgā jautājuma apspriešanā vēlākajās fāzēs, kad petīcija tiek virzīta uz parlamentu (*Asher et al., 2019; Jungherr and Jürgens, 2012*).

3.3. Petīciju iesniegšana un aprīte: prakse un nosacījumi

Petīciju iesniegšanas prakse dažādās valstīs ir atšķirīga. **Lielākajā daļā no pētījumā aplūkotajām valstīm tiesības iesniegt petīcijas ir nostiprinātas konstitūcijā un tajā ietvertu regulējumu nereti papildina arī citi tiesību akti**, konkretizējot petīciju aprītes procedūru. Taču ir sastopami arī izņēmumi. Piemēram, Čehijā un Kanādā tiesības iesniegt petīciju ir noteiktas Pamattiesību un brīvību hartā un iesniegšanas process regulēts atsevišķā likumā, savukārt Beļģijā petīciju iesniegšanas kārtību un izskatīšanas procesu regulē tikai speciāli tam paredzēti tiesību akti (skat. [2. pielikumu](#)).

Dažās valstīs petīcija var tikt iesniegta pat vienpersoniski (Īrijā, Nīderlandē, Portugālē, Spānijā, Ungārijā), taču visbiežāk petīcija uzlūkojama kā kolektīvs lūgums un ir paredzēts pienākums savākt noteiktu parakstu skaitu petīcijas atbalstam. **Minimālais parakstu skaits, kas nepieciešams, lai petīciju pieņemtu izskatīšanai parlamentā, valstīs atšķiras**. Piemēram, Igaunijā – 1000 parakstu, Latvijā par kolektīvo iesniegumu – 10 000 parakstu, Nīderlandē – 40 000 parakstu, Somijā par iedzīvotāju likumdošanas iniciatīvu – 50 000 parakstu, Slovākijā – 100 000 parakstu, Spānijā par iedzīvotāju iniciatīvu – 500 000 parakstu (*Tibúrcio, 2023*; skat. [2. pielikumu](#)). Citstarp ir tādas valstis, kurās sākotnēji petīcijas iesniegšanai parlamentā nepieciešams neliels parakstu skaits, bet pēc atbilstības izvērtēšanas parakstu vākšana turpinās, līdz tiek sasniegts augstāks šajā ziņā noteiktais sliekšnis (šāds risinājums tiek izmantots, piemēram, Apvienotajā Karalistē, Dānijā, Francijā, Kanādā, Luksemburgā un Vācijā; skat. [2. pielikumu](#)).

Dažādās valstīs ir **atšķirīgs petīcijas iesniedzēju un parakstīt tiesīgo personu loks**. Piemēram, Beļģijā tiesības iesniegt petīciju ir iedzīvotājiem, iedzīvotāju grupām un to pārstāvjiem,

kā arī iedzīvotāju reģistrā reģistrētajiem ārvalstniekiem. Francijā petīciju var iesniegt gan pilsoņi, gan pastāvīgie iedzīvotāji. Igaunijā tiesības iesniegt petīciju ir pastāvīgajiem iedzīvotājiem un šis jēdziens aptver Igaunijas pilsoņus, ES dalībvalsts, Eiropas Ekonomikas zonas valstu un Šveices pilsoņus, kuri dzīvo Igaunijā un kuriem ir pastāvīgās uzturēšanās tiesības, kā arī Igaunijā dzīvojošus ārvalstniekus, kuriem ir ilgtermiņa uzturēšanās atļauja vai pastāvīgās uzturēšanās tiesības. Lihtenšteinā petīcijas var iesniegt gan balsstiesīgie iedzīvotāji, gan arī pašvaldības un dažādas iestādes un institūcijas, bet tikai tad, ja petīciju atbalsta parlamenta loceklis. Horvātijā līdzās pilsoņiem, ārvalstniekiem un iedzīvotāju grupām petīcijas var iesniegt juridiskās personas, nevalstiskās organizācijas un pašvaldības (skat. [2. pielikumu](#)).

Vecums, no kura indivīdi ir tiesīgi parakstīt petīciju, arī ir atšķirīgs – Luksemburgā petīciju var parakstīt 15 gadu vecumu sasniegušas personas; Austrijā, Beļģijā, Igaunijā, Latvijā un Lietuvā petīcijas parakstītājs var būt 16 gadus vecs; vēl citās valstīs tiesības iesniegt un parakstīt petīciju ir noteiktas no 18 gadu vecuma (skat. [2. pielikumu](#)).

Petīciju var iesniegt parlamentā gan ar nosacījumu, ka tai nepieciešams noteikta skaita parlamenta locekļu atbalsts, gan arī bez šāda nosacījuma izpildes. Piemēram, Dānijā saskaņā ar konstitūciju tiesības iesniegt priekšlikumus ir tikai parlamenta locekļiem vai valdības ministriem, tāpēc petīcijas virzīšanu parlamentā uzņemas kāds no parlamenta locekļiem, un tā tiek izskatīta tāpat kā jebkurš cits likumdošanas priekšlikums. Līdzīga kārtība ir spēkā arī Maltā, kur petīcijas tiek iesniegtas parlamentam ar tā deputātu starpniecību. Šim deputātam arī ir pienākums pārliecināties par petīcijas atbilstību noteiktiem kritērijiem. Grieķijā petīciju var iesniegt parlamentam ar tā locekļu starpniecību vai arī tieši parlamenta priekšsēdētājam. Beļģijā savukārt papildus noteikumam savākt petīcijas atbalstam nepieciešamo parakstu skaitu ir jāizpilda arī specifiski reģionālās pārstāvības nosacījumi (skat. [2. pielikumu](#)). Petīcijas, ko parlamentā iespējams iesniegt bez tā locekļu atbalsta, esot uzskatāmas par to iesniedzējiem vieglāk pieejamu un īstenojamu līdzdalības formu. Tomēr petīciju iesniedzēji šādā gadījumā var sastapties ar grūtībām gūt ievērojamu parlamenta atbalstu petīcijā aktualizētajam jautājumam un tādējādi arī diskusijas par attiecīgo problēmu plašākā lokā, iespējams, izpaliek.

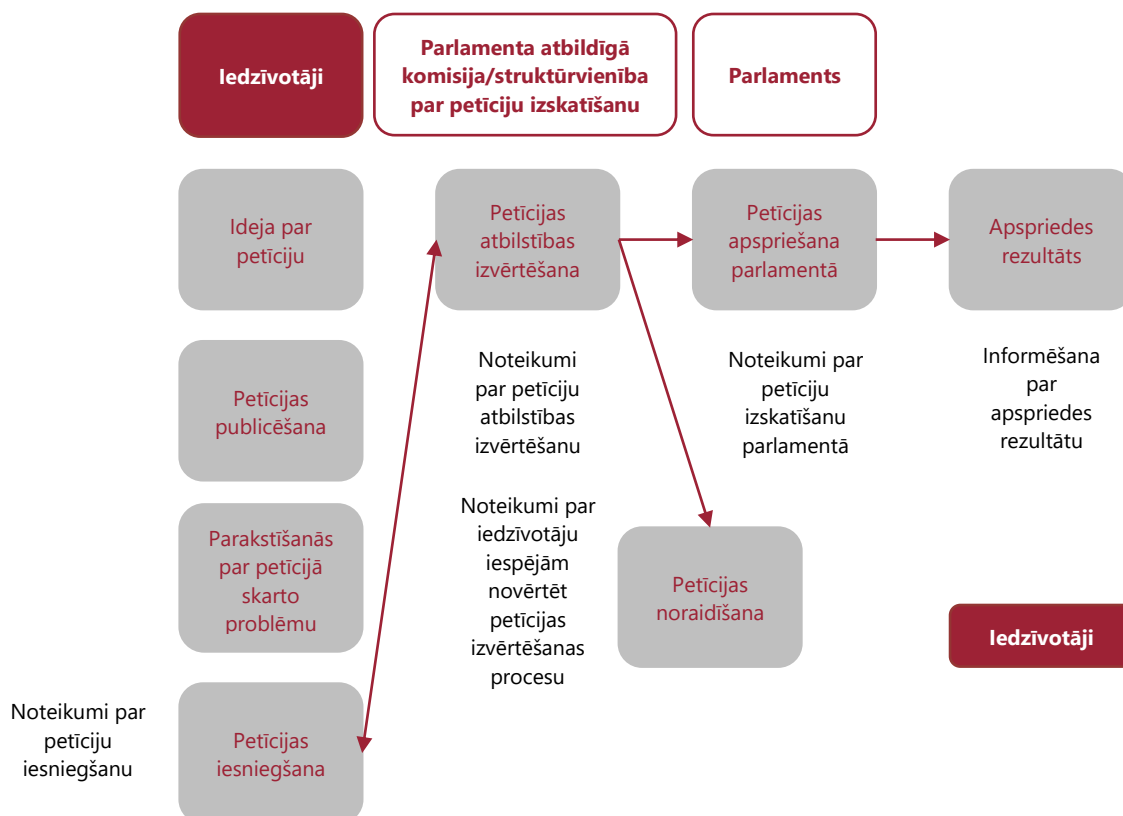
Petīcijas mēdz izvērtēt kā pēc satura, tā pēc formas. **Uz petīcijām attiecināmie saturiskie kritēriji valstīs ir dažādi**, piemēram:

- petīcija nedrīkst saturēt aicinājumus un priekšlikumus, kuru ieviešanas rezultātā varētu tikt pārkāptas pamattiesības un brīvības;
- petīcijā skartajam jautājumam jāatbilst sabiedrības interesēm, tam jābūt sabiedrībai būtiskam vai vērstam uz sabiedrības labuma nodrošināšanu;
- petīcijā skartajam jautājumam jābūt tādām, kura risinājums rodams valsts mērogā;
- petīcija nedrīkst saturēt nepatiesus vai nepierādītus apgalvojumus;
- petīcijā ietvertais priekšlikums nedrīkst būt saistīts ar konstitūcijas grozījumiem vai būt potenciāli antikonstitucionāls, kā arī nedrīkst skart nodokļu vai budžeta jautājumus;
- petīcija nedrīkst aicināt veikt tādas darbības vai pieņemt tādus lēmumus, kuru rezultātā varētu tikt pārkāpti likumi un valstij saistošie ES tiesību akti;
- petīcija nedrīkst saturēt aicinājumu rīkot referendumu;
- petīcija nedrīkst saturēt tikai viedokli vai aicinājumu uz nekonkretizētu rīcību, tai jāsaturs pamatots priekšlikums;
- petīcijā ietvertā informācija nedrīkst būt apmelojoša vai diskriminējoša, kā arī pārkāpt tiesības uz privātumu;
- petīcija nedrīkst saturēt reklāmu;
- par petīciju netiek uzskatīti lūgumi vai sūdzības par personīga rakstura notikumiem;
- petīcijā jāapliecina cieņpilna attieksme pret citiem sabiedrības locekļiem;
- petīcijā skartajam priekšlikumam jābūt jaunam un būtiskam. Petīciju neizskata, ja tajā skartais jautājums parlamentā jau nesen ir apspriests vai to paredzēts apspriest tuvākajā nākotnē;

- petīcijā skartais jautājums nedrīkst būt tāds, kas vedina uz tiesu varas neatkarības vai parlamenta un suverēna autoritātes apšaubīšanu vai satur valdības kritiku (skat. 2. pielikumu).

Atšķiras valstu prakse attiecībā uz to, vai parlamenta ietvarā tiek vai netiek izveidota speciāla komisija/struktūrvienība, kuras pamata kompetence ir petīciju izskatīšana. Piemēram, Francijas, Igaunijas, Itālijas un Ungārijas parlamentā šāda speciāla darba formāta nav, un petīcijas atbilstoši to saturiskajai piekritībai nonāk parlamenta pastāvīgajās komisijās. Savukārt šim nolūkam speciāli paredzēts darba formāts ir izveidots, piemēram, Čehijā, Horvātijā, Īrijā, Lietuvā, Spānijā un Vācijā (skat. 2. pielikumu). **Tās sistēmas, kurās petīciju izskatīšana parlamentā ir nodota specializētas petīciju izskatīšanas komisijas/struktūrvienības pārziņā, tiek uzskatītas par salīdzinoši atsaucīgākām un atvērtākām sabiedrības līdzdalībai** (Riehm et al., 2014).

Petīciju izskatīšanai mēdz būt izstrādāta visai sarežģīta procedūra. Tostarp iesniedzēju uzklausišana var būt atkarīga gan no tā, cik parakstu savāks par attiecīgo petīciju, gan no parlamenta struktūras, gan arī no izraudzītās petīcijas formas. Piemēram, Portugālē petīcijas virzību ietekmē par to savākto parakstu skaits. Ja petīciju parakstījušas vismaz 100 personas, to izskata parlamenta komisijā, ja vairāk nekā 1000 personas – tiek iecelts referents un uzklausi petīcijas iesniedzēji, savukārt tad, ja petīciju parakstījušas vairāk nekā 7500 personas, par to notiek debates plenārsēdē. Parakstu skaits, kas nepieciešams, lai par petīciju tiktu rīkotas debates, piemēram, Apvienotajā Karalistē ir 100 000 (Tibúrcio, 2023; skat. arī 2. pielikumu). Petīcijas aprites cikla parlamentā dažādie posmi rezumēti 7. attēlā.

7. attēls. **Petīcijas aprites cikls parlamentā**
Balstīts uz: Tibúrcio, 2023 un 2. pielikumā apkopoto informāciju

Visbiežāk **parlamentam ir noteikts pienākums uzturēt atgriezenisko saiti ar petīcijas iesniedzēju** (8. attēls), informējot to par petīcijas izskatīšanas gaitu un rezultātu. Šāda kārtība ir noteikta Austrijā, Grieķijā, Horvātijā, Igaunijā, Polijā, Vācijā u. c. valstīs. Ir arī citāda prakse, proti, petīcijas iesniedzēji netiek informēti (Beļģijā un Ungārijā) vai tiek informēti tikai par petīcijas noraidīšanu, kā tas ir Bulgārijā. Visai ierasta prakse ir tāda, ka parlaments uztur elektronisku petīciju

reģistru, kurā iesniedzēji var tiešsaistē sekot līdzi petīcijas virzībai. Šādas iespējas pastāv Austrijā, Itālijā un Lietuvā. Savukārt, piemēram, Bulgārijā, Horvātijā un arī Latvijā petīciju reģistrā atrodams vien vispārējs pārskats par saņemtajām petīcijām (tematu, izskatīšanas gaitu un rezultātiem). Čehijā Petīciju komisija regulāri informē sabiedrību par saņemtajām petīcijām un to virzību, publicējot izvērstus ziņojumus parlamenta tīmekļvietnē (skat. [2. pielikumu](#)).

Saziņa ar petīcijas iesniedzēju

Petīciju iesniedzēji var sekot līdzi tās izskatīšanai un rezultātiem tiešsaistes datubāzē

Tiešsaistes petīciju reģistrs

8. attēls. **Parlamenta uzturētā atgriezeniskā saite ar petīcijas iesniedzēju un tā informēšana**
Balstīts uz [2. pielikumā](#) apkopoto informāciju

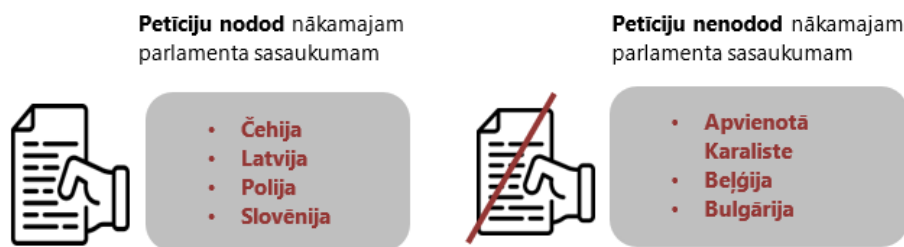
Kas attiecībā uz petīciju apriti rūp iedzīvotājiem: Apvienotās Karalistes piemērs

Sociālā plašsaziņas līdzekļa X (iepriekš – *Twitter*) vietnē veikto ierakstu analīzē attiecībā uz petīcijām Apvienotajā Karalistē pētīti iedzīvotāju priekšstati par godīgumu petīciju izskatīšanā. Konstatēts, ka iedzīvotājiem rūp šādi aspekti:

- cik lielā mērā parlamentā par petīciju izvērsta diskusija atspoguļoja sākotnējo petīcijas tematu;
- diskusijā pārstāvēto viedokļu dažādība;
- vai parlamentārās procedūras dažādām attiecīgajā tematā ieinteresētajām pusēm sniedz vienlīdzīgas iespējas paust savu viedokli.

Avoti: *Asher et al., 2019; Le Blanc, 2020*

Ja tas parlamenta sasaukums, kuram petīcija iesniegta, petīciju neizskata, tās izskatīšanu var turpināt arī nākamais parlamenta sasaukums. Šāda prakse daudzos parlamentos gan netiek pieņemta (9. attēls). Piemēram, Apvienotās Karalistes praksē petīciju slēgšana un nepārņemšana tiek skaidrota ar parlamenta vēlēšanu norisi, proti, to, ka noteiktu laiku (pāris nedēļas) pirms balsojuma parlaments noslēdz savu darbību un arī Petīciju komisija kā oficiāla tā daļa beidz pastāvēt. Petīciju pieņemšana tiek atsākta, kolīdz Pārstāvju palāta izveido jaunu Petīciju komisiju. Jaunā Petīciju komisija ir tiesīga pieņemt lēmumu virzīt debatēm tās petīcijas, kuras nav paguvusi izskatīt iepriekšējais parlamenta sasaukums, taču šāds lēmums var tikt pieņemts tikai par tādām petīcijām, par kurām pirms vispārējām vēlēšanām saņemts ne mazāk kā 10 000 parakstu (*UK Parliament, 2024*).

9. attēls. Valstu prakse attiecībā uz neizskatītās petīcijas nodošanu nākamajam parlamenta sasaukumam

Balstīts uz 2. pielikumā apkopoto informāciju

Ļoti **maz ir to valstu, kurās ir paredzēta petīcijās ietvertu priekšlikumu sociālās ietekmes novērtēšana** jeb tamlīdzīgs sistemātiski, mērķtiecīgi un metodoloģiski konsekventi organizēts process, kura mērķis ir gūt dziļāku izpratni par sociālajām pārmaiņām sabiedrībā, ko varētu radīt vai jau ir radījis attiecīgais priekšlikums (*Esteves et al., 2012; Vanclay, 2019*). Tādas valstis kā Austrija, Beļģija, Bulgārija, Dānija, Francija, Horvātija, Igaunija, Īrija, Kanāda, Kipra, Lietuva, Lihtenšteina, Luksemburga, Nīderlande, Polija, Portugāle, Rumānija, Slovākija, Slovēnija, Somija, Spānija, Ungārija, Vācija un Zviedrija šā pētījuma ietvaros veiktajā parlamentu aptaujā sniedza informāciju, ka to normatīvais regulējums neparedz pienākumu veikt iedzīvotāju iesniegto priekšlikumu, tostarp petīciju, sociālās ietekmes novērtēšanu, tātad šo valstu parlamentos tāda netiek veikta ne saņemot petīciju parlamentā, ne arī pēc petīcijā ietvertā priekšlikuma pieņemšanas un ieviešanas. Tomēr vairākās valstīs, lai petīcijā ietvertais priekšlikums tiktu izskatīts parlamentā, ir ieviesta prasība petīcijai pievienot arī iesniedzēju sagatavotu regulējuma izmaiņu pamatojumu un to seku vērtējumu (Igaunijā, Francijā, Horvātijā, Lihtenšteinā, Polijā, Somijā) (*ECPRD, 2024b*).

Atsevišķās valstīs sociālās ietekmes vērtēšana var tikt veikta pēc atbildīgās parlamenta komisijas pieprasījuma. Igaunijā ietekmes novērtējums, ja tas tiek atzīts par nepieciešamu, var tikt veikts tajā *Riigikogu* komisijā, kura izskata kolektīvos iesniegumus. Šajā procesā var tikt piesaistītas interešu grupas un institūcijas, kuru kompetencē ir petīcijā skartais jautājums, kā arī citas *Riigikogu* komisijas, piemēram, rīkojot ar tām kopīgas sēdes. Līdzīga prakse ir arī Beļģijā, Francijā, Lietuvā un Polijā (*ECPRD, 2024b*).

Petīciju sistēmu uzskata par iesniedzējam pieejamu un tādējādi sabiedrības līdzdalību atvieglojošu, ja tā atbilst, piemēram, šādiem kritērijiem:

- petīcijas iesniegšanai var izmantot vairākus kanālus – personīgi, pa pastu, tiešsaistē u. c.;
- petīcijas iesniedzējs, lai iegūtu informāciju par petīcijas virzību, var izmantot dažādus kanālus – e-pastu, telefonu, pastu, parlamenta publikācijas, tiešsaisti/petīciju reģistru u. c.;
- petīcijas iesniedzējs tiek uzklauts un aktīvi iesaistīts petīcijas izskatīšanas procesā;
- petīcijas iesniedzējam par petīcijas iesniegšanu nav jāmaksā;
- institūcija, kas izskata petīcijas, aktīvi informē sabiedrību par iespējām petīcijas iesniegt, kā arī iesniegto petīciju izskatīšanas gaitu;
- ir skaidri noteiktas parlamenta funkcijas attiecībā uz petīciju izskatīšanu;
- ir izstrādāts nepārprotams un iespējami ērts petīciju iesniegšanas un aprites mehānisms;
- parlamenta rīcībā ir petīciju izskatīšanai nepieciešamie resursi (*Burton, 2018; Fung, 2015; Hough, 2012*).

Daudzās valstīs tiek praktizēta tāda pieeja, ka saņemto petīciju parlaments nosūta citai institūcijai. Piemēram, Beļģijā petīciju var nosūtīt atbildīgajam ministram vai Federālo ombudu kolēģijai. Līdzīgi ir arī Bulgārijā, kur petīciju var nosūtīt valdībai vai ombudam. Šādos gadījumos Bulgārijas parlamentā tiek sagatavots petīciju pavadošais ziņojums.

Ir arī tādas valstis, kur iespēja iesniegt petīciju parlamentam vispār nav paredzēta, piemēram, Islande, Norvēģija, Somija un Zviedrija. Tomēr tajās **parlamentāro petīciju mēdz aizvietot spēcīgs parlamentārā ombuda institūts, kas privātpersonu tiesību pārstāvības jomā zināmā mērā nodrošina tās pašas iespējas, kas citās valstīs tiek realizētas, iesniedzot petīciju** (*Parliament of Finland, n. d.; Riehm et al., 2014; Tibúrcio, 2023*; skat. arī 2. pielikumu).

4. DELIBERATĪVIE PASĀKUMI: JAUNINĀJUMS LĪDZDALĪBAS IESPĒJU SPEKTRĀ

Sabiedriski saistošu lēmumu leģitimitāte, kā jau iepriekš atzīmēts, varot tikt sekmēta nodrošinot iedzīvotāju kompetentu iesaisti lēmumu pieņemšanas procesos. Šādam nolūkam potenciāli var kalpot deliberatīvie jeb apspriežu pasākumi (dēvēti arī par sabiedrības minimodeļiem (*Fung, 2003*)). Attiecībā uz tiem tiek **akcentētas tādas iezīmes kā politiskā vienlīdzība jeb iekļaušana (pieņēmums, ka politiskajā procesā ir jātiek saklausītām visām, tostarp arī dažādu marginalizētu grupu pārstāvju, balsīm) un no ierobežojumiem brīvs dialogs**. Proti, deliberatīvie pasākumi būtu jārealizē tādos apstākļos, lai dalībniekus neietekmētu interešu vadītas stratēģiskās manipulācijas un pasākuma rezultātā iedzīvotāju vidū tiktu veicināta savstarpēja cieņpilna uzklaušanās, diskusijas gaitā vērtējot vienīgi tajā pausto argumentu spēku (*Fung, 2003; Habermas, 1984; Habermas, 2005; Smith, 2009*). Praktiskais šo uzstādījumu izpildījums nozīmē **iesaistīt iedzīvotājus organizētā līdzdalības procesā nelielā grupā (no dažiem desmitiem līdz pat vairākiem simtiem personu), lai padziļināti izzinātu deliberācijai jeb iedzīvotāju apspriešanai nodoto problēmu, apsvērtu iespējamās risinājumus un vienotos par kopīgiem ieteikumiem**.

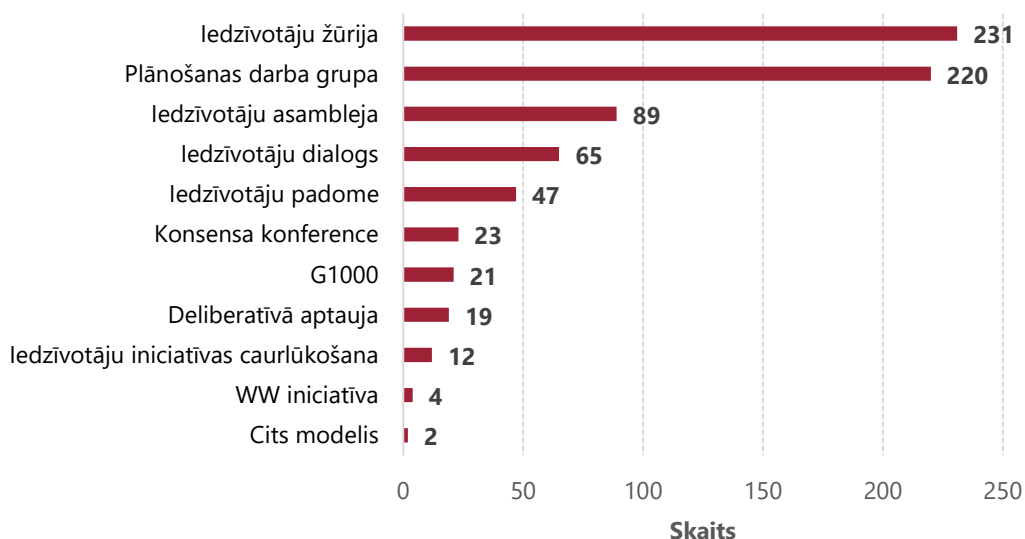
Šādas pieejas aizstāvji uzskaita vairākus tajā saskatītos guvumus. Apspriedes process:

- sekmējot vienotas izpratnes veidošanos par politikas problēmu (*Niemeyer and Dryzek, 2007*);
- vedinot uz konsensu (*Farrar et al., 2010*);
- veicinot savstarpējo uzticēšanos un sekmējot kolektīvu darbību (*Grönlund et al., 2010*);
- sekmējot iedzīvotāju pārliecību par viņu pašu spējām pilnvērtīgi līdzdarboties politiskajos procesos un sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā, turklāt viņi jūtosies motivēti gūt informāciju un apgūt vajadzīgās prasmes, kā arī iesaistīties mērķtiecīgās diskusijās gadījumos, kad paredzams, ka apspriedes rezultāts atspoguļosies pieņemtajos lēmumos (*Fung, 2003*);
- uzlūkojams kā demokrātijas skola, kurā indivīdi apgūst pilsoniskās prasmes un iemācās noteikt prioritātes sabiedrības kopējām interesēm (*Fung, 2003; Jacobs et al., 2009; Pateman, 1970; Verba et al., 1995*).

Pētījumos gan apstiprinājies arī pretējais. Proti, tas, ka **iedzīvotāju subjektīvais vērtējums par savu potenciālo pienesumu politikas procesam šādu pasākumu gaitā neuzlabojas, viņiem aizvien lielākā mērā apzinoties politikas procesa sarežģītību** (*Morrell, 2005*). Tāpat grupas mēdz polarizēties vai nosliekties par labu grupā dominējošajam viedoklim (*Luskin et al., 2002; Setälä and Herne, 2014*). Politiskās psiholoģijas pētījumos apstiprināts arī tas, ka kontrastējošu viedokļu klātbūtne, kas ir viena no deliberatīvo pasākumu pamatpremisām, pati par sevi mazina iedzīvotāju tiekšanos uz politisko darbību (*Mutz, 2006*).

Vēl **trūkst empīrisku apliecinājumu tam, ka deliberatīvie pasākumi kā līdzdalības forma veicinātu uzticēšanos valsts varas institūcijām** (*CDDG, 2023; OECD, 2020; Theuwis et al., 2021; Williamson and Barrat, 2022*). Šis citstarp ir viens no iemesliem, kuru dēļ diskusijās par deliberatīvajiem pasākumiem liels uzsvars tiek likts uz tādu elementu ievērošanu kā pārskatāmība, precīza dalībnieku atlase, iespēja gūt pārliecību par to, ka apspriešanas gaita netiek ietekmēta u. c. **Nespēja nodrošināt attiecīgus uzraudzības mehānismus ilgtermiņā var drīzāk vājināt nekā spēcināt iedzīvotāju uzticēšanos demokrātijai un tās institūcijām** (*CDDG, 2023; Williamson and Barrat, 2022*).

Deliberatīvo līdzdalības pasākumu izmantošanas **prakse pasaulē joprojām ir vāji attīstīta un sporādiski organizēta, neraugoties uz sazaroto deliberatīvo pasākumu modeļu spektru** (10. attēls).

10. attēls. **Deliberatīvo pasākumu modeļi un to izmantošanas biežums OECD valstīs no 1979. gada līdz 2023. gadam**

Avots: [OECD, 2023](#)

Deliberatīvo pasākumu daudzveidība patiešām ir liela, lai gan dažādajiem to modeļiem ir arī vairākas vienojošas iezīmes. Turklāt nereti pasākumiem, kuru izpausmes formas ir līdzīgas, dažādās valstīs tiek piešķirti dažādi apzīmējumi. Piemēram, Kanādā tā dēvētie referenču paneļi var tikt uzskatīti par iedzīvotāju žūriju modeļa ekvivalentu, ko citur mēdz dēvēt vēl arī par kopienas paneli vai iedzīvotāju paneli, iedzīvotāju dialogu, iedzīvotāju samitu, semināru vai iedzīvotāju forumu. Savukārt Polijā īstenotās iedzīvotāju asamblejas pēc organizācijas veida līdzinās iedzīvotāju žūrijām ([OECD, 2020](#)). Tāpēc arī **šādu pasākumu uzskaiti un aprakstu ir grūti uztvert kā pilnībā konsekventu.**

4.1. Kā tiek organizēts deliberācijas jeb apspriežu process?

Iespējami precīzu pārstāvību deliberatīvajos pasākumos parasti nodrošina, dalībnieku kopuma izveidē izmantojot nejaušības principu. Bieži **tiek uzsvērtā nepieciešamība nodrošināt to, lai pasākumā būtu pārstāvēti dažādi sabiedrības locekļi, galvenokārt balstoties uz sociāldemogrāfiskajām pazīmēm** (dzimums, vecums, teritoriālais un sociālekonomiskais iedalījums). Tomēr atsevišķi deliberatīvo pasākumu modeļi par dažādības nodrošināšanai nepieciešamo dalībnieku atlases kritēriju nosaka, piemēram, atšķirīgus uzskatus par apspriežamo jautājumu. Visbiežāk izlases veidošanai jeb dalībnieku izraudzīšanai izmanto divpakāpju atlasī (iedzīvotāju loteriju). Tās pirmajā posmā pasākuma rīkotāja vārdā nosūta nejauši izraudzītiem adresātiem informatīvas vēstules ar uzaicinājumu piedalīties deliberatīvajā pasākumā. Vēstulē ir ietverta arī pamatinformācija par deliberatīvā pasākuma mērķi, uzdevumiem, norises laiku, ilgumu u. c. Otrajā posmā tiek veikta nejaušā atlase no tiem iedzīvotājiem, kuri uz šo uzaicinājumu atsaukušies. Lai gan spēcīgs uzsvārs tiek likts uz reprezentativitāti, praksē to optimāli nodrošināt izdodas vienīgi tad, ja izmanto modeļus, kas paredz salīdzinoši liela dalībnieku skaita (vairāki simti) dalību. Savukārt, piemēram, konsensa konferences (vidēji 16 dalībnieki) vai iedzīvotāju žūrijas (vidēji 34 dalībnieki; skat. [3. pielikumu](#)) gadījumā ir visai grūti sasniegt reprezentativitātes uzstādījumu ([Brown, 2006](#); [Carson and Martin, 1999](#); [CDDG, 2023](#); [Dryzek and Tucker, 2008](#); [Fishkin, 1995](#); [Karjalainen and Rapeli, 2015](#); [OECD, 2020](#)). Turklāt ir tādi deliberatīvo pasākumu modeļi, kas paredz dalībnieku brīvprātīgu pieteikšanos pēc savas pašu iniciatīvas. Tādējādi iespēju piedalīties pasākumā iegūst tie, kuriem ir informācija par attiecīgo pasākumu, kā arī resursi un interese piedalīties. Turklāt ir konstatēts, ka **lielāku atsaucību un gatavību piedalīties pasākumos izrāda tie cilvēki, kuri ir ieguvuši augstāku izglītību, ir sociāli labāk nodrošināti un vairāk interesējas par politiskajiem**

procesiem. Šāda situācija var raisīt bažas par reprezentativitātes deficītu. Tāpēc kopumā ir būtiski īstenot dažādus līdzdalību stimulējošus pasākumus (*Fung, 2003*).

Vairums deliberatīvo pasākumu **uz citu politiskās līdzdalības formu fona uzskatāmi izceļas ar to norises ilgumu** – pats pasākums līdz ar tā sagatavošanās procesiem var prasīt līdz pat 20 dienām ilgākā laika periodā (piemēram, vairākas nedēļas nogales; skat. 3. pielikumu). Tādējādi **šī līdzdalības forma piesaista izteikti motivētus dalībniekus, kuri būtu gatavi tam veltīt zināmus resursus**. Taču šis pats apstāklis arī mazina deliberatīvo pasākumu potenciālu iemantot popularitāti un plašu atsaucību iedzīvotāju vidū, jo, kā liecina iedzīvotāju aptauju rezultāti, vairums priekšroku dod tādām līdzdalības formām, kuras prasa salīdzinoši nelielus laika resursus (*OECD, 2024a*).

Būtiski ir skaidri noteikt apspriedes procesa kārtību, mērķi un sekas – nepārprotami jādefinē attiecīgā deliberatīvā pasākuma nolūks, jānosaka pasākuma īstenošanas kārtība, kā arī atbildīgās personas, koncentrējoties uz procesu caurskatāmību kā vienu no vadmotīviem. Laikus jāparedz, vai un kādā veidā tiks ieviesti apspriedes procesā formulētie ieteikumi. **Ja šādi konkrēti ieteikumi tiek sagaidīti, procesa iniciatoram par to jau sākotnēji ir skaidri jāinformē visas iesaistītās puses** (*CDDG, 2023; Fung, 2003; Gastil, 2000; OECD, 2020; Williamson and Barrat, 2022*). Apspriedes noslēgumā dažos no deliberatīvo pasākumu modeļiem (iedzīvotāju žūrijā, plānošanas šūnā, konsensa konferencē) paredzēta arī rakstveida ziņojuma izstrāde par apspriesto jautājumu. Šis modelis uz citu fona izceļas tāpēc, ka **to ievada visai ilgs (līdz pat vairākām nedēļām) tā dēvētais izziņas posms, kurā iedzīvotājiem ar dažādu speciāli organizētu informatīvo pasākumu palīdzību tiek dota iespēja gūt padziļinātu izpratni par apspriežamo problemātiku** (*OECD, 2020; Setälä, 2018*).

Kas notiek izziņas posmā?

Izziņas posmā visbiežāk tiek pieaicināti lietpratēji, kuru uzdevums ir pasākuma dalībniekus iepazīstināt ar apspriežamo jautājumu. Turklāt jau laikus pirms deliberatīvā pasākuma norises dalībniekiem tiek nodrošināti uzziņu materiāli, rīkotas izziņas ekskursijas u. c. Šādas aktivitātes tiek īstenotas citstarp nolūkā mazināt dezinformācijas sekas un polarizāciju apspriežamajā jautājumā. Būtiski ir nodrošināt informācijas daudzveidību, turklāt pasākuma dalībniekiem jābūt nodrošinātai iespējai zināmā mērā kontrolēt izziņas posmu, kā arī izvēlēties sev vislabāk piemēroto izziņas metodi.

Avots: *CDDG, 2023; OECD, 2020*

Kopumā visas ar problemātikas izziņāšanu saistītās aktivitātes rada priekšnoteikumus tam, lai deliberatīvo pasākumu gaitā ģenerētos rezultātus varētu atzīt par kompetentu un refleksīvu sabiedrības viedokli, kā arī šāda pieeja ļauj apsvērt dažādas sarežģītu jautājumu dimensijas (*Dryzek and Tucker, 2008*). Atsevišķos pētījumos ir gūts apstiprinājums tam, ka **līdzdalība deliberatīvajos pasākumos paaugstina iedzīvotāju informētības līmeni un interesi par politiskajiem procesiem kopumā**. Vēl vairāk – atkarībā no izraudzītā modeļa, kalpot par izglītojošu forumu var būt viens no šādu pasākumu galvenajiem mērķiem (*Fishkin, 2009; Fung, 2003; Gastil and Dillard, 1999; Luskin et al., 2002*). Uzskatāms piemērs ir deliberatīvās aptaujas (skat. 3. pielikumu). Nereti tieši deliberatīvo pasākumu dalībnieki tiek uzskatīti par lielākajiem ieguvējiem no šā procesa. Arī organizācijas, kas šos pasākumus rīko, bieži norāda uz informācijas sniegšanu iedzīvotājiem kā vienu no galvenajiem šādas iniciatīvas mērķiem (*Setälä and Herne, 2014*).

Lai sniegtu informāciju dalībniekiem, **vairums deliberatīvo pasākumu modeļu paredz arī apspriedes dalībnieku mijiedarbību ar speciāli veidotu lietpratēju un ieinteresēto pušu komandu**. Šāda mijiedarbība gan nav viennozīmīgi vērtējama, jo rada arī zināmas bažas par iespēju virzīt iedzīvotāju viedokli kādai pusei vēlamā gultnē. Jāņem vērā, ka visbiežāk šādas komandas sastāvu nosaka pasākuma iniciatori, tāpēc arī var rasties bažas par iespējamo procesa instrumentalizāciju. Pagaidām gan šādām aizdomām nav gūts empīrisks apstiprinājums, jo deliberatīvie pasākumi vēl nav īpaši plaši izplatīti, taču perspektīvā, tiem nostiprinoties kā politikas

procesa integrālai sastāvdaļai, **minētie riski nebūtu atstājami bez ievēribas** (*CDDG, 2023; Setälä, 2018*).

Moderatoriem (to iesaiste gan nav paredzēta visos deliberatīvo pasākumu formātos) ir **jāapliecina neitralitāte un jāatturas no personīgā viedokļa paušanas**, lai neietekmētu diskusijas ievirzi, bet iespēja paust savu viedokli jādod visiem, kuri to vēlas. Pieeja deliberatīvā pasākuma vadīšanai dažādos modeļos var būt atšķirīga un variēt no pasīvas procesa vadības līdz aktīvai iesaistei tajā (*Landwehr, 2014*). Ir principiāli būtiski izvērtēt arī potenciālo moderatoru, viņa iespējamo ieinteresētību apspriežamajā jautājumā un citus ar neitralitātes nodrošināšanu saistītos aspektus.

Bieži vien **iedzīvotāji, kuri piedalās deliberatīvajos pasākumos, par to saņem zināmu atlīdzību vai arī pasākuma iniciators viņiem sedz ar dalību pasākumā saistītās izmaksas** (*Fredriksson and Modigh, 2023; OECD, 2020; Williamson and Barrat, 2022*).

4.2. Deliberatīvo pasākumu ietvaros gūto secinājumu un ieteikumu pielietojums

Ir vesela virkne sarežģītu problēmu, kas rada izaicinājumu pat vairumam valsts varas institūcijās nodarbināto attiecīgās jomas lietpratēju. Tiek uzskatīts, ka daļai šo problēmu būtu iespējams rast novatoriskus risinājumus, deliberatīvajos pasākumos sadarbojoties iedzīvotājiem un valsts varas institūciju pārstāvjiem. Ir gūts apstiprinājums tam, ka šādi pasākumi patiešām pulcējot individuus, kuri spēj izstrādāt ieteikumus pat visai sarežģītos jautājumos (*Fearon, 1998; Gastil and Levine, 2005; Smith, 2009*). Tie sniedz iespēju diskutēt par jebkuru tematu bez specifiskiem ierobežojumiem, turklāt atsevišķos formātos iedzīvotāji iesaistās visai detalizētās diskusijās ar valsts varas institūciju pārstāvjiem par noteiktu projektu, stratēģiju vai programmu saturu, uzbūvi un iespējamo ietekmi (*Fredriksson and Modigh, 2023; Fung, 2003; OECD, 2020; Williamson and Barrat, 2022*). Nereti viena pasākuma ietvaros tiek apspriestas vairākas problēmas (11. attēls).

11. attēls. Deliberatīvajos pasākumos apspriestā problemātika OECD valstīs no 1986. gada līdz 2023. gadam un tam vēlīto pasākumu skaits

Avots: [OECD, 2023](#)

Deliberatīvos pasākumus atkarībā no to mērķa iespējams rīkot dažādās politikas cikla fāzēs:

- **agrīnajā fāzē**, lai ģenerētu idejas un panāktu vienotu izpratni vai noteiktu prioritātes;
- **politikas veidošanas fāzē**, novērtējot iespējamus politikas virzienus, izstrādājot intervences un kopīgi veidojot pakalpojumus;
- **politikas īstenošanas fāzē**, vai nu novērtējot politiku, vai apzinot radušos izaicinājumus ([WHO, 2024](#)).

Deliberatīvo pasākumu īstenošanā būtiski ir laikus nodrošināt valsts varas institūciju atgriezenisko saiti. Šāda prakse gan ir obligāta tikai tad, kad tiek izmantots plānošanas šūnas

modelis; citos modeļos tas tiek praktizēts retāk un pēc izvēles (*CDDG, 2023; OECD, 2020; Smith, 2009*). Taču šī situācija savukārt var radīt labvēlīgus apstākļus tam, lai valsts varas institūcijas izstrādātos ieteikumus ignorētu vai arī reaģētu uz tiem selektīvi, izvēloties akceptēt tikai tādus, kuri apstiprina šo institūciju perspektīvu attiecīgajā problemātikā. Deliberatīvo pasākumu īstenošana var piešķirt leģitimitāti noteiktiem risinājumiem un izvēlēm, tādējādi veicinot iedzīvotāju vēlmi uztvert tos labvēlīgi. Tomēr tieši šis aspekts var vedināt institūcijas izmantot šo praksi sev vēlāma virziena nostiprināšanai. Tādā deliberatīvos mehānismus var mēģināt instrumentalizēt tās pašas institūcijas, kas tos iniciējušas (*Fung, 2003; Parkinson, 2004; Setälä, 2011; Setälä, 2018*). Kā iespējamais situācijas risinājums tiek uzlūkota stingrāka **apspriežu un ar to saistīto procesu regulācija, citstarp ar šādiem paņēmieniem:**

- izveidojot pastāvīgu deliberatīvo pasākumu struktūru;
- nosakot valsts varas institūcijām prasību noteiktos gadījumos izmantot deliberatīvos pasākumus;
- izveidojot mehānismus, kas ļautu iedzīvotājiem pieprasīt deliberatīvā pasākuma īstenošanu noteiktā jomā vai konkrētā jautājumā (*CDDG, 2023; Williamson and Barrat, 2022*);
- garantējot sabiedrības minimodeļiem zināmas reālas pilnvaras likumdošanas procesā (*MacKenzie, 2016*);
- veidojot speciālas komisijas vai rīkojot sapulces, kurās kopīgi darbotos gan vēlētāji pārstāvji, gan iedzīvotāju pārstāvji (*Farrell, 2014*).

Dānija ir viena no tām retajām valstīm, kur konsensa konferences gaitā formulētie ieteikumi tika reāli integrēti lēmumu pieņemšanā (plašāk skat. [3. pielikumu](#)), taču šis deliberatīvo pasākumu formāts valstī kopš 2000. gadu vidus vairs netiek praktizēts. **Deliberatīvie pasākumi lielākoties tiek īstenoti konsultatīvā nolūkā, un salīdzinoši reti to īstenošanas rezultātā rodas reāla iespēja koriģēt rīcīpolitikas virzienu, lēmumu vai normatīvo aktu** (*CDDG, 2023; Dryzek and Tucker, 2008; Fredriksson and Modigh, 2023; OECD, 2020; Setälä, 2018; Williamson and Barrat, 2022*). **Turklāt šādi pasākumi lielāku popularitāti ir guvuši pašvaldību un reģionālajā līmenī**, kur, kā tiek atzīmēts, tiem arī ir lielāks potenciāls radīt ietekmi (*Dryzek and Tucker, 2008*), savukārt **valsts līmenī tos rīko izteikti reti**. Starp zināmākajiem valsts līmenī aprobētajiem deliberatīvo pasākumu modeļiem var minēt iedzīvotāju asamblejas, iedzīvotāju žūrijas jeb paneļus, konsensa konferences, iedzīvotāju dialogus un deliberatīvās aptaujas (plašāk skat. [3. pielikumu](#)). Arī deliberatīvo pasākumu kontekstā, **līdzīgi kā attiecībā uz citām līdzdalības formām, tiek uzsvērtā galvenokārt procesa, ne tik daudz rezultāta nozīme** (*CDDG, 2023; Williamson and Barrat, 2022*). **Šāda veida pasākumi aizvien būtu uzskatāmi drīzāk par eksperimentālu radošo laboratoriju**, nekā par sistemātiski lietotu efektīvu praksi. Jāņem vērā, ka šo pasākumu formāts atbilst deliberatīvās demokrātijas ideāliem, kuru realizācija praksē ir nopietns izaicinājums.

Latvijas gadījumā nevar runāt par iedibinātu deliberatīvo pasākumu praksi. Kā pirmā no valsts pārvaldes iestādēm (*LPA, 2021*) sadarbībā ar ārējiem partneriem šādu pasākumu rīkoja Veselības ministrija, proti, 2021. gada nogalē 32 Latvijas iedzīvotāji piedalījās pilnas dienas apspriedē "Kā izskaust neformālos maksājumus veselības aprūpes sektorā?" (*Providus, 2021*). Pēc Veselības ministrijas pārstāvju ieskata, apspriede politikas veidotājiem bijusi noderīga un apliecinājusi Veselības ministrijas īstenošanās politikas atbilstību sabiedrības uzskatiem. Saskaņā ar ministrijas pārstāvju pausto, daļa ierosinājumu jau esot īstenoti vai to īstenošana plānota Sabiedrības veselības pamatnostādņu 2021.–2027. gadam ietvaros. Veselības ministrija metodes pielietojumu vērtē kā veiksmīgu, un iecere gūt novatoriskus priekšlikumus apspriestās problēmas risināšanai esot realizējusies (*VM, 2024*).

Līdzdalības iespēju dažādošanai konkrētam nolūkam **valsts varas institūcijas var izveidot arī speciālas darba grupas, komisijas un izmeklēšanas komisijas, konsultatīvās padomes** u. c. jeb tā dēvētās *ad hoc* (īpašam vai vienreizējam gadījumam izveidotas) grupas. Šādas grupas lielākoties tiek izveidotas, paredzot tām noteiktu darbības termiņu un to struktūru pakārtojot aplūkojamās problēmas raksturam. Tajās **visbiežāk iekļauj vēlētās amatpersonas, ministriju**

darbiniekus, rīcībpolitikas plānotājus, kā arī NVO pārstāvjus. Būtiska loma ir veidam, kādā iespējams īstenot līdzdalību, konkretizējot to, vai iedzīvotājus pārstāv NVO, vai arī iespējama atsevišķu indivīdu dalība šādā formātā, tāpat konkretizējams arī šāda līdzdalības formāta tiesiskais statuss (*Rasmussen and Reher, 2019; Van Damme and Brans, 2013*). Šādas līdzdalības iespējas tiek nodrošinātas vairākos pārvaldes līmeņos. Tiek veidotas arī dažādas konsultatīvās padomes (*Nair and Garg, 2024; Schulz and van Twist, 2010; Van Damme and Brans, 2013*).

Tiek uzskatīts, ka līdzdalības nodrošināšana dažādās *ad hoc* grupās veicina pārskatāmāku un atbildīgāku lēmumu pieņemšanas procesu, tādējādi arī mazinot plaisu starp sabiedrību un valsts varas institūcijām. Tāpat **īpaša uzmanība jāvelta tam, lai šādu grupu izveide un darbība nebūtu formāla**, taču novērojumi bieži vien liecina par pretējo. Grupās paustie viedokļi var netikt uzklauti, vai arī šādas grupas var tikt izmantotas kā platformas informēšanai par kādu jau iepriekš paredzētu rīcību. Savukārt stingri noteikta *ad hoc* grupu organizēšanas un vadīšanas kārtība var mazināt šāda formāta novatorisma potenciālu un radošumu priekšlikumu vai risinājumu izstrādē (*Nair and Garg, 2024*).

Deliberatīvie pasākumi līdz šim rīkoti reti, nesistemātiski, tiem esot vāji integrētiem lēmumu pieņemšanas un politikas ciklā valsts varas institūcijās. Turklāt ir maz ticams, ka veiksmīga deliberatīvo pasākumu prakse vienā valstī līdzvērtīgu efektu nodrošinātu arī citviet. Tomēr tieši šī līdzdalības forma lielā mērā rada priekšnoteikumus līdzdalības kvalitātei, proti, iedzīvotāju kompetentai iesaistei sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā.

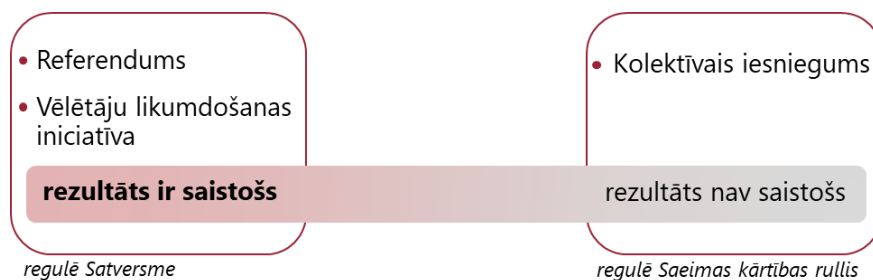
5. LATVIJA: STATUS QUO, IZAICINĀJUMI UN PERSPEKTĪVAS

Latvijā pēdējo 10 gadu laikā nav noticis neviens referendums un iniciētās parakstu vākšanas (atbilstoši Satversmē regulētajai parakstu vākšanas procedūrai – tautas iniciatīvas) bijušas nesekmīgas, jo savāktais parakstu skaits nav sasniedzis noteiktos kvorumus. Tomēr iedzīvotāju aktivitāte neapsīkst – daļa sabiedrības iesaistās un aizvien biežāk izmanto kolektīvos iesniegumus centienos sasniegt valsts varas institūcijas, tādējādi informējot par savām gaidām un vēlamajiem uzlabojumiem. Nesenā *OECD* pētījumā noskaidrots, ka **vairāk nekā 80 % sabiedrības locekļu Latvijā vēlētos, lai viņiem būtu iespēja balsot referendumā par valstiski svarīgiem jautājumiem** (*OECD, 2024a*). Lai gan pētījums atklāj sabiedrības locekļu vēlmi iesaistīties, ir redzams, ka iesaiste nereti bijusi nepietiekama, lai sasniegtu noteiktos kvorumus.

Pēc tiesību zinātnieku ieskata, **tiešā demokrātija nav pretstatāma un tā nepastāv kā alternatīva pārstāvnieciskajai demokrātijai Latvijā saskaņā ar šobrīd spēkā esošo tiesību aktu regulējumu** (*Nikulceva, 2012, Pleps, 2009*). Satversmē nostiprinātais valsts iekārtas modelis apvieno gan pārstāvnieciskās, gan tiešās demokrātijas elementus. Tiešā demokrātija citstarp caur:

- diviem Satversmē ietvertiem institūtiem – **tautas nobalsošanu (referendumu) un vēlētāju likumdošanas iniciatīvu (tautas iniciatīvu)** – un
- Saeimas kārtības rullī atrunātiem **kolektīvā iesnieguma** noteikumiem

papildina tos mehānismus un procesus, kurus atbilstoši noteiktajai kompetencei pārstāvnieciskās demokrātijas ietvarā realizē valsts varas institūcijas. Atšķirība dažādajos tiešās demokrātijas mehānismos Latvijā skatāma atkarībā no tā, vai rezultāts, kas izriet no noteikta mehānisma īstenošanas, ir vai nav Saeimai saistošs (11. attēls).

11. attēls. Tiešās demokrātijas mehānismu īstenošanā iegūtā rezultāta ietekme Latvijā

Balstīts uz: *Satversmes Sapulce, 1922; Saeima, 1994b*

Izsekojot Satversmē nostiprināto tiešās demokrātijas mehānismu tiesiskā tvēruma attīstībai, secināms, ka tautas nobalsošanu (referendumu) un vēlētāju likumdošanas iniciatīvu tikai ļoti nosacīti var uzlūkot kā mehānismus, kuru uzdevums ir veicināt un aktivizēt sabiedrības iesaisti. **Satversmē noteiktie sabiedrības līdzdalības mehānismi drīzāk būtu uzlūkojami kā elements varas līdzsvara un atsvara sistēmā**, kuras mērķis ir nodrošināt, ka dažādiem valsts varas atzariem ir spēja ietekmēt, kā arī kontrolēt citam citu.

Atbilstoši Satversmes regulējumam tiešās demokrātijas institūts – tautas nobalsošana – kā varas līdzsvara un atsvara sistēmas elements, pirmkārt, izmantojams papildu kontrolei pār Saeimu (skat., piemēram, Satversmes 14. pantu) un Valsts prezidentu (skat., piemēram, Satversmes 48. pantu). Otrkārt, tautas nobalsošana kalpo kā līdzdalības un pārāpstiprināšanas mehānisms izšķirošu lēmumu pieņemšanai (skat., piemēram, Satversmes 68. pantu). Treškārt, tas ir nozīmīgs

instruments, kas aizsargā īpašos¹ Satversmes pantus – 1., 2., 3., 4., 6. un 77. pantu (Satversmes 77. pants).

Sabiedrību lēmumu pieņemšanā var iesaistīt ar citām, tieši šim nolūkam radītām iespējām. Valsts līmenī tās ir, piemēram, Saeimas kārtības rullī noteiktās iespējas iesniegt kolektīvo iesniegumu vai iespēja ikvienam interesentam līdzdarboties tiesību aktu izstrādē Valsts kancelejas uzturētajā Vienotajā tiesību aktu projektu izstrādes un saskanošanas portālā (turpmāk arī – TAP portāls). Pastāv arī visai plašas līdzdalības iespējas reģionālā līmenī, tomēr tās netiek apskatītas šajā pētījumā.

Apkopojot informāciju attiecībā uz Satversmē iekļauto tiešās demokrātijas mehānismu regulējumu (12. attēls), var secināt, ka **katra referenduma gadījumā ir svarīgas nianšes, no kurām izriet kворuma prasības un sliekšņi, un tautas iniciatīvu gadījumā – parakstīšanās kārtība.** Tādējādi veidojas savstarpēji visnotaļ sasaistīta un komplicēta tautas nobalsošanas sistēma. Lietpratēji tautas nobalsošanas sistēmu citstarp piedāvā skatīt, sakārtojot referendumus nosacītos pāros (Dišlers, 1930; Nikulceva, 2012; Pleps, 2009) (skat. arī 2. nodaļu).

---

¹ Satversmes panti, kuri atšķiras no citiem Satversmes pantiem ar speciāli apgrūtinātu to grozīšanas kārtību un kurus dēvē arī par Satversmes pamatnormām, Satversmes negrozāmo kodolu, Satversmes normām, kuras nosaka "Latvijas valsts konstitucionāli tiesisko pamatu" (VP Konstitucionālo tiesību komisija, 2012).

Atbilstošais Satversmes pants	Tautas nobalsošana un tautas iniciatīva (Referendums)										Kvorumu		Sliekšņi						Parakstu vākšana	
	atkarībā no sarīkošanas pienākuma		atkarībā no iniciatora		atkarībā no rezultāta nozīmes		atkarībā no priekšmeta				dalības	apstiprināšanas	ierosinātāji						klātienē	elektroniski
	obligāta	fakultatīva	aktīva	pasīva	konsultatīva	saistoša	par politikas jautājumiem	par tiesību aktiem	atkarībā no tiesību akta veida				atkarībā no mērķa		vismaz 1/2 Saeimas locekļu	ne mazāk kā 1/3 Saeimas locekļu	ne mazāk kā 1/10 vēlejtāju			
									konstitucionāla	lēģislatīva	pieņemt	atcelt	vismaz 2/3 no pēdējās Saeimas vēlēšanas piedalījušos vēlejtāju skaita	vismaz 1/2 no pēdējās Saeimas vēlēšanas piedalījušos vēlejtāju skaita	vismaz 1/2 no visiem balsotīgajiem	vairāk nekā puse balsotāju	vairākums no balsotājiem			
14. pants		x	x			x	x					x				x			x	x
48. pants		x		x		x	x								x					
68. panta trešā daļa	x			x		x	x						x							
68. panta ceturtdā daļa		x		x		x	x						x				x			
72. pants		x		x		x	x			x		x					x	x	x	
77. pants	x			x		x	x	x		apstiprināt				x						
78. pants par Satversmes grozījumu projektu		automātiska	x			x	x	x		x				x					x	x
78. pants par likuma projektu		automātiska	x			x	x		x	x			x						x	x

12. attēls. Valsts līmeņa tautas nobalsošanu un tautas iniciatīvu sistēma Latvijā

Balstīts uz: [Nikulceva, 2012](#); [Satversmes Sapulce, 1922](#); [Saeima, 1994a](#)

5.1. Referendumi

5.1.1. Tautas nobalsošanas (referenduma) tiesiskais ietvars

Referendumu rīkošanas nosacījumi primāri izriet no Satversmes regulējuma, bet referendumu norisi regulē likums "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu", kurā arī atrunāta parakstīšanās kārtība attiecībā uz vienas desmitās daļas vēlētāju iesaisti, kas atsevišķos gadījumos kā daļa no procedūras nepieciešama pirms referenduma sarīkošanas. Latvijā saskaņā ar Satversmes 80. pantā noteikto tautas nobalsošanā var piedalīties visi Latvijas pilsoņi, kuriem ir balsstiesības Saeimas vēlēšanās (Satversmes Sapulce, 1922). Referendumu rīko, lai izlemtu kādu politisku jautājumu vai piešķirtu spēku kādam tiesību aktam.

Kopumā Satversmē ir noteikti astoņi dažādi tautas nobalsošanas gadījumi – Satversmes 14., 48. pantā, 68. panta trešajā daļā, 68. panta ceturtajā daļā, 72., 77. un 78. pantā – un viena vēlētāju likumdošanas iniciatīva – Satversmes 78. pantā, kas, izpildoties noteiktiem nosacījumiem, kļūst par daļu no nepieciešamajiem soļiem tautas nobalsošanā.

Latvijā tiek praktizēts citās valstīs ne visai bieži sastopams mehānisms, proti, Satversmes 72. pantā nostiprināta **tautas veto tiesība, saskaņā ar kuru tautas nobalsošana ir paredzēta, lai likumu atceltu**, nevis pieņemtu, kā arī Satversmes 78. pantā ietvertais **regulējums, saskaņā ar kuru iesniegtā tautas iniciatīva ir nododama tautas nobalsošanai, ja Saeima to nav pieņēmusi** bez pārgrozījumiem pēc satura. Arī Satversmes 14. pantā minētais **referendums par Saeimas atsaukšanu, kuru iniciēt ir tiesības vienai desmitajai daļai vēlētāju**, jeb tā dēvētais atsaukšanas referendums nav plaši izplatīts citu valstu praksē un tiek izmantots reti.

5.1.2. Tautas nobalsošanas (referenduma) iedalījums

Latvijā ir gan obligātie, gan fakultatīvie referendumi (nošķirumu nosaka tas, vai referenduma rīkošana ir izvēle vai tiesīgā subjekta pienākums). Saskaņā ar Satversmes regulējumu **obligātie** referendumi ir divi – par Latvijas dalību Eiropas Savienībā (68. panta trešā daļa) un par Satversmes 1., 2., 3., 4., 6. un 77. panta grozījumiem (77. pants). Visi pārējie ir **fakultatīvie** referendumi, kurus atbilstoši Satversmes regulējumam var ierosināt:

- ne mazāk kā viena desmitā daļa vēlētāju (14. un pēc būtības arī 78. pants);
- Valsts prezidents (48. un 72. pants);
- vismaz puse Saeimas locekļu (68. panta ceturta daļa);
- ne mazāk kā viena trešā daļa Saeimas locekļu kopā ar ne mazāk kā vienu desmito daļu vēlētāju (72. pants).

Tiesību zinātnieks Kārlis Dišlers Latvijas praksē norāda uz īpašu referendumu – automātisko referendumu –, kas paredzēts Satversmes 78. pantā. Obligātā referenduma gadījumā tautas nobalsošana notiek vai nenotiek atkarībā no Saeimas rīcības, pieņemot vai nepieņemot tautas ierosinātu likumprojektu bez pārgrozījumiem pēc satura. Tā kā tautas nobalsošana var arī nenotikt, tad šis nav obligātais referendums. Ja, izpildoties nosacījumiem, tautas nobalsošana tomēr būtu rīkojama, tad tas nenotiktu pēc tautas gribas, bet gan izrietētu no Saeimā pieņemtajiem lēmumiem. Lietpratēji apgalvo, ka Satversmes 78. pantā ietvertajam tautas nobalsošanas veidam ir īpatnēja konstrukcija, kas gandrīz nav sastopama citās valstīs, un pēc būtības tas ir fakultatīvais referendums, kuru iniciējusi tauta (Dišlers, 1930; Nikulceva, 2012).

Latvijā un arī Lietuvā, pēc lietpratēju ieskata, obligātā referenduma gadījumā ir noteikti augsti kvoruma sliekšņi nolūkā atsevišķas konstitūcijas normas padarīt gandrīz negrozāmas. Vienlaikus tiek atzīts, ka šādu nosacījumu mērķis ir nepieļaut demokrātiskas valsts iekārtas pamatu maiņu (Nikulceva, 2010). No šāda skatpunkta raugoties, īpaši **uzskatāma ir referenduma kā demokrātiskas valsts iekārtas sarga loma varas līdzsvara un atsvāra sistēmā, ko palīdz realizēt tauta**. Piebilstams, ka lielā daļā Eiropas valstu fakultatīvais referendums var notikt ne tikai par kādu tiesību aktu, bet arī par politikas jautājumu.

Satversmes regulējums pēc būtības nosaka divus **aktīvos** jeb tautas iniciētos referendumus:

- 14. pantā noregulēto tautas nobalsošanu par Saeimas atsaukšanu un
- 78. pantā ietverto regulējumu par vēlētāju likumdošanas iniciatīvu.

Satversmē noteikto **pasīvo** referendumu iniciatori ir:

- Valsts prezidents (48. pants);
- Saeima (68. panta trešā daļa un 77. pants);
- vismaz puse Saeimas locekļu (68. panta ceturtdaļa);
- Valsts prezidents ar ne mazāk kā vienas desmitās daļas vēlētāju atbalstu (72. pants);
- ne mazāk kā viena trešā daļa Saeimas locekļu ar ne mazāk kā vienas desmitās daļas vēlētāju atbalstu (72. pants).

Turklāt abi obligātie referendumi Latvijā vienlaikus ir pasīvie referendumi, t. i., to ierosināšanas tiesības nepieder tautai.

Visu **Latvijā rikoto referendumu rezultāti valsts varas institūcijām ir saistoši**, un saskaņā ar spēkā esošo tiesību aktu regulējumu **konsultatīvos referendumus rīkot nav paredzēts**. Atsevišķi norādāms, ka iedalījums "saistošs" vai "konsultatīvs" nav attiecināms uz tautas iniciatīvu; tautas iniciatīva starptautiskajā praksē nemēdz būt automātiski saistoša parlamentam. Parlamentam ir pienākums izskatīt tautas iniciatīvu, taču nav pienākuma to akceptēt (Nikulceva, 2012). Latvijā, ja parlaments nepieņem vēlētāju iesniegto likuma projektu bez grozījumiem pēc satura, seko tautas nobalsošana (skatīt iepriekš par automātisko referendumu).

Atkarībā no izlemjamā jautājuma referendumus var iedalīt referendumos par **politikas jautājumiem** vai referendumos **par tiesību aktiem**. Starptautiskās prakses kontekstā lietpratēji kā specifiskas raksturo Satversmes 14. un 48. pantā noteiktās tautas tiesības balsot par Saeimas atsaukšanu un atlaišanu (arī atsaukšanas referendums), kas pēc būtības atbilst balsošanai par politikas jautājumiem. Šādas tiesības citu valstu regulējumā nav bieži sastopamas (Vandamme, 2020). Tiek norādīts, ka šī tautas nobalsošana risina "institucionālas dabas jautājumus", proti, tiek realizētas pilsoņu kopuma tiesības lemt par atsevišķu valsts varas institūcijas pilnvaru pārtraukšanu (Pleps, 2009). Divas Satversmes 68. pantā noteiktās tautas nobalsošanas par Eiropas Savienības jautājumiem ir tautas nobalsošana par politikas jautājumiem (Nikulceva, 2012).

Balsošana referendumos par tiesību aktiem noteikta Satversmes 72., 77. un 78. pantā, un šajos pantos noteiktais regulējums ir viena no iespējamajiem vēlētājiem tieši piedalīties likumdošanas procesā valsts līmenī.

Referendumus par tiesību aktiem atkarībā no tiesību akta veida var iedalīt **konstitucionālajos** vai **leģislatīvajos** referendumos. Satversmes 77. pantā paredzētais referendums var būt vienīgi konstitucionāls, bet referendumu saskaņā ar Satversmes 72. un 78. pantu var būt gan konstitucionāli, gan leģislatīvi. Galvenā šā iedalījuma praktiskā nozīme saistīta ar katram tautas nobalsošanas veidam noteiktajiem kvoruma sliekšņiem, un tie ir atšķirīgi. Proti, konstitucionālā referenduma gadījumā pārgrozījums stāsies spēkā tikai tad, ja tam piekritīs vismaz puse no visiem balsstiesīgajiem. Savukārt leģislatīvā referenduma gadījumā un arī politikas jautājumos, kas skar izmaiņas Latvijas dalības nosacījumos ES, nepieciešams dalības kvorums – vismaz puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita, un balsu vairākums (apstiprināšanas kvorums) – ja vairākums ir balsojis "par" (Satversmes Sapulce, 1922).

Referendumus par tiesību aktiem var iedalīt arī pēc to mērķa **pieņemt** vai **atcelt** konstitūciju, tās grozījumus vai likumu, tā grozījumus.

Saskaņā ar regulējumu Saeimā pieņemtie Satversmes 1., 2., 3., 4., 6. vai 77. panta pārgrozījumi iegūst spēku tikai tad, ja tie tiek apstiprināti tautas nobalsošanā. Šāds nosacījums tiek pamatots, norādot, ka Satversmes 77. panta jēga ir ierobežot Saeimu, nevis tautu, proti, nepieļaut to, ka Saeima bez tautas nobalsošanas grozītu Satversmes pantus, kas nosaka valsts iekārtas pamatus

(Nikulceva, 2012). Šis regulējums ir uzskatāms par varas līdzsvara un atsvara sistēmas elementu, turklāt tas ir sastopams arī citu valstu praksē. Satversmes 78. pantā regulētā vēlēšanu likumdošanas iniciatīva – pilnīgi izstrādāta Satversmes grozījumu projekta vai likuma projekta nodošana tautas nobalsošanai, ja Saeima to nepieņem bez pārgrozījumiem pēc satura – arī ir referendums, kurš rīkojams, lai pieņemtu tiesību aktu, un šāds regulējums, izpildoties nosacījumiem, uzlūkojams kā varas līdzsvara un atsvara sistēmas elements.

Satversmes 72. pantā noteikto referendumu, kas paredz atcelt tiesību aktu, mēdz dēvēt arī par abrogatīvo referendumu, un, kā norāda tiesību zinātnieki, tam ir “veto raksturs” (Dišlers, 1930). Atceļošais referendums ir īpašs, secīgi izpildāmu nosacījumu kopums nolūkā radīt iespēju Valsts prezidentam vai parlamenta mazākumam iebilst pret Saeimas pieņemtu likumu un nodot vēlētajiem jautājuma izlemšanu, ja to pieprasa ne mazāk kā viena desmitā daļa vēlētajū. Pēc atsevišķu tiesību zinātnieku ieskata, šis referenduma regulējums jau sākotnēji ir ticis veidots tādējādi, lai referendums būtu varas līdzsvara un atsvara sistēmas elements – **regulējuma mērķis nav valstī svarīgākos jautājumus nodot izlemšanai tautai** (Nikulceva, 2012; Nikulceva, 2024).

Tiesību aktu atcelšanas referendumu prakse

Līdz šim trīs reizes saskaņā ar Satversmes 72. pantā noteikto kārtību ir sarīkota sekmīga parakstu vākšana un pēc tam tautas nobalsošana. Taču tikai pirmajā no šīm tautas nobalsošanām – 1998. gadā par likuma “Grozījumi Pilsonības likumā” atcelšanu – ir izdevies sasniegt mērķi, t. i., izlemt jautājumu par Saeimā pieņemto likumu. Pārējos gadījumos tautas nobalsošanā piedalījās mazāk nekā puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos balsstiesīgo vēlētajū skaita, un tas nozīmē, ka atbilstoši Satversmes 74. pantā noteiktajai kārtībai jautājuma izlemšana nevarēja notikt kvoruma trūkuma dēļ.

Vairākkārt ir notikusi parakstu vākšana par Satversmes 72. panta kārtībā apturētu likumu, taču visos gadījumos tai nav bijis rezultāta, jo netika savākti sākotnēji nepieciešamie vienas desmitās daļas vēlētajū paraksti. Pēdējā parakstu vākšana par likuma atcelšanu tika organizēta no 2023. gada 7. decembra līdz 2024. gada 5. janvārim. Tās laikā kopumā parakstījās 35 191 vēlētajis, kas nebija pietiekami, lai lēmumu par likuma “Grozījumi Notariāta likumā” atcelšanu nodotu izlemšanai tautai.

Avots: [CVK, 2023b](#); [CVK, 2023d](#); [CVK, 2024a](#)

Arī Itālijas praksē sastopams atceļošais referendums, un to var ierosināt parlamenta deputāti, reģionālās padomes vai tauta. Itālijā atceļošais referendums tiek kritizēts divu iemeslu dēļ, un šo kritiku, pēc lietpratēju ieskata, tikpat lielā mērā varot attiecināt arī uz situāciju Latvijā. Pirmkārt, gan Itālijā, gan Latvijā abrogatīvajam referendumam noteiktie kvoruma sliekšņi tiek vērtēti kā augsti: Itālijā referendumā jāpiedalās vairākumam no balsstiesīgajiem pilsoņiem un vairākumam no visiem balsstiesīgajiem jānobalso par likuma atcelšanu, savukārt Latvijā tautas nobalsošanā jāpiedalās vismaz pusei no iepriekšējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētajū skaita un vairākumam ir jābalso par likuma atcelšanu. Otrkārt, tiek kritizēts arī referenduma jautājumu formulēšanas veids. Proti, jautājumi esot grūti saprotami – vēloties atbalstīt likuma atcelšanu, jābalso “pret” un otrādi. Tā kā vēlētajū balso “par” vai “pret” likuma atcelšanu, tad tie vēlētajū, kuri neierodas uz tautas nobalsošanu, ir nobalsojuši “pret” likuma atcelšanu. Tādējādi, pēc atsevišķu lietpratēju ieskata, arī šā apstākļa dēļ referenduma rezultāts ne vienmēr precīzi atspoguļo vēlētajū kopuma gribu (Nikulceva, 2010).

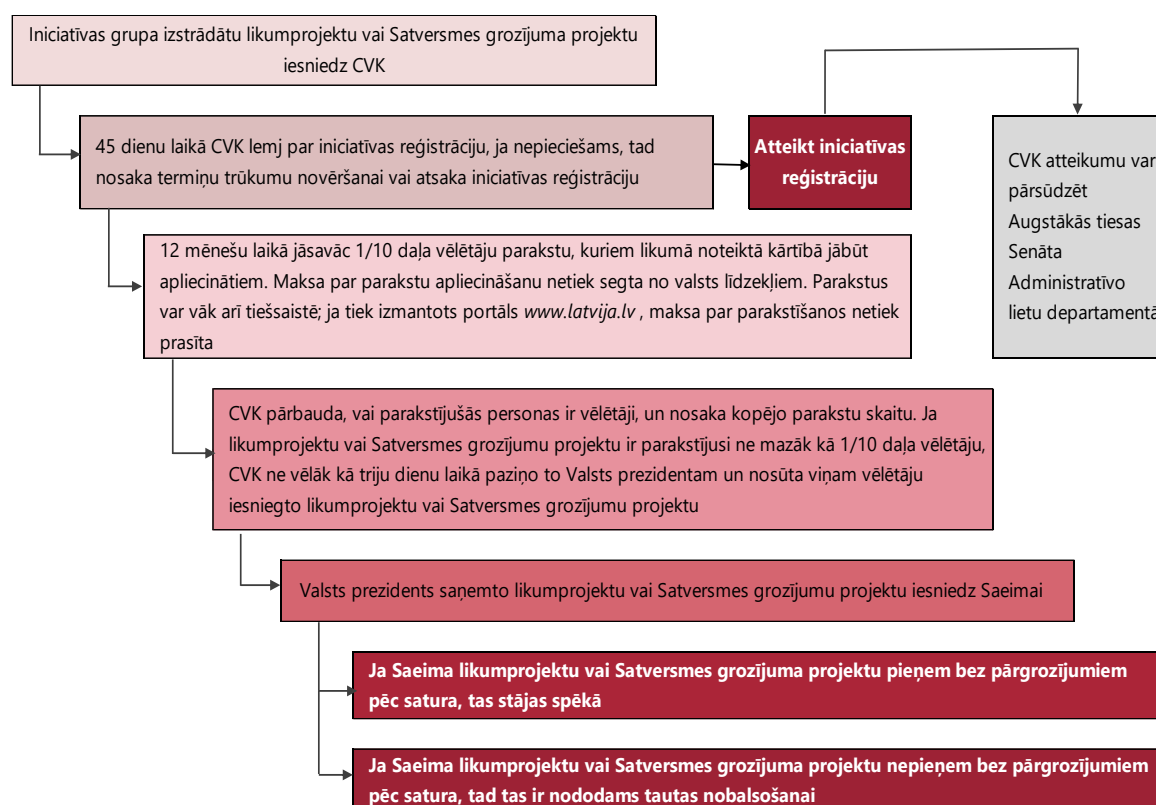
5.2. Vēlētajū likumdošanas iniciatīva (tautas iniciatīva)

Vēlētajū likumdošanas iniciatīva (arī tautas iniciatīva) ir mehānisms, ko izmanto vairākās valstīs, tostarp, piemēram, Itālijā, Latvijā, Lietuvā un Šveicē. Minētā iniciatīva ir noteikta skaita vēlētajū tiesības iesniegt parlamentā likuma projektu. Parasti parlamentam nav formāla pienākuma tautas iniciatīvu obligāti izskatīt un pieņemt vai arī rīkot par to referendumu. Izņēmums ir Šveice un Latvija, kur konstitūcija paredz, ka gadījumā, kad parlaments nepieņem vēlētajū iesniegto

likumprojektu, ir rīkojams referendums. **Atšķirībā no Latvijas, citās valstīs vēlētājiem var būt tiesības iesniegt parlamentam ne tikai pilnīgi izstrādātu likuma projektu, bet arī ierosinājumu parlamentam sagatavot noteikta satura likuma projektu vai valsts institūtam pieņemt noteikta satura lēmumu.** Atbilstoši Satversmes 78. pantā noteiktajam vēlētājiem ir tiesības iesniegt Valsts prezidentam tikai pilnīgi izstrādātu likumprojektu vai Satversmes grozījumu projektu. Piemēram, Šveices regulējums ir elastīgāks nekā Latvijā, jo vēlētājiem ir paredzēta iespēja balsot gan par vēlētāju iesniegto likumprojektu, gan par alternatīvo parlamenta pieņemto likumprojektu (Nikulceva, 2010).

Satversmes 78. pantā paredzēta gan vēlētāju likumdošanas iniciatīvas realizācija, gan tautas nobalsošana. Tas ir process, kurš tiek realizēts pakāpeniski un kurā nākamais solis nevar notikt bez iepriekšējā soļa izpildīšanas. Speciāli noteikumi, kas attiecas uz minētā procesa realizēšanu, ir ietverti likumā "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsonu iniciatīvu" (13. attēls).

13. attēls. **Vēlētāju likumdošanas iniciatīvas realizācija un tautas nobalsošana kā vienots daudzpakāpju mehānisms Latvijā**

Balstīts uz: Satversmes Sapulce, 1922; Saeima, 1994a

Tiesību akts ietvertais mehānisms paredz, ka **iniciatīvas grupas izstrādātu likumprojektu Valsts prezidentam var iesniegt tikai ar Centrālās vēlēšanu komisijas (turpmāk arī – CVK) starpniecību.** CVK iesniegtās likumdošanas iniciatīvas vērtē pēc formas un arī saturiski, pieņemot lēmumu, kurā nosaka to, vai tautas iniciatīva tiks virzīta parakstu vākšanai. Šā jautājuma izlemšanai CVK var pieprasīt vajadzīgās ziņas, paskaidrojumus un atzinumus no valsts un pašvaldību institūcijām, kā arī pieaicināt lietpratējus (Saeima, 1994a). Aplūkojot pieņemtos lēmumus, redzams, ka **CVK visbiežāk paļaujas uz Tieslietu ministrijas un tiesībsarga atzinumiem, kā arī vadās no Satversmes tiesas (turpmāk arī – ST) un Augstākās tiesas judikatūras.**

Saskaņā ar likuma "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsonu iniciatīvu" 23. panta piektajā daļā noteikto **CVK likumprojekta vai Satversmes grozījumu projekta reģistrāciju atsaka divu iemeslu dēļ:**

- **Pirmkārt, ja iniciatīvas grupa neatbilst noteiktām prasībām – iniciatīvas grupa var būt politiskā partija, politisko partiju apvienība vai arī Biedrību un nodibinājumu likumā noteiktajā kārtībā izveidota un reģistrēta ne mazāk kā 10 vēlētāju izveidota biedrība** (Saeima, 1994a). No šā regulējuma izriet, ka iniciators nevar būt fiziskā persona, un prasības attiecībā uz atļautajiem tiesību subjektiem meklējamās speciālos likumos – Politisko partiju likumā, kā arī Biedrību un nodibinājumu likumā. Šāds tiesīgo subjektu loka regulējums ir papildu formāla prasība iniciatoriem. Saskaņā ar **Venēcijas komisijas ieteikumiem ikvienam, kuram ir vēlēšanu tiesības, būtu jāparedz tiesības vākt parakstus referenduma ierosināšanai** un šādas tiesības var paplašināt, nosakot citas grupas (*Venice Commission, 2022*). Citu valstu prakse liecina, ka primāri iniciators ir tieši fiziskā persona un lielākoties netiek noraidīti arī citi iniciatori (skat. 1. pielikumu).
- **Otrkārt, ja likumprojekts vai Satversmes grozījumu projekts pēc formas vai satura nav pilnībā izstrādāts** (Saeima, 1994a). Tiesību aktos jēdziens "pilnīgi izstrādāts" attiecībā uz likumprojektu vai Satversmes grozījumu projektu nav precīzi definēts. **Attiecīgais jēdziens tiek piepildīts ar saturu, piemērojot noteiktas tiesību normas, kā arī praksē tā saturs tiek papildināts caur ST un Augstākās tiesas judikatūru.** Satversmes tiesa ir norādījusi, ka iniciatīvas iesniedzējs, izstrādājot likumprojektu vai Satversmes grozījumu projektu, var vadīties pēc likumprojektu noformēšanas prasībām. Piemēram, Saeimas kārtības rullja 79. panta pirmās daļas 5. punkta otrajā teikumā ir noteikts, ka likumprojektiem jābūt noformētiem likumprojektu veidā (Saeima, 1994b), un šis noteikums tad būtu attiecināms arī uz vēlētāju iesniegtiem likumprojektiem. Līdz ar to iniciatīva, kura nav noformēta likumprojekta veidā, būtu atzīstama par tādu, kas pēc formas nav pilnīgi izstrādāta.

Savukārt likumprojektu vai Satversmes grozījumu projektu pēc satura nevar uzskatīt par pilnīgi izstrādātu, ja tajā paustā iniciatīva:

- paredz izlemt tādus jautājumus, kuri vispār ar likumu nav regulējami;
- ir pretrunā ar Satversmē ietvertajām normām, principiem un vērtībām;
- nonāktu pretrunā ar Latvijas starptautiskajām saistībām (ST, 2012-03-01).

Šādas prasības atbilst Venēcijas komisijas ieteikumiem. Tās visas kopā pieņemts dēvēt par Satversmes tiesas vadlīnijām, tomēr tās nav pieejamas apkopotā veidā. Atsevišķi lietpratēji šajā kontekstā akcentē tiesiskās informācijas pārvaldības problemātiku. Kā iespējams risinājums tiek minēts, piemēram, Latvijas Republikas tiesību aktu vietnē www.likumi.lv atbilstošo tiesību aktu pantu sasaistīšana ar norādi ne tikai uz ST spriedumu, bet arī ar konkrētām ST atziņām (Intervija, Pleps, 13.08.2024.).

Vēlētāju likumdošanas iniciatīvām tiek izvirzītas tikpat augstas juridiskās tehnikas un satura prasības kā tiem tiesību aktu projektiem, ko izstrādā un iesniedz Ministru kabinets, Valsts prezidents, Saeimas komisijas un ne mazāk kā pieci deputāti, kuriem ir resursi, profesionālās prasmes, institucionalizēts atbalsts un pieredze likumprojektu izstrādāšanā. Citstarp pausts viedoklis, ka vēlētāju likumdošanas iniciatīvām noteiktās prasības un juridiskās tehnikas standarti ir vēl augstāki nekā tie standarti, kas likumdošanas procesa ietvaros noteikti Saeimai, kur nepieciešamības gadījumā korekcijas iespējams veikt likumprojekta lasījumos, savukārt vēlētāju iniciatīvas gadījumā šāds mehānisms nav paredzēts (Intervija, Pleps, 13.08.2024.). No šāda skatpunkta raugoties, prasība pēc pilnīgi izstrādāta likumprojekta, ja tautas likumdošanas iniciatīvas iniciatoriem nav pieredzes un zināšanu likumprojektu izstrādē, ir nozīmīgs viņu prasmju pārbaudījums. Turklāt jāņem vērā, ka **CVK lēmums atteikt iniciatīvas reģistrāciju izbeidz vēlētāju likumdošanas iniciatīvas īstenošanas procesu**. Līdz ar to būtu apsverama iespēja izstrādāt vēlētāju likumdošanas iniciatīvu sagatavošanas vadlīnijas un ieteikumus.

Jānorāda, ka, pēc ST ieskata, vēlētāju aktivitāte var mazināties, ja parakstu vākšanai tiek nodotas nekvalitatīvi izstrādātas vai nekonstitucionālas iniciatīvas, tādēļ Saeimai būtu jānodrošina atbilstoši mehānismi, un šajā kontekstā tai piemīt rīcības brīvība noteikt nepieciešamo kārtību. Turklāt ST ir secinājusi, ka **”juridiskais izvērtējums tam, vai vēlētāju iesniegts likumprojekts uzskatāms par pilnīgi izstrādātu Satversmes 78. panta izpratnē, ir nošķirams no likumprojekta lietderības un pieņemamības jeb politiskā izvērtējuma**, ko var veikt vienīgi likumdevējs – Saeima vai tauta”. Vēlētāji savu vērtējumu par iniciatīvu izsakot parakstu vākšanas procesā un tam sekojošā tautas nobalsošanā. Šāda kārtība nodrošinot, ka **”vēlētāju likumdošanas iniciatīvas tiesības ir viens no mehānismiem, kas aizsargā viņu intereses un tiesības, kā arī ļauj suverēnās varas nesējai – tautai – izteikt savu viedokli par konkrēta likuma pieņemšanas nepieciešamību”** (ST, 2013-06-01). Satversmes tiesas izceltais aspekts izgaismo arī **vēlētāju likumdošanas iniciatīvu kā varas līdzsvara un atsvara sistēmas elementu.**

Līdzšinējā prakse nesniedz skaidru atbildi uz jautājumu par to, vai pilnībā izstrādāta likumprojekta jēdziens ietver arī prasību pievienot likumprojektam sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumu (anotāciju). Pārļūkojot CVK uzturēto Iniciatīvu katalogu, redzams, ka iniciatīvu iesniedzēji rīkojas dažādi – gan pievieno, gan nepievieno sagatavotajiem likumprojektiem anotāciju. Tas saistāms ar vienu no, iespējams, turpmāk risināmiem jautājumiem, proti, jautājumu par vēlētāju informētību. Šajā kontekstā iezīmējas tas, ka **trūkst viegli uztveramas, uzticamas, skaidrojošas informācijas, kas vēlētājiem būtu noderīga, pieņemot lēmumu gan par dalību parakstu vākšanā, gan arī tautas nobalsošanā, izšķiroties par atbildi uz nobalsošanai nodoto jautājumu.** Šajā kontekstā un arī attiecībā uz cita veida referendumu rīkošanu atsevišķas diskusijas un izpētes vērts būtu temats par vēlētāju nodrošināšanu ar attiecīgu informāciju, kā arī par to, kurai institūcijai to uzticēt.

Saskaņā ar likumā “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” ietvertajām prasībām katra vēlētāja parakstam par likumdošanas iniciatīvu jābūt apliecinātam noteiktā kārtībā un maksa par paraksta apliecināšanu netiek finansēta no valsts līdzekļiem (Saeima, 1994a). Šo aspektu ir vērtējusi arī ST, secinot, ka pēc būtības šī tiesību norma ir vēlētāju tiesību ierobežojums, taču tai ir leģitīms mērķis un tā noteikta sabiedrībai nozīmīgu interešu aizsardzībai demokrātiskā valstī (ST, 2008-40-01). Piebilstams, ka par vēlētāju likumdošanas iniciatīvu var parakstīties arī elektroniski vienotajā valsts un pašvaldību pakalpojumu portālā www.latvija.lv, turklāt samaksa par parakstīšanos šādā veidā netiek prasīta (Saeima, 1994a).

Vēlētāju likumdošanas iniciatīvu skaits pēc 2012. gadā veiktās referendumu reformas

CVK uzturētajā Iniciatīvu katalogā kopš 2012. gadā veiktās referendumu reformas kopumā uzskaitītas 50 tautas iniciatīvas, no kurām divas šā pētījuma publicēšanas laikā, 2025. gada februārī, ir aktīvas un notiek parakstu vākšana, par 28 iniciatīvām parakstu vākšana ir noslēgusies, savukārt 20 iniciatīvu reģistrācija ir atteikta.

Pēc reformas līdz pat šim brīdim ne par vienu no ierosinātajām vēlētāju likumdošanas iniciatīvām nav savākti nepieciešamie vienas desmitās daļas vēlētāju paraksti, līdz ar to neviena no iniciatīvām nav nonākusi līdz tautas nobalsošanai.

Avots: CVK, 2023e; CVK, n. d.

5.3. Kolektīvie iesniegumi (petīcijas) Latvijā

Latvijas tiesību aktos nav definēts un netiek lietots termins “petīcija”, tomēr pastāv kolektīvās iniciatīvas realizēšanas iespējas papildus Satversmē noteiktajām. Iesniegumu likums definē mērķi veicināt privātpersonas līdzdalību valsts pārvaldē, vienlaikus nodalot valsts iestādei adresētus privātpersonu iesniegumus, kuros ietverts iestādes kompetencē esošs lūgums, sūdzība, priekšlikums vai jautājums, no kolektīvā iesnieguma iesniegšanas un izskatīšanas Saeimā, ko regulē Saeimas kārtības rullis (Saeima, 2007). Šāds **regulējums atklāj kolektīvā iesnieguma īpašo vietu valsts**

pārvaldes sistēmā Latvijā, kas tiek organizēta “vienotā hierarhijā” (Saeima, 2002). Kolektīvā iesnieguma gadījumā šī hierarhija nosacīti tiek mainīta, jo iedzīvotāji var tieši vērsties pie Saeimas, apejot citas atbildīgās iestādes. Nereti peticijas ir instruments, kuru izmanto, lai nodrošinātu labu pārvaldību un iesniegtu sūdzību par valsts iestāžu darbību. Latvijas gadījumā šī funkcija ir nodalīta un nodota ombudam jeb tiesībsargam, nosakot mērķi sekmēt valsts varas īstenošanu atbilstoši labas pārvaldības principam (Saeima, 2006). Līdz ar to secināms, ka tiesību aktos Latvijā nostiprinātais **līdzdalības mehānisms, kas paredz pilsoņu kopumam tiesības nepastarpināti vērsties ar prasījumu pie Saeimas, ir definēts kā kolektīvais iesniegums un to var uzlūkot līdzvērtīgi tam mehānismam, ko citās valstīs mēdz dēvēt arī par peticiju.**

Salīdzinot Satversmē regulēto vēlētāju likumdošanas iniciatīvu, ko iespējams izmantot sabiedrības iesaistei politiskajā procesā, un kolektīvo iesniegumu (3. tabula), secināms, ka kolektīvais iesniegums ir mazāk formāls līdzdalības instruments.

3. tabula

Vēlētāju likumdošanas iniciatīva un kolektīvais iesniegums: pamata iezīmes

Balstīts uz: Satversmes Sapulce, 1922; Saeima, 1994b

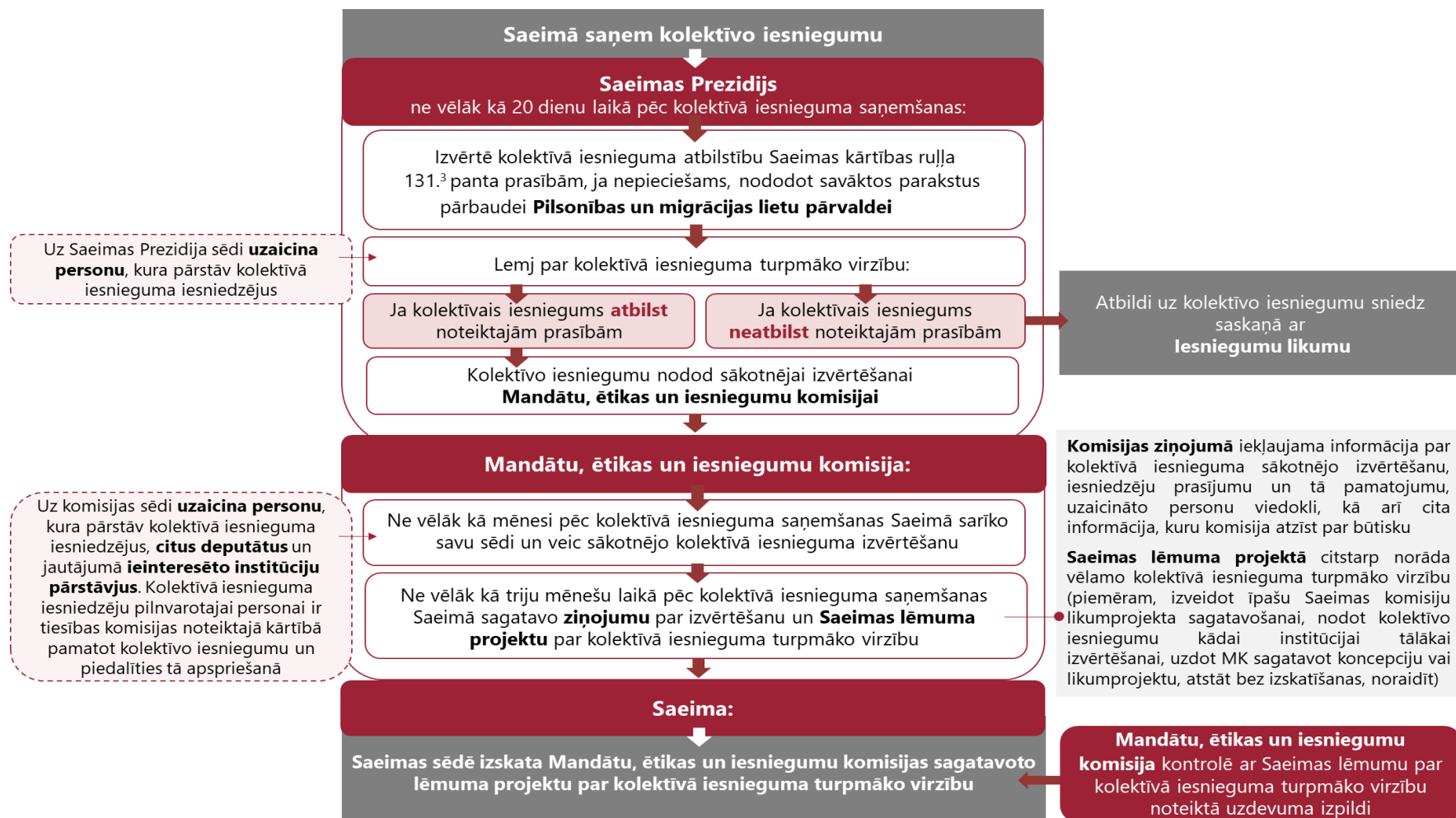
Kritērijs	Vēlētāju likumdošanas iniciatīva	Kolektīvais iesniegums
priekšmets	ierobežots un tikai pilnībā izstrādāts tiesību akta projekts	bez formas un satura ierobežojumiem
prasības	augstas (pilnīgi izstrādāts projekts)	salīdzinoši zemākas
iesniegšana Saeimā	ar Valsts prezidenta starpniecību	tieši
parakstu skaits	~ 154 000 (1/10 vēlētāju)	vismaz 10 000
vecuma sliekšnis	18 gadi	16 gadi
parakstu savākšanas termiņš	12 mēneši	neierobežots
Saeimas rīcība un tiesiskās sekas	ja nepieņem bez pārgrozījumiem, nododama tautas nobalsošanai	Saeimas lēmums; iespējams atstāt bez izskatīšanas, kā arī noraidīt
tiesiskais pamats	Satversme	Saeimas kārtības rullis

Pirmkārt, vēlētāju likumdošanas iniciatīvas priekšmets ir šaurs, proti, tā tiek pieļauta tikai vienā formā – kā tiesību akta projekts, turpretim kolektīvā iesnieguma priekšmets nav ierobežots ne formas, ne satura ziņā. Līdz ar to tas var būt ierosinājums, priekšlikums, arī tiesību akta projekts, lūgums pieņemt lēmumu vai atturēties no lēmuma pieņemšanas – citiem vārdiem, tas var būt jebkas, kā rezultātā Saeima maina tiesību aktu vai iestādes faktisko rīcību. Tomēr attiecībā uz kolektīvo iesniegumu Saeimas kārtības rullī ir izvirzīti nosacījumi. Tie gan neparedz tik augstas juridiskās tehnikas prasības, kādas saskaņā ar Satversmes regulējumu noteiktas pilnīgi izstrādāta likumprojekta – vēlētāju likumdošanas iniciatīvas – iesniegšanai Saeimā. Otrkārt, kolektīvais iesniegums Saeimā ir iesniedzams tieši, bez Valsts prezidenta starpniecības, kas savukārt nepieciešama vēlētāju likumdošanas iniciatīvas iesniegšanai. Treškārt, attiecībā uz kolektīvo iesniegumu līdzdalības sliekšnis ir zemāks – 10 000 parakstu, pretstatā ne mazāk kā vienai desmitajai daļai vēlētāju parakstu. Atšķiras arī noteiktais līdzdalības vecuma sliekšnis – attiecīgi no 16 gadu vecuma kolektīvā iesnieguma gadījumā vai no 18 gadu vecuma vēlētāju likumdošanas iniciatīvas gadījumā. Ceturtkārt, parakstu vākšanas termiņš kolektīvajam iesniegumam nav ierobežots,

tupretim vēlētāju likumdošanas iniciatīvas gadījumā nepieciešamie paraksti savācami 12 mēnešu laikā no iniciatīvas reģistrēšanas brīža CVK. Piektkārt, atšķiras Saeimas rīcības tiesiskās sekas un nosacījumi, saņemot vēlētāju likumdošanas iniciatīvu vai kolektīvo iesniegumu. Saskaņā ar Satversmes regulējumu noteikts – ja Saeima nepieņem vēlētāju likumdošanas iniciatīvu bez pārgrozījumiem pēc satura, tā nododama tautas nobalsošanai, savukārt saskaņā ar Saeimas kārtības rulli lēmumu par kolektīvo iesniegumu Saeima pieņem ar klātesošo deputātu absolūto balsu vairākumu, turklāt ir paredzēta iespēja kolektīvo iesniegumu atstāt bez izskatīšanas vai noraidīt.

Saskaņā ar Saeimas kārtības rulla regulējumu tieši un nepastarpināti **tiesības iesniegt Saeimai kolektīvo iesniegumu ir piešķirtas ne mazāk kā 10 000 Latvijas pilsoņu, kas sasnieguši 16 gadu vecumu** (Saeima, 1994b). Latvijā atšķirībā no atsevišķu citu valstu prakses (skat. 2. pielikumu) tiesības vērsties pie Saeimas, izmantojot kolektīvo iesniegumu, ir paredzētas tikai Latvijas pilsoņiem un tādas nav paredzētas citām personām, piemēram, personu apvienībām, juridiskajām personām, pašvaldībām vai ārvalstniekiem.

Kolektīvajā iesniegumā ietverams konkrētais prasījums Saeimai, tā pamatojums un tās personas kontaktinformācija, kura pilnvarota pārstāvēt kolektīvā iesnieguma iesniedzējus. Šī persona tiek aicināta uz Saeimas Prezidija sēdi, kurā izvērtē kolektīvā iesnieguma atbilstību Saeimas kārtības rulla prasībām (formālā izvērtēšana) un lemj par tā nodošanu vai nenodošanu Mandātu, ētikas un iesniegumu komisijai izvērtēšanai pēc būtības. Minētā pilnvarotā persona līdztekus deputātiem no citām Saeimas komisijām un to institūciju pārstāvjiem, kuras skar kolektīvajā iesniegumā ietvertais prasījums, tiek aicināta uz Mandātu, ētikas un iesniegumu komisijas sēdi, kurā tā var pamatot kolektīvo iesniegumu un piedalīties apspriešanā (14. attēls) (Saeima, 1994b).

14. attēls. Kolektīvā iesnieguma izskatīšanas gaita Saeimā
Balstīts uz: Saeima, 1994b

Kolektīvā iesnieguma prasījums sagatavojams un iesniedzams Saeimā valsts valodā, turklāt noteikts, ka tas nedrīkst ietvert tādu prasījumu, kas:

- acīmredzami ir nepieņemams vai klaji aizskarošs;
- pārkāpj vērtības, kas aizstāv cilvēka cieņu, brīvību, vienlīdzību, tiesiskumu un demokrātiju;
- pārkāpj cilvēktiesības, tostarp minoritāšu tiesības (Saeima, 1994b).

Atbilstoši Saeimas kārtības rullī noteiktajam Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija triju mēnešu laikā sagatavo ziņojumu par kolektīvā iesnieguma izvērtēšanu komisijā, kurā citstarp atspoguļo arī uzaicināto personu viedokli. Līdz ar ziņojumu tiek sagatavots Saeimas lēmuma projekts, iesakot kolektīvā iesnieguma turpmāko virzību, kas var būt šāda:

- Saeimā sagatavot attiecīgu likumprojektu;
- uzdot Ministru kabinetam izstrādāt likumprojektu vai sagatavot koncepciju;
- nodot izvērtēšanai citai institūcijai;
- atstāt bez izskatīšanas;
- noraidīt (Saeima, 1994b).

Informācija par saņemtajiem kolektīvajiem iesniegumiem tiek apkopota, publicēta un aktualizēta Mandātu, ētikas un iesniegumu komisijas tīmekļvietnē sadaļā "Kolektīvie iesniegumi".

Par katru kolektīvo iesniegumu tiek publicēta šāda informācija:

- nosaukums un savākto parakstu skaits;
- datums, kad iesniegums saņemts Saeimā;
- īss satura izklāsts;
- kolektīvā iesnieguma virzība un pieņemtie lēmumi (Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija, n. d.).

Izveidotajai sistēmai, kurā publicē informāciju par kolektīvajiem iesniegumiem, ir informatīvs raksturs, tā nav interaktīva un tajā nav iespējams vākt parakstus vai līdzdarboties petīciju noformēšanā. Norādītā informācija ir attēlota tabulas veidā un tiek marķēta trijās krāsās. Zaļā krāsā atzīmēti tie kolektīvie iesniegumi, kuru tālāka virzība ir atbalstīta Mandātu, ētikas un iesniegumu komisijā un kuru rezultātā ir izdarītas izmaiņas normatīvajā regulējumā, pilnībā vai daļēji atbalstot saņemto iesniegumu. Sarkanā krāsā atzīmēti noraidītie kolektīvie iesniegumi vai arī tie, kuru izskatīšana tuvākajā laikā nav paredzēta. Bēšā krāsā atzīmēti virzībā esošie kolektīvie iesniegumi. 14. Saeimas pilnvaru laikā līdz 2025. gada 11. februārim kopumā saņemti 62 kolektīvie iesniegumi, no kuriem 14 ir atbalstīti, 18 – noraidīti un 30 atrodas virzībā (Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija, n. d.).

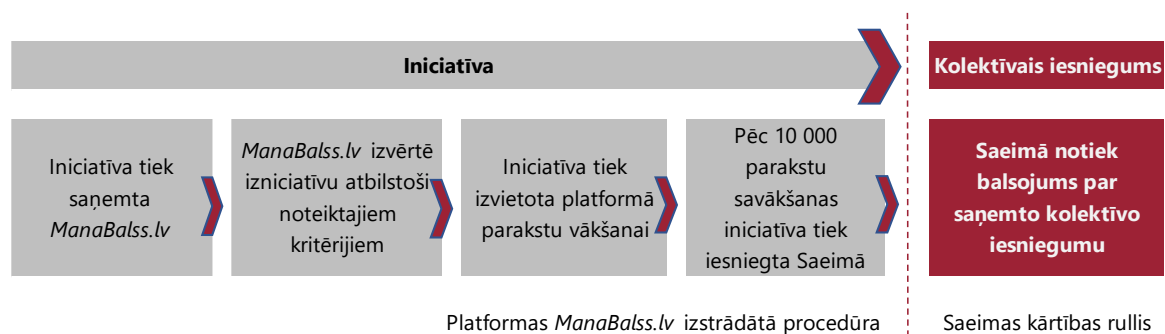
Kolektīvie iesniegumi saņemti par dažādiem tematiem, par kuriem vairāk informācijas var atrast Saeimas Mandātu, ētikas un iesniegumu komisijas tīmekļvietnes sadaļā "Kolektīvie iesniegumi". Apzinot situāciju 2025. gada februāra sākumā, redzams, ka starp 14. Saeimas pilnvaru laikā atbalstītajiem kolektīvajiem iesniegumiem vislielāko atbalstu – 29 905 parakstus – guvis aicinājums noteikt "reālu cietumsodu dzīvnieku spīdzinātājiem un slepkavām". Par visvairāk atbalstīto šobrīd virzībā esošo aicinājumu "atcelt jaunus elektroenerģijas sadales tarifus un saistītos maksājumus" ir savākti 19 966 paraksti un ļoti līdzīgs parakstu skaits – 19 764 – par aicinājumu "OCTA polise tikai transportlīdzekļa izmantošanas laikā" (Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija, n. d.).

Kolektīvo iesniegumu virzība Saeimā notiek neatkarīgi no Saeimas pilnvaru termiņa, t. i., viena sasaukuma laikā saņemto kolektīvo iesniegumu virzība tiek pārņemta un turpināta nākamajā sasaukumā, kas ir arī citur izplatīta prakse (skat. 2. pielikumu).

Saeimas kārtības rullī nav precizēta kolektīvā iesnieguma iesniegšanas forma – kolektīvo iesniegumu var iesniegt gan elektroniski, gan papīra formā, pievienojot savāktos parakstus, taču ir minēts, ka, izpildot noteiktas prasības, parakstu vākšana kolektīvā iesnieguma atbalstam var notikt arī elektroniski. Šobrīd Saeimā tiek saņemti vairs tikai tādi kolektīvie iesniegumi, kuru atbalstam

paraksti ir savākti elektroniski (Āboltiņa, 2025). Nolūkā elektroniski savākt parakstus kolektīvā iesnieguma atbalstam Latvijā tiek izmantota nevalstiskās organizācijas – nodibinājuma “Sabiedrības Līdzdalības Fonds” – izstrādātā un uzturētā platforma *ManaBalss.lv*.

Iniciatīva, kuras atbalstam platformā *ManaBalss.lv* elektroniski tiek vākti paraksti, par kolektīvo iesniegumu formāli kļūst līdz ar tās iesniegšanas brīdi un procedūras uzsākšanu Saeimā (15. attēls).

15. attēls. Inīcīvas soļi platformā *ManaBalss.lv* līdz tās iesniegšanai Saeimā
Balstīts uz: *ManaBalss.lv*. n. d.; Saeima, 1994b

***ManaBalss.lv* ir definējusi astoņus kvalitātes kritērijus un četrus papildu kritērijus, lai inīcīvu tiktu publicēta uzturētajā platformā.** Inīcīva tiek publicēta, ja tā atbilst šādiem kritērijiem:

- ir tiesiski regulējama;
- nav pretrunā ar Latvijas valsts pamatiem;
- piedāvā risināt konkrētu problēmu;
- atbilst Saeimas kārtības rullī noteiktajām prasībām;
- ir par kādu ideju un atbild uz jautājumu “Ko mēs gribam?”;
- nav maldinoša, un tajā paustie apgalvojumi ir patiesi un pierādāmi;
- ir iesniegta latviešu valodā bez gramatikas kļūdām;
- ir pievienots ilustratīvs attēls, kas saistīts ar inīcīvas ideju (*ManaBalss.lv*. n. d.).

Lai inīcīva būtu labāk un biežāk redzama portāla apmeklētājiem, tiek piemēroti papildu kritēriji. Saskaņā ar papildu kritērijiem inīcīva:

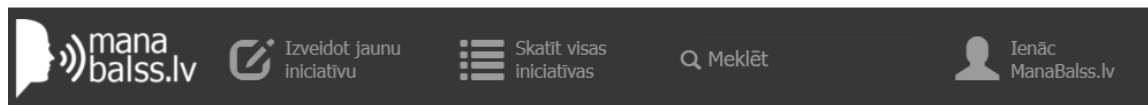
- ir kvalitatīvi uzrakstīts teksts bez gramatikas un stila kļūdām;
- attiecas uz lielāko daļu Latvijas iedzīvotāju;
- veicina atvērtas, demokrātiskas un ilgtspējīgas ekonomikas, pārvaldes un sabiedrības veidošanu;
- piedāvā konstruktīvu, reāli īstenojamu, konkrētu risinājumu un uzlabojumu (*ManaBalss.lv*. n. d.).

ManaBalss.lv norāda, ka 2023. gadā no visām iesniegtajām inīcīvām parakstu vākšana uzsākta mazāk nekā pusei jeb 47 % no visām iesniegtajām inīcīvām. Inīcīvu izvērtēšanai *ManaBalss.lv* piesaista ārējos lietpratējus. Inīcīvu iespējams arī korigēt, lai iesniegtu atkārtoti (*Galina, 2024*).

Platformas *ManaBalss.lv* galvenais finansējuma avots ir ziedojumi. Minimālā ziedojuma summa noteikta 0,5 euro apmērā, un ziedošanas iespējas ir norādītas platformas tīmekļvietnē. Ziedojumi platformas lietotājiem tiek lūgti arī uznirošā logā pirms atbalsta paraksta pievienošanas publicētajām inīcīvām (16. attēls). (*ManaBalss.lv*; *ManaBalss.lv, 2024*). Starp mērķziedotājiem, ekspertiem un atbalsta sniedzējiem *ManaBalss.lv* tīmekļvietnē norādījusi tulkošanas biroju un mācību centru “*Skrivanek*”, zvērinātu advokātu biroju “*Cobalt*”, konsultāciju kompānijas

"Pricewaterhouse Coopers" un "KPMG", juridisko biroju "Spridzāns", Latvijas Universitātes Juridiskās prakses un palīdzības centru, akciju sabiedrību "Latvijas Finieris", banku "Swedbank" un kompāniju "Karavēla" (ManaBalss.lv).

Parakstīties par iniciatīvām var BEZ maksas, tomēr Tavs atbalsts mums ir nepieciešams, lai turpinātu darbu.

Vidēji 16 mēneši ir nepieciešami sekmīgai iniciatīvai no publicēšanas brīža līdz likuma grozījumam. Tavs ziedojums palīdzēs apmaksāt ManaBalss.lv komandas darbu iniciatīvu virzības gaitā.

Īpaši novērtēsim, ja izvēlēties ziedot ar regulāro ziedojumu!

Ja vēlies ziedot regulāri un formā redzi tikai opciju "Ziedošu vienreiz", tad klikšķini uz "Ienāc ManaBalss.lv", autentificējies ar kādu no piedāvātajām iespējām, paraksti iniciatīvu un izvēlies regulāro ziedojumu.

Gribu parakstīties un ziedot

Ziedojuma veids

Ziedošu vienreiz

Ziedojuma apjoms

€50 €30 €20 €10 €5 €2 €0.50

€ 10.00

Piekrišu noteikumiem

Parakstīties un ziedot

Gribu tikai parakstīties >

16. attēls. Uznirstošais logs ziedojuma lūgumam platformā *ManaBalss.lv*

Avots: ManaBalss.lv

Platformas uzturētāji atzinuši, ka cenšas rast finanšu piesaistes iespējas dažādās ES programmās sabiedrisko un zinātniski orientēto projektu atbalstam, ir saņēmuši finansiālu atbalstu no Eiropas Komisijas, Latvijas Republikas Kultūras ministrijas, kā arī ASV vēstniecības (Valtenbergs, 2022).

Platformas *ManaBalss.lv* uzturētāji privātpersonām, tādām biedrībām, ko paši apzīmē kā "politiski neitrālas", nodibinājumiem un asociācijām, kas darbojas sabiedrības labā, iniciatīvu ierosināšanu un publicēšanu savā uzturētajā platformā nodrošina bez maksas. Savukārt politiskajām partijām, uzņēmumiem un uzņēmējdarbības lobētājiem iniciatīvas publicēšana ir maksas pakalpojums saskaņā ar publicēto cenrādi (ManaBalss.lv, n. d.).

Citu valstu praksē plaši aprobēts risinājums ir petīcijas iesniegšana tieši parlamentam tā administrētā platformā (skat. 3. nodaļu un 2. pielikumu). Šāda pieeja ļauj vismaz daļēji risināt dažādus izaicinājumus, kas saistīti gan ar finansējuma nepārtrauktību un atkarību no ziedotājiem, gan sadarbības partneru izvēli un principiem, kas ir sadarbības pamatā, kopumā veicinot pārskatāmību.

Saeimā saņemto kolektīvo iesniegumu skaits un tendences

Saeimā saņemto kolektīvo iesniegumu skaits liecina, ka **sabiedrība aizvien aktīvāk izmanto iespēju iesniegt kolektīvos iesniegumus**: 2020. gadā saņemti 12 kolektīvie iesniegumi, 2021. gadā – 31, 2022. gadā – 18, 2023. gadā – 28, 2024. gadā – 22, 2025. gadā līdz šā pētījuma izstrādes noslēgšanas brīdim – četri (līdz 19.02.2025.). Salīdzinājumam: 2012. gadā – viens kolektīvais iesniegums, 2013. gadā – trīs, 2014. gadā – četri, 2015. gadā – četri.

Avots: Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija, n. d.

To Saeimā saņemto kolektīvo iesniegumu skaits, kam nepieciešami vismaz 10 000 parakstu, pieaug, turklāt atsevišķos gados teju divkārt, un tas liecina par to, ka šī iedzīvotāju līdzdalības forma tiek izmantota aizvien aktīvāk. Nevalstisko organizāciju un iedzīvotāju individuālo iesniegumu skaitam ir tendence samazināties (4. tabula).

4. tabula

Saeimā iesniegtie likumprojekti, kolektīvie iesniegumi, NVO un iedzīvotāju iesniegumi no 2015. gada līdz 2024. gadam

Balstīts uz: Āboltiņa, 2025; Saeimas GP, 2016; Saeimas GP, 2017; Saeimas GP, 2018; Saeimas GP, 2019; Saeimas GP, 2020; Saeimas GP, 2021; Saeimas GP, 2022; Saeimas GP, 2023; Saeimas GP, 2024; Vintere, 2025

Pārskata gads	Likumprojekti				Kolektīvie iesniegumi, no kuriem katru parakstījuši vairāk nekā 10 tūkstoši pilsoņu	NVO un iedzīvotāju iesniegumi kopā
	Iesniegtie kopā	MK iesniegtie	MK iesniegtie % no kopējā skaita	Pieņemtie		
2024	320	207	65	280	22	1633
2023	396	185	47	197	28	1956
2022	476	214	45	207	18	1863
2021	392	252	64	215	31	2831
2020	357	272	76	207	12	4056
2019	353	231	65	168	16	5467
2018	470	292	62	212	12	4413
2017	302	237	78	278	6	4620
2016	357	237	66	252	11	4178
2015	318	201	63	225	4	6140

Saeimā iesniegto un pieņemto likumprojektu, kā arī saņemto iesniegumu statistika (4. tabula) atklāj, ka lielākā daļa – **pēdējos desmit gados vidēji vairāk nekā 60 % – no kopējā iesniegto likumprojektu skaita Saeimā saņemti no Ministru kabineta**. Tas raksturo nozīmīgo lomu, kas tiesību akta sagatavošanas procesā ir MK un iespējas īpaši uzsvērt sabiedrības līdzdalības potenciālu jau likumdošanas procesa sākotnējā stadijā. Sabiedrības līdzdalības realizēšanai šajā nolūkā izmanto citstarp Valsts kancelejas uzturēto Vienoto tiesību aktu projektu izstrādes un saskanošanas portālu jeb TAP portālu. Tā ir **informācijas sistēma, kas sniedz iespēju iesaistīties tiesību aktu izstrādē un izteikt iebildumus vai sniegt priekšlikumus tiešsaistē, kā arī sekot līdz lēmumu pieņemšanas procesam, sākot no ieceres līdz MK lēmumam**. Iepazīstoties ar TAP portālā uzkrātajiem datiem, iespējams secināt, ka ir tādi jautājumi, kuri piesaista lielāku sabiedrības uzmanību un tiek komentēti, un ir arī tādi, par kuriem priekšlikumi netiek saņemti, un to ir vairāk. Savukārt tos jautājumus, par kuriem tiek saņemti priekšlikumi, nereti komentē ar attiecīgā jautājuma tematiku cieši saistītu jomu interešu grupu pārstāvji. Tas nozīmē, ka šo līdzdalības kanālu aktīvi izmanto salīdzinoši labi organizētas un motivētas sabiedrības grupas, kam turklāt politikas procesā

jau ir visai skaidra darba kārtība. Novērojams, ka atsevišķi indivīdi, kuri komentējuši kādu tiesību aktu, bieži izvēlas palikt anonīmi, kā arī reti izskaidro vai argumentē savu iebildumu vai priekšlikumu, taču ir sastopami arī izņēmumi. Tātad, neraugoties uz esošo līdzdalības iespēju, tā tiek izmantota visai maz, līdz ar to būtu aktualizējams jautājums par šādas pasivitātes iemesliem.

Sabiedrības līdzdalība TAP portālā: ieskats

- Plāna projektam "Vardarbības pret sievieti un vardarbības ģimenē novēršanas un apkarošanas 2024.–2029. gadam plāns" komentāri saņemti no **biedrības "Centrs MARTA", biedrības "Papardes zieds" pārstāves** Ivetas Ķelles un **biedrības "Asociācija Ģimene"**.
- Rīkojuma projektam "Par koku ciršanas maksimāli pieļaujamo apjomu 2026.–2030. gadam" iebildumus sniedza **Latvijas Ornitoloģijas biedrība, biedrība "Puse Latvijas", Vides aizsardzības klubs, biedrība "Zaļā brīvība", nodibinājums "Latvijas Dabas fonds" un Pasaules Dabas fonds**.
- Par informatīvo ziņojumu "Par skolēnu ēdināšanas sistēmas pilnveidošanu Latvijā" komentārus sniegušas **vairākas privātpersonas**, kā arī **Latvijas Diētas un uztura speciālistu asociācijas pārstāve** Guna Bīlande.
- Komentāri nav tikuši pievienoti vairākiem MK darba kārtībā ietvertiem jautājumiem, citstarp, piemēram, šādiem:
  - Grozījumi Invalīditātes likumā;
  - Rīkojuma projekts "Par Zāļu valsts aģentūras 2025. gada budžeta apstiprināšanu";
  - Grozījumi Negodīgas tirdzniecības prakses aizlieguma likumā.

Avots: TAP portāls, n. d.

5.4. Līdzdalīgo personu loks un vecuma sliekšnis

Līdzīgi kā vairumā citu valstu, **Latvijā personu tiesības līdzdarboties politiskajā procesā, izmantojot tiešās demokrātijas mehānismu valsts līmenī, ir sasaistītas ar vēlēšanu institūtu. Saistība pastāv divos veidos – pirmkārt, attiecībā uz balsstiesīgo personu loku un, otrkārt – attiecībā uz kvorumiem un to sliekšņiem.**

Tautas nobalsošanā piedalās persona, kas atbilst visiem šādiem kritērijiem:

- ir pilsonis;
- ir sasniegusi pilngadību – 18 gadu vecumu;
- ir iekļauta Vēlētāju reģistrā (Saeima, 1994a; Saeima, 2004).

Satversmes 80. pants noteic, ka **tautas nobalsošanā var piedalīties visi Latvijas pilsoņi, kuriem ir balsstiesības Saeimas vēlēšanās**, un šis noteikums ir atkārtots arī likuma "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu" 2. pantā, saskaņā ar kuru tautas nobalsošanā un likumu ierosināšanā var piedalīties visi Latvijas pilsoņi, kuriem ir tiesības vēlēties Saeimu (Satversmes Sapulce, 1922; Saeima, 1994a). Salīdzinājumam norādāms, ka tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās Latvijā ir arī ES pilsonim, kurš nav Latvijas pilsonis, bet kurš ir reģistrēts Fizisko personu reģistrā (Saeima, 1994).

Piemēram, Igaunijā ārpus ES esošo valstu pilsoņi un nepilsoņi, kas Igaunijā uzturas ar pastāvīgā iedzīvotāja uzturēšanās atļauju vai ar uzturēšanās tiesībām, var balsot pašvaldību vēlēšanās, bet nevar kandidēt šajās vēlēšanās (Riigiportal, n. d.). Latvijā pašvaldību vēlēšanās šīs personas nevar būt ne kandidāti, ne balsotāji. Lietuvā tiesības vēlēties parlamentu (un prezidentu) ir tikai tiem, kas ieguvuši Lietuvas pilsonību un sasnieguši 18 gadu vecumu, bet pašvaldības padomes locekļus – attiecīgās pašvaldības pastāvīgajiem iedzīvotājiem, kuri ir vecāki par 18 gadiem (Seimas, 1992; Seimas, 2018).

Latvijā noteiktais vēlētāju vecuma sliekšnis atbilst vairumā gadījumu starptautiskajā praksē noteiktajam vecumam, proti, vēlēšanu tiesības tiek piešķirtas no 18 gadu vecuma. Vienīgais

izņēmums sabiedrības līdzdalības kontekstā attiecībā uz zemāku vecuma sliekšni – 16 gadu – Latvijā noteikts Saeimas kārtības rullja 131.³ pantā, proti, **tiesības parakstīt kolektīvo iesniegumu iesniegšanai Saeimā ir Latvijas pilsonim, kurš iesnieguma iesniegšanas dienā ir sasniedzis 16 gadu vecumu** (Saeima, 1994b). Salīdzinājumam **Igaunijā vēlēšanu tiesības pašvaldību vēlēšanās ir piešķirtas vēlētājiem no 16 gadu vecuma, savukārt dalībai parlamenta vēlēšanās un referendumos noteiktais vecuma sliekšnis ir 18 gadi** (Riigiportaal, n. d.).

Tā kā Saeimā nav apkopota informācija par 16–18 gadus vecu vēlētāju aktivitāti, parakstot kolektīvo iesniegumu iesniegšanai Saeimā, **nav iespējams izdarīt secinājumus par šīs vecuma grupas iesaisti šajā politiskās līdzdalības formā**. Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes 2023. gada datiem 16 gadus vecu pastāvīgo iedzīvotāju kopējais skaits ir 20 148 un 17 gadus vecu – 19 445 (CSP, 2023). Veiktajā pētījumā “Jauniešu pilsoniskā līdzdalība demokrātiskā sabiedrībā” konstatēts, ka, piemēram, **jauniešiem (16–25 gadus vecām personām) Latvijā pastāv salīdzinoši plašas iespējas būt pilsoniski aktīviem (pētījuma kontekstā tās ir darbības, kas tiek īstenotas, lai radītu izmaiņas sabiedrībā), taču jauniešu aktivitāte attiecībā uz līdzdalību politiskajos procesos ir visnotaļ zema**. 92 % no aptaujātajiem jauniešiem norādījuši, ka nekad nav piedalījušies pašvaldības domes sēdē vai valsts līmeņa darba grupās, sēdēs vai padomēs, 83 % nekad nav kontaktējušies ar politiķiem internetā vai klātienē. Pētījumā gan izcelts, ka aktivitāšu trūkums ne vienmēr ir galvenais iemesls zemajai jauniešu pilsoniskajai aktivitātei, kā arī akcentēts, ka jauniešus vairāk interesē līdzdalība pašā procesā, nevis konkrētu rezultātu sasniegšana (Delna, 2021).

Referendumu kvorumi un sliekšņi noteikti, tos skaitliski sasaistot gan ar pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaitu, gan ar kopējo reģistrēto vēlētāju skaitu. Piemēram, balsotāju skaits ir vismaz puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita, vai tiesības iniciēt kādu darbību ir ne mazāk kā vienai desmitajai daļai vēlētāju (Satversmes Sapulce, 1922).

5.5. Dažādie referendumu kvorumi un sliekšņi

Latvijā spēkā esošā regulējuma kontekstā nozīmīgs ir **dalības kvorums**, kas nosaka nepieciešamo vēlētāju skaitu, lai referendumu atzītu par notikušu, un **apstiprināšanas kvorums** (arī – balsu vairākums) jeb vēlētāju balsu skaits, kas nepieciešams, lai referendumā izšķiramais lēmums tiktu pieņemts. Turklāt saskaņā ar Satversmē noteikto regulējumu katrai tautas nobalsošanai ir atšķirīgas noteiktās kvorumu un sliekšņu prasības (17. attēls). Kopš 1990. gada Latvijā notikušas astoņas tautas nobalsošanas, no kurām četrās tika sasniegts nepieciešamais dalības kvorums – 1998. gada tautas nobalsošanā par Pilsonības likuma grozījumu atcelšanu, 2003. gadā par dalību ES, 2011. gadā par Saeimas atlaišanu un 2012. gadā valodas referendumā (CVK, 2023b).

Atbilstošais Satversmes pants	Kvorumi		Sliekšņi								
	dalības	apstiprināšanas	ierosinātāji								
			vismaz 2/3 no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita	vismaz 1/2 no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita	vismaz 1/2 no visiem balsstiesīgajiem	vairāk nekā puse balsotāju	vairākums no balsotājiem	vismaz 1/2 Saeimas locekļu	ne mazāk kā 1/3 Saeimas locekļu	ne mazāk kā 1/10 vēlētāju	
14. pants	x	x	x					x			x
48. pants		x					x				
68. panta trešā daļa	x	x		x				x			
68. panta ceturtdā daļa	x	x		x				x			
72. pants	x	x		x				x		x	x
77. pants		x			x						
78. pants par Satversmes grozījuma projektu		x			x						x
78. pants par likuma projektu	x	x		x				x			x

17. attēls. Tautas nobalsošanas kvorumi un sliekšņi Latvijā
Balstīts uz: Satversmes Sapulce, 1922

Satversmē iekļautie referendumu norises nosacījumi Latvijā paredz abus (dalības un apstiprināšanas) kvoruma veidus kombinēt vai atsevišķi noteikt tikai apstiprināšanas kvorumu (17. attēls):

- Saskaņā ar Satversmes 14. panta regulējumu abi kvorumi tiek kombinēti – Saeima tiek atsaukta, ja “par” nobalso vairākums no balsotājiem (apstiprināšanas kvorums) un balsošanā piedalās vismaz divas trešdaļas no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita (dalības kvorums).
- Saskaņā ar Satversmes 48. pantā noteikto tiek piemērots tikai apstiprināšanas kvorums – Saeima pēc Valsts prezidenta ierosinājuma ir atlaista, ja vairāk nekā puse balsotāju izsakās par atlaišanu –, un līdzīgs regulējums ir arī Satversmes 50. pantā, saskaņā ar kuru Valsts prezidents uzskatāms par atlaistu, ja tikpat daudz balsotāju ir balsojuši “pret” Saeimas atlaišanu.
- Satversmes 74. panta regulējumā abi kvorumi tiek kombinēti, nosakot, ka Satversmes 72. panta kārtībā apturētais likums ir atcelts tautas nobalsošanā, ja balsotāju skaits ir vismaz puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita (dalības kvorums) un ja vairākums ir balsojis “par” likuma atcelšanu (apstiprināšanas kvorums).
- Satversmes 79. pantā noteikts apstiprināšanas kvorums attiecībā uz Satversmes grozījumiem – vismaz puse no visiem balsstiesīgajiem, bet attiecībā uz likumprojektu pieņemšanu, dalību ES vai būtiskiem šīs dalības nosacījumiem tiek kombinēti abi kvoruma veidi – balsotāju skaits ir vismaz puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita (dalības kvorums), ja vairākums ir balsojis “par” (apstiprināšanas kvorums) (Satversmes Sapulce, 1922).

Tiesību zinātnieki kvoruma un balsu vairākuma noteikšanas jautājumos aicina ņemt vērā Satversmē noteikto “kvorumu loģiku”. Kvorumi ir veidoti tādējādi, ka vispār **vēlētājiem noteiktais regulējums atspoguļo Saeimai noteiktās prasības un ir saskaņots ar tām**, proti, vēlētājiem, piedaloties parastajā² likumdošanas procesā, jāizpilda līdzīgas prasības, kādas ir spēkā arī attiecībā uz Saeimu. Atbilstoši Satversmē noteiktajam Saeimas sēdes var notikt, ja tajās piedalās vismaz puse deputātu, un lēmums, izņemot īpašus gadījumus, tiek pieņemts ar klātesošo deputātu balsu vairākumu. Attiecīgi tautas nobalsošana ir notikusi, ja tajā piedalās vismaz puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos skaita, un balsu vairākums nosaka to, vai likums tiek vai netiek pieņemts. Līdzīgi kā Satversme Saeimai paredz augstākas kvoruma prasības, grozot Satversmi, arī vēlētājiem Satversmes grozīšanai noteiktas augstākas prasības nekā parasto likumu pieņemšanai vai atcelšanai (Pleps, 2009).

Satversmes tiesa, vērtējot vēlētāju likumdošanas iniciatīvas īstenošanas nosacījumus, vispārīgi atzinusi, ka “demokrātijas jēdziena būtība ir sabiedrības vairākuma gribas īstenošana” (ST, 2008-40-01). Arī pēc Saeimas pārstāvju ieskata, Satversmes tiesā izsakoties par konstitucionālo sūdzību, “vēlētāju skaitam, kuri ir gatavi parakstīties par likumprojektu, jābūt pietiekami lielam, lai varētu uzskatīt, ka Saeimai nodotais likumprojekts skar būtiskai sabiedrības daļai nozīmīgus jautājumus” (ST, 2013-05-01). Pēc ST ieskata, “**pietiekami lielas vēlētāju daļas atbalstu iespējams panākt, ierosinot pieņemt tieši vēlētājiem būtiskus likumus, tādējādi vēlētāji aktīvāk iesaistīsies likumdošanas iniciatīvas īstenošanā tad, ja likumprojektā risinātie jautājumi viņiem būs svarīgi**”. Vienlaikus ST arī būtībā norāda, ka kvoruma sliekšņu noteikšana ir atkarīga no likumdevēja izšķiršanās un tas ir politisks lēmums (ST, 2013-05-01).

Līdzīgi argumenti par to, ka vēlētāju aktivitāti iespējams panākt ar tāda jautājuma izlemšanu, kas interesē lielu sabiedrības daļu, tika uzturēti arī 4. Saeimas laikā.

---

² Šajā kontekstā ar parasto likumdošanu jāsaprot darbību kopums nolūkā radīt jaunas tiesību normas, kas nav saistītas ar Satversmes grozījumiem, kam paredzēta īpaša kārtība un noteiktas citas augstākas kvorumu un balsu vairākuma prasības.

4. Saeimas deputāta argumenti par kvorumu noteikumiem

Deputāts Pauls Šīmanis Saeimas 1933. gada debatēs norāda, ka nav pareizi apgalvot, ka tas apstākļi, ka nav bijis kvoruma, rādītu, ka kvorums noteikts par lielu. Tas drīzāk esot pierādījums, ka par iniciatoru ierosinātajiem jautājumiem tautai nav bijis pietiekošas intereses, kas to pamudinātu tieši izteikt savu gribu.

Avots: Saeima, 1933

Vairāki tiesību zinātnieki **Latvijā tautas nobalsošanā par vēlētāju likumdošanas iniciatīvu noteiktos kvorumu sliekšņus – vismaz puse no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita, un vairākums ir balsojis “par” – raksturo kā samērā augstus un atzīst, ka jāsavāc ievērojams balsstiesīgo pilsoņu parakstu skaits.** Papildus jāņem vērā arī tas, ka gadījumā, kad tautas nobalsošanai tiek nodots Satversmes grozījumu projekts, kvoruma sliekšnis ir vēl augstāks – vismaz puse no visiem balsstiesīgajiem (Briede, 2019; Nikulceva, 2010; Pleps, 2009; Satversmes Sapulce, 1922). Arī, piemēram, Francijā, kur noteiktu lēmumu pieņemšanai un parlamenta mazākuma tiesību realizācijai, līdzīgi kā Latvijā, nepieciešamas vienas desmitās daļas vēlētāju balsis, prasība pēc vienas desmitās daļas vēlētāju parakstu tiek vērtēta kā ļoti augsta (skat. 1. pielikumu). Savukārt Lietuvas konstitūcijas 68. pantā noteiktās likuma iniciatīvas tiesības pieder 50 000 balsstiesīgo pilsoņu, taču, atšķirībā no Latvijas regulējuma, Lietuvas Seima pienākums ir iesniegto likumprojektu tikai izskatīt, noraidīšanas gadījumā tautas nobalsošanu rīkot nav paredzēts (Lietuvas Republikas Konstitūcija, 1992). Līdzīgi arī Somijā konstitūcijas 53. pantā noteiktas 50 000 balsstiesīgo pilsoņu tiesības iesniegt iniciatīvu likuma pieņemšanai parlamentā (Somijas konstitūcija, 1999). Līdz ar to secināms, ka, no vienas puses, Latvijas regulējumā iekļautā prasība attiecībā uz kvorumu sliekšni vēlētāju likumdošanas iniciatīvas parakstu vākšanai salīdzinoši ir ievērojami augstāka nekā citās valstīs, tomēr, no otras puses, jāņem vērā, ka **Latvijā regulējums ir papildināts ar īpašu tiesību normu, kas noteic, ka iesniegtā vēlētāju likumdošanas iniciatīva ir saistoša parlamentam** un, ja Saeima to nepieņem bez pārgrozījumiem, tā bez papildu nosacījumiem tiek nodota tautas nobalsošanai. Šādā nozīmē tikai skaitliska iniciatīvu iesniegšanai nepieciešamo parakstu skaita salīdzināšana starp valstīm, ignorējot papildu nosacījumus par iniciatīvas saistošo raksturu Latvijā, var radīt maldīgu priekšstatu, ka citviet kvorumi ir mazāki.

5.6. Ierobežojumi nodot jautājumu tautas nobalsošanai

Satversmes 73. pantā noteikts saturisks ierobežojums, saskaņā ar kuru tautas nobalsošanai nevar nodot budžetu un likumus par aizņēmumiem, nodokļiem, muitām, dzelzceļa tarifiem, karaklausību, kara pasludināšanu un uzsākšanu, miera noslēgšanu, izņēmuma stāvokļa izsludināšanu un tā izbeigšanu, mobilizāciju un demobilizāciju, kā arī līgumus ar ārvalstīm. Satversmes 73. pantā atrunātos saturiskos ierobežojumus papildina 75. pantā noteiktais, ka tautas nobalsošanai nevar nodot Saeimas pieņemtos likumus, kas atzīti par steidzamiem ar divu trešdaļu Saeimas locekļu balsu vairākumu. Tas nozīmē, ka **Satversmes 73. pantā noteiktais saturiskais ierobežojums var tikt papildināts, piemērojot noteiktu likumdošanas procedūru un atzīstot likumu par steidzamu.**

Skatot Satversmes 73. pantu kopsakarā ar 72. pantu, jāņem vērā, ka **Valsts prezidentam, īstenojot savas tiesības apturēt likuma publicēšanu, nav pamata apturēt tādu likumu, kas saistīts ar 73. pantā noteiktajiem ierobežojumiem**, jo publicēšanas apturēšanas mērķis ir nodot likumu tautas nobalsošanai (Nikulceva, 2019).

5.7. "Vecā" parakstu vākšanas kārtība, līdzšinējās diskusijas un izaicinājumi

5.7.1. Referendumu reforma

2012. gada tautas nobalsošana par likumprojekta "Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē" pieņemšanu (turpmāk arī – valodu referendums) un tai sekojošie notikumi izraisīja rezonansi sabiedrībā un iezīmēja robežšķirtni referendumu regulējumā Latvijā. Parakstu vākšanai nodotie grozījumi paredzēja grozīt Satversmes 4., 18., 21., 101. un 104. pantu, iekļaujot nosacījumu par krievu valodu kā otru valsts valodu.

Valodu referendumu norise saskaņā ar kārtību pirms izmaiņu veikšanas tajā

No 2011. gada 1. novembra līdz 30. novembrim risinājās parakstu vākšana likumprojekta "Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē" ierosināšanai. Tā atbilstoši tolaik spēkā bijušajām tiesību normām bija parakstu vākšanas otrā kārtā, kas bija jāriko, jo 2011. gada 9. septembrī Centrālajai vēlēšanu komisijai biedrība "Dzimtā valoda" iesniedza 12 533 vēlētāju parakstītu likumdošanas iniciatīvu. Pārbaudot saņemtos parakstus, CVK konstatēja, ka par Satversmes grozījumu ierosināšanu abās parakstu vākšanas kārtās kopā ir parakstījušies 187 378 vēlētāji jeb 12,14 % no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos balsstiesīgo pilsoņu skaita. Tādējādi likums "Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē" tika iesniegts Valsts prezidentam, kurš to iesniedza izskatīšanai Saeimai.

2011. gada 22. decembrī parlaments vēlētāju iesniegtos Satversmes grozījumus noraidīja. Līdz ar to likums "Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē" bija jānodod tautas nobalsošanai.

Sekojošā tautas nobalsošanā 2012. gada 18. februārī no Latvijā reģistrētajiem 1 545 004 balsstiesīgajiem piedalījās 1 098 921 jeb 71,13 % vēlētāju, un vairākums iestājās pret krievu valodas kā otrās valsts valodas nostiprināšanu Satversmē.

Avots: CVK, 2023e

Šie notikumi raisīja diskusijas par šāda referendumu tiesiskumu pēc būtības, un daļa likumdevēja pārstāvju iesniedza ST pieteikumu ar lūgumu piemērot pagaidu noregulējumu un apturēt 2012. gada 18. februārī plānotā referendumu norisi. ST nesaskatīja pamatu referendumu apturēšanai, taču nolēma ierosināt lietu, pamatojoties uz pieteikuma daļu, kas prasīja izvērtēt likuma "Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu" atbilstību Satversmei.

2012. gada nogalē Saeima veica grozījumus likumā "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu", paredzot izmaiņas parakstu vākšanas kārtībā. Pārļūkojot Saeimas sēžu stenogrammas, redzams, ka, pieņemot lēmumu mainīt referendumu regulējumu, **deputāti ir diskutējuši un aktualizējuši dažādas problēmas, kas saistītas gan ar valodas referendumā gūto pieredzi, gan efektīvu pārvaldību kopumā, – izmaksas, samērīgumu, efektivitāti, kvorumus, referendumu izmantošanu pretēji to mērķim, politisko sāncensību, slēptas intereses, iedzīvotāju uzticēšanās parlamentam mazināšanos, tehnoloģijas, kas nodrošina elektroniskās parakstīšanās iespēju** u. tml. (Saeima, 2012a; Saeima, 2012b).

Referendumu reformas iemesli

Pēc valodas referendumu veiktās izmaiņas tautas nobalsošanas kārtībā Saeimas pārstāvji un pieaicinātie speciālisti ST sēdē ir atzinuši par būtisku tautas nobalsošanas institūta reformu. Saeimas pārstāvji skaidroja arī īstenoto grozījumu iemeslus:

- jaunajam regulējumam bijis jānovērš likuma nepilnības un jāvienkāršo likumdošanas iniciatīvas īstenošanas kārtība, atsakoties no parakstu vākšanas iedalījuma posmos, kā arī jāpadara parakstīšanās iespēja pieejamāka;
- bijis nepieciešams veicināt pilsoņu iesaistīšanos, izmantojot tehnoloģiju piedāvātās iespējas vākt parakstus elektroniski, kā arī paredzot papildu iespēju parakstīties klātienē;

- bijis nepieciešams aizsargāt demokrātisko valsts iekārtu, mazinot iespēju virzīt priekšlikumus, kas nav pienācīgi sagatavoti vai apdraud valsts pamatus;
- likumdevējs esot novērsis iespējas parakstu vākšanas otro posmu izmantot politiskiem mērķiem. Šādu iespēju nodrošinājis tas, ka pirmajā parakstu vākšanas posmā nepieciešamais likumprojekta iesniedzēju skaits ir bijis pārāk mazs;
- vajadzējis aizsargāt sabiedrības intereses un novērst iespējas vēlētāju likumdošanas iniciatīvu un tautas nobalsošanu izmantot pretēji paredzētajiem mērķiem;
- bijusi jānodrošina valsts budžeta līdzekļu un privāto līdzekļu lietderīgāka izmantošana.

Vairāki pieaicinātie speciālisti norādīja uz apstākli, ka nereti politiskās partijas izmanto vēlētāju likumdošanas iniciatīvas tiesības nevis būtisku likumprojektu virzīšanai, bet gan savu politisko kampaņu īstenošanai.

Avots: ST, 2013-05-01

Arī procesu analīzē norādīts, ka vēlētāju likumdošanas iniciatīva bija kļuvusi par uzmanības piesaistīšanas līdzekli un politisko kampaņu reklāmas rīku (Auers, 2012).

Lietpratēju viedokļi par jauno referendumu norises kārtību ir atšķirīgi. No vienas puses, tiek norādīts, ka ar grozījumu izdarīšanu netika mainīta būtība – **parakstu skaits netika mainīts, tāpat joprojām likumdošanas iniciatīvai ir nepieciešami vienas desmitās daļas vēlētāju paraksti**. Turpmākajās diskusijās varētu vērtēt noteikto sliekšni – vai tas ir vai nav pārāk augsts. Izmaiņas skāra tikai parakstu vākšanas kārtību līdz nepieciešamā vēlētāju parakstu skaita savākšanas brīdim – **iepriekšējo divu secīgu parakstu vākšanas posmu vietā turpmāk nepieciešams tikai viens**. Jaunajai kārtībai tiek piedēvētas šādas priekšrocības:

- pagarināts parakstu vākšanas termiņš (no viena mēneša līdz vienam gadam);
- tiekot ietaupīti valsts līdzekļi, jo vairs nav nepieciešams ierīkot vienreizējas speciālo parakstu vākšanas vietas;
- ir palielinājies to vietu skaits, kur vēlētājam ir iespēja parakstīties klātienē (atbilstoši jaunajai kārtībai to var izdarīt pašvaldībās, bāriņtiesās, pie notāra, vēstniecībās un konsulātos);
- pieejama iespēja bez maksas parakstīties elektroniski vienotajā valsts un pašvaldību pakalpojumu portālā www.latvija.lv.

No otras puses, ir saņemti kritiski vērtējumi un pausti viedokļi, ka grozījumu rezultātā panākts, lai referendumu "Latvijā nenotiktu vispār vai notiktu īpaši reti", un tautas nobalsošana padarīta par nefunkcionējošu mehānismu (Nikona, 2021).

5.7.2. Ar vienas desmitās daļas vēlētāju iesaisti saistītie izaicinājumi

Kopš izmaiņu veikšanas Latvijā ne reizi nav savākts nepieciešamais parakstu skaits, lai gan mēģinājumi ir bijuši, kā arī nav notikusi neviena tautas nobalsošana citas referendumu procedūras ietvaros.

Trīs parakstu vākšanas piemēri

No 2020. gada 16. janvāra līdz 14. februārim notika parakstu vākšana tautas nobalsošanas ierosināšanai par Valsts prezidenta apturētajiem likumiem "Grozījumi Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likumā" un "Grozījums likumā "Par pašvaldībām". Parakstīties par apturēto likumu nodošanu tautas nobalsošanai bija iespējams tikai klātienē. Par grozījumu Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likumā nodošanu tautas nobalsošanai parakstījās 6007 vēlētāji jeb 0,39 %, savukārt par grozījumu likumā "Par pašvaldībām" nodošanu tautas nobalsošanai – 5956 vēlētāji jeb 0,38 %. Līdz ar to tautas nobalsošanas ierosinājumu parakstījusi mazāk nekā viena desmitā daļa vēlētāju (tobrīd tie bija 154 868 vēlētāji) un apturētie likumi netika nodoti tautas nobalsošanai.

No 2022. gada 10. marta līdz 8. aprīlim notika parakstu vākšana tautas nobalsošanas ierosināšanai par Valsts prezidenta apturētā likuma "Grozījumi Likumā par ostām" atcelšanu. Grozījumi paredzēja mainīt Rīgas un Ventspils ostu pārvaldības modeli. Par apturētā likuma nodošanu tautas nobalsošanai parakstīties bija iespējams tikai klātienē. No 1 542 110 balsstiesīgajiem parakstījās 7215 vēlētāji jeb 0,47 %. Līdz ar to tautas nobalsošanas ierosinājumu parakstīja mazāk nekā viena desmitā daļa vēlētāju (tobrīd tie bija 154 868 vēlētāji) un apturētais likums nebija nododams tautas nobalsošanai.

No 2023. gada 7. decembra līdz 2024. gada 5. janvārim notika parakstu vākšana tautas nobalsošanas ierosināšanai par apturētā likuma "Grozījumi Notariāta likumā" atcelšanu. Šāds lēmums saistīts ar 34 Saeimas deputātu parakstītu vērsanos pie Valsts prezidenta, prasot apturēt Saeimā pieņemto Notariāta likuma grozījumu publicēšanu un nodot tos tautas nobalsošanai. Parakstīties par apturētā likuma nodošanu tautas nobalsošanai bija iespējams tikai klātienē. Tautas nobalsošanas ierosinājumu par likuma "Grozījumi Notariāta likumā" atcelšanu parakstīja 35 191 vēlētājs jeb 2,28 % no visu balsstiesīgo kopskaita, t. i., mazāk nekā nepieciešamā viena desmitā daļa no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos balsstiesīgo vēlētāju skaita (tobrīd 154 241 vēlētājs). 14. Saeimas vēlēšanās balsstiesīgi bija 1 542 407 Latvijas pilsoņi.

Avots: CVK, 2023c; CVK, 2024a

Visos iepriekš norādītajos gadījumos, **lai par apturēto likumu būtu jāriko tautas nobalsošana, bija jāsavāc ne mazāk kā vienas desmitās daļas vēlētāju paraksti** (referendums atbilstoši Satversmes 72. pantam). Turklāt saskaņā ar spēkā esošo tiesību aktu regulējumu iespēja parakstīties bija tikai klātienē, jo vēl **aizvien visu veidu referendumos, kur noteikta sākotnēja vienas desmitās daļas vēlētāju iesaiste, nav iespējas parakstīties tiešsaistē**. Iespēja parakstīties tiešsaistē ir paredzēta tikai parakstu vākšanā attiecībā uz referendumu par Saeimas atsaukšanu vai likumu ierosināšanu, proti, par vēlētāju rosinātiem likumprojektiem vai Satversmes grozījumu projektiem (referendums atbilstoši Satversmes 14. vai 78. pantam) (18. attēls; Saeima, 1994a).

Referenduma veidam atbilstošais Satversmes pants	Parakstu vākšana	
	klātienē	elektroniski
14. pants par vēlētāju iniciētu Saeimas atsaukšanu	x	x
48. pants par Valsts prezidenta ierosinātu Saeimas atļaišanu		
68. panta trešā daļa par dalību ES		
68. panta ceturta daļa par būtiskām izmaiņām nosacījumos dalībai ES		
72. pants par apturēto likumprojektu, ja to pieprasa ne mazāk kā 1/10 daļa vēlētāju	x	
77. pants par Saeimas veikto Satversmes īpašo pantu grozījumu apstiprināšanu		
78. pants par vēlētāju iniciētu Satversmes grozījuma projektu	x	x
78. pants par vēlētāju iniciētu likuma projektu	x	x

18. attēls. **Parakstu vākšanas kārtība referendumos, kuru sarīkošanai nepieciešama sākotnēja vienas desmitās daļas vēlētāju iesaiste**

Balstīts uz: Saeima, 1994a

Nav izdevies iegūt nepārprotamu apliecinājumu tam, ka iespēja parakstīties elektroniski, neatkarīgi no citiem faktoriem, veicinātu iedzīvotāju iesaisti:

- Ir jautājumi, kas spēj uzrunāt gandrīz 60 000 lielu vēlētāju auditoriju, un ir jautājumi, kurus atbalsta ļoti šauršs vēlētāju loks.

- Konkrētu jautājumu aktualitāte sabiedrībā ir mainīga – ja sākotnēji par noteiktu ierosinājumu var iegūt teju 60 000 vēlētāju atbalstu, tad pēc gada identisku ierosinājumu atbalsta vairs tikai 3000 vēlētāju.
- Vēlētāju vēlme atbalstīt esošās parakstu vākšanas un referenduma kārtības izmaiņas līdz šim ir bijusi niecīga (CVK, 2023e).

Tādējādi var secināt, ka politiskās līdzdalības problemātika nav atkarīga tikai no organizatoriskajiem šā procesa aspektiem un pieejamām parakstīšanās iespējām.

Turpinājumā apkopoti daži piemēri, sākot ar iniciatīvām par Saeimas atsaukšanu, kuras guvušas vislielāko atbalstu (5. tabula).

5. tabula

Vēlētāju iniciētās parakstu vākšanas Saeimas atsaukšanas ierosināšanai

Balstīts uz: CVK, n. d.

Gads	Savākto parakstu skaits	Iniciators
2024	39 230	partija "Latvija pirmajā vietā", partija "Tautas varas spēks", partija "Suverēnā vara", partiju apvienība "Pamats-LV", partija "Tautas kalpi Latvijai", partija "Apvienība Jaunlatvieši", partija "Stabilitātei!", partiju apvienība "Jaunā Saskaņa", partija "Nacionālā Savienība Taisnīgums", biedrība "Varu Latvijas tautai"
2020	28 220	partiju apvienība "Jaunā Saskaņa", politiskā partija "Centra partija", biedrība "Varu Latvijas tautai"
2019	54 392	biedrība "Varu Latvijas tautai", Centra partija, Latvijas Veselības un sociālās aprūpes darbinieku arodbiedrība, politisko partiju apvienība "Jaunā Saskaņa"
2016	3 707	biedrība "Varu Latvijas tautai"

- Saeimas atsaukšanas ierosināšana 2024. gadā noslēgusies bez rezultāta, viena gada laikā savācot 39 230 parakstus.
- Saeimas atsaukšanas ierosināšana 2020. gadā noslēgusies bez rezultāta, viena gada laikā savācot 28 220 parakstus.
- Saeimas atsaukšanas ierosināšana 2019. gadā noslēgusies bez rezultāta, viena gada laikā savācot 54 392 parakstus.
- Saeimas atsaukšanas ierosināšana 2016. gadā noslēgusies, viena gada laikā savācot 3707 parakstus. **Visvairāk iedzīvotāju šajā parakstu vākšanā parakstījušies elektroniski**, un šādā veidā savākti 3686 paraksti. Dzīvesvietas deklarēšanas iestādēs savākti 15 paraksti, pie pagasta/pilsētas pārvaldes vadītājiem – pieci paraksti, savukārt bāriņtiesās – viens paraksts (CVK, 2023e). Šādi izvērsti papildu dati par parakstīšanās veidiem attiecībā uz trim pārējiem Saeimas atļaušanas ierosinājumiem nav publiski pieejami.

Cits piemērs ir iniciatīvas grupas "Latvijas vīru biedrība" divas reizes rosinātais grozījums Satversmes 110. pantā, un abās reizēs parakstu skaits nav bijis pietiekams grozījuma virzīšanai tālāk. Šīs iniciatīvas grupas **parakstu vākšanas pieredze atklāj, ka saistībā ar identiskiem ierosinājumiem, kas vēlētājiem piedāvāti ar viena gada intervālu, rezultāti ir krasi atšķirīgi** – 2022. gada ierosinājumu parakstījuši 2943 vēlētāji, un tādējādi tam bijis daudzārt zemāks atbalsts nekā pirmreizējai iniciatīvai 2021. gadā, ko parakstīja 58 222 vēlētāji (CVK, 2023e).

Biedrības "Brīvību tautai" 2022. gada ierosinājums veikt grozījumus Satversmes 14., 65., 72. un 78. pantā un samazināt likumā noteikto sliekšni "ne mazāk kā viena desmitā daļa vēlētāju", aizstājot to ar "ne mazāk kā piecdesmit tūkstoši vēlētāju", neguva plašu atbalstu – ierosinājumu parakstīja tikai 5283 vēlētāji. Arī biedrības "Atvērtās pārvaldības partnerība Latvijā" 2021. gada ierosinājums

par 2012. gada 8. novembra likuma "Grozījumi likumā "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu"" atcelšanu (ar šo likumu noregulēja pašreizējo parakstu vākšanas norises kārtību) neguva atsaucību – to parakstīja tikai 2213 vēlētāji. Atsaucību neguva arī identisks ierosinājums 2023. gadā. (CVK, 2023e). Tātad **vēlētāji nav izmantojuši tiem sniegtās iespējas mainīt esošo tautas nobalsošanas kārtību.**

5.7.3. Ar referendumiem saistītās izmaksas

Aplūkojot izmaksu aspektu referendumu un parakstu vākšanas organizēšanā klātienē, secināms, ka **lielāko daļu izmaksu veido atalgojums vēlēšanu komisiju locekļiem un parakstu vācējiem.** Referenduma organizēšana par iestāšanos Eiropas Savienībā izmaksāja apmēram 1,2 miljonus latu un papildu informēšanas pasākumi pirms tautas nobalsošanas – ap vienu miljonu latu (Saeima, 2003). Arī valodu referenduma izmaksas sasniedza aptuveni 1,2 miljonus latu (CVK, 2013). Iepriekšējā parakstu vākšana tautas nobalsošanas ierosināšanai par Valsts prezidenta apturēto likumu "Grozījumi Likumā par ostām" izmaksāja 0,4 miljonus euro (CVK, 2023a). Savukārt **pēdējā parakstu vākšana klātienē par Valsts prezidenta apturētajiem grozījumiem Notariāta likumā valstij kopumā izmaksāja 1,6 miljonus euro** (CVK, 2024b).

CVK ir īpaši atzīmējusi parakstu vākšanas augstās izmaksas, paudusi apņemšanos turpināt darbu, lai parakstu vākšanas procesu padarītu ērtāku un saprotamāku, kā arī strādāt ar mērķi **virzīt grozījumus likumā "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu", lai varētu "būtiski ietaupīt publiskos resursus, parakstu vākšanu par apturētiem likumiem veicot tādā pašā kārtībā kā parakstu vākšanu likumu ierosināšanai, kad parakstīties var internetā vienotajā valsts un pašvaldību pakalpojumu portālā www.latvija.lv vai pie noteiktiem pašvaldību darbiniekiem"** (CVK, 2024b). Arī ST saistībā ar 2012. gada referendumu reformu ir vērtējusi izmaksu aspektu un attiecībā uz vēlētāju likumdošanas iniciatīvas realizāciju pauž atziņu, ka "Satversmē paredzētās vēlētāju tiesību īstenošanas iespējas nedrīkstētu ietekmēt tas, ka likumdevējs, iespējams, vēlas samazināt attiecīgajai procedūrai sniegto finansiālo atbalstu vai vispār to nefinansēt". Tomēr, kā norāda ST, "Saeima, reglamentējot kārtību, kādā vēlētāji īsteno likumdošanas iniciatīvas tiesības, ir tiesīga apsvērt, vai šī kārtība nodrošina ieguldīto finanšu līdzekļu racionālu izlietojumu" (ST, 2013-05-01).

5.8. Iespējamie izmaiņu virzieni

Satversmes tiesa vairākkārt ir norādījusi, ka **viens no tiesiskas valsts pamatprincipiem likumdevējam uzliek par pienākumu periodiski izvērtēt spēkā esošā tiesiskā regulējuma atbilstību, nepieciešamības gadījumā pilnveidojot un precizējot to** (ST, 2005-08-01; ST, 2007-22-01). Turklāt jāņem vērā, ka normatīvā regulējuma ietekme laika gaitā var mainīties un tiesību akti var zaudēt aktualitāti un vairs neatbilst sociālajai realitātei un situācijai valstī (Krūmina, 2024; ST, 2011-17-03; ST, 2011-21-01).

Satversmes tiesa arī norādījusi, ka, nosakot vēlētāju likumdošanas iniciatīvas tiesību īstenošanas kārtību, **Saeima savu rīcības brīvību nedrīkst izmantot patvaļīgi, tāpēc ir atbildīga par to, lai tiesību aktos noteiktā kārtība būtu izpildāma un vēlētāji savas likumdošanas iniciatīvas tiesības varētu īstenot efektīvi** (ST, 2013-05-01).

Vērtējot iespēju pārņemt citu valstu praksi, lai pilnveidotu procesus Latvijā, secināms, ka **attiecībā uz atsevišķu jautājumu risināšanu Latvijas tiesību sistēmā citu valstu tiesiskais regulējums nevar tikt piemērots tieši.** Uz to citstarp norādījusi arī ST. Citu valstu tiesību sistēmām piemīt nozīmīgas tiesiskās, sociālās, politiskās, vēsturiskās un sistēmiskās atšķirības, kā arī konteksts ir atšķirīgs (ST, 2007-01-01). Otrkārt, ST norāda – tikai tad, ja, "sistēmiski izvērtējot citu valstu tiesisko regulējumu konkrētā jautājumā, var izdarīt pietiekami viennozīmīgu vispārīgu secinājumu par nacionālo tiesību harmonizāciju vai vienotu standartu šajā jautājumā, valstu tiesiskā regulējuma vai prakses apkopošanas rezultāts var kalpot kā ieteikums konkrētas problēmas risināšanai vai vispārējs

tiesību princips" (ST, 2014-09-01). Līdz ar to jāņem vērā, ka **nav vienas labākās citas valsts pieredzes un nevienas citas valsts prakse nav tieši pārnesama uz Latvijas tiesību sistēmu, sociāli politisko kontekstu un politiskās kultūras vidi, taču tā var kalpot kā vērtīgs ierosmju avots optimāla risinājuma meklējumiem jomas regulējumā un organizācijā.**

Ņemot vērā iepriekš iezīmēto problēmu loku un starptautiskās pieredzes kontekstu, būtu **lietderīgi diskutēt par mūsdienai iespējami atbilstošāko vēlēšanu līdzdalības regulējumu, citstarp rūpīgi apsverot vēlēšanu iesaistes mērķi.**

4. Saeimas argumenti saistībā ar referendumu regulējumu

Analizējot 4. Saeimas 1933. gada sēžu stenogrammas, kurās apspriesti Satversmes 74. un 79. panta pārgrozījumi, redzams, ka likumdevēja nolūks iekļautajam tautas nobalsošanas regulējumam bijis akcentēt, ka **referendumu nevar uzlūkot kā parlamenta veiktajam likumdošanas procesam līdzvērtīgu procesu.** Referendums būtu uzlūkojams kā **izņēmuma gadījums tautas gribas izpaušmei**, kas varētu ietekmēt to likumdošanas praksi, kuru Saeima īsteno pārstāvnieciskā procesa ietvaros. No stenogrammām arī izriet, ka, pēc likumdevēja ieskata, tauta nebūtu "jāapgrūtina" ar dažādiem priekšlikumiem gadījumos, kas apzīmēti kā "mazsvarīgi un niecīgi". **Tautas nobalsošana 1933. gadā tika uzlūkota kā "ārkārtas rīks tiem gadījumiem, kad tauta visumā domā citādi nekā viņas pārstāvji".**

Šāda nostāja atspoguļojas ne tikai diskusijās, bet arī faktiskajā Saeimas rīcībā, proti, tautas ierosinātie likumprojekti 1923. un 1929. gadā nenonāca tautas nobalsošanā, jo pēc sākotnēji savāktajiem parakstiem un ierosinājuma saņemšanas Saeima pieņēma attiecīgos likumprojektus, tādējādi likumdošanas darbu veicot pati.

Avots: Saeima, 1933

Satversme šobrīd paredz visai pasīvu vēlēšanu kopuma lomu, kas realizējama vienīgi izņēmuma gadījumos vai kā daļa no varas līdzsvara un atsvāra sistēmas mehānisma. Satversme arī satur visai sarežģītus referendumu sarīkošanas nosacījumus. Piemēram, to, ka referendums ir vairākpakāpju process, kur katrs nākamais solis ir atkarīgs no iepriekšējā izpildes vai arī iesaistīto pušu rīcība ir atkarīga no citu iesaistīto gribas. Tādējādi **esošās procedūras ir visai neelastīgas.**

Apsverams darbības virziens būtu risinājumi, kas **vēlētājiem sniegtu vairāk saturiski bagātīgas un uztveramas informācijas** par apturēto likumprojektu, iesniegto tautas iniciatīvu vai referendumā izlemjamo jautājumu. Šobrīd CVK nodrošina tikai iepazīšanos ar apturēto likumu vai iesniegto iniciatīvu tekstiem, savukārt tāda plašāka **satura izskaidrojuma, kas likumdošanas procesā Saeimā tiek sniegts likumprojektam pievienotajā sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā, trūkst.** Jāpiebilst, ka likumā "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu" ietvertie noteikumi attiecībā uz aģitācijas kārtību un ierobežojumiem tautas nobalsošanā galvenokārt ir vērsti uz izdevumu griestu noteikšanu, anonīmu ziedojumu aizliegumu un aģitācijas veikšanas ierobežojumiem (Saeima, 1994a), bet neskar jautājumus, kas attiecas uz pienākumu rūpēties par tautas nobalsošanai piedāvātā jautājuma saturisku izskaidrošanu.

Konsekventas pieejas labad būtu lietderīgi paplašināt iespēju **elektroniski parakstīties un apliecināt parakstus pie likumā noteiktām amatpersonām**, proti, attiecināt šādu iespēju arī uz referendumu par apturētajiem likumprojektiem organizēšanu, ņemot vērā to, ka šobrīd parakstīšanās šādu referendumu gadījumā ir iespējama tikai klātienē. Pašlaik nav iespējams identificēt iemeslus tam, kādēļ parakstīšanās tiek organizēta atšķirīgā formā.

6. SABIEDRĪBAS LĪDZDALĪBU SABIEDRISKI SAISTOŠU LĒMUMU PIENĒMŠANĀ IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

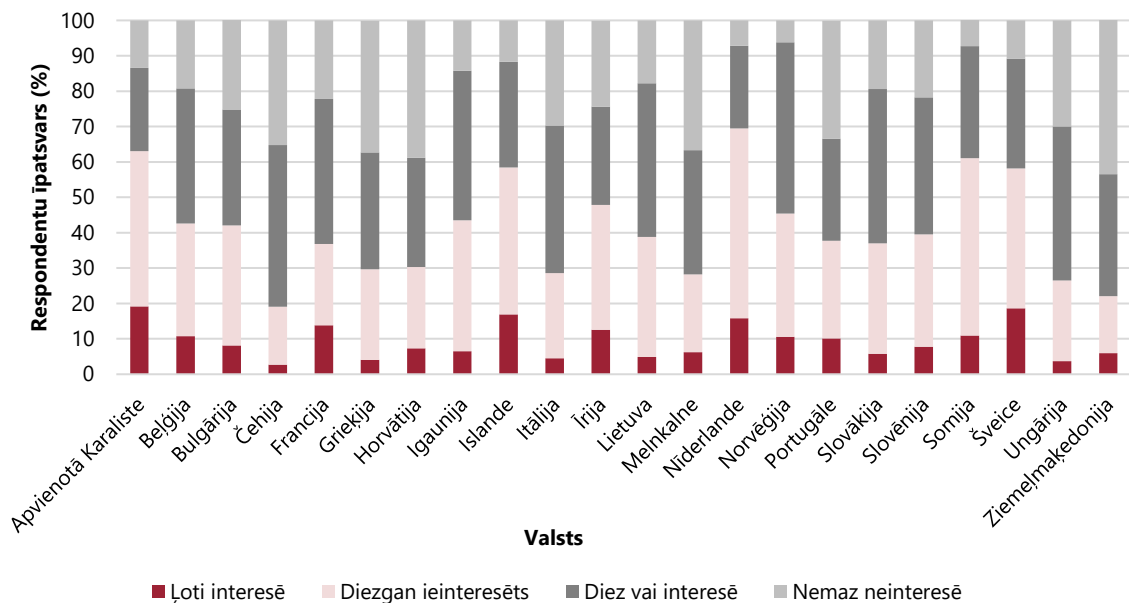
Pētījumā aplūkots tiesiskais ietvars, noteikumi un prakses neapšaubāmi daudzējādā ziņā nosaka to, cik pieejama ir iespēja realizēt politisko līdzdalību katrā valstī noteiktas sistēmas ietvarā (*Riehm et al., 2014*). Tomēr tas nebūt nav vienīgais apstāklis, kam šajā kontekstā būtu veltāma uzmanība, un **līdzdalības kopaina būtu skatāma caur dažādu fona faktoru prizmu** (19. attēls).

19. attēls. Iedzīvotāju līdzdalību sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā ietekmējošie faktori
Autoru vizualizācija

6.1. Informētība par politisko procesu

Jo lielākā mērā persona jūtas zinoša par sabiedriski politiskajām norisēm un orientējas tajās, jo lielāka iespējamība, ka tā varētu demonstrēt lielāku politisko aktivitāti (*Almond and Verba, 1963; Bengtsson and Mattila, 2009; Bowler and Donovan, 2019; Bowler et al., 2007; Donovan and Karp, 2006; Zepa, 1999a*). Šāda sakarība gan ne vienmēr tiek konstatēta (*Anderson and Goodyear-Grant, 2010; Schuck and de Vreese, 2015; Werner, 2020*). Starp Eiropas valstu iedzīvotājiem visvairāk par politiskajām norisēm valstī interesējas Nīderlandes, Somijas, Šveices, Islandes un Apvienotās Karalistes iedzīvotāji, savukārt vismazāk – Ziemeļmaķedonijas, Melnkalnes, Horvātijas, Grieķijas un Čehijas iedzīvotāji (20. attēls).

20. attēls. Iedzīvotāju interese par politiku Eiropas valstīs 2020.–2022. gadā

Avots: *ESS ERIC, 2023*

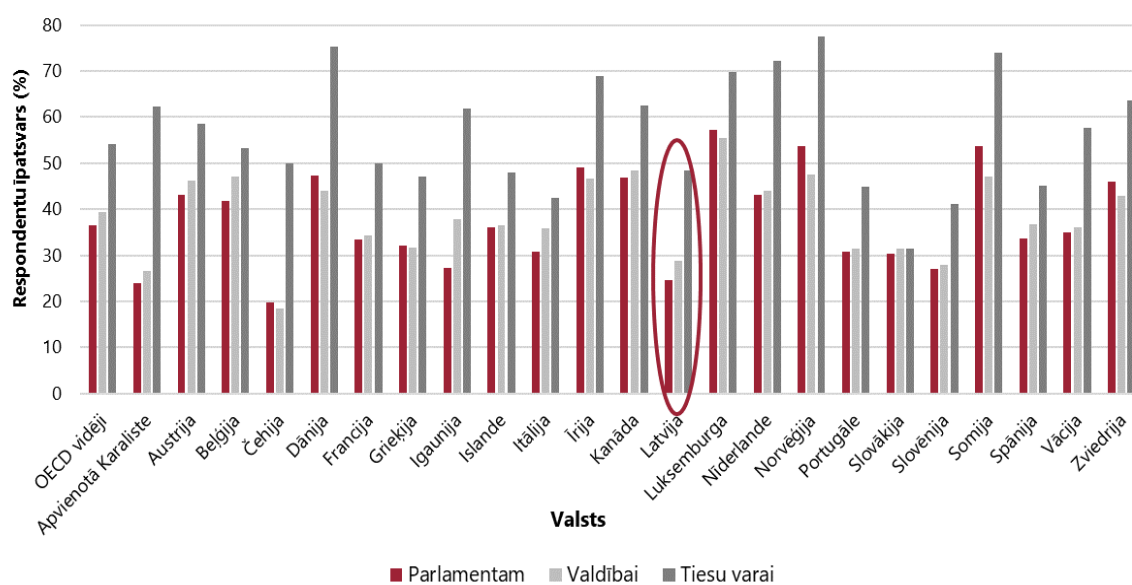
Piekluve informācijai un tās prasmīga izmantošana vedina iedzīvotājus uz kritiskāku attieksmi pret *status quo*, kas savukārt nozīmē to, ka viņi arī vairāk mēdz apsvērt alternatīvas (*Werner, 2020*). Konstatēts, piemēram, ka nobalsošanai nodotā referendumā jautājuma sarežģītība, vairāku jautājumu vai priekšlikumu apvienošana tajā, zināšanu trūkums par referendumā izlemjamo jautājumu var mazināt motivāciju piedalīties nobalsošanā (*Goldberg and Sciarini, 2023; Neijens et al., 2007*).

Iedzīvotāju izvēli un aktivitāti lielā mērā ietekmē tas, cik neatlaidīgi ieinteresētās puses ar dažādu mediju starpniecību mobilizē iedzīvotājus uz politisko līdzdalību. Šeit būtiski ir gan publiski paustie aicinājumi un sabiedrības informēšana par dažādām iespējām, gan publiskajā telpā izvērstā diskusija par izlemšanai referendumā nodoto jautājumu, gan arī kampaņu vērienīgums. Atzinīgi, taču ne viennozīmīgi šajā procesā tiek vērtētas arī tiešsaistes platformu sniegtās iespējas (*Bimber et al., 2015; Lielpēters, 2021; Riehm et al., 2014; Vaccari and Valeriani, 2018*). Mūsdienās digitālajai videi raksturīgo izaicinājumu dēļ dažādu pušu aktivitātes šajā vidē būtu uzlūkojamas ar lielu piesardzību. Lietpratēji arī piesardzīgi vērtē valsts varas institūciju ieinteresētību izmantot informatīvas kampaņas un aicināt iedzīvotājus piedalīties balsošanā tādos gadījumos, ja paredzēts balsojums pret šo institūciju virzītu politiku vai lēmumu (*Boulianne, 2018; Geys, 2006; Goldberg and Sciarini, 2023; Leininger, 2015*).

Šajā kontekstā būtiska ir arī pilsoniskās izglītības pieejamība un kvalitāte izglītības iestādēs (*Borge, 2016; Dalton et al., 2001; Horvath and Paolini, n. d.; Persson, 2015; Pontes et al., 2019*). Latvijā, kā arī Centrāleiropā un Austrumeiropā kopumā šajā ziņā ir konstatēti vairāki bažas raisoši apstākļi. Starptautiskā salīdzinošā pētījumā konstatēts, ka Latvijas un Lietuvas skolēnu zināšanas par demokrātijas vērtībām ir zemākas par vidējo līmeni citās aplūkotajās valstīs, turklāt lietpratēji norāda, ka veidojoties "dažādu ātrumu Latvija", jo pilsoniskās zināšanas atšķiras atkarībā no tā, vai runa ir par pilsētas, lauku, valstspilsētas vai Rīgas skolēniem. Tāpat atšķirības iezīmējoties atkarībā no tā, vai skolēns mācās pamatskolā, vidusskolā vai ģimnāzijā, kā arī atkarībā no mācību valodas. Vēl sliktāka situācija esot Centrāleiropas valstīs Polijā, Slovākijā un Slovēnijā, kur saskaņā ar lietpratēju vērtējumu skolēnu atbildes liecina pat par demokrātijas krīzi. Savukārt Igaunijas skolēnu attieksme pret pilsoniskuma vērtībām esot apmēram tāda pati kā Ziemeļvalstīs (*Čekse u. c., 2023*).

6.2. Pārlicība par spēju ietekmēt procesus un uzticēšanās

Pārlicība par savu spēju ietekmēt sabiedriski politiskos procesus, kā arī uzticēšanās veicina politisko līdzdalību. Runājot par uzticēšanos, būtiski vērst uzmanību gan uz savstarpējo jeb sociālo uzticēšanos (uzticēšanos sabiedrības locekļu vidū), gan arī uz politisko uzticēšanos jeb iedzīvotāju uzticēšanos valsts varas institūcijām un politiskajai sistēmai kopumā. Svarīgs ir iedzīvotāju pozitīvs vērtējums par valsts varas institūciju un politisko partiju, dažādu varas atzaru darbību, kā arī demokrātijas funkcionēšanu plašākā mērogā un dažādu sabiedriski politiskās dzīves jomu organizāciju (*Almond and Verba, 1963; Bozoganova and Vyrost, 2019; Brehm and Rahn, 1997; Dalton, 2004; Goldberg and Sciarini, 2023; Justino and Samarini, 2024; Norris, 2001; OECD, 2022a; Parvin, 2018; Schuck and de Vreese, 2015; Schyns and Nuus, 2007; Smets and van Ham, 2013*). OECD valstu iedzīvotāju aptaujā konstatēts, ka uzticēšanās institūcijām ir saistīta ar dažādiem apstākļiem. Tā mēdz būt zemāka, ja iedzīvotājiem ir bažas par institūciju spēju risināt sarežģītus globālus un ilgtermiņa politikas jautājumus, kā arī aizdomas par neieklausīšanos sabiedrības viedoklī un tādu lēmumu pieņemšanu, kuri vairāk kalpo privātām interesēm un nav balstīti uz pierādījumiem. Visās OECD valstīs iedzīvotāju bažas par savu finansiālo situāciju ir saistītas ar zemu uzticēšanos institūcijām, savukārt tāda politika, kas tiek veidota, lai mazinātu iedzīvotāju ekonomisko ievainojamību un diskrimināciju, var veicināt uzticēšanos (*OECD, 2024a*). Vairākuma OECD valstu iedzīvotāju acīs starp trim varas atzariem vislielāko uzticēšanos bauda tiesu vara. Mazāk sabiedrība uzticas attiecīgi valdībai un parlamentam (21. attēls).

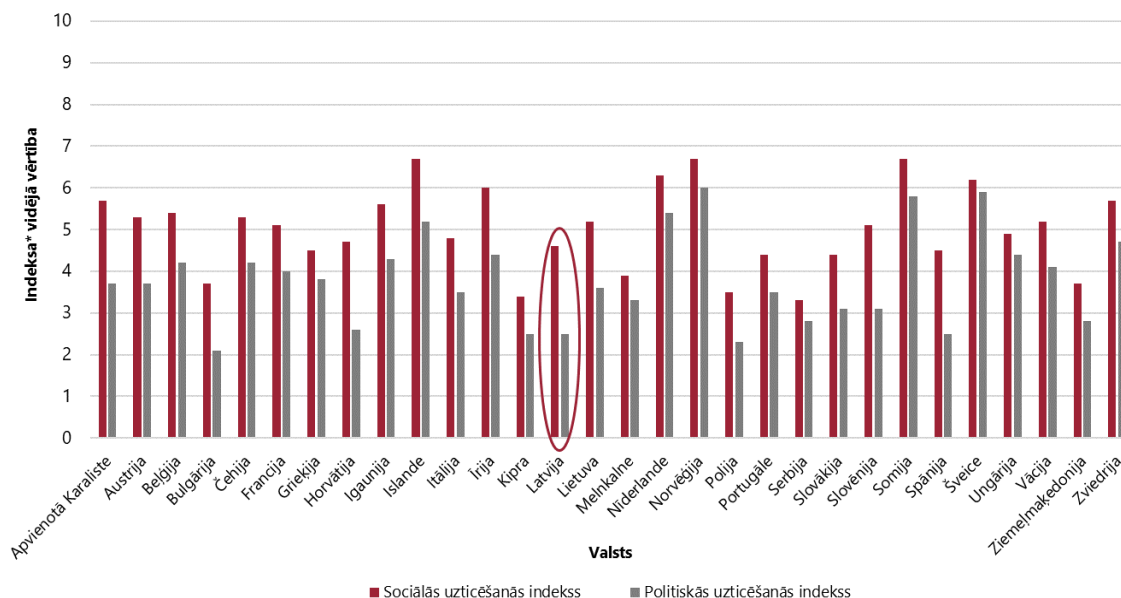

21. attēls. Uzticēšanās parlamentam, valdībai un tiesu varai atsevišķās OECD valstīs

Avots: *OECD, 2024a*

Gan sociālas, gan politiskās uzticēšanās radītāji kopumā Latvijā nav augsti (22. attēls) (*Nikišins, 2023b*).

* Indeksa vērtība ir skalā no 0 līdz 10, kur 0 – nemaz neuzticas, 10 – uzticas pilnībā

22. attēls. Sociālās un politiskās uzticēšanās indeksa vidējās vērtības atsevišķās Eiropas valstīs

Avots: Nikišins, 2023b

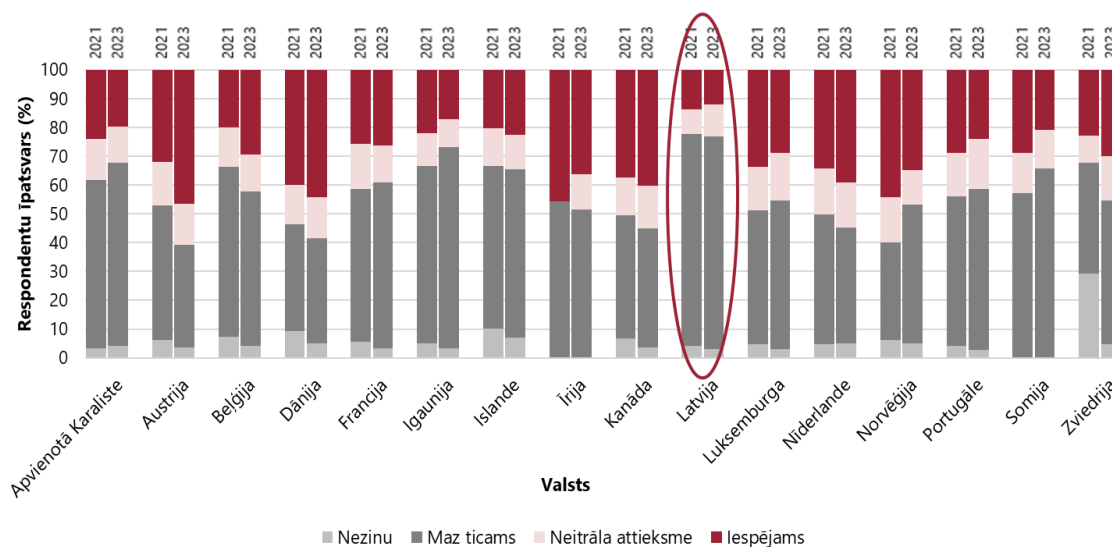
Konstatēta gan arī tieši pretēja sakarība, proti, zems politiskās uzticēšanās līmenis un pārliecība, ka sabiedrība politiskajā procesā netiek uzklusīta, kā arī neapmierinātība ar pieņemtajiem lēmumiem sekmē dažāda veida politisko iesaisti, tostarp arī nekonvencionālo līdzdalību, vai pat mudina iedzīvotājus īstenot politiski motivētus vardarbības aktus, kas šajā gadījumā tiek uzskatīti par amatpersonu darbību iegrožošanas līdzekli. Iedzīvotāji varot nosliekties par labu dalībai referendumā, lai paustu nostāju par pārstāvības trūkumu partiju sistēmā kopumā vai politisko institūciju neatsaucību (Anderson and Guillory, 1997; Bengtsson and Mattila, 2009; Bessen, 2020; Bowler and Donovan, 2019; Brummel, 2020; Coffé and Michels, 2014; Dalton, 2004; Kamlage and Nanz, 2017; Levi and Stoker, 2000; Mierina, 2011; Muller, 1979; Muller and Jukam, 1977; OECD, 2022a; Prats and Meunier, 2021; Schuck and de Vreese, 2015; Werner, 2020). Arī iedzīvotāju aptauju rezultāti liecina, ka politiskā līdzdalība var iet rokrokā ar uzskatu, ka iedzīvotāji politiskajos procesos netiek uzklusīti (OECD, 2024a). Vairākos pētījumos konstatēts, ka atbalsts ārpusparlamenta partijām sabiedrībā palielina gaidas attiecībā uz iespējamiem ieguvumiem no referendumiem, un tas vēl jo vairāk vērojams gadījumos, kad politiskais spēks, par kuru indivīds balsojis vēlēšanās, nav nonācis varas pozīcijās. Tātad šādā gadījumā indivīda aizstāvētajām izvēlēm ir mazāk iespēju realizēties pārstāvnieciskā procesa ceļā un referendums tiek uzskatīts par vienu no iespējamiem risinājumiem (Karp and Banducci, 2008; Smith et al., 2010). Turklāt iedzīvotāju izvēle tieši attiecībā uz dalību referendumā var būt atkarīga arī no tā, kas rosinājis attiecīgo referendumu (Bessen, 2020; Werner, 2020). Līdz ar to secināms – lai gan konstatējama zināma saistība starp uzticēšanos un politiskās līdzdalības līmeni, cēloņsakarību izpratnē uz šiem faktoriem atsaukties nebūtu pamatoti (Nikišins, 2016).

Atbalsts referendumā rīkošanai un balsošanai tajā daļēji arī **atkarīgs no iedzīvotāju līdzšinējās pieredzes saistībā ar dalību referendumos un no šo referendumu rezultātiem**. Valsts varas institūcijām jāspēj rast atbildi uz izaicinājumu saglabāt tās vēlētajā daļas atbalstu un uzticēšanos, kuras viedoklis nav guvis atbalstu referendumā (Brummel, 2020).

Vienlaikus jāņem vērā, ka arī nedošanās uz balsošanu var būt motivēta un apzināta un var tikt uzskatīta par politisko nostāju jeb indivīda gribas demonstrāciju. Atsevišķi lietpratēji norāda, ka indivīda nevēlēšanās iesaistīties valsts dzīvē var būt saistīta ar viņa apzinātu vēlmi norobežoties no

valsts (Sedlenieks, 2012). Jāatzīmē, ka iedzīvotāju līdzdalību nosaka arī tas, cik ieinteresēti viņi ir konkrētajā jautājumā. Proti, pat ja politiskā līdzdalība netiek īstenota sistemātiski, indivīds var saglabāt interesi par politiskajām norisēm, īstenojot politisko līdzdalību situācijās, kad šādu rīcību uzskata par sev patiesi būtisku (*Amna and Ekman, 2013*).

Politisko līdzdalību stimulē tā dēvētā politiskā efektivitāte (*efficacy*). Ar to saprot, pirmkārt, indivīda subjektīvo vērtējumu par savu spēju ietekmēt sabiedriski politiskos procesus, kā arī spēju šajā nolūkā sadarboties ar citiem sabiedrības locekļiem. Otrkārt, būtiski šajā kontekstā ir iedzīvotāju pieņēmumi par to, cik atsaucīgi valsts varas institūciju pārstāvji un vai valsts pārvaldes struktūras reaģē uz šādiem centieniem. Politisko efektivitāti savukārt ietekmē vesela virkne fona faktoru, piemēram, institūciju atklātība (*Schmidhuber et al., 2020*). **Ja iedzīvotāji pozitīvi vērtē savu spēju ietekmēt procesus un uzskata, ka institūcijas novērtēs viņu potenciālo ieguldījumu, līdzdalības rādītāji, visticamāk, būs augstāki** (*Armington, 2007; Balch, 1974; Bandura, 1977; Dalton, 2004; Madsen, 1987; Morales and Geurts, 2007; Paige, 1971; Stolle and Rochon, 1999; Sullivan and Riedel, 2001; Verba et al., 1995*). Iedzīvotāju aptauju dati liecina, ka veselā virknē valstu iedzīvotāji savu iespēju ietekmēt pārvaldību esošās politiskās sistēmas ietvaros nevērtē sevišķi augstu. Latvijā tādu respondentu skaits, kuri savu spēju ietekmēt pārvaldību vērtē kā iespējamu, salīdzinoši ir sevišķi mazs, turklāt pēdējo gadu laikā tam ir tendence sarukt (23. attēls).

23. attēls. Iedzīvotāju uztvere par viņu iespēju ietekmēt pārvaldību esošās politiskās sistēmas ietvaros, proporcionālais sadalījums valstīs 2021. un 2023. gadā

Avots: *OECD, 2024a*

Šajā kontekstā ievērojama ir divu Ziemeļvalstu – Somijas un Norvēģijas – pieredze. Abas valstis ilgu laiku saskaņā ar dažādiem mērījumiem politiskās līdzdalības ziņā atrodas līderpozīcijās. **Piemēri atklāj konkrētus aspektus, pateicoties kuriem iedzīvotāji atzinīgi novērtē valsts pārvaldes institūciju darbību.**

Uzticēšanās valsts varas institūcijām – Ziemeļvalstu fenomena virzītājspēki

Somija

Savstarpējā jeb sociālā uzticēšanās, kā arī uzticēšanās institūcijām un apmierinātība ar demokrātiju valstī kopumā ir salīdzinoši augsta, taču politiskās efektivitātes rādītāji jeb priekšstati par atsaucīgumu sistēmas ietvaros ir visai zemi. Rādītāji attiecībā uz iedzīvotāju pārliecību par savu spēju ietekmēt politiskos procesus ir apmēram tādi

paši kā Francijā, Itālijā un Nīderlandē un ievērojami zemāki nekā, piemēram, Vācijā un Norvēģijā. Paradoksāli, taču politiskās līdzdalības rādītājus tas neietekmē – Somijā salīdzinājumā ar citām ES valstīm tie ir augsti. Turklāt 87 % Somijas iedzīvotāju uzskata, ka politiskā sistēma ikvienam nodrošina taisnīgu iespēju piedalīties politiskajā dzīvē. Tas ir otrs augstākais rādītājs pēc Norvēģijas.

Uzticēšanos institūcijām Somijā pēdējā laikā sekmējušas vismaz trīs īstenotās reformas publisko pakalpojumu jomā:

- **sociālo un veselības pakalpojumu reforma**, ar ko bija saistītas lielas iedzīvotāju gaidas. Veselības sistēmas efektivitāte pēdējo 10 gadu laikā ir palielinājusies;
- **pakalpojumu dizains un sniegšana digitālajā laikmetā**; Somijas iedzīvotāji pozitīvi vērtē publiskās pārvaldes spēju ieviest jauninājumus, un tas savukārt pozitīvi ietekmē uzticēšanos civildienestam;
- **inovāciju pieejas stiprināšana** publiskajā pārvaldē.

Uzticēšanos būtiski sekmē Somijas sabiedrībā cienītas vērtības, ko dažādas institūcijas veiksmīgi iedzīvina praksē. Viena no tām ir atklātība. Atvērtā pārvaldība ir bijusi Somijas publiskās pārvaldes prioritāte daudzu gadu garumā.

Somijā ir arī **zems korupcijas uztveres indekss**. Tā tiek uzskatīta par vienu no vismazāk korumpētajām valstīm pasaulē. Saskaņā ar iedzīvotāju vērtējumu vairumā gadījumu institūciju pieņemtie lēmumi atbilst iedzīvotāju gribai. *OECD* gan iesaka Somijai pilnveidot lobēšanas regulējumu, kas varētu vēl vairāk sekmēt pārskatāmību.

Būtiska vērtība, pēc iedzīvotāju domām, ir arī taisnīgums. Tas attiecas uz vērtējumu par to, vai pārvaldes institūcijas pret iedzīvotājiem izturas konsekventi un nodrošina taisnīgu apgrūtinājumu un labumu izkliedi sabiedrībā. Pozitīva taisnīguma uztvere sekmē uzticēšanos pārvaldes institūcijām, uzlabo sabiedrības atbalstu to pieņemtajiem lēmumiem un regulējumiem un tādējādi kopumā veicina iedzīvotāju gatavību sadarboties ar dažādu līmeņu pārvaldes institūcijām, kuras pieņem sabiedrībai saistošus lēmumus. **Ja iedzīvotāji ir pārliecināti, ka pret viņiem izturas godīgi, tad viņi labvēlīgāk uztver arī uz tiem attiecinātus negatīvus pasākumus** (piemēram, soda uzlikšanu). Ir būtiski, lai politisko lēmumu pieņemšanas procesā visu to pušu intereses, kuras attiecīgie lēmumi skar, tiktu pienācīgi ņemtas vērā, lai likums visiem tiktu piemērots vienādi, lai publiskie pakalpojumi iedzīvotājiem tiktu sniegti taisnīgi un lai sevišķi ievainojamām grupām tiktu pievērsta pastiprināta uzmanība, tādējādi nodrošinot to vienlīdzību ar pārējiem.

Iedzīvotāji pozitīvi novērtē institūciju darbību, kas vērsta uz vienlīdzības nodrošināšanu un diskriminācijas novēršanu. Šajā kontekstā nozīmīgs ir Ziemeļvalstīm raksturīgais labklājības valsts modelis.

Norvēģija

Norvēģija politiskās līdzdalības rādītāju ziņā ir viena no pasaules līderēm, un tās iedzīvotāji izmanto dažādas līdzdalības formas. **Divas trešdaļas (69 %) iedzīvotāju uzskata, ka viņiem ir iespēja ietekmēt valsts varas institūciju lēmumus un izvēles un 55 % ir pārliecināti par savām spējām piedalīties politiskajos procesos**. Šie rādītāji Norvēģiju ierindo starp līderēm Eiropā un *OECD* valstu grupā.

Iedzīvotāji kopumā pozitīvi vērtē valsts pārstāvnieciskās institūcijas un atzīst, ka viņu intereses valsts politikā un likumos ir pietiekamā mērā pārstāvētas. Uzticēšanās institūcijām ir salīdzinoši augsta.

Politikas veidošanā valstī tiek īstenota konsensa pieeja ar tai raksturīgo ilggadējo tradīciju iekļaut pilsonisko sabiedrību un dažādas ieinteresētās puses publiskās politikas

veidošanā. Arī dažādām brīvprātīgajām organizācijām ir dziļas saknes. **Norvēģija ir viena no lidervalstīm pārskatāmības jautājumos** – šajā ziņā valsti ir iedibināta atbilstoša kultūra. Tas attiecas gan uz sabiedriski saistošo lēmumu pieņemšanu, gan uz dažāda rakstura informācijas pieejamību. 72 % iedzīvotāju uzskata lēmumus par pārskatāmiem. Arī korupcijas uztveres indekss ir starp zemākajiem pasaulē, un 74 % iedzīvotāju uzskata, ka publiskais sektors darbojas saskaņā ar regulējumu.

Līdzīgi kā Somijā, arī šeit **būtisks uzticēšanās katalizators ir apmierinātība ar publiskās pārvaldes un pašvaldību sniegtajiem pakalpojumiem** – 75 % iedzīvotāju šajā ziņā ar situāciju ir apmierināti. Iedzīvotāji par būtisku uzskata labklājības sistēmas ilgtspējību. Norvēģijā, tāpat kā Somijā, **augstu vērtē publiskā sektora taisnīgumu** – 60 % iedzīvotāju ir pārliecināti, ka pārvaldes institūcijas pret viņiem izturēsies godīgi.

Avoti: *OECD, 2021; OECD, 2022b*

Lietpratēji atklāj, ka **līdzdalība un iesaiste lēmumu pieņemšanā vietējā līmenī ir plašāka nekā valsts līmenī**, kas daļēji ir saistāms ar to, ka vietējās norises iedzīvotājiem šķiet labāk izprotamas, turklāt iedzīvotāji uzskata, ka, piedaloties šajā līmenī, lielākā mērā iespējams ietekmēt procesus (*Blais, 2006; Brady and McNulty, 2011; Gimpel and Schuknecht, 2003; Hierlemann et al., 2022; OECD, 2022b*).

6.3. Sociālais kapitāls un sociālā iesaiste

Indivīda līdzdalības paradumus nosaka arī uzkrātais sociālais kapitāls un dažāda veida sociālā iesaiste. Proti, šos paradumus ietekmē ģimene, paziņu loks, dažāda veida kopienas, kurām persona ir piederīga, un identifikācija ar tām jeb dažāda līmeņa sociālā mijiedarbība u. c. (*Norris, 2002; Verba et al., 1995; Verba et al., 2003*).

Dažādas brīvprātīgās organizācijas un NVO sektors tiek uzskatīts par nozīmīgu līdzdalības virzītājspēku. Tās darbojas citstarp kā forumi, kuru ietvaros tiek izvērstas politiskās diskusijas un notiek dažādu jautājumu izziņāšana, veidojas izpratne par kopējām interesēm un pilsoniskajiem pienākumiem to realizēšanai, kā arī noteikta grupas identitāte un attieksme pret politiku. Daļība organizācijā tās locekļus mobilizē ap noteiktiem grupu vienojošiem jautājumiem. Organizācijā tiek attīstīta uzticēšanās un sadarbības kultūra, solidaritāte un kopības gars. Šajā kontekstā tiek izcelta arī jauniešu brīvprātīgo organizāciju loma (piemēram, debašu klubi). Politiskā socializācija tajās radot kontekstu, kas stimulē politisko līdzdalību arī pēc brieduma sasniegšanas. Turklāt šādas organizācijas var kalpot kā pretlīdzeklis anonimizācijai un sociālajai dezintegrācijai, kas raksturīga masu sabiedrībām (*Brehm and Rahn, 1997; Conover, 1984; Dobratz et al., 2019; Eliasoph, 1998; Herreros, 2004; Huckfeldt and Sprague, 1995; Lim, 2008; McFarland and Thomas, 2006; Miller et al., 1981; Morales and Geurts, 2007; Newton, 1999; Olson, 1971; Pateman, 1970; Putnam, 1995; Timpone, 1998; Van Deth, 1997; Verba et al., 1995; Zepa, 1999a*).

Pilsoniskās sabiedrības tradīcija Somijā

Somijas iedzīvotāji aktīvi piedalās politiskajā dzīvē, iesaistoties dažādās pilsoniskās sabiedrības organizācijās. Vēsturiski pilsoniskajai sabiedrībai ir bijusi liela loma ne vien nacionālās identitātes veidošanā, bet arī labklājības valsts modeļa izveidē un atbalstā.

75–80 % Somijas iedzīvotāju kādā dzīves posmā ir bijuši dažādu brīvprātīgo organizāciju biedri, turklāt galvenais faktors, kas viņus motivē dalībai tajās, ir vēlme palīdzēt citiem. Tādējādi iespējams skaidrot augsto savstarpējās jeb sociālās uzticēšanās līmeni šajā valstī.

Avots: *OECD, 2021*

Eiropas mērogā veikta pētījuma ietvaros konstatēts, ka **politiskā līdzdalība vairāk raksturīga tiem iedzīvotājiem, kuri kopumā ir vairāk apmierināti ar dzīvi, kā arī tiem, kuri**

jūtas laimīgāki. Tostarp konstatēts, ka to iedzīvotāju sociālpsiholoģiskais portrets, kuriem raksturīga aktīva politiskā līdzdalība, var ietvert atvērtību pārmaiņām, patstāvību domāšanā un darbībā, tiekšanos pēc visa jaunā un dzīves baudīšanas (*Bozogáňová and Výrost, 2019*).

6.4. Sociālekonomiskie un demogrāfiskie faktori

Sabiedriski politiskajos procesos **vairāk iesaistās finansiāli nodrošināti cilvēki ar augstāku izglītības līmeni.** Tiek uzskatīts, ka tieši izglītības pieejamība, kā arī komunikācijas tehnoloģiju attīstība ir gan sekmējusi līdzdarbošanās spēju, gan palielinājusi pieprasījumu pēc līdzdalības un dažādu tās formu iedzīvināšanas. Augsta ekonomiskās attīstības pakāpe citstarp veicina līdzdalībai būtiskās vērtības, savukārt nelabvēlīgi sociālekonomiskie apstākļi attur iedzīvotājus no laika un pūļu ieguldīšanas sabiedriskajās aktivitātēs (*Altman, 2011; Barnes, 2006; Barnes et al., 1979; Brade and Piopiunik, 2016; Conway, 1985; Dahl, 1989; Dalton et al., 2001; Leighley and Nagler, 2014; Leininger, 2015; Milbrath and Goel, 1977; Mueller and Stratmann, 2003; Nagel, 1987; Norris, 2001; Norris and Zinnbauer, 2002; Soss and Schram, 2007; Verba and Nie, 1972; Verba et al., 1978; Wray-Lake et al., 2020; Zepa, 1999a*). Turklāt, kā jau iepriekš tika norādīts, lielāka iedzīvotāju apmierinātība ar finansiālo situāciju veicina uzticēšanos valsts varas institūcijām (*OECD, 2024a*). Latvijā visai izteikti iezīmējas māsaimniecības ienākumu subjektīvās uztveres korelācija ar uzskatiem par to, kādā mērā politiskā sistēma valstī ļauj iespaidot valdības darbības. Iedzīvotāji, kuri uzskata, ka "iztikt ir ļoti grūti" ievērojami retāk nekā tie iedzīvotāji, kuri uzskata, ka "var iztikt ļoti labi" snieguši pozitīvu atbildi attiecībā uz to, vai spēj ietekmēt valdības darbības (*Nikišins, 2023a*). Savukārt pārliecība par spēju ietekmēt politiskos procesus, kā jau iepriekš atzīmēts, var veicināt politisko līdzdalību. **Sociālekonomiskais faktors lielā mērā nosaka arī to, kādām politiskajām izvēlēm iedzīvotāji dod priekšroku.** Pētījumi apliecina, ka cilvēki, kuru sociālekonomiskais stāvoklis ir salīdzinoši augsts, mēdz būt kritiski noskaņoti, piemēram, pret pārdales politiku (kas savukārt var būt aktuāla mazāk nodrošinātajai iedzīvotāju daļai) un politiskās līdzdalības ceļā izdara atbilstošas politiskās izvēles (*Brown-Iannuzzi et al., 2017; Leininger, 2015*). **Izglītība varot uzlabot pilsoniskās prasmes, nodrošinot zināšanas par politiskajiem procesiem, par iespējām tajos iesaistīties, kā arī par iespējām šos resursus izmantot** politisko procesu ietekmēšanai sev vēlamā virzienā (*Dahl, 1989; Dassonneville et al., 2012; Milbrath and Goel, 1977*//citēts no: *Nikišins, 2016; Persson, 2015; Pontes et al., 2019; Verba et al., 1995*).

Cilvēki ar dažādiem veselības traucējumiem sastopas ar dažādiem šķēršļiem, tostarp piekļūstamības problēmām, **kas apgrūtina līdzdalību** politiskajā dzīvē (*Beeghley, 1983; Brown et al., 2020; Kirbiš et al., 2023; Mattila et al., 2018; Ojeda, 2015; Putnam, 2000; Wray-Lake et al., 2020*). Arī šis apstāklis rada bažas par pārstāvības precizitāti politiskās līdzdalības procesā. Iedzīvotāju grupas, kas līdzdarbojas mazāk, netieši pārstāv citi, kuriem šā iedzīvotāju segmenta rūpes nav prioritāras.

Pētījumos konstatēts, ka **politiskā līdzdalība visvairāk raksturīga personām no 25 līdz 65 gadiem** (*Conway, 1985; Kourvetaris, 1997*//citēts no: *Nikišins, 2016*). **Šis apgalvojums gan neapstiprinās attiecībā uz vēlēšanām, kurās tieši gados vecāki cilvēki piedalās aktīvāk nekā jaunie** (*Hansen, 2016; OECD, 2022a*). Tomēr konstatēts, ka labāk izglītotas personas ir tendētas īstenot politisko līdzdalību neatkarīgi no vecuma (*Milbrath and Goel, 1977*). Savukārt **jauniešu zemie līdzdalības rādītāji jau vairākus gadus desmitus ir pētnieku uzmanības lokā** (*Dalton, 2008; Haste and Hogan, 2006; Pirie and Worcester, 1998; Stoker, 2006*). Minētie rādītāji daļēji tiek skaidroti ar jauniešiem pieejamo salīdzinoši šauru politiskās līdzdalības resursu klāstu, proti, nav iegūta noteiktas pakāpes izglītība, trūkst zināšanu par politikas aktualitātēm, nav regulāru ienākumu un savas dzīvesvietas jeb trūkst sociālās stabilitātes (*Quintelier, 2007*//citēts no: *Nikišins, 2016*). Tiek paustas bažas, ka jauniešiem nav attīstīts "ieradums balsot" un viņi retāk izvēlas tradicionālās līdzdalības formas (*Kestilä-Kekkonen, 2009*), dodot priekšroku alternatīvām jeb jaunām līdzdalības formām. Turklāt **jauniešiem ir raksturīgi izvēlēties tādas politiskās līdzdalības formas, kuras viņi paši ne vienmēr uzskata par efektīvākajām,** piemēram, aktivitātes internetā jaunieši par tādām neuzskatot, lai gan praktizējot pastāvīgi (*Horvath and Paolini, 2012*).

Veselā virknē pētījumu apstiprināta šāda sakarība – **iedzīvotāji, kuri ir precējušies, un vīrieši sabiedriski politiskās dzīves norisēs iesaistās vairāk nekā sievietes un vientuļi vai šķirti dzīvojoši cilvēki.** Tas tiek skaidrots ar augstāku sociālās stabilitātes un sociālās integrācijas līmeni, kas raksturīgs tikai noteiktām grupām (*Beauregard, 2014; Bozogánová and Výrost, 2019; Burns et al., 2001; Cicognani et al., 2012; Coffé and Bolzendahl, 2010; Goldberg and Sciarini, 2023; Leighley and Nagler, 2014; Milbrath and Goel, 1977; Norris, 2001; Norris and Zinnbauer, 2002; Verba et al., 1978*).

6.5. Racionālajā izvēlē balstītie faktori

Skatījums, kas pamatots racionālās izvēles apsvērumos, nozīmē pieņemt, ka dažādi politiskā procesa dalībnieki, tostarp indivīdi, izmanto sev pieejamos resursus, lai panāktu, ka politiskie rezultāti būtu tādi, kas nāktu viņiem par labu. **Iedzīvotāji piedalās politiskajā procesā, ja uzskata, ka ieguvumi no tā pārsniegs izmaksas.** Ja paredzams, ka politiskās līdzdalības akts būs saistīts ar zināmām izmaksām (kas vairumā gadījumu tā arī ir), tad pat nelielas izmaiņas pieņēmumos par tām (piemēram, balsošana tiek rīkota oficiālajā brīvdienā, došanās uz balsošanas iecirkni un ar to saistīto resursu patēriņš) var ietekmēt arī lēmumu par līdzdalību. **Ja cilvēki uzskata, ka politiskā līdzdalība viņiem palīdzēs uzlabot dzīves kvalitāti, tad viņi, visticamāk, iesaistīsies politiskajos procesos.** Tomēr tiek atzīts arī tas, ka dažkārt iedzīvotāji par racionālu izvēli var uzskatīt balsošanu pat tādā gadījumā, ja paredzamās īstermiņa izmaksas pārsniedz īstermiņa ieguvumus, – šāda izvēle ir balstīta uz pieņēmumu, ka sociālais atbildīgums ir lietderīgs ilgtermiņā (*Coleman, 1990; Downs, 1957*). Proti, indivīdi un grupas var apliecināt gatavību iesaistīties kolektīvā darbībā, lai rūpētos par “kopējā labuma” pieaugumu. Taču personas izvēle neiesaistīties politiskās līdzdalības pasākumos var izrietēt arī no tā, ka konkrētajam indivīdam nav skaidrības par attiecīgā pasākuma mērķiem un gaidāmajiem rezultātiem (*Chwalisz and Česnulaitytė, 2020*).

Lai arī vēlēšanas šajā pētījumā nav aplūkotas padziļināti, tomēr jāpiemin, ka aktivitāti tajās citstarp ietekmē arī tas, par kāda mēroga vēlēšanām ir runa (pašvaldību, reģionālās vai valsts līmeņa vēlēšanas). Proti, lielākā teritorijā balsošanas iecirkņi vai citas institūcijas, kur iespējams piedalīties sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā, ir vairāk izklaidētas un līdz ar to cilvēkiem nepieciešams lielāks resursu patēriņš nokļūšanai uz attiecīgo vietu. Turklāt lietpratēji norāda, ka gados vecākus cilvēkus, kuri raduši doties uz tuvāko vai sev ierasto vēlēšanu iecirkni, jo sevišķi ietekmē vēlēšanu iecirkņu skaita samazināšana un/vai maiņa (*Blais, 2006; Brady and McNulty, 2011; Cancela and Geys, 2016; Geys, 2006; Gimpel and Schuknecht, 2003; Hierlemann et al., 2022*). Citstarp arī slikti laikapstākļi, jo sevišķi lietus un vētras, apgrūtina ceļu uz vēlēšanu iecirkņiem, palielina dalības izmaksas un tādējādi negatīvi ietekmē politiskās līdzdalības aktivitāti (*Fraga and Hersh, 2010; Hansford and Gomez 2010*).

6.6. Vēsturiskais mantojums

Dažādos laikposmos veiktos pētījumos secināts, ka **valstis, kas pēc autoritāra tipa pārvaldes pāriet uz demokrātiju, ir vērojama autoritārisma perioda mantojuma ietekme uz līdzdalības paradumiem.** Tas konstatēts arī attiecībā uz Centrāleiropas un Austrumeiropas reģionu, kas aizvadītajos gadu desmitos, pēc salīdzinošo pētījumu rezultātiem, uzskatāmi atpalicis no citiem Eiropas reģioniem, sevišķi no Ziemeļvalstīm, kurās līdzdalības rādītāji ir visaugstākie. Iedzīvotāju aktīvu iesaisti sabiedriski saistošu lēmumu pieņemšanā dažādos līmeņos kavē, piemēram, autoritārisma periodam raksturīgais socializācijas un pozitīvas līdzdalības pieredzes trūkums, motivācijas deficīts, korupcijas uztvere, problēmas ekonomikā, izaicinājumi labas pārvaldības jomā, citstarp atgriezeniskās saites trūkums no valsts varas institūciju puses, nepārskatāma lēmumu pieņemšanas kārtība, problēmas ar efektīvu procedūru ieviešanu u. c. (*Anderson and Tverdova, 2003; Bernhagen and Marsh, 2007; Birch, 2010; Bortkevičiute and Nakrošis, 2022; Bozogánová and Výrost, 2019; Davis, 2008; Hooghe and Quintelier, 2013; Karp and Milazzo, 2015; Kostadinova, 2003; Zepa, 1999b*). Šis ir komplekss jautājums, kas skar ilgtermiņa attīstības procesus un ir aktuāls ne tikai pirmajos gados pēc režīma nomaiņas, bet arī turpmāk (Intervija, Lerhis, 13.01.2025.; *Pacek et al.,*

2009; *Pop-Eleches and Tucker, 2009; White and McAllister, 2007*). **Vēsturiskais mantojums skatāms kontekstā ar vairākiem iepriekš raksturotajiem līdzdalību ietekmējošajiem faktoriem, jo sevišķi tas var atsaukties uz pašvērtējumu par spēju ietekmēt politiskos procesus, uzticēšanos institūcijām un sociālo uzticēšanos, kā arī sociālā kapitāla bāzi.** Laika gaitā situācija mainās, taču tas nenotiek vienmērīgi (*Rose-Ackerman, 2001; Mishler and Rose, 2001*).

Šajā kontekstā arī secināts – lai gan Centrāleiropas un Austrumeiropas reģiona valstu **iedzīvotāji nav apmierināti ar to, kā funkcionē valsts varas institūcijas, tomēr viņi arī nav gatavi aktīvi iesaistīties politiskajos procesos, lai situāciju mainītu,** un atturas no aktīvas līdzdalības. Literatūrā šis fenomens tiek raksturots kā "atkāpšanās" (*withdrawal*) uzvedība (*Muller, 1977*//citēts pēc *Mierina, 2011*).

Pētījumā aplūkots tiesiskais ietvars, noteikumi un izmantotie risinājumi ļauj iepazīt politiskās līdzdalības praksi citviet un var sniegt ierosmes, apsverot iespējamās izmaiņu virzienus arī Latvijā. Tomēr uz iedzīvotāju līdzdalību ir jāraugās plašāk, to ietekmē dažādu faktoru kopums. Šo faktoru ietekmes apzināšanās var vai nu palīdzēt radīt vidi, kas veicina aktīvu sabiedrības līdzdalību, vai – tieši pretēji – to apgrūtināt.

IZMANTOTĀ LITERĀTŪRA UN AVOTI

- Accetti, C.I. and Oskian, G., 2022.** What is a consultative referendum? The democratic legitimacy of popular consultations. *Perspectives on Politics*, 20(1), pp. 123–138. Pieejams: <<https://www.cambridge.org/core/journals/perspectives-on-politics/article/abs/what-is-a-consultative-referendum-the-democratic-legitimacy-of-popular-consultations/5ABE161A5287C07712FEC87EA2F88B28>> [Sk. internetā 2024. gada 18. martā].
- Adenskog, M., 2018.** *Democratic innovations in political systems: towards a systemic approach*. Pieejams: <<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1244989/FULLTEXT01.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 3. martā].
- Aguiar-Conraria, L. and Magalhães, P.C., 2010.** How quorum rules distort referendum outcomes: evidence from a pivotal voter model. *European Journal of Political Economy*, 26(4), pp. 541–557. Pieejams: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S017626801000011X>> [Sk. internetā 2024. gada 18. martā].
- Almond, G.A. and Verba, S., 1963.** *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Altman, D., 2011.** *Direct Democracy Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Altman, D., 2019.** *Citizenship and Contemporary Direct Democracy*. Cambridge, New York: Cambridge University Press. Pieejams: <[https://eva.fcs.udelar.edu.uy/pluginfile.php/92087/mod_resource/content/1/Altman 2019 - Citizenship and Contemporary Direct Democracy %28Cambridge University Press%29.pdf](https://eva.fcs.udelar.edu.uy/pluginfile.php/92087/mod_resource/content/1/Altman%202019%20-%20Citizenship%20and%20Contemporary%20Direct%20Democracy%20Cambridge%20University%20Press.pdf)> [Sk. internetā 2024. gada 18. martā].
- Amna, E. and Ekman, J., 2013.** Standby citizens: diverse faces of political passivity. *European Political Science Review*, Vol. 6, No. 2, pp. 261–281. Pieejams: <<https://www.cambridge.org/core/journals/european-political-science-review/article/abs/standby-citizens-diverse-faces-of-political-passivity/54F3487E60384237DE86AF90C3FF1DA0>> [Sk. internetā 2025. gada 8. janvārī].
- Anderson, C. and Goodyear-Grant, E., 2010.** Why are highly informed citizens sceptical of referenda? *Electoral Studies*, 29(2), pp. 227–238. Pieejams: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261379409001218?via%3Dihub>> [Sk. internetā 2024. gada 18. martā].
- Anderson, C.J. and Guillory, C.A., 1997.** Political institutions and satisfaction with democracy: a cross-national analysis of consensus and majoritarian systems. *American Political Science Review*, 91(1), pp. 66–81. Pieejams: <<https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/political-institutions-and-satisfaction-with-democracy-a-crossnational-analysis-of-consensus-and-majoritarian-systems/20BEEFB5CAF45001F7A27B5D2A59534D>> [Sk. internetā 2024. gada 18. martā].
- Anderson, C.J. and Tverdova, Y.V., 2003.** Corruption, political allegiances, and attitudes toward government in contemporary democracies. *American Journal of Political Science*, 47(1), pp. 91–109. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/3186095>> [Sk. internetā 2024. gada 18. martā].
- Anderson, D., 1942.** *Government Directly by the People*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Armington, K., 2007.** Political participation and associational involvement. In: Van Deth, J.W., Montero, J.R., Westholm, A. (Eds.). *Citizenship and Involvement in European Democracies: a Comparative Analysis*. Pp. 77–101. London, New York: Routledge,
- Asher, M., Leston-Bandeira, C., Spaiser, V., 2019.** Do parliamentary debates of e-petitions enhance public engagement with parliament? An analysis of Twitter conversations. *Policy & Internet*, 11(2), pp.149–171. Pieejams: <<https://eprints.whiterose.ac.uk/137839/9/PaperFinalWithFigures.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Åström, J., Jonsson, M.E., Karlsson, M., 2017.** Democratic innovations: reinforcing or changing perceptions of trust? *International Journal of Public Administration*, 40(7), pp. 575–587. Pieejams: <<https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/01900692.2016.1162801?scroll=top&needAccess=true>> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Auers, D., 2012.** An electoral tactic? Citizens' initiatives in post-Soviet Latvia. In: Setälä, M. and Schiller, T. (Eds.). *Citizens' Initiatives in Europe: Procedures and Consequences of Agenda-Setting by Citizens*. Pp. 53–68. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Bacharach, P., 1969.** *The Theory of Democratic Elitism*. London: University of London Press.

- Balch, G.I., 1974.** Multiple indicators in survey research: the concept "sense of political efficacy". *Political Methodology*, 1(2), pp.1–43. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/25791375>> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Bandura, A., 1977.** Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), pp. 191–215. Pieejams: <<https://educational-innovation.sydney.edu.au/news/pdfs/Bandura%201977.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Barber, B.R., 1984.** *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.
- Barnes, S.H., 2006.** The changing political participation of postcommunist citizens. *International Journal of Sociology*, 36(2), pp. 76–98. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/20628261>> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Barnes, S.H., Kaase, M., Allerback, K.R., Farah, B., Heunks, F., Inglehart, R., Jennings, M.K., Klingemann, H.D., Marsh, A., Rosenmayr, L., 1979.** *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Barney, D.D. and Laycock, D., 1999.** Right-populists and plebiscitary politics in Canada. *Party Politics*, 5(3), pp. 317–339.
- Beauregard, K., 2014.** Gender, political participation, and electoral systems: A cross-national analysis. *European Journal of Political Research*, 53(3), pp. 617–634. Pieejams: <<https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1475-6765.12047>> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Beeghly, L., 1983.** *Living Poorly in America*. New York: Praeger.
- Beetham, D., 1994.** Key principles and indices for a democratic audit. In: Beetham, D. (Ed.). *Defining and Measuring Democracy*. Pp. 25–43. London: Sage.
- Beetham, D., 1999.** *Democracy and Human Rights*. Cambridge: Polity Press.
- Bengtsson, Å. and Mattila, M., 2009.** Direct democracy and its critics: support for direct democracy and 'stealth' democracy in Finland. *West European Politics*, 32(5), pp. 1031–1048. Pieejams: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01402380903065256>> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Benz, M. and Stutzer, A., 2004.** Are voters better informed when they have a larger say in politics? Evidence for the European Union and Switzerland. *Public Choice*, 119(1/2), pp. 31–59. Pieejams: <<https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/52019/1/iewwp119.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Berlia, G., 1962.** Le problème de la constitutionnalité du référendum du 28 octobre 1962. *Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger*, pp. 936–949.
- Bernhagen, P. and Marsh, M., 2007.** Voting and protesting: explaining citizen participation in old and new European democracies. *Democratization*, 14(1), pp. 44–72. Pieejams: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13510340601024298>> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Bessen, B.R., 2020.** Rejecting representation? Party systems and popular support for referendums in Europe. *Electoral Studies*, 68, pp. 1–12. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/347206985_Rejecting_representation_Party_systems_and_popular_support_for_referendums_in_Europe> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Billiet, J., Cambree, B., Van Deth, J.W., Maraffi, M., Newton, K., Whiteley, P.F., 1999.** Social capital, active membership in voluntary associations and some aspects of political participation. In: Van Deth, J.W., Maraffi, M., Newton, K., Whiteley, P.F. (Eds.). *Social Capital and European Democracy*. Pp. 240–262. London, New York: Routledge.
- Bimber, B., Cunill, M.C., Copeland, L., Gibson, R., 2015.** Digital media and political participation: the moderating role of political interest across acts and over time. *Social Science Computer Review*, 33(1), pp. 21–42. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/273314217_Digital_Media_and_Political_Participation> [Sk. internetā 2024. gada 3. februārī].
- Birch, S., 2010.** Perceptions of electoral fairness and voter turnout. *Comparative Political Studies*, 43(12), pp. 1601–1622. Pieejams: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0010414010374021?casa_token=Qt471IXwAR8AAAAA:y1WavNSwztO3cZrzDp2JVWDLPagLBrgFPN2LlzaycDHdtr3RhMnNiVofPNbWksDcWKwN-jg5uhGiNA> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].

- Blais, A., 2006.** What affects voter turnout? *Annual Review of Political Science*, 9, pp. 111–125. Pieejams: <https://www.researchgate.net/profile/Andre-Blais-2/publication/228215776_What_Affects_Voter_Turnout/links/53e0e2f60cf2d79877a50983/What-Affects-Voter-Turnout.pdf?sg%5B0%5D=started_experiment_milestone&origin=journalDetail&rtd=e30%3D> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Bochel, C., 2020.** Petitions Systems: Outcomes, 'Success' and 'Failure'. *Parliamentary Affairs*, 73(2), pp. 233–252. Pieejams: <<https://academic.oup.com/pa/article-abstract/73/2/233/5272707?redirectedFrom=fulltext>> [Sk. internetā 2024. gada 3. februārī].
- Bogdanor, V., 1981.** *The People and the Party System: the Referendum and Electoral Reform in British Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bonfadelli, H. and Friemel, T.N., 2011.** Learning and knowledge in political campaigns. In: Kriesi, H. (Ed.). *Political Communication in Direct Democratic Campaigns: Enlightening or Manipulating?* Pp. 168–187. Basingstoke: Palgrave MacMillan. Pieejams: <https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230343214_11> [Sk. internetā 2024. gada 22. janvārī].
- Borge, J.A.Ø, 2016.** Tuning in to formal politics: mock elections at school and the intention of electoral participation among first time voters in Norway. *Politics*, 37(2), pp. 201–214. Pieejams: <<https://bora.uib.no/bora-xmlui/bitstream/handle/1956/13137/PaperIII.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> [Sk. internetā 2024. gada 12. janvārī].
- Bortkevičiute, R. and Nakrošis, V., 2022.** Public online consultation in Lithuania: A political declaration or the real empowerment of citizens? In: Randma-Liiv, T. and Lember, V. (Eds.). *Engaging Citizens in Policy Making. e-Participation Practices in Europe*. Pp. 136–150. Edward Elgar Publishing. Pieejams: <<https://doi.org/10.4337/9781800374362.00016>> [Sk. internetā 2024. gada 28. jūnijā].
- Bortoli, G., 1965.** *Sociologie du référendum dans la France moderne*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence.
- Boulianne, S., 2018.** Twenty years of digital media effects on civic and political participation. *Communication Research*, 47(7), pp. 947–966. Pieejams: <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0093650218808186>> [Sk. internetā 2024. gada 12. janvārī].
- Bowler, S. and Donovan, T., 2019.** Perceptions of referendums and democracy: the referendum disappointment gap. *Politics and Governance*, 7(2), pp. 227–241. Pieejams: <<https://doi.org/10.17645/pag.v7i2.1874>> [Sk. internetā 2024. gada 28. decembrī].
- Bowler, S., Donovan, T., Karp, J.A., 2007.** Enraged or engaged? Preferences for direct citizen participation in affluent democracies. *Political Research Quarterly*, 60(3), pp. 351–362. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/240724492_Enraged_or_Engaged_Preferences_for_Direct_Citizen_Participation_in_Affluent_Democracies> [Sk. internetā 2024. gada 12. janvārī].
- Boyd, O., 2010.** Referenda around the World: History and Status of Direct Democracy. In: *6th Annual Southern California Graduate Student Conference*, pp. 1–17. Pieejams: <https://www.democracy.uci.edu/files/docs/conferences/grad/Boyd_Referenda_around_the_World.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 12. janvārī].
- Boyer, P., 1992.** *The People's Mandate: Referendum and a More Democratic Canada*. Toronto: Dundurn Press.
- Bozogánová, M. and Výrost, J., 2019.** Social and psychological factors of political participation according to recent European Social Survey data. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 5(3), pp. 116–130. Pieejams: <<https://intersections.tk.mta.hu/index.php/intersections/article/view/488/267>> [Sk. internetā 2024. gada 12. janvārī].
- Böhle, K. and Riehm, U., 2013.** E-petition systems and political participation: about institutional challenges and democratic opportunities. *First Monday*, 18(7). Pieejams: <<https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/4220/3694>> [Sk. internetā 2024. gada 3. februārī].
- Brade, R. and Piopiunik, M., 2016.** Education and political participation. *CESifo DICE Report*, 1, pp. 70–73. Pieejams: <<https://www.ifo.de/DocDL/dice-report-2016-1-brade-piopiunik-march.pdf>> [Sk. internetā 2023. gada 28. decembrī].
- Brady, H.E. and McNulty, J.E., 2011.** Turning out to vote: the costs of finding and getting to the polling place. *American Political Science Review*, 105(1), pp. 115–134. Pieejams: <<https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/6CB07495AFC81E3251CC01A60A10B8FB/S0003055410000596a.pdf/turning-out-to-vote-the-costs-of-finding-and-getting-to-the-polling-place.pdf>> [Sk. internetā 2023. gada 12. martā].

- Breeze, R., 2022.** People engaging with justice: petitions to the Scottish Parliament. *International Journal for the Semiotics of Law*, 35, pp. 431–454. Pieejams: <<https://doi.org/10.1007/s11196-020-09730-9>> [Sk. internetā 2023. gada 22. novembrī].
- Brehm, J. and Rahn, W., 1997.** Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Science*, 41(3), pp. 999–1023. Pieejams: <<https://faculty.washington.edu/matsueda/courses/590/Readings/Brehm%20and%20Rahn%20AJPS%201997.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 12. martā].
- Briede, J., 2019.** 78. Ne mazāk kā vienai desmitai daļai vēlētāju ir tiesība iesniegt Valsts Prezidentam pilnīgi izstrādātu Satversmes grozījumu projektu vai likuma projektu, kuru Prezidents nodod Saeimai. Ja Saeima to nepieņem bez pārgrozījumiem pēc satura, tad tas ir nododams tautas nobalsošanai. No: Balodis, R. (Red.). *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 279.–293. lpp.
- Broder, D.S., 2000.** *Democracy Derailed: Initiative Campaigns and the Power of Money*. New York: Harcourt.
- Brown, C.L., Raza, D., Pinto, A.D., 2020.** Voting, health and interventions in healthcare settings: a scoping review. *Public Health Reviews*, 41(16). Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/342606965_Voting_health_and_interventions_in_healthcare_settings_a_scoping_review> [Sk. internetā 2023. gada 20. decembrī].
- Brown, M.B., 2006.** Survey Article: Citizen panels and the concept of representation. *The Journal of Political Philosophy*, 14(2), pp. 203–225. Pieejams: <https://cspo.org/legacy/library/110215F7ST_lib_BrownSurveyArtic.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 12. martā].
- Brown-Iannuzzi, J.L., Lundberg, K.B., McKee, S., 2017.** The politics of socioeconomic status: how socioeconomic status may influence political attitudes and engagement. *Current Opinion in Psychology*, 18, pp. 11–14. Pieejams: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2352250X17300726?via%3Dihub>> [Sk. internetā 2024. gada 12. martā].
- Brummel, L., 2020.** 'You can't always get what you want': the effects of winning and losing in a referendum on citizens' referendum support. *Electoral Studies*, 65, 102155. Pieejams: <<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2020.102155>> [Sk. internetā 2024. gada 12. martā].
- Budge, I., 1996.** *The New Challenge of Direct Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Budge, I., 2001a.** Political parties in direct democracy. In: Mendelsohn, M. and Parkin, A. (Eds.). *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*. Pp. 67–87. Basingstoke, New York: Palgrave.
- Budge, I., 2001b.** Parties, pressure groups and people. In: Auer, A. and Bützer, M. (Eds.). *Direct Democracy: the Eastern and Central European Experience*. Pp. 310–324. Aldershot: Ashgate.
- Budge, I., 2012.** Implementing popular preferences: is direct democracy the answer? In: Geissel, B. and Newton, K. (Eds.). *Evaluating Democratic Innovations. Curing the Democratic Malaise?* Pp. 23–38. London: Routledge.
- Burns, N., Schlozman, K.L., Verba, S., 2001.** *The private roots of public action: gender, equality, and political participation*. Cambridge: Harvard University Press.
- Burton, R., 2018.** The people's parliament: have petitions had their day? *Australasian Parliamentary Review*, 33(1), pp. 41–71. Pieejams: <<https://www.aspg.org.au/wp-content/uploads/2019/02/Burton-APR-33.1.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 12. martā].
- Butler, D. and Ranney, A., (Eds.), 1978.** *Referendums: a Comparative Study of Practice and Theory*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Cancela, J. and Geys, B., 2016.** Explaining voter turnout: a meta-analysis of national and subnational elections. *Electoral Studies*, 42, pp. 264–275. Pieejams: <https://joaocancela.github.io/pdf/cancela_geys_2016_metaanalysis_turnout.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 21. martā].
- Carson, L. and Martin, B., 1999.** *Random Selection in Politics*. Westport: Praeger.
- Centrālā statistikas pārvalde (CSP), 2023.** *Bērni Latvijā 2023*. Pieejams: <https://admin.stat.gov.lv/system/files/publication/2023-08/Nr_05_Berni_Latvija_2023_%2823_00%29_LV_EN_0.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 10. jūlijā].

- Cheneval, F. and el-Wakil, A., 2018.** The institutional design of referendums: Bottom-up and binding. *Swiss Political Science Review*, 24(3), pp. 294–304. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/spsr.12319>> [Sk. internetā 2024. gada 21. martā].
- Chwalisz, C. and Česnulaitytė, I., 2020.** What is a 'successful' representative deliberative process for public decision making? Assessing the evidence. In: *OECD: Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave*. Pp. 80–114. Pieejams: <https://www.oecd.org/en/publications/innovative-citizen-participation-and-new-democratic-institutions_339306da-en/full-report/component-8.html#chapter-d1e5332> [Sk. internetā 2024. gada 28. martā].
- Cicognani, E., Zani, B., Fournier, B., Gavray, C., Born, M., 2012.** Gender differences in youths' political engagement and participation. The role of parents and of adolescents' social and civic participation. *Journal of Adolescence*, 35(3), pp. 561–576. Pieejams: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0140197111001254?via%3Dihub>> [Sk. internetā 2024. gada 21. martā].
- Cinar, K. and Bulbul, A., 2021.** Varieties of democratic understanding and political participation: multi-level evidence from the world. *Contemporary Politics*, 28(4), pp. 469–489. Pieejams: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13569775.2021.2014630>> [Sk. internetā 2024. gada 4. aprīlī].
- Citrin, J., 1996.** Who's the boss? Direct democracy and popular control of government. In: Craig, S.C. (Ed.). *Broken Contract?: Changing Relationships between Americans and their Government*. Pp. 268–293. Boulder: Westview Press.
- Clark, S.D. and Lomax, N., 2024.** Using e-petition data to quantify public concerns during the COVID-19 pandemic: a case study of England. *Policy Studies*, 45(2), pp. 159–182. Pieejams: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01442872.2023.2203476>> [Sk. internetā 2024. gada 4. aprīlī].
- Coffé, H. and Bolzendahl, C., 2010.** Same game, different rules? Gender differences in political participation. *Sex Roles*, 62, pp. 318–333. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/43227465_Same_Game_Different_Rules_Gender_Differences_in_Political_Participation> [Sk. internetā 2023. gada 22. novembrī].
- Coffé, H. and Michels, A., 2014.** Education and support for representative, direct and stealth democracy. *Electoral Studies*, 35, pp. 1–11. Pieejams: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261379414000407?via%3Dihub>> [Sk. internetā 2023. gada 22. novembrī].
- Coleman, J.S., 1990.** *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Conceicao, P., Calderon, C., Gautam, P., Ghorai, M., Goyal, D., Hsu, Y.-C., Lengfelder, C., Lutz, B., Tasneem, M., Mohammed, R., Pasanen, J., Pavez Esbry, F., Reyes Gonzalez, A., Kumar Shrestha, A., Singh, A., Tapia, H., Zhang, Y., 2023.** *Human Development Report 2023/2024. Breaking the Gridlock: Reimagining Cooperation in a Polarized world*. New York, NY: United Nations Development Programme. Pieejams: <<https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 20. decembrī].
- Conover, P.J., 1984.** The influence of group identifications on political perception and evaluation. *Journal of Politics*, 46(3), pp. 760–785. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/2130855>> [Sk. internetā 2023. gada 22. novembrī].
- Conway, M.M., 1985.** *Political Participation in the United States*. Washington: CQ Press.
- Čekse, I., Kiris, K., Alksnis, A., Geske, A., Kampmane, K., 2023.** *Jaunais atskaites punkts pilsoniskajā izglītībā Latvijā: Starptautiskā pilsoniskās izglītības Pētījuma IEA ICCS 2022 pirmie starptautiskie un Latvijas rezultāti*. Rīga: Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes Izglītības pētniecības institūts. Pieejams: <https://www.ipi.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/ipi/ICCS2022_pirmo_rezultatu_zinojums_2023_Cekse_Kiris_Alksnis_Geske_Kampmane_web.pdf> [Sk. internetā 2025. gada 6. februārī].
- Dahl, R.A., 1956.** *A Preface to Democratic Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dahl, R.A., 1989.** *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press.
- Dahrendorf, R., 1959.** *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Dalton, R.J., 2004.** *Democratic Challenges, Democratic Choices: the Erosion Of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford, New York: Oxford University Press.

- Dalton, R.J., 2008.** Citizenship norms and the expansion of political participation. *Political Studies*, 56(1), pp. 76–98. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/4734676_Citizenship_Norms_and_the_Expansion_Of_Political_Participation> [Sk. internetā 2024. gada 2. jūlijā].
- Dalton, R.J., 2017.** *The Participation Gap: Social Status and Political Inequality*. New York: Oxford University Press. Pieejams: <<https://academic.oup.com/book/11193>> [Sk. internetā 2024. gada 2. jūlijā].
- Dalton, R.J., Burklin, W.P., Drummond, A., 2001.** Public opinion and direct democracy. *Journal of Democracy*, 12(4), pp. 141–153. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/236707860_Public_Opinion_and_Direct_Democracy> [Sk. internetā 2024. gada 2. jūlijā].
- Dassonneville, R., Quintelier, E., Hooghe, M., Claes, E., 2012.** The relation between civic education and political attitudes and behavior: a two-year panel study among Belgian late adolescents. *Applied Developmental Science*, 16(3), pp. 140–150. Pieejams: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10888691.2012.695265?scroll=top&needAccess=true>> [Sk. internetā 2023. gada 20. novembrī].
- Davis, B., 2008.** What's left? Popular political participation in postwar Europe. *The American Historical Review*, 113(2), pp. 363–390. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/30222844>> [Sk. internetā 2023. gada 20. novembrī].
- De Tocqueville, A., 2013 (1835).** *Democracy in America*. Hollywood: Simon & Brown.
- De Vreese, C.H. and Semetko, H.A., 2004.** *Political Campaigning in Referendums. Framing the Referendum Issue*. London, New York: Routledge.
- Delfi, 2023.** Iedzīvotāji joprojām nav pārlieku apmierināti ar demokrātiju Latvijā, secina aptauja. 29.08.2023. Pieejams: <<https://www.delfi.lv/193/politics/55891002/iedzivotaji-joprojam-nav-parlieku-aptauja>> [Sk. internetā 2025. gada 3. janvārī].
- Denquin, J.-M., 1976.** *Référendum et plébiscite: Essai de théorie générale*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence.
- Di Giacomo, F., 1993.** La decision des abstentionnistes. In: Kriesi, H. (Ed.). *Citoyenneté et démocratie directe: compétence, participation et décision des citoyens et citoyennes suisses*. Zurich: Seismo Press, pp. 261–274.
- Diamond, L., 2015.** Facing up to the democratic recession. *Journal of Democracy*, 26(1), pp. 141–155. Pieejams: <<https://www.journalofdemocracy.org/articles/facing-up-to-the-democratic-recession/>> [Sk. internetā 2024. gada 1. jūlijā].
- Dišlers, K., 1930.** *Ievads Latvijas valsts tiesību zinātnē*. Rīga: A. Gulbis.
- Dobratz, B.A., Waldner, L.K., Buzzell, T., 2019.** *Power, Politics and Society: An Introduction to Political Sociology. 2nd ed.* New York: Routledge.
- Donovan, T. and Karp, J.A., 2006.** Popular support for direct democracy. *Party politics*, 12(5), pp. 671–688. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/241473678_Popular_Support_for_Direct_Democracy> [Sk. internetā 2024. gada 1. jūlijā].
- Downs, A., 1957.** *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Dryzek, J.S., Bächtiger, A., Chambers, S., Cohen, J., Druckman, J.N., Felicetti, A., Fishkin, J.S., Farrell, D.M., Fung, A., Gutmann, A., Landemore, H., Mansbridge, J., Marien, S., Neblo, M.A., Niemeyer, S., Setälä, M., Slothuus, R., Suiter, J., Thompson, D., Warren, M.E., 2019.** The crisis of democracy and the science of deliberation. *Science*, 363, 6432, pp. 1144–1146. Pieejams: <<https://www.science.org/doi/10.1126/science.aaw2694>> [Sk. internetā 2024. gada 1. jūlijā].
- Dryzek, J.S. and Tucker, A., 2008.** Deliberative innovation to different effect: consensus conferences in Denmark, France, and the United States. *Public Administration Review*, 68(5), pp. 864–876. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1540-6210.2008.00928.x>> [Sk. internetā 2024. gada 1. jūlijā].
- Dyck, J.J. and Seabrook, N.R., 2010.** Mobilized by direct democracy: short-term versus long-term effects and the geography of turnout in ballot measure elections. *Social Science Quarterly*, 91(1), pp. 188–208. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/42956530>> [Sk. internetā 2024. gada 1. jūlijā].
- Ekman, J. and Amnå, E., 2012.** Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*, 22(3), pp. 283–300. Pieejams: <<https://www.degruyter.com/document/doi/10.2478/s13374-012-0024-1/html?lang=en>> [Sk. internetā 2023. gada 10. decembrī].

- Eliasoph, N., 1998.** *Avoiding politics: How Americans produce apathy in everyday life.* Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Esteves, A. M., Franks, D. and Vanclay, F., 2012.** Social impact assessment: the state of the art. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 30(1), 34–42. Pieejams: <<https://doi.org/10.1080/14615517.2012.660356>> [Sk. internetā 2024. gada 22. novembrī].
- European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), 2005.** *Referendums in Europe – an Analysis of the Legal Rules in European States.* Strasbourg. Pieejams: <<https://rm.coe.int/0900001680926ab4>> [Sk. internetā 2024. gada 12. augustā].
- European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), 2022.** *Code of Good Practice on Referendums.* Revised. Pieejams: <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2022\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2022)015-e)> [Sk. internetā 2023. gada 22. novembrī].
- European Committee on Democracy and Governance (CDDG), 2023.** *Report on Deliberative Democracy.* Pieejams: <<https://rm.coe.int/report-on-deliberative-democracy-eng/1680aaf76f>> [Sk. internetā 2024. gada 15. februārī].
- European Social Survey European Research Infrastructure Consortium (ESS ERIC), 2023.** *ESS10 - integrated file, edition 3.2* [Data set]. Sikt – Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. Pieejams: <https://doi.org/10.21338/ess10e03_2> [Sk. internetā 2024. gada 10. decembrī].
- Farrar, C., Fishkin, J.S., Green, D.P., List, C., Luskin, R.C., Paluck, E.L., 2010.** Disaggregating deliberation's effects: an experiment within a deliberative poll. *British Journal of Political Science*, 40(2), pp. 333–347. Pieejams: <<https://www.cambridge.org/core/journals/british-journal-of-political-science/article/disaggregating-deliberations-effects-an-experiment-within-a-deliberative-poll/692A7B7821518C626E77900750CBA798>> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Farrell, D.M., 2014.** The 2013 Irish Constitutional Convention: A bold step or a damp squib? In: Ferrari, G.F., O'Dowd, J. (Eds.). *75 Years of the Constitution of Ireland: An Irish-Italian Dialogue.* Dublin: Clarus Press.
- Faucher, F., 2014.** New forms of political participation. Changing demands or changing opportunities to participate in political parties? *Comp Eur Polit*, 13, pp. 405–429. Pieejams: <<https://link.springer.com/article/10.1057/cep.2013.31>> [Sk. internetā 2024. gada 16. janvārī].
- Fearon, J.D., 1998.** *Deliberation as discussion.* In: Elster, J. (Ed.). *Deliberative Democracy.* Pp. 44–68. Cambridge: Cambridge University Press.
- Finer, H., 1949.** *Theory and Practice of Modern Government.* New York: H.Holt.
- Fishkin, J.S., 1995.** *The Voice of the People: Public Opinion and Democracy.* New Haven: Yale University Press.
- Fishkin, J.S., 2009.** *When the People Speak: Deliberative Democracy and Public Consultation.* Oxford, New York: Oxford University Press.
- Folkestad, B., Klausen, J.E., Saglie J., Seggaard S.B., 2021.** When do consultative referendums improve democracy? Evidence from local referendums in Norway. *International Political Science Review*, 42(2), pp. 213–228. Pieejams: <<https://www.duo.uio.no/handle/10852/77516>> [Sk. internetā 2024. gada 17. martā].
- Fraga, B. and Hersh, E., 2010.** Voting costs and voter turnout in competitive elections. *Quarterly Journal of Political Science*, 5(4), pp. 339–356. Pieejams: <https://static1.squarespace.com/static/5fac72852ca67743c720d6a1/t/5feb90b67360c774c5eaa460/1609273527043/fragahersh_2011_scaled.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 15. decembrī].
- Fredriksson, M. and Modigh, A., 2023.** Public involvement in the Swedish health system: citizen dialogues with unclear outcomes. *BMC Health Services Research*, 23, 947. Pieejams: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10478364/>> [Sk. internetā 2024. gada 17. martā].
- Frey, B.S., 1992.** Efficiency and Democratic Political Organisation; The Case for the Referendum. *Journal of Public Policy*, 12(3), pp. 209–222. Pieejams: <https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/153997/1/ZORA_NL_153997.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 17. martā].
- Fung, A., 2003.** Survey Article: Recipes for public sphere: eight institutional design choices and their consequences. *Journal of Political Philosophy*, 11(3), pp. 338–367. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9760.00181>> [Sk. internetā 2024. gada 17. martā].
- Fung, A., 2015.** Putting the public back into governance: the challenges of citizen participation and its future. *Public Administration Review*, 75(4), pp. 513–522. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/puar.12361>> [Sk. internetā 2024. gada 17. martā].

- Galiņa, S., 2024.** Kolektīvie iesniegumi – veids, kā sabiedrībai iesaistīties valsts politikas veidošanā. Kolektīvie iesniegumi – veids, kā sabiedrībai iesaistīties valsts politikas veidošanā. *LV portāls*, 07.02.2024. Pieejams: <<https://lvportals.lv/norises/360050-kolektive-iesniegumi-veids-ka-sabiedribai-iesaistities-valsts-politikas-veidosana-2024>> [Sk. internetā 2025. gada 7. novembrī].
- Gallagher, M., 2009.** *Memorandum by Professor Michael Gallagher, Professor of Comparative Politics, Department of Political Science, Trinity College Dublin.* Pieejams: <<https://publications.parliament.uk/pa/ld200910/ldselect/ldconst/99/99we05.htm>> [Sk. internetā 2025. gada 7. janvārī].
- Garrigou-Lagrange, J.-M., 1969.** Le dédoublement constitutionnel. Essai de rationalisation de la pratique référendaire sous la Vème République. *Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger*, pp. 641–685.
- Gastil, J., 2000.** *By Popular Demand: Revitalizing Representative Democracy Through Deliberative Elections.* Berkeley, CA: University of California Press.
- Gastil, J. and Dillard, J.P., 1999.** Increasing political sophistication through public deliberation. *Political Communication*, 16(1), pp. 3–23. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/248988125_Increasing_Political_Sophistication_Through_Public_Deliberation> [Sk. internetā 2024. gada 17. martā].
- Gastil, J. and Levine, P. (Eds.), 2005.** *The Deliberative Democracy Handbook: Strategies for Effective Civic Engagement in the Twenty-First Century.* San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Gastil, J., Knobloch, K.R., Reedy, J., Henkels, M., Cramer, K., 2018.** Assessing the Electoral Impact of the 2010 Oregon Citizens' Initiative Review. *American Politics Research*, 46(3), pp. 534–563. Pieejams: <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1532673X17715620>> [Sk. internetā 2024. gada 17. martā].
- Geys, B., 2006.** Explaining voter turnout: a review of aggregate-level research. *Electoral studies*, 25(4), pp. 637–663. Pieejams: <https://wzb.eu/system/files/docs/sine/electoral_studies_25_4.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 13. novembrī].
- Gherghina, S., 2019.** How political parties use referendums: an analytical framework. *East European Politics and Societies*, 33(3), pp. 677–690.
- Gimpel, J.G. and Schuknecht, J.E., 2003.** Political participation and the accessibility of the ballot box. *Political Geography*, 22(5), pp. 471–488. Pieejams: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0962629803000295>> [Sk. internetā 2024. gada 27. martā].
- Goguel, F., 1965.** Les circonstances du référendum d'octobre 1962. In: Goguel, F. (Ed.). *Le Référendum d'Octobre et les élections de Novembre 1962.* Paris: Librairie Armand Colin.
- Goldberg, A.C. and Sciarini, P., 2023.** Voter turnout in direct democracy: a joint analysis of individual, referendum and community factors. *European Journal of Political Research*, 62, pp. 25–46. Pieejams: <<https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1475-6765.12493>> [Sk. internetā 2024. gada 27. martā].
- Goodin, R.E. and Dryzek, J.S., 2006.** Deliberative impacts: the macro-political uptake of mini-publics. *Politics & society*, 34(2), pp. 219–244. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/258174631_Deliberative_Impacts_The_Macro-Political_Uptake_of_Mini-Publics> [Sk. internetā 2024. gada 27. martā].
- Grönlund, K., Setälä, M., Herne, K., 2010.** Deliberation and civic virtue: lessons from a citizen deliberation experiment. *European Political Science Review*, 2(1), pp. 95–117. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/231824382_Deliberation_and_Civic_Virtue_Lessons_From_a_Citizen_Deliberation_Experiment> [Sk. internetā 2024. gada 27. martā].
- Habermas, J., 1984.** *Theory of Communicative Action. Vol. 1. Reason and the rationalization of society.* Boston, MA: Beacon Press.
- Habermas, J., 1989.** *The New Conservatism: Cultural Criticism and Historians' Debate.* Cambridge, MA: MIT Press, 1989.
- Habermas, J., 1991.** *The Structural Transformation of the Public Sphere: an Inquiry into Category of Bourgeois Society.* Cambridge, MA: The MIT Press.
- Habermas, J., 1996.** *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy.* Cambridge, MA: The MIT Press.

- Habermas, J., 2005.** Concluding comments on empirical approaches to deliberative politics. *Acta Politica*, 40, pp. 384–392. Pieejams: <<https://link.springer.com/article/10.1057/palgrave.ap.5500119>> [Sk. internetā 2024. gada 27. martā].
- Hamon, F., 1995.** *Le référendum: étude comparative*. Paris: L.G.D.J.
- Hansen, J.M., 2016.** Mobilization, participation, and political change. *Party Politics*, 22(2), pp. 149–157. Pieejams: <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1354068815605677?journalCode=ppqa>> [Sk. internetā 2023. gada 23. novembrī].
- Hansford, T.G. and Gomez, B.T., 2010.** Estimating the electoral effects of voter turnout. *American Political Science Review*, 104(2), pp. 268–288. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/40863720>> [Sk. internetā 2023. gada 23. novembrī].
- Haskell, J., 2001.** *Direct Democracy or Representative Government? Dispelling the Populist Myth*. Boulder: Westview Press.
- Haste, H. and Hogan, A., 2006.** Beyond conventional civic participation, beyond the moral-political divide: young people and contemporary debates about citizenship. *Journal of Moral Education*, 35(4), pp. 473–493. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/233133319_Beyond_conventional_civic_participation_beyond_the_moral-political_divide_Young_people_and_contemporary_debates_about_citizenship> [Sk. internetā 2023. gada 23. novembrī].
- Hay, C., 2007.** *Why We Hate Politics*. Cambridge and Malden: Polity Press.
- Held, D., 2006.** *Models of Democracy. 3rd ed.* Cambridge: Polity Press.
- Hero, R.E. and Tolbert, C., 2004.** Minority voices and citizen attitudes about government responsiveness in the American states: Do social and institutional context matter? *British Journal of Political Science*, 34(1), pp. 109–121. Pieejams: <<https://iro.uiowa.edu/esploro/outputs/journalArticle/Minority-Voices-and-Citizen-Attitudes-About/9983557313902771/filesAndLinks?index=0>> [Sk. internetā 2023. gada 23. novembrī].
- Herreros, F., 2004.** *The problem of forming social capital: Why trust?* New York, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hierlemann, D., Roch, S., Butcher, P., Emmanouilidis, J.A., Stratulat, C., de Groot, M., 2022.** *Under Construction: Citizen Participation in the European Union*. Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung. Pieejams: <https://www.epc.eu/content/PDF/2022/Study_Under_construction.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 23. novembrī].
- Hizen, Y., 2021.** A referendum experiment with participation quorums. *Kyklos*, 74(1), pp. 19–47. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/kykl.12256>> [Sk. internetā 2024. gada 20. martā].
- Hizen, Y. and Shinmyo, M., 2011.** Imposing a turnout threshold in referendums. *Public Choice*, 148(3/4), pp. 491–503. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/41483709>> [Sk. internetā 2024. gada 20. martā].
- Hooghe, M. and Quintelier, E., 2014.** Political participation in European countries: the effect of authoritarian rule, corruption, lack of good governance and economic downturn. *Comparative European Politics*, 12(2), pp. 209–232. Pieejams: <<https://link.springer.com/article/10.1057/cep.2013.3#citeas>> [Sk. internetā 2024. gada 20. martā].
- Horvath, A. and Paolini, G., n. d.** *Political participation and EU citizenship: perceptions and behaviours of young people: evidence from Eurobarometer surveys*. Brussels: European Commission. Pieejams: <https://ec.europa.eu/assets/eac/youth/policy/documents/perception-behaviours_en.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 16. decembrī].
- Hough, R., 2012.** Do legislative petitions systems enhance the relationship between parliament and citizen? *The Journal of Legislative Studies*, 18(3–4), pp. 479–495. Pieejams: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13572334.2012.706057>> [Sk. internetā 2024. gada 8. decembrī].
- Huckfeldt, R. and Sprague, J., 1995.** *Citizens, Politics and Social Communication: Information and Influence in an Election Campaign*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Hug, S., 2004.** Occurrence and policy consequences of referendums: a theoretical model and empirical evidence. *Journal of Theoretical Politics*, 16(3), pp. 321–356. Pieejams: <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0951629804043205>> [Sk. internetā 2024. gada 2. februārī].

- Hug, S., 2005.** The political effects of referendums: An analysis of institutional innovations in Eastern and Central Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, 38(4), pp. 475–499. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/48609553>> [Sk. internetā 2024. gada 2. februārī].
- Huntington, S.P., 1991.** *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Huntington, S.P. and Nelson, J.M., 1976.** *No easy choice: Political participation in developing countries*. Cambridge: Harvard University Press.
- Irvin, R.A. and Stansbury, J., 2004.** Citizen participation in decision making: Is it worth the effort? *Public Administration Review*, 64(1), pp. 55–65. Pieejams: <<https://design.uoregon.edu/sites/design2.uoregon.edu/files/images/news/2014/citizenparticipation.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 2. februārī].
- Jacobs, L.R., Cook, F.L., Delli Carpini, M.X., 2009.** *Talking Together: Public Deliberation and political participation in America*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Jäske, M., 2017.** 'Soft' forms of direct democracy: Explaining the occurrence of referendum motions and advisory referendums in Finnish local government. *Swiss Political Science Review*, 23(1), pp. 50–76. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdfdirect/10.1111/spsr.12238>> [Sk. internetā 2023. gada 9. oktobrī].
- Johnson, N., 1981.** Types of referendum. In: Ranney, A. (Ed.). *The Referendum Device*. Pp. 19–45. Washington, London: American Enterprise Institute for Public Policy Research, Pieejams: <<https://www.aei.org/wp-content/uploads/2018/02/The-Referendum-Device.pdf?x85095>> [Sk. internetā 2023. gada 9. oktobrī].
- Jungherr, A. and Jürgens, P., 2012.** The political click: political participation through e-petitions in Germany. *Policy & Internet*, 2(4), pp. 131–165. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.2202/1944-2866.1084>> [Sk. internetā 2023. gada 9. oktobrī].
- Justino, P. and Samarín, M., 2024.** *Trust In a Changing World: Social Cohesion and the Social Contract in Uncertain Times*. Pieejams: <https://social.desa.un.org/sites/default/files/inline-files/World%20Social%20Report_Dec2024.pdf> [Sk. internetā 2025. gada 7. janvārī].
- Kamlage, J.-H. and Nanz, P., 2017.** *Public participation and democratic innovations: assessing democratic institutions and processes for deepening and increased public participation in political decision-making*. Pieejams: <<https://rm.coe.int/public-participation-and-democratic-innovations-assessing-democratic-i/168075f47b>> [Sk. internetā 2024. gada 10. februārī].
- Karjalainen, M. and Rapeli, L., 2015.** Who will not deliberate? Attrition in a multi-stage citizen deliberation experiment. *Quality & Quantity*, 49(1), pp. 407–422. Pieejams: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s11135-014-9993-y>> [Sk. internetā 2023. gada 27. decembrī].
- Karp, J.A. and Banducci, S.A., 2008.** Political efficacy and participation in twenty-seven democracies: How electoral systems shape political behaviour. *British Journal of Political Science*, 38(2), pp. 311–334. Pieejams: <<https://www.cambridge.org/core/journals/british-journal-of-political-science/article/abs/political-efficacy-and-participation-in-twentyseven-democracies-how-electoral-systems-shape-political-behaviour/0CFE1A0CEF61B5C45D06F5F8840A286F>> [Sk. internetā 2023. gada 27. decembrī].
- Karp, J.A. and Milazzo, C., 2015.** Democratic scepticism and political participation in Europe. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 25(1), pp. 97–110. Pieejams: <<https://doi.org/10.1080/17457289.2014.996157>> [Sk. internetā 2024. gada 14. janvārī].
- Kestilä-Kekkonen, E., 2009.** Anti-party sentiment among young adults. *Young*, 17(2), pp. 145–165. Pieejams: <<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/110330880901700203>> [Sk. internetā 2023. gada 20. decembrī].
- Kim, I.C., 2004.** A sense of alienation towards government: an analytic framework. *International Review of Public Administration*, 9(2), pp. 55–64. Pieejams: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/12294659.2005.10805049>> [Sk. internetā 2023. gada 27. decembrī].
- Kirbiš, A., Mattila, M., Rapeli, L., 2024.** Physical health conditions and political participation in Europe: the moderating effects of age. *Comparative European Politics*, 22, pp. 212–242. Pieejams: <<https://link.springer.com/article/10.1057/s41295-023-00347-3>> [Sk. internetā 2024. gada 27. augustā].
- Knack, S., 2002.** Social capital and the quality of government: Evidence from the States. *American Journal of Political Science*, 46(4), pp. 772–785. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/3088433>> [Sk. internetā 2023. gada 27. decembrī].

- Kostadinova, T., 2003.** Voter turnout dynamics in post-Communist Europe. *European Journal of Political Research*, 42(6), pp. 741–759. Pieejams: <<https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1475-6765.00102>> [Sk. internetā 2023. gada 29. decembrī].
- Kourvetaris, G.A., 1997.** *Political Sociology: Structure and Process*. Boston: Allyn and Bacon.
- Kriesi, H., (Ed.), 2011.** *Political Communication in Direct Democratic Campaigns: Enlightening or Manipulating?* Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Kriesi, H., 2020.** Is there a crisis of democracy in Europe? *Politische Vierteljahresschrift*, 61, pp. 237–260. Pieejams: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s11615-020-00231-9>> [Sk. internetā 2023. gada 29. decembrī].
- Krūmiņa, I., 2024.** *Kādi faktori kavē efektīvu tiesību aktu un rīcībpolitiku ex-post izvērtēšanu Latvijā?* Rīga: Latvijas Republikas Saeimas Analītiskais dienests. Pieejams: <https://biblio.saeima.lv/images/stories/biblioteka/AD_petijumi/2024_junijs_1.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 22. novembrī].
- Kymlicka, W. and Norman, W., 1994.** Return of the citizen: A survey of recent work on citizenship theory. *Ethics*, 104 (2), pp. 352–381. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/247406344_Return_of_the_Citizen_A_Survey_of_Recent_Work_on_Citizenship_Theory> [Sk. internetā 2024. gada 29. decembrī].
- Landwehr, C., 2014.** Facilitating deliberation. The role of impartial intermediaries in deliberative mini-publics. In: Grönlund, K., Bächtiger, A., Setälä, M. (Eds.). *Deliberative Mini-Publics: Involving Citizens in the Democratic Process*. Pp. 77–92. Colchester: ECPR Press. Pieejams: <<https://theorie.politik.uni-mainz.de/files/2023/11/Landwehr-2014-Facilitating-Deliberation.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 21. maijā].
- Latvijas Pilsoniskā alianse (LPA), 2021.** *Aplokšņu maksājumu problēma Latvijas veselības aprūpes sektorā*. Pieejams: <https://nvo.lv/lv/zina/aploksnu_maksajumu_problema_latvijas_veselibas_aprupes_sekatora> [Sk. internetā 2024. gada 12. septembrī].
- Latvijas Republikas Centrālā vēlēšanu komisija (CVK), 2013.** *Centrālās vēlēšanu komisijas publiskais pārskats 2012*. Pieejams: <<https://www.cvklv.lv/media/28/download?attachment>> [Sk. internetā 2024. gada 3. augustā].
- Latvijas Republikas Centrālā vēlēšanu komisija (CVK), 2023a.** *2022. gada pārskats*. Pieejams: <<https://www.cvklv.lv/media/2400/download?attachment>> [Sk. internetā 2024. gada 3. augustā].
- Latvijas Republikas Centrālā vēlēšanu komisija (CVK), 2023b.** *Notikušās tautas nobalsošanas*. 23.03.2023. Pieejams: <<https://www.cvklv.lv/notikusas-tautas-nobalsosanas>> [Sk. internetā 2024. gada 9. septembrī].
- Latvijas Republikas Centrālā vēlēšanu komisija (CVK), 2023c.** *Parakstu vākšana ierosināšanai*. 23.03.2023. Pieejams: <<https://www.cvklv.lv/parakstu-vaksana-ierosinasanai>> [Sk. internetā 2024. gada 4. septembrī].
- Latvijas Republikas Centrālā vēlēšanu komisija (CVK), 2023d.** *Parakstu vākšana par apturētā likuma "Grozījumi Notariāta likumā" atcelšanu*. 05.12.2023. Pieejams: <<https://www.cvklv.lv/parakstu-vaksana-par-aptureta-likuma-grozijumi-notariata-likuma-atcelšanu>> [Sk. internetā 2024. gada 24. septembrī].
- Latvijas Republikas Centrālā vēlēšanu komisija (CVK), 2023e.** *Vēlētāju iniciatīvas*. 13.03.2023. Pieejams: <<https://www.cvklv.lv/veletaju-iniciativas>> [Sk. internetā 2024. gada 4. septembrī].
- Latvijas Republikas Centrālā vēlēšanu komisija (CVK), 2024a.** *Par parakstu vākšanas rezultātu tautas nobalsošanas ierosināšanai par apturētā likuma "Grozījumi Notariāta likumā" atcelšanu*. CVK lēmums Nr. 1. Rīgā 2024. gada 11. janvārī. Pieejams: <<https://www.vestnesis.lv/op/2024/9A.1>> [Sk. internetā 2024. gada 24. augustā].
- Latvijas Republikas Centrālā vēlēšanu komisija (CVK), 2024b.** *Publiskais gada pārskats 2023*. Pieejams: <<https://www.cvklv.lv/media/2751/download?attachment>> [Sk. internetā 2024. gada 4. augustā].
- Latvijas Republikas Centrālā vēlēšanu komisija (CVK), n. d.** *Iniciatīvu katalogs*. Pieejams: <<https://www.cvklv.lv/iniciativu-katalogs>> [Sk. internetā 2025. gada 3. februārī].
- Latvijas Republikas Saeima (Saeima), 1933.** *Latvijas Republikas IV Saeimas V sesija*. Rīga: Latvijas Republikas Saeima.
- Latvijas Republikas Saeima (Saeima), 2012a.** Likumprojekts "Grozījumi likumā "Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu"", otrais lasījums. *Saeimas sēdes stenogramma*. 26.04.2012. Pieejams: <<https://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/3D8875316E6CD67EC22579F2003140DA?OpenDocument>> [Sk. internetā 2024. gada 22. maijā].

Latvijas Republikas Saeima (Saeima), 2012b. Likumprojekts "Grozījumi likumā "Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu"", trešais lasījums. *Saeimas sēdes stenogramma*. 21.06.2012. Pieejams: <<https://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/38F9300F75B809C3C2257A2A003AA3AD?OpenDocument>> [Sk. internetā 2024. gada 23. maijā].

Latvijas Republikas Saeima (Saeima), 1994. *Pasvaldības domes vēlēšanu likums*. 13.01.1994. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/57839-pasvaldibas-domes-velesanu-likums>> [Sk. internetā 2024. gada 12. jūnijā].

Latvijas Republikas Saeima (Saeima), 1994a. *Likums "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu"* 31.03.1994. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/58065-par-tautas-nobalsosanu-likumu-ierosinasanu-un-eiropas-pilsonu-iniciativu>> [Sk. internetā 2024. gada 8. augustā].

Latvijas Republikas Saeima (Saeima), 1994b. *Saeimas kārtības rullis*. 28.07.1994. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/57517-saeimas-kartibas-rullis>> [Sk. internetā 2024. gada 7. augustā].

Latvijas Republikas Saeima (Saeima), 2002. *Valsts pārvaldes iekārtas likums*. 06.06.2002. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/63545-valsts-parvaldes-iekartas-likums>> [Sk. internetā 2024. gada 11. augustā].

Latvijas Republikas Saeima (Saeima), 2003. *Par valsts budžetu 2003.gadam*. 28.02.2003. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/72288-par-valsts-budzetu-2003gad>> [Sk. internetā 2024. gada 27. jūlijā].

Latvijas Republikas Saeima (Saeima), 2004. *Vēlētāju reģistra likums*. 22.01.2004. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/83681-veletaju-registra-likums>> [Sk. internetā 2024. gada 12. jūlijā].

Latvijas Republikas Saeima (Saeima), 2006. *Tiesībsarga likums*. 06.04.2006. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/133535-tiesibsarga-likums>> [Sk. internetā 2024. gada 12. augustā].

Latvijas Republikas Saeima (Saeima), 2007. *Iesniegumu likums*. 27.09.2007. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/164501-iesniegumu-likums>> [Sk. internetā 2024. gada 18. augustā].

Latvijas Republikas Saeima (Saeima), 2024. *Likums "Grozījumi Priekšvēlēšanu agitācijas likumā"* 24.10.2024. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/356149-grozijumi-prieksvelesanu-agitacijas-likuma>> [Sk. internetā 2024. gada 14. novembrī].

Latvijas Republikas Saeimas Gada pārskats (Saeimas GP), 2016. 2015. gada publiskais pārskats. Pieejams: <<https://www.saeima.lv/files/PP/Saeimasgadaparskats2015.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 7. jūnijā].

Latvijas Republikas Saeimas Gada pārskats (Saeimas GP), 2017. 2016. gada publiskais pārskats. Pieejams: <<https://www.saeima.lv/files/PP/Saeimasgadaparskats2016.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 7. jūnijā].

Latvijas Republikas Saeimas Gada pārskats (Saeimas GP), 2018. 2017. gada publiskais pārskats. Pieejams: <<https://www.saeima.lv/files/PP/Saeimasgadaparskats2017.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 10. jūnijā].

Latvijas Republikas Saeimas Gada pārskats (Saeimas GP), 2019. 2018. gada publiskais pārskats. Pieejams: <<https://www.saeima.lv/files/PP/Saeimasgadaparskats2018.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 11. jūnijā].

Latvijas Republikas Saeimas Gada pārskats (Saeimas GP), 2020. 2019. gada publiskais pārskats. Pieejams: <<https://www.saeima.lv/files/PP/Saeimasgadaparskats2019.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 11. jūnijā].

Latvijas Republikas Saeimas Gada pārskats (Saeimas GP), 2021. 2020. gada publiskais pārskats. Pieejams: <<https://www.saeima.lv/files/PP/Saeimasgadaparskats2020.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 11. jūnijā].

Latvijas Republikas Saeimas Gada pārskats (Saeimas GP), 2022. 2021. gada publiskais pārskats. Pieejams: <<https://www.saeima.lv/files/PP/Saeimasgadaparskats2021.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 12. jūnijā].

Latvijas Republikas Saeimas Gada pārskats (Saeimas GP), 2023. 2022. gada publiskais pārskats. Pieejams: <<https://www.saeima.lv/files/PP/Saeimasgadaparskats2022.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 12. jūnijā].

Latvijas Republikas Saeimas Gada pārskats (Saeimas GP), 2024. 2023. gada publiskais pārskats. Pieejams: <https://www.saeima.lv/files/PP/Gada_parskats_2023.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 12. jūnijā].

Latvijas Republikas Saeimas Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija (Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija), n. d. *Kolektīvie iesniegumi*. Pieejams: <<https://mandati.saeima.lv/kolekt%C4%ABvie-iesniegumi>> [Sk. internetā 2025. gada 14. februārī].

Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums (ST, 2005-08-01), Rīgā 2005. gada 11. novembrī lietā Nr. 2005-08-01. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2005-08-01_spriedums.pdf#search=>> [Sk. internetā 2024. gada 15. jūlijā].

Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums (ST, 2007-01-01), Rīgā 2007. gada 8. jūnijā lietā Nr. 2007-01-01. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2007-01-01_Spriedums.pdf#search=>> [Sk. internetā 2024. gada 11. jūlijā].

- Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums (ST, 2007-22-01)**, Rīgā 2008. gada 2. jūnijā lietā Nr. 2007-22-01. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/176529-par-civilprocesa-likuma-434-un-464-panta-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1-82-86-un-92-pantam>> [Sk. internetā 2024. gada 8. jūlijā].
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums (ST, 2008-40-01)**, Rīgā 2009. gada 19. maijā lietā Nr. 2008-40-01. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/192098-par-likuma-par-tautas-nobalsosanu-un-likumu-ierosinasanu-22panta-otra-teikuma-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1pantam>> [Sk. internetā 2024. gada 17. jūlijā].
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums (ST, 2011-17-03)**, Rīgā 2012. gada 2. maijā lietā Nr. 2011-17-03. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2011-17-03_Spriedums.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 30. jūnijā].
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums (ST, 2011-21-01)**, Rīgā 2012. gada 6. jūnijā lietā Nr. 2011-21-01. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2011-21-01_Spriedums.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 21. jūlijā].
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas lēmums (ST, 2012-03-01)**, Rīgā 2012. gada 19. decembrī lietā Nr. 2012-03-01. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2012-03-01_Lemums_izbeigsana.pdf#search=> [Sk. internetā 2024. gada 18. jūlijā].
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums (ST, 2013-06-01)**, Rīgā 2013. gada 18. decembrī lietā Nr. 2013-06-01. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2013-06-01_Spriedums.pdf#search=> [Sk. internetā 2024. gada 27. jūlijā].
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums (ST, 2013-05-01)**, Rīgā 2014. gada 12. februārī lietā Nr. 2013-05-01. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/264397-par-likuma-par-tautas-nobalsosanu-likumu-ierosinasanu-un-eiropas-pilsonu-iniciativu-22-panta-pirmas-dalas-2012-gada-8-novembra->> [Sk. internetā 2024. gada 27. jūlijā].
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums (ST, 2014-09-01)**, Rīgā 2014. gada 28. novembrī lietā Nr. 2014-09-01. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2014/03/2014-09-01_Spriedums.pdf#search=> [Sk. internetā 2024. gada 9. jūlijā].
- Latvijas Republikas Valsts kancelejas Vienotais tiesību aktu projektu izstrādes un saskaņošanas portāls (TAP portāls), n. d.** Pieejams: <<https://tapportals.mk.gov.lv/>> [Sk. internetā 2024. gada 14. augustā].
- Latvijas Satversmes Sapulce (Satversmes Sapulce), 1922.** *Latvijas Republikas Satversme*. 15.02.1922. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>> [Sk. internetā 2024. gada 18. novembrī].
- Laurent, A. and Sauger, N. (Eds.), 2005.** *Le référendum de ratification du Traité constitutionnel européen : comprendre le 'Non' français*. Paris: Les Cahiers du CEVIPOF. Pieejams: <<https://sciencespo.hal.science/hal-03203739/document>> [Sk. internetā 2024. gada 21. maijā].
- Le Blanc, D., 2020.** *E-participation: a quick overview of recent qualitative trends*. DESA Working Paper No. 163. Pieejams: <https://www.un.org/esa/desa/papers/2020/wp163_2020.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 29. decembrī].
- LeDuc, L., 2002.** Referendums and elections: How do campaigns differ? In: Farrell, D.M. and Schmitt-Beck, R. (Eds.). *Do Political Campaigns Matter? Campaign Effects in Elections and Referendums*. London, New York: Routledge, pp. 145–162.
- LeDuc, L., 2003.** *The Politics of Direct democracy: Referendums in Global Perspective*. Peterborough, Orchard Park: Broadview Press.
- LeDuc, L., 2015.** Referendums and deliberative democracy. *Electoral Studies*, 38, pp. 139–148. Pieejams: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261379415000384>> [Sk. internetā 2023. gada 29. decembrī].
- Leighley J.E. and Nagler, J., 2014.** *Who Votes Now? Demographics, Issues, Inequality, and Turnout in the United States*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Leininger, A., 2015.** Direct democracy in Europe: Potentials and pitfalls. *Global Policy*, 6(S1), pp. 17–27. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/toc/17585899/2015/6/S1>> [Sk. internetā 2024. gada 24. februārī].
- Lemieux, V., 1992.** La formulation de la question. In: Côté, P.F. (Ed.). *Démocratie et référendum: la procédure référendaire*. Montréal: Éditions Québec-Amérique.
- Leston-Bandeira, C., 2019.** Parliamentary petitions and public engagement: an empirical analysis of the role of e-petitions. *Policy & Politics*, 47(3), pp. 415–436. Pieejams:

<[https://eprints.whiterose.ac.uk/145393/3/Role Parliamentary Petitions Systems CLB COMBINED VERSION FINAL.pdf](https://eprints.whiterose.ac.uk/145393/3/Role_Parliamentary_Petitions_Systems_CLB_COMBINED_VERSION_FINAL.pdf)> [Sk. internetā 2024. gada 24. februārī].

Levi, M. and Stoker, L., 2000. Political Trust and Trustworthiness. *Annual Review of Political Science*, 3, pp. 475–507. Pieejams: <[https://www.researchgate.net/profile/Stoker-Laura/publication/247202330 Political Trust and Trustworthiness/links/56c2dbb108aee5caccfaad47/Political-Trust-and-Trustworthiness.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Stoker-Laura/publication/247202330_Political_Trust_and_Trustworthiness/links/56c2dbb108aee5caccfaad47/Political-Trust-and-Trustworthiness.pdf)> [Sk. internetā 2024. gada 23. martā].

Levitsky, S. and Ziblatt, D., 2018. *How Democracies Die*. New York: Crown.

Lielpēters, E., 2021. Digital transformation in Latvia: opportunities for public participation. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 75(3), pp. 44–60. Pieejams: <[http://www.lasproceedings.lv/wp-content/uploads/2021/10/4 Eduards-Lielpeters.pdf](http://www.lasproceedings.lv/wp-content/uploads/2021/10/4_Eduards-Lielpeters.pdf)> [Sk. internetā 2023. gada 27. oktobrī].

Lietuvos Republikas konstitūcija, 1992. *Constitution of the Republic of Lithuania*. Adopted by citizens of the Republic of Lithuania in the Referendum of 25 October 1992. Pieejams: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21892>> [Sk. internetā 2024. gada 13. novembrī].

Lietuvos Respublikos Seimas (Seimas), 1992. *Republic of Lithuania law on elections to the Seimas*. Pieejams: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=n3s633mfn&documentId=ca5057f2601a11e99684a7f33a9827ac&category=TAD>> [Sk. internetā 2024. gada 13. augustā].

Lietuvos Respublikos Seimas (Seimas), 2018. *Republic of Lithuania Law on Elections to Municipal Councils*. Pieejams: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/12cb608261a411e99684a7f33a9827ac?jfwid=bkaxmf3g>> [Sk. internetā 2024. gada 14. augustā].

Lietuvos Respublikos Seimas (Seimas), 2004. *Republic of Lithuania law on funding of political campaigns and control of funding thereof*. Pieejams: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/33b099b0602c11e99684a7f33a9827ac?jfwid=bkaxmc6k>> [Sk. internetā 2023. gada 13. novembrī].

Liivik, E., 2011. Referendum in the Estonian Constitution: historical and comparative constitutional aspects. *Juridica International*, 18, pp. 17–26. Pieejams: <https://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2011_1_17.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 15. decembrī].

Lim, C., 2008. Social networks and political participation: how do networks matter? *Social Forces*, 87(2), pp. 961–982. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/20430898>> [Sk. internetā 2024. gada 13. martā].

Lindner, R. and Riehm, U., 2011. Broadening participation through e-petitions? An empirical study of petitions to the German parliament. *Policy & Internet*, 3(1), pp. 1–23. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.2202/1944-2866.1083>> [Sk. internetā 2024. gada 13. martā].

Lord, C., 2021. *Referendums and Democratic Theory*. In: Smith, J. (Ed.). *The Palgrave Handbook of European Referendums*. Pp. 29–48. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Pieejams: <https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-55803-1_2> [Sk. internetā 2024. gada 23. martā].

Lupia, A. and Matsusaka, J.G., 2004. Direct democracy: New approaches to old questions. *Annual Review of Political Science*, 7, pp. 463–482. Pieejams: <<https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev.polisci.7.012003.104730>> [Sk. internetā 2024. gada 13. martā].

Luskin, R.C., Fishkin J.S., Jowell, R., 2002. Considered opinions: deliberative polling in Britain. *British Journal of Political Science*, 32(3), pp. 455–487. Pieejams: <<https://www.cambridge.org/core/journals/british-journal-of-political-science/article/abs/considered-opinions-deliberative-polling-in-britain/9CA53EBEDC6A0C5A39F92A9D991DD4A3>> [Sk. internetā 2024. gada 13. martā].

Lutz, K.G., Hug, S., 2010. Introduction. In: Lutz, K.G., Hug, S. (Eds.). *Financing Referendum Campaigns*. Pp. 1–8. London: Palgrave Macmillan. Pieejams: <https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230248656_1> [Sk. internetā 2024. gada 23. martā].

MacKenzie, M.K., 2016. A general-purpose, randomly selected chamber. In: González-Ricoy, I. and Gosseries, A. (Eds.). *Institutions for Future Generations*. Pp. 282–298. Oxford: Oxford University Press.

Macq, H. and Jacquet, V., 2023. Institutionalising participatory and deliberative procedures: The origins of the first permanent citizens' assembly. *European Journal of Political Research*, 62 (1), pp. 156–173. Pieejams: <<https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1475-6765.12499>> [Sk. internetā 2024. gada 13. martā].

- Madsen, D., 1987.** Political self-efficacy tested. *American Political Science Review*, 81(2), pp. 571–581. Pieejams: <<https://iro.uiowa.edu/esploro/outputs/journalArticle/Political-Self-Efficacy-Tested/9983557316202771/filesAndLinks?index=0>> [Sk. internetā 2023. gada 29. novembrī].
- Magleby, D.B., 1984.** *Direct Legislation: Voting on Ballot Propositions in the United States*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- ManaBalss.lv, 2024.** ManaBalss aicina Latvijas iedzīvotājus veicināt demokrātiju. *LV portāls*, 11.11.2024. Pieejams: <<https://lvportals.lv/dienaskartiba/369729-manabalss-aicina-latvijas-iedzivotajus-veicinat-demokratiju-2024>> [Sk. internetā 2024. gada 15. novembrī].
- ManaBalss.lv, n. d.** *Iniciatīvu kvalitātes kritēriji*. Pieejams: <<https://manabalss.lv/page/evaluation>> [Sk. internetā 2024. gada 15. decembrī].
- Marger, M.N., 1987.** *Elites and Masses: an Introduction to Political Sociology*. Belmont: Wadsworth.
- Marquis, P., 1993.** *Referendums in Canada: the effect of populist decision-making on representative democracy*. Pieejams: <<https://publications.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp328-e.htm>> [Sk. internetā 2023. gada 29. novembrī].
- Matsusaka, J.G., 2004.** *For the Many or the Few: the Initiative, Public Policy, and American Democracy*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Matsusaka, J. G., 2020.** *Let the People Rule: How Direct Democracy Can Meet the Populist Challenge*. New Jersey and Oxford: Princeton University Press.
- Matthews, F., 2021.** The value of 'between-election' political participation: Do parliamentary e-petitions matter to political elites? *The British Journal of Politics and International Relations*, 23(3), pp. 410–429. Pieejams: <<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1369148120959041>> [Sk. internetā 2023. gada 29. novembrī].
- Mattila, M., Rapeli, L., Wass, H., Söderlund, P., 2018.** *Health and Political Engagement*. London, New York: Routledge.
- McFarland, D.A. and Thomas, R.J., 2006.** Bowling young: how youth voluntary associations influence adult political participation. *American Sociological Review*, 71(3), pp. 401–425. Pieejams <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/000312240607100303>> [Sk. internetā 2023. gada 3. decembrī].
- Mendelsohn, M. and Cutler, F., 2000.** The effect of referendums on democratic citizens: Information, politicization, efficacy and tolerance. *British Journal of Political Science*, 30(4), pp. 685–698. Pieejams <<https://www.jstor.org/stable/194291>> [Sk. internetā 2023. gada 3. decembrī].
- Mieriņa, I., 2011.** *Political participation and development of political attitudes in post-communist countries*. PhD thesis. University of Latvia, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology. Pieejams: <https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/promocijas_darbi/Disertacija%20-%20Mierina%20-%20Development%20of%20Political%20Attitudes.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 23. februārī].
- Milbrath, L.W. and Goel, M.L., 1977.** *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics? 2nd ed.* Chicago, IL: Rand McNally College Publishing Company.
- Mill, J.S., 2010 (1861).** *Considerations on Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miller, A.H., Gurin, P., Gurin, G., Malanchuk, O., 1981.** Group consciousness and political participation. *American Journal of Political Science*, 25(3), pp. 494–511. Pieejams <<https://www.jstor.org/stable/2110816>> [Sk. internetā 2024. gada 30. janvārī].
- Miller, L., 2009.** E-petitions at Westminster: the way forward for democracy? *Parliamentary Affairs*, 62(1), pp. 162–177. Pieejams <<https://academic.oup.com/pa/article-abstract/62/1/162/1486937?redirectedFrom=fulltext>> [Sk. internetā 2024. gada 30. janvārī].
- Mishler, W. and Rose, R., 2001.** What are the origins of political trust? Testing institutional and cultural theories in post-communist societies. *Comparative Political Studies*, 34(1), pp. 30–62. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/238430635_What_Are_The_Origins_of_Political_Trust_Testing_Institutional_and_Cultural_Theories_in_Post-Communist_Societies> [Sk. internetā 2024. gada 30. janvārī].
- Moeckli, S., 2007.** Direct democracy and political participation from a cross-national perspective. In: Zittel, T. and Fuchs, D. (Eds.). *Participatory Democracy and Political Participation: Can Participatory Engineering Bring Citizens Back In?* Pp.107–124. London, New York: Routledge. Pieejams: <<https://3dfestival.org/wp->

[content/uploads/2021/02/Thomas_Zittel_and_Dieter_Fuchs_Participatory_De.pdf](#)> [Sk. internetā 2025. gada 5. janvārī].

Morales, L. and Geurts, P., 2007. Associational involvement. In: Van Deth, J.W., Montero, J.R., Westholm, A. (Eds.). *Citizenship and Involvement in European Democracies: a Comparative Analysis*. Pp. 135–157. London, New York: Routledge.

Morel, L., 2018a. Appendix 2: Practice of nationwide referendums in the 195 countries of the world (1940–2016). In: Morel, L. and Qvortrup, M. (Eds.). *The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy*. Pp. 519–526. London, New York: Routledge.

Morel, L., 2018b. Types of referendums, provisions and practice at the national level worldwide. In: Morel, L. and Qvortrup, M. (Eds.). *The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy*. Pp. 27–59. London, New York: Routledge.

Morrell, M.E., 2005. Deliberation, democratic decision-making and internal political efficacy. *Political Behaviour*, 27(1), pp. 49–69. Pieejams: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s11109-005-3076-7>> [Sk. internetā 2024. gada 30. janvārī].

Mosca, G., 1939. *The Ruling Class*. New York, London: McGraw-Hill Book Company.

Mueller, D.C. and Stratmann, T., 2003. The economic effects of democratic participation. *Journal of Public Economics*, 87(9–10), pp. 2129–2155. Pieejams:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0047272702000464?casa_token=GtDK2hEv-oUAAAAA:ISc1TkX15divG6fDisxTaxNTv2XN5RRjIQYk0cZZjm6Q2g6JuWnm-cFqzZOd_FUPQV9wmJjapw> [Sk. internetā 2024. gada 3. martā].

Muller, E.N., 1977. Behavioral correlates of political support. *American Political Science Review*, 71(2), pp. 454–467. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/1978341>> [Sk. internetā 2024. gada 3. martā].

Muller, E.N., 1979. *Aggressive political participation*. Princeton: Princeton University Press.

Muller, E.N. and Jukam, T.O., 1977. On the meaning of political support. *American Political Science Review*, 71(4), pp. 1561–1595. Pieejams: <<https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/on-the-meaning-of-political-support/B1AF84E6CA650BD56BC7C8FEC8D7F134>> [Sk. internetā 2024. gada 29. martā].

Mutz, D.C., 2006. *Hearing the Other Side: Deliberative Versus Participatory Democracy*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Nagel, J.H., 1987. *Participation*. New York, NY: Prentice Hall.

Nair, S. and Garg, A., 2024. How do governments learn from ad hoc groups during crises? From SARS to COVID-19. *Policy & Politics*, XX(XX), pp. 1–23. Pieejams: <<https://bristoluniversitypressdigital.com/view/journals/pp/52/4/article-p625.xml>> [Sk. internetā 2024. gada 29. martā].

Neijens, P., van Praag, P., Bosveld, W., Slot, J., 2007. Turnout in referendums: The Dutch experience. An analysis of voter and referendum characteristics that influence turnout in referendums. In: De Vreese, C.H. (Ed.). *The Dynamics of Referendum Campaigns*. Pp. 142–158. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Newton, K., 1999. Social capital and democracy in modern Europe. In: Van Deth, J.W., Maraffi, M., Newton, K., Whiteley, P.F. (Eds.). *Social Capital and European Democracy*. Pp. 3–24. London, New York: Routledge.

Niemeyer, S. and Dryzek, J.S., 2007. The ends of deliberation: meta-consensus and inter-subjective rationality as ideal outcomes. *Swiss Political Science Review*, 13(4), pp. 497–526. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/227936660_The_Ends_of_Deliberation_Meta-Consensus_and_Inter-Subjective_Rationality_as_Ideal_Outcomes> [Sk. internetā 2024. gada 30. janvārī].

Nikuļceva, I., 2010. Tiešā demokrātija Eiropā. *Jurista vārds*. 43(638). Pieejams: <<https://m.juristavards.lv/doc/219926-tiesa-demokratija-eiropa/>> [Sk. internetā 2024. gada 4. jūlijā].

Nikuļceva, I., 2012. *Tautas nobalsošana un vēlētāju likumdošanas iniciatīva*. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5120/22881-Inese_Nikulceva_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Sk. internetā 2024. gada 1. jūlijā].

Nikuļceva, I., 2019. 77. Ja Saeima grozījusi Satversmes pirmo, otro, trešo, ceturto, sesto vai septiņdesmit septīto pantu, tad šādi pārgrozījumi, lai tie iegūtu likuma spēku, ir apstiprināmi tautas nobalsošanā. Grām.: Balodis, R. (Red.) *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana*. 259.–278. lpp. Rīga: Latvijas Vēstnesis.

- Nikuļceva, I., 2024.** Cik mūsdienīgs un efektīvs ir Satversmes 72. pants: Par likuma apturēšanu, vēlētāju parakstu vākšanu un tautas nobalsošanu. *Jurista vārds*. 7(1325). Pieejams: <<https://juristavards.lv/doc/284769-cik-musdienigs-un-efektivs-ir-satversmes-72-pants/>> [Sk. internetā 2024. gada 26. jūlijā].
- Norris, P., 2001.** Making democracies work: social capital and civic engagement in 47 societies. *British Journal of Political Science*, 35. Pieejams: <https://www.researchgate.net/profile/Pippa-Norris-2/publication/4892578_Making_Democracies_Work_Social_Capital_and_Civic_Engagement_in_47_Societies/links/0fcfd511b147d0aaba000000/Making-Democracies-Work-Social-Capital-and-Civic-Engagement-in-47-Societies.pdf?_sg%5B0%5D=started_experiment_milestone&origin=journalDetail> [Sk. internetā 2023. gada 12. decembrī].
- Norris, P., 2002.** *Democratic phoenix: reinventing political activism*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Norris, P. and Zinnbauer, D., 2002.** *Giving Voice to the Voiceless: Good Governance, Human Development and Mass Communications*. Pieejams: <<https://hdr.undp.org/system/files/documents/norris-zinnbauer2002.pdf>> [Sk. internetā 2023. gada 28. augustā].
- Nikišins, J., 2016.** *Politiskā līdzdalība Eiropā: salīdzinoša analīze*. Promocijas darbs. Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte. Pieejams: <https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/promocijas_darbi/Nikisins_Jurijs_promocijas_darbs_Politiska_līdzdalība_2016.compressed.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 5. novembrī].
- Nikišins, J., 2023a.** *Eiropas Sociālā pētījuma 10. kārtas datu analīze*. Rīga: Latvijas Republikas Valsts kanceleja. Pieejams: <https://ppdb.mk.gov.lv/wp-content/uploads/2024/01/MA_gada_parskats.pdf> [Sk. internetā 2025. gada 12. janvārī].
- Nikišins, J., 2023b.** Sociālā un politiskā uzticēšanās: atziņas no Eiropas Sociālā pētījuma. Konference "Uzticēšanās sabiedrībā un uzticēšanās valsts varas institūcijām Latvijā", 27.10.2023. Pieejams: <<https://www.saeima.lv/documents/e068b2396bc93ac88d1bad874fc0caf24d07cee>> [Sk. internetā 2025. gada 13. janvārī].
- Nikona, L., 2021.** Vai Latvijā ir iespējams sarīkot iedzīvotāju iniciētu referendumu? *LV portāls*, 31.08.2021. Pieejams: <<https://lvportals.lv/viedokli/331821-vai-latvija-ir-iespejams-sarikot-iedzivotaju-inicietu-referendumu-2021>> [Sk. internetā 2024. gada 21. oktobrī].
- Offe, C., 2017.** Referendum vs. institutionalized deliberation: what democratic theorists can learn from the 2016 Brexit decision. *Daedalus*, 146(3), pp. 14–27. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/pdf/48563093.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 24. janvārī].
- Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE), 2024.** *Portugal. Early Parliamentary Elections 10 March 2024. ODIHR Needs Assessment Mission Report*. Pieejams: <<https://www.osce.org/files/f/documents/f/c/562773.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- Ojeda, C., 2015.** Depression and political participation. *Social Science Quarterly*, 96(5), pp. 1226–1243. Pieejams: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4764256/>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- Olson, M., 1971.** *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2017.** *Recommendation of the Council on Open Government*. OECD/LEGAL/0438. Pieejams: <<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>> [Sk. internetā 2024. gada 24. janvārī].
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2020.** *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave*. Pieejams: <https://www.oecd-ilibrary.org/governance/innovative-citizen-participation-and-new-democratic-institutions_339306da-en> [Sk. internetā 2024. gada 25. janvārī].
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2021a.** *Drivers of Trust in Public Institutions in Finland*. Pieejams: <https://www.oecd.org/en/publications/drivers-of-trust-in-public-institutions-in-finland_52600c9e-en.html> [Sk. internetā 2024. gada 6. aprīlī].
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2022a.** *Building Trust to Reinforce Democracy: Main Findings from the 2021 OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions*. Pieejams: <https://www.oecd-ilibrary.org/governance/building-trust-to-reinforce-democracy_b407f99c-en> [Sk. internetā 2024. gada 13. martā].

- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2022b.** *Drivers of Trust in Public Institutions in Norway*. Pieejams: <<https://www.oecd.org/publications/drivers-of-trust-in-public-institutions-in-norway-81b01318-en.htm>> [Sk. internetā 2024. gada 6. aprīlī].
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2022c.** *OECD Guidelines for Citizen Participation Processes*. Pieejams: <<https://www.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-guidelines-for-citizen-participation-processes-f765caf6-en>> [Sk. internetā 2023. gada 22. novembrī].
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2023.** *OECD Deliberative Democracy Database*. Pieejams: <<https://airtable.com/appP4czQIAU1My2M3/shrX048tmQL8yzdc/tblrttW98WGpdnX3Y/viwX5ZutDDGdDMEep?blocks=hide>> [Sk. internetā 2024. gada 2. martā].
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2024a.** *OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results: Building Trust in a Complex Policy Environment*. Pieejams: <<https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/07/oecd-survey-on-drivers-of-trust-in-public-institutions-2024-results-eeb36452/9a20554b-en.pdf>> [sk. 2024. gada 26. septembris].
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2024b.** *Recommendation of the Council on Open Government*. Pieejams: <<https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/359/359.en.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 24. janvārī].
- Pacek, A.C., Pop-Eleches, G., Tucker, J.A., 2009.** Disenchanted or discerning: voter turnout in post-communist countries. *Journal of Politics*, 71(2), pp. 473–491. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/231788000_Disenchanted_or_Discerning_Voter_Turnout_in_Post-Communist_Countries> [Sk. internetā 2024. gada 24. janvārī].
- Paige, J.M., 1971.** Political orientation and riot participation. *American Sociological Review*, 36(5), pp. 810–820. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/2093668>> [Sk. internetā 2024. gada 26. februārī].
- Palomo Hernández, N., 2023.** *Regulatory frameworks for citizen-initiated instruments of direct democracy. Comparing the experiences in the EU Member States and beyond*. PE 757.732. December, 2023. Pieejams: <[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU\(2024\)757732](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2024)757732)> [Sk. internetā 2024. gada 22. novembrī].
- Parkinson, J., 2004.** Why deliberate? The encounter between deliberation and new public managers. *Public Administration*, 82(2), pp. 377–395. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.0033-3298.2004.00399.x>> [Sk. internetā 2024. gada 26. februārī].
- Parliament of Finland, n. d.** *Citizens' initiative*. Pieejams: <https://www.eduskunta.fi/EN/naineduskuntatoimii/eduskunnan_tehtavat/lakiensaaminen/kansalaisaloite/Pages/default.aspx> [Sk. internetā 2024. gada 20. decembrī].
- Parliament of the United Kingdom (UK Parliament), 2024.** *Your petitions and the 2024 General Election: FAQs*. Pieejams: <<https://committees.parliament.uk/committee/326/petitions-committee/news/201677/your-petitions-and-the-2024-general-election-faqs/>> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].
- Parvin, P., 2018.** Democracy without participation: a new politics for a disengaged era. *Res Publica* 24, pp. 31–52. Pieejams: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s11158-017-9382-1>> [Sk. internetā 2024. gada 4. janvārī].
- Pateman, C., 1970.** *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Persson, M., 2015.** Education and Political Participation. *British Journal of Political Science*, 45(3), pp. 689–703. Pieejams: <<https://www.cambridge.org/core/journals/british-journal-of-political-science/article/abs/education-and-political-participation/D17F1067290DFBEB1EC01F8B4C166C28>> [Sk. internetā 2024. gada 4. janvārī].
- Pettit, P., 1997.** *Republicanism: a Theory of Freedom and Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Pirie, M. and Worcester, R.M., 1998.** *The Millennium Generation*. London: Adam Smith Institute.
- Plattner, M.F., 2017.** Liberal democracy's fading allure. *Journal of Democracy*, 28(4), pp. 5–14. Pieejams: <<https://www.journalofdemocracy.org/articles/liberal-democracys-fading-allure/>> [Sk. internetā 2024. gada 26. februārī].
- Pleps, J., 2009.** Kворumu loģika Latvijas Republikas Satversmē. Grām.: Pleps, J. un Pastars, E. (Red.) *Saeimas atlaišana. Rakstu krājums*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 67.–88. lpp.
- Pontes, A.I., Henn, M., Griffiths, M.D., 2019.** Youth political (dis)engagement and the need for citizenship education: Encouraging young people's civic and political participation through the curriculum. *Education*,

- Citizenship and Social Justice*, 14(1), pp. 3–21. Pieejams: <<https://doi.org/10.1177/1746197917734542>> [Sk. internetā 2024. gada 26. februārī].
- Pop-Eleches, G. and Tucker, J.A., 2013.** Associated with the past? Communist legacies and civic participation in post-communist countries. *East European Politics and Societies*, 27(1), pp. 45–68. Pieejams: <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0888325412465087>> [Sk. internetā 2024. gada 26. februārī].
- Prats, M. and Meunier, A., 2021.** *Political efficacy and participation: an empirical analysis in European countries*. OECD Working Papers on Public Governance, No. 46. Pieejams: <https://www.oecd-ilibrary.org/governance/political-efficacy-and-participation_4548cad8-en> [Sk. internetā 2024. gada 27. martā].
- Przeworski, A., 1999.** Minimalist conception of democracy: a defense. In: Shapiro, I., Hacker-Cordón, C. (Eds.). *Democracy's Value*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 23–55.
- Puchalska, B., 2019.** Referenda as a threat to democracy and constitutionalism: a few lessons from the 'Brexit' vote. *Białostockie Studia Prawnicze*, 24(1), pp. 81–92. Pieejams: <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/7855/1/BSP_24_1_B_Puchalska_Referenda_as_a_Threat_to_Democracy_and_Constitutionalism.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 15. janvārī].
- Putnam, R.D., 1995.** Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1), pp. 65–78. Pieejams: <<https://www.journalofdemocracy.org/articles/bowling-alone-americas-declining-social-capital/>> [Sk. internetā 2024. gada 15. janvārī].
- Putnam, R.D., 2000.** *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Quintelier, E., 2007.** Differences in political participation between young and old people. *Contemporary Politics*, 13(2), pp. 165–180. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/240524931_Differences_in_Political_Participation_between_Young_and_Old_People> [Sk. internetā 2024. gada 15. janvārī].
- Qvortrup, M., 2013.** *Direct Democracy: A comparative Study of the Theory and Practice of Government by the People*. Manchester: Manchester University Press.
- Rahat, G. 2009.** Elite motives for initiating referendums: avoidance, addiction and contradiction. In: Setälä, M. and Schiller, T. (Eds.). *Referendums and Representative Democracy: Responsiveness, Accountability and Deliberation*. Pp. 98–116. London and New York: Routledge.
- Rasmussen, A. and Reher, S., 2019.** Civil society engagement and policy representation in Europe. *Comparative Political Studies*, 52(11), pp. 1648–1676. Pieejams: <<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0010414019830724>> [Sk. internetā 2024. gada 25. martā].
- Raymond, W.J. (Ed.), 1992.** *Dictionary of Politics: Selected American and Foreign Political and Legal Terms*. Brunswick Pub Co.
- Reidy, T. and Suiter, J., 2015.** Do rules matter? Categorizing the regulation of referendum campaigns. *Electoral Studies*, 38, pp. 159–169. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/272846216_Do_Rules_Matter_Categorizing_the_Regulation_of_Referendum_Campaigns> [Sk. internetā 2023. gada 29. novembrī].
- Renwick, A. and Sargeant, J., 2021.** The rules of referendums. In: Smith, J. (Ed.). *The Palgrave Handbook of European Referendums*. Pp. 67–90. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Riehm, U., Böhle, K., Lindner, R., 2014.** *Electronic petitioning and modernization of petitioning systems in Europe*. Berlin: TAB. Pieejams: <<https://www.isi.fraunhofer.de/content/dam/isi/dokumente/cct/2014/Electronic-petioning-2014.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 17. jūnijā].
- Riigiportaal, n. d.** *The right to vote*. Pieejams: <<https://www.eesti.ee/eraisik/en/artikkel/citizenship-and-documents/citizenship/the-right-to-vote>> [Sk. internetā 2025. gada 19. janvārī].
- Rose, R. (Ed.), 2020.** *How Referendums Challenge European Democracy: Brexit and Beyond*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Rose-Ackerman, S., 2001.** Trust and honesty in post-socialist societies. *Kyklos*, 54(2/3), pp. 415–43. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-6435.00161>> [Sk. internetā 2023. gada 29. novembrī].
- Rosenberger, S., Seisl, B., Stadlmair, J., Dalpra, E., 2022.** What are petitions good for? Institutional design and democratic functions. *Parliamentary Affairs*, 75(1), pp. 217–237. Pieejams: <<https://doi.org/10.1093/pa/gsaa058>> [Sk. internetā 2024. gada 13. novembrī].

- Rousseau, J. J., 2013 (1762).** *The Social Contract*. Ware: Wordsworth Editions Ltd.
- Rowat, D., 1998.** Our referendums are not direct democracy. *Canadian Parliamentary Review*, 21(3). Pieejams: <<http://www.revparl.ca/english/issue.asp?art=111&param=68>> [Sk. internetā 2024. gada 16. februārī].
- Runciman, D., 2018.** *How Democracy Ends*. New York: Basic Books.
- Sabiedriskās politikas centrs Providus (Providus), 2021.** *Kā izskaust neformālos maksājumus veselības aprūpes sektorā? 2021. gada 4. decembra pasākuma apkopojums*. Pieejams: <https://providus.lv/wp-content/uploads/2022/05/Delib.Seminars_PROVIDUS-akopojums.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 3. jūnijā].
- Sabiedrība par atklātību – Delna (Delna), 2021.** *Jauniešu pilsoniskā līdzdalība demokrātiskā sabiedrībā*. Pieejams: <<https://delna.lv/wp-content/uploads/2022/01/Jauniesu-pilsoniska-lidzdaliba-demokratiska-sabiedriba.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 15. maijā].
- Sabiedrības Līdzdalības Fonds ManaBalss.lv (ManaBalss.lv), n. d.** Tiešsaistes platforma. Pieejams: <<https://manabalss.lv/>> [Sk. internetā 2025. gada 14. februārī].
- Sartori, G., 1987.** *The Theory of Democracy Revisited. Part II*. Chatham: Chatham House Publishers.
- Schmidhuber, L., Ingrams, A., Hilgers, D., 2020.** Government openness and public trust: the mediating role of democratic capacity. *Public Administration Review*, 81(1), pp. 91–109. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/puar.13298>> [Sk. internetā 2023. gada 29. novembrī].
- Schmitt, C. 2004.** *Legality and Legitimacy*. Durham: Duke University Press.
- Schmitter, P.C., 2008.** *Diagnosing and Designing Democracy*. Pieejams: <<https://www.eui.eu/documents/departmentscentres/sps/profiles/schmitter/diagnosinganddesigningdemocracy.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 28. augustā].
- Schuck, A.R.T. and de Vreese, C.H., 2015.** Public support for referendums in Europe: A cross-national comparison in 21 countries. *Electoral Studies*, 38, pp. 149–158. Pieejams: <https://pure.uva.nl/ws/files/2638159/169165_505629.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 29. novembrī].
- Schultz, P., 1978.** Réflexions sur la Démocratie Semi-Directe en Suisse. *Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger*, 94, pp. 749–771.
- Schulz, M. and van Twist, M., 2010.** The positioning of commissions in a knowledge democracy. In: Roeland J. in 't Veld (Ed.). *Knowledge Democracy: Consequences for Science, Politics, and Media*. Pp. 299–313. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Schumpeter, J.A., 2010 (1942).** *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge.
- Schyns, P. and Nuus, M., 2007.** Political cynicism and social cohesion in Europe and the United States. In: Adam, F. (Ed.). *Social Capital and Governance: Old and New Members of the EU in Comparison*. Berlin: LIT Verlag, pp. 91–122.
- Sedlenieks, K., 2012.** Dzīve valsts kabatās. Apzināta izvairīšanās no valsts kā izdzīvošanas (attīstības) stratēģija Latvijas laukos. Grām.: Cimdiņa A. un Raubiško I. (Red.). *Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas Laukos*. 88.–117. lpp. Rīga: Zinātne.
- Serdült, U., 2021.** The referendum experience in Switzerland. In: Smith, J. (Ed.) *The Palgrave Handbook of European Referendums*. Pp. 203–224. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Serra-Silva, S., 2022.** Beyond national boundaries in the study of digital public engagement: interparliamentary institutions and cooperation in the Austrian and Portuguese national parliaments. *Policy and Internet*, 15(1), pp. 36–54. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/poi3.326>> [Sk. internetā 2024. gada 12. janvārī].
- Setälä, M., 2011.** The role of deliberative mini-publics in representative democracy: lessons from the experience of referendums. *Representation*, 47(2), pp. 201–213. Pieejams: <<https://www.researchgate.net/publication/261857783> The role of deliberative mini-publics in representative democracy Lessons from the experience of referendums> [Sk. internetā 2024. gada 12. janvārī].
- Setälä, M., 2018.** Deliberative mini-publics in democratic systems. In: Morel, L. and Qvortrup, M. (Eds.). *The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy*. Pp. 464–478. London, New York: Routledge.
- Setälä, M. and Herne, K., 2014.** Normative theory and experimental research in the study of deliberative mini-publics. In: Grönlund, K., Bächtiger, A., Setälä, M. (Eds.). *Deliberative Mini-Publics: involving citizens in the democratic process*. Pp. 59–75. Colchester: ECPR Press.

- Setälä, M. and Schiller, T. (Eds.), 2009.** *Referendums and Representative Democracy. Responsiveness, Accountability and Deliberation.* London, New York: Routledge.
- Setälä, M. and Schiller, T., 2012.** Introduction. In: Setälä, M. and Schiller, T. (Eds.). *Citizens' Initiatives in Europe: Procedures and Consequences of Agenda-Setting by Citizens.* Pp. 1–8. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Shapiro, G., Markoff, J. 2002.** Officially solicited petitions: The *Cahiers de Doléances* as a historical source. In: Van Voss L.H. (Ed.) *Petitions in Social History. International Review of Social History Supplements.* Pp. 79–106. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Q., 1998.** *Liberty before Liberalism.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Smets, K. and van Ham, C., 2013.** The embarrassment of riches? A meta-analysis of individual-level research on voter turnout. *Electoral Studies*, 32(2), pp. 344–359. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/257087022_The_Embarrassment_of_Riches_A_Meta-Analysis_of_Individual-Level_Research_on_Voter_Turnout [Sk. internetā 2024. gada 20. janvārī].
- Smith, D.A., 1998.** *Tax Crusaders and the Politics of Direct Democracy.* New York: Routledge.
- Smith, D.A., Tolbert, C.J., Keller, A.M., 2010.** Electoral and structural losers and support for a national referendum in the U.S. *Electoral Studies*, 29(3), pp. 509–520. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261379410000569> [Sk. internetā 2024. gada 20. janvārī].
- Smith, G., 2009.** *Democratic Innovations: Designing Institutions for Citizen Participation.* Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Somijas konstitūcija, 1999.** *The Constitution of Finland.* 11 June 1999 (731/1999, amendments up to 817/2018 included). Pieejams: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731_20180817.pdf [Sk. internetā 2024. gada 16. novembrī].
- Sools, A., Triliva, S., Fragkiadaki, E., Tzanakis, M., Gkinopoulos, T., 2018.** The Greek referendum vote of 2015 as a paradoxical communicative practice: a narrative, future-making approach. *Political Psychology*, 39(5), pp. 1141–1156. Pieejams: <https://www.jstor.org/stable/45094454> [Sk. internetā 2024. gada 20. janvārī].
- Soss, J. and Schram, S.F., 2007.** A public transformed? Welfare reform as policy feedback. *American Political Science Review*, 101(1), pp. 111–127. Pieejams: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/531CA9FB44287E8E7735B6ABDD7C185C/S0003055407070049a.pdf/a-public-transformed-welfare-reform-as-policy-feedback.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 20. janvārī].
- Spitz, E., 1984.** *Majority Rule.* Chatham: Chatham House.
- Stein, M.B., 1997.** Improving the process of constitutional reform in Canada: Lessons from the Meech Lake and Charlottetown constitutional rounds. *Canadian Journal of Political Science*, 30(2), pp. 307–338. Pieejams: <https://www.cambridge.org/core/journals/canadian-journal-of-political-science-revue-canadienne-de-science-politique/article/abs/improving-the-process-of-constitutional-reform-in-canada-lessons-from-the-meech-lake-and-charlottetown-constitutional-rounds/5883569555FBE6F8BE41B5BB0D5727D3> [Sk. internetā 2024. gada 20. janvārī].
- Stoker, G., 2006.** Explaining political disenchantment: finding pathways to democratic renewal. *The Political Quarterly*, 77(2), pp. 184–194. Pieejams: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-923X.2006.00761.x> [Sk. internetā 2023. gada 5. oktobrī].
- Stolle, D. and Hooghe, M., Micheletti, M., 2005.** Politics in the supermarket: Political consumerism as a form of political participation. *International Political Science Review*, 26(3), pp. 245–269. Pieejams: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0192512105053784> [Sk. internetā 2023. gada 5. oktobrī].
- Stolle, D. and Rochon, T.R., 1999.** The myth of American exceptionalism. In: Van Deth, J.W., Maraffi, M., Newton, K., Whiteley, P.F. (Eds.). *Social Capital and European Democracy.* Pp. 192–209. London, New York: Routledge.
- Strachey, J.St.L., 1924.** *The Referendum.* London: T.Fisher Unwin.
- Sullivan, J. and Riedel, E., 2001.** Efficacy: Political. In: Smelser, N.J., Baltes, P.B. (Eds.). *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences.* Pp. 4353–4356. Amsterdam, New York: Elsevier.
- Taillon, P., 2018.** The Democratic potential of referendums: intrinsic and extrinsic limitations. In: Morel, L. and Qvortrup, M. (Eds.). *The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy.* Pp. 169–191. London, New York: Routledge.

- Talpin, J., 2018.** Do referendums make better citizens? The effects of direct democracy on political interest, civic competence and participation. In: Morel, L. and Qvortrup, M. (Eds.). *The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy*. Pp. 405–418. London, New York: Routledge.
- Teorell, J., Torcal, M., Montero, J.R., 2007.** Political participation: Mapping the terrain. In: Van Deth, J.W., Montero, J.R., Westholm, A. (Eds.). *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*. Pp. 334–357. London, New York: Routledge.
- Theocharis, Y., and van Deth, J.W., 2016.** The continuous expansion of citizen participation: a new taxonomy. *European Political Science Review*, 10(1), pp. 139–163. Pieejams: <<https://www.cambridge.org/core/journals/european-political-science-review/article/continuous-expansion-of-citizen-participation-a-new-taxonomy/CED986792C54EADB0DF2624521A79268#>> [Sk. internetā 2023. gada 5. oktobrī].
- Theuwis, M.-I., van Ham, C., Jacobs, K., 2021.** A meta-analysis of the effects of democratic innovations on citizens in advanced industrial democracies. Pieejams: <<https://constdelib.com/wp-content/uploads/2022/01/WP15-2021-CA17135.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 20. februārī].
- Tibúrcio, T., 2023.** Rules, procedures and practices of the right to petition parliaments: a fundamental right to a process. Pieejams: <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/753105/IPOL_STU\(2023\)753105_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/753105/IPOL_STU(2023)753105_EN.pdf)> [Sk. internetā 2023. gada 3. decembrī].
- Tierney, S., 2019.** Whose political constitution? Citizens and referendums. *German Law Journal*, 14(12), pp. 2185–2196. Pieejams: <<https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/whose-political-constitution-citizens-and-referendums/163B177AA040E86E25E59F54D090F1AC>> [Sk. internetā 2023. gada 3. decembrī].
- Timpone, R.J., 1998.** Structure, behavior, and voter turnout in the United States. *American Political Science Review*, 92(1), pp. 145–158. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/2585934>> [Sk. internetā 2023. gada 3. decembrī].
- Topaloff, L. 2017.** Elite strategy or populist weapon? *Journal of Democracy*, 28 (3), pp. 127–140.
- Trueblood, L., 2018.** *The Uses and Abuses of Referendums*. Thesis. Pieejams: <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:8b234ae4-3e0d-4a37-9f60-89fda5588d0f/download_file?file_format=application%2Fpdf&safe_filename=Final_thesis.pdf&type_of_work=Thesis> [Sk. internetā 2023. gada 20. novembrī].
- Tuck, R., 2015.** *The Sleeping Sovereign: the Invention of Modern Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uleri, P.V., 1996.** Introduction. In: Gallagher, M. and Uleri, P.V. (Eds.). *The Referendum Experience in Europe*. Pp.1–19. London: Palgrave Macmillan. Pieejams: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-24796-7_1> [Sk. internetā 2024. gada 16. decembrī].
- Urbinati, N., 2006.** *Representative Democracy: Principles and Genealogy*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Vaccari, C. and Valeriani, A., 2018.** Digital political talk and political participation: comparing established and Third Wave democracies. *Sage Open*, 8(2). Pieejams: <<https://doi.org/10.1177/2158244018784986>> [Sk. internetā 2024. gada 14. janvārī].
- Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija (VP Konstitucionālo tiesību komisija), 2012.** *Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu*. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis. Pieejams: <https://blogi.lu.lv/tzpi/files/2017/03/17092012_Viedoklis_2.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 11. septembrī].
- Valtenbergs, V., 2022.** From online participation to policy making: Exploring the success behind Latvian legislative crowdsourcing platform MyVoice. In: Randma-Liiv, T. and Lember, V. (Eds.). *Engaging Citizens in Policy Making: e-Participation Practices in Europe*. Pp. 120–135. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Van Damme, J. and Brans, M., 2013.** *Advisory bodies as boundary organizations – Evidence from a European comparative study of education councils*. International Conference on Public Policy, Grenoble, 26.–28.06.2013. Pieejams: <https://eunec.eu/sites/www.eunec.eu/files/attachment/files/panel_20_s2_vandamme.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 13. martā].
- Vanclay, F., 2019.** Reflections on social impact assessment in the 21st century. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 38(2), pp.126–131. Pieejams: <<https://doi.org/10.1080/14615517.2019.1685807>> [Sk. internetā 2025. gada 3. februārī].

- Vandamme, P.-E., 2020.** Can the recall improve electoral representation? *Frontiers in Political Science*, 2-2020. Pieejams: <<https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2020.00006/full>> [Sk. internetā 2025. gada 10. februārī].
- Van Deth, J.W., 1997.** Introduction: social involvement and democratic politics. In: Van Deth, J.W. (Ed.). *Private Groups and Public Life: Social Participation, Voluntary Associations and Political Involvement in Representative Democracies*. Pp. 1–24. New York: Routledge.
- Van Deth, J.W., 2001.** *Studying political participation: Towards a theory of everything?* Joint Sessions of Workshops of the European Consortium for Political Research, Grenoble, 6.–11.04.2001. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/258239977_Studying_Political_Participation_Towards_a_Theory_of_Everything> [Sk. internetā 2023. gada 20. decembrī].
- Van Deth, J.W., 2014.** A conceptual map of political participation. *Acta Politica*, 49, pp. 349–367. Pieejams: <<https://link.springer.com/article/10.1057/ap.2014.6>> [Sk. internetā 2023. gada 20. decembrī].
- Van Voss L.H., 2002.** Introduction. In: Van Voss L.H. (Ed.). *Petitions in Social History. International Review of Social History Supplements*. Pp. 1–10. Cambridge: Cambridge University Press.
- Verba, S., Burns, N., Schlozman, K.L., 2003.** Unequal at the starting line: creating participatory inequalities across generations and among groups. *American Sociologist*, 34(1/2), pp. 45–69. Pieejams: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s12108-003-1005-y>> [Sk. internetā 2023. gada 20. decembrī].
- Verba, S. and Nie, N.H., 1972.** *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper & Row.
- Verba, S., Nie, N.H., Kim, J., 1978.** *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Verba, S., Schlozman, K.L., Brady, H.E., 1995.** *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Verhulst, J. and Nijeboer, A., 2007.** *Direct Democracy: Facts and Arguments About the Introduction of Initiative and Referendum*. Brussels: Democracy International.
- Vizgunova, E., 2020.** Modern petitions for modern European democracies. In: Blockmans, S. and Russack, S. (Eds.). *Deliberative Democracy in the EU: Countering Populism with Participation and Debate*. Pp. 297–311. London: Rowman and Littlefield International.
- Voigt, S. and Blume, L., 2015.** Does direct democracy make for better citizens? A cautionary warning based on cross-country evidence. *Constitutional Political Economy*, 26(4), pp. 391–420. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/277248353_Does_direct_democracy_make_for_better_citizens_A_cautionary_warning_based_on_cross-country_evidence> [Sk. internetā 2024. gada 19. martā].
- Walker, M. C., 2003.** *The Strategic Use of Referendums: Power, Legitimacy, and Democracy*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Werner, H., 2020.** If I'll win it, I want it: the role of instrumental considerations in explaining public support for referendums. *European Journal of Political Research*, 59(2), pp. 312–330. Pieejams: <<https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdfdirect/10.1111/1475-6765.12358>> [Sk. internetā 2024. gada 2. februārī].
- White, S. and McAllister, I., 2007.** Turnout and representation bias in post-communist Europe. *Political Studies*, 55(3), pp. 586–606. Pieejams: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9248.2007.00660.x?casa_token=-Uivv9swriwAAAAA%3AFRABdtai2i3cotx6EpN1K3A8xVWI5UuX-v2KBNF40cPv_OK5654yMfoG8DKC_Bswjx_EyPMeTLtuMg&journalCode=psxa> [Sk. internetā 2024. gada 4. februārī].
- Williamson, A. and Barrat, J., 2022.** *Mapping deliberative democracy in Council of Europe member states*. Strasbourg: Council of Europe. Pieejams: <<https://rm.coe.int/-mapping-deliberate-democracy/1680a87f84>> [Sk. internetā 2024. gada 19. martā].
- Witting, I., Wagenaar, C., Hendriks, F., 2023.** Improving referendums with deliberative democracy: A systematic literature review. *International Political Science Review*. Pieejams: <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/01925121231210048>> [Sk. internetā 2024. gada 19. martā].
- Wray-Lake, L., Arruda, E.H., Schulenberg, J.E., 2020.** Civic development across the transition to adulthood in a national U.S. sample: Variations by race/ethnicity, parent education, and gender. *Developmental Psychology*, 56(10), pp. 1948–1967. Pieejams: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8545619/>> [Sk. internetā 2024. gada 19. martā].

Wright, S., 2015. 'Success' and online political participation: The case of Downing Street E-petitions. *Information, Communication and Society*, 19(6), pp. 843–857. Pieejams: <<https://doi.org/10.1080/1369118X.2015.1080285>> [Sk. internetā 2025. gada 3. februārī].

World Health Organization (WHO), 2024. *Citizen Engagement in Evidence-informed Policy-making: A Guide to Mini-publics*. Geneva: World Health Organization. Pieejams: <<https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/376107/9789240081413-eng.pdf?sequence=1>> [Sk. internetā 2024. gada 20. decembrī].

Zepa, B., 1999a. *Conditions of enhancement of civic participation*. Rīga: Baltic Data House. Pieejams: <<https://typeset.io/pdf/conditions-of-enhancement-of-civic-participation-x9iu62amni.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 19. martā].

Zepa, B., 1999b. *Politiskā līdzdalība Latvijā*. Rīga: Baltijas Sociālo zinātņu institūts.

Informācijas pieprasījums

European Centre for Parliamentary Research and Documentation (ECPRD), 2016. *Referendum and Other Forms of Direct Democracy. Request No. 3024*

European Centre for Parliamentary Research and Documentation (ECPRD), 2022a. *Constitutional Regulation of the Referendum. Request No. 5145.*

European Centre for Parliamentary Research and Documentation (ECPRD), 2022b. *Referendum Procedure. Request No. 5158.*

European Centre for Parliamentary Research and Documentation (ECPRD), 2023. *Right to Petition – Rules, Procedures and Practices. Request No. 5307.*

European Centre for Parliamentary Research and Documentation (ECPRD), 2024a. *Citizen Participation in Committees Established by Public Authorities. Request No. 5710.*

European Centre for Parliamentary Research and Documentation (ECPRD), 2024b. *Measuring the Social Impact of Petitions in Parliament. Request No. 5789.*

Intervijas

Intervija ar A. Lerhi (13.01.2025.). Intervija ar Austrumeiropas politikas pētījumu centra vadošo pētnieku Aināru Lerhi.

Intervija ar J. Plepu (13.08.2024.). Intervija ar Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docentu Jāni Plepu.

Nepublicētie materiāli

Āboltiņa, S., 2025. *Informācija par 2024. gadā Saeimā saņemto NVO un iedzīvotāju iesniegumu skaitu un informācija par kolektīvo iesniegumu formu pēdējos desmit gados.* 20.02.2025. [Elektroniska iekšējā sarakste ar Saeimas Apmeklētāju un informācijas centra konsultanti Santu Āboltiņu].

Latvijas Republikas Veselības ministrija (VM), 2024. *Par deliberatīvās konsultācijas metodes izmantošanas rezultātiem.* 30.05.2024. vēstule Nr.01-11.2/2098.

Vintere, A., 2025. *Dati par 2024. gadā Saeimā saņemtajiem likumprojektiem no Ministru kabineta.* 18.02.2025. [Elektroniska iekšējā sarakste ar Saeimas sēžu nodrošinājuma nodaļas vadītāju Aiju Vinteri].

Titullapas noformējumam izmantots attēls no tīmekļvietnes: <<https://www.freepik.com>>.

Darba noformējumam izmantoti attēli no tīmekļvietnēm: <<https://www.flaticon.com>> un <<https://freeflagicons.com>>.

PIELIKUMI

1. pielikums. Referendumi Eiropas Savienības Valstīs, Amerikas Savienotajās Valstīs, Apvienotajā Karalistē, Kanādā un Norvēģijā.

2. pielikums. Petīcijas Eiropas Savienības Valstīs, Apvienotajā Karalistē, Kanādā un Norvēģijā

3. pielikums. Deliberatīvo Pasākumu Modeļi

Referendumi Eiropas Savienības valstīs, Amerikas Savienotajās Valstīs, Apvienotajā Karalistē, Kanādā un Norvēģijā

Amerikas Savienotajās Valstīs nav paredzēta iespēja rīkot valsts līmeņa referendumu (*NCSL, 2022*).

Apvienotajā Karalistē referendumu rīkošanas kārtību reglamentē 2000. gadā pieņemtais likums par politiskajām partijām, vēlēšanām un referendumiem. Likums ietver noteikumus par balsošanas organizēšanu, vēlēšanu komisijas funkcijām, finansējumu, informatīvo kampaņu un citiem nosacījumiem. Tautas nobalsošanai nododamo jautājumu loks netiek ierobežots. Referendumu iespējams rīkot par jebkuru parlamenta kompetencē esošu jautājumu.

Lēmumu par referendumu rīkošanu parasti pieņem parlaments vai valdība. Tā organizēšanas kārtību reglamentē par konkrēto referendumu speciāli pieņemts normatīvais akts. Tajā ir īpaši nosacījumi arī attiecībā uz vēlētāju aktivitāti un balsojumu, lai tiktu nodrošināts kvorums un referendumu varētu uzskatīt par notikušu.

Tiek diskutēts par referendumu rezultātu saistošo raksturu. Pašlaik referendumu iznākums nav saistošs. Par to, vai referendumu rezultātus atzīt par saistošiem, lemj parlaments (*UK Parliament, 2000; UK Parliament, 2015; UK Parliament, 2016*).

Austrijā konstitucionālais referendums ir rīkojams obligāti, ja tiek pārskatīti konstitūcijas pamatprincipi – demokrātijas, republikānisma, federālisma principi, kā arī likuma varas princips. Fakultatīvo referendumu rīko, ja to pieprasa viena trešdaļa Nacionālās padomes locekļu, bet gadījumā, ja tas attiecas uz pieņemtu likumu, pēc Nacionālās padomes deputātu vairākuma priekšlikuma un pirms tam, kad likumu apstiprina Valsts prezidents. Referendums rīkojams arī par parlamenta iniciētu prezidenta atstādināšanu. Referenduma rezultāti ir saistoši.

Referendumā var piedalīties visi balsstiesīgie iedzīvotāji, kas sasnieguši 16 gadu vecumu. Referenduma ierosināšanas process sākas ar tautas nobalsošanai nododamā priekšlikuma teksta iesniegšanu un reģistrāciju federālajā iekšlietu ministrijā. Parakstu vākšanā par referendumu procedūras ierosināšanu ir jāpiedalās vienam no katriem 1000 Austrijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem. Parakstīties iespējams gan klātienē jebkurā pašvaldībā, gan tiešsaistē, izmantojot elektronisko parakstu. Jo agrāk kalendāra gada ietvaros tiek iesniegts pieteikums par referendumu rīkošanu, jo ilgāks ir parakstu vākšanai atvēlētais periods. Tiklīdz tiek savākti 100 000 parakstu, pieteikums par referendumu rīkošanu apspriežams Nacionālajā padomē. Referenduma pieteikums tiek dzēsts, ja līdz gada beigām nav savākts nepieciešamais parakstu skaits. Ja federālā iekšlietu ministrija apstiprina referendumu rīkošanas pieteikumu, tiek noteikts periods, kurā vēlētāji var piedalīties referendumā.

Referendumā balsošana ilgst astoņas dienas pēc kārtas, un informācija par to tiek izvietota gan uz federālās iekšlietu ministrijas ziņojumu dēļa, gan tiešsaistē. Starp paziņojuma par referendumu publicēšanas dienu un parakstu reģistrācijas uzsākšanas dienu jābūt vismaz astoņām nedēļām (*Oesterreich.gv.at, 2024a; Oesterreich.gv.at, 2024b; Parlament Österreich, 2018*).

Beļģijas konstitūcijā nedz attiecībā uz konstitūcijas pārskatīšanas procedūru (195. pants), nedz arī attiecībā uz likumdošanas procedūru (36. pants) nav paredzēta iespēja iedzīvotājiem ar referendumu palīdzību tieši piedalīties lēmumu pieņemšanā. Tas skaidrojams ar šīs valsts sarežģīto institucionālo un pārvaldības organizāciju. Beļģija ir federāla

konstitucionāla monarhija ar parlamentāru sistēmu. Gan valsts, gan reģionu, gan pašvaldību līmenī var tikt organizēti vienīgi konsultatīvi referendumi (*National Congress of Belgium, 1831; Wouters and Andriene-Moylan, 2021*).

Bulgārija ir iespējams ierosināt referendumu, tādējādi nodrošinot iedzīvotāju tiešu iesaisti Nacionālās asamblejas kompetencē esošu valstiski svarīgu jautājumu risināšanā. Referendumu var ierosināt ne mazāk kā viena piektdaļa parlamenta locekļu, Valsts prezidents, Ministru padome, ne mazāk kā viena piektdaļa pašvaldību, kā arī vēlētāju iniciatīvas komisija, kas savākusi ne mazāk kā 200 000 vēlētāju parakstu.

Lēmumu par referenduma ierosināšanu pieņem Nacionālā asambleja. Tai triju mēnešu laikā kopš attiecīga priekšlikuma saņemšanas ir jābalso par ierosinājumu. Nacionālajai asamblejai ir tiesības apstiprināt referenduma rīkošanu, norādot izlemšanai referendumā nododamos jautājumus, vai arī noraidīt priekšlikumu, sniedzot pamatojumu. Referendumu nedrīkst rīkot par nodokļu, nodevu, valsts apdrošināšanas un budžeta jautājumiem. Ja priekšlikumu par referenduma rīkošanu iesniegusi vēlētāju iniciatīvas komisija ar vismaz 400 000 vēlētāju parakstiem un tas atbilst normatīvā regulējuma prasībām, tad Nacionālajai asamblejai ir pienākums pieņemt lēmumu par referenduma rīkošanu. Viena mēneša laikā no dienas, kad izsludināts Nacionālās asamblejas lēmums par referenduma rīkošanu, prezidents nosaka referenduma datumu, kurš nedrīkst būt agrāk kā divus un vēlāk kā trīs mēnešus pēc Nacionālās asamblejas lēmuma izsludināšanas dienas. Izlemšanai referendumā nodotais priekšlikums uzskatāms par pieņemtu, ja referenduma dalībnieku skaits nav mazāks par iepriekšējās parlamenta vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaitu un ja "par" balsojusi vairāk nekā puse referenduma dalībnieku. Attiecībā uz referendumā pieņemto lēmumu nav jāsaņem Nacionālās asamblejas apstiprinājums, un referendumā pieņemtais lēmums stājas spēkā dienā, kad tas izsludināts oficiālajā valsts vēstnesī (*Bulgārijas Republikas Nacionālā asambleja, n. d.; National Assembly of the Republic of Bulgaria, 2009*).

Čehija valsts līmeņa referenduma rīkošanas juridiskais pamats ir noteikts konstitūcijā, kur norādīts arī vienīgais gadījums, kad referendums tika rīkots, proti, saistībā ar Čehijas pievienošanos Eiropas Savienībai (*Czech National Council, 1992; Ratto Trabucco, 2020*).

Dānija referendumu rīkojams, lai pieņemtu galīgo lēmumu par grozījumu veikšanu konstitūcijā, kā arī par šādiem citiem jautājumiem: priekšlikumu mainīt balsošanas tiesību iegūšanai nepieciešamā vecuma sliekšni; priekšlikumu atteikties no valsts suverenitātes; jebkuru priekšlikumu, ko parlamenta vairākums nolemj nodot izlemšanai vēlētājiem, kā arī atsevišķu starptautisku līgumu apstiprināšanu. Minētajos gadījumos referenduma rezultāti ir valstij saistoši. Parlamentam ir arī tiesības jebkurā brīdī lemt par konsultatīvā referenduma rīkošanu.

Parlamenta locekļiem ir iespēja ierosināt leģislatīvo referendumu, ja to parlamenta priekšsēdētājam pieprasa vismaz viena trešdaļa parlamenta locekļu triju dienu laikā pēc likuma pieņemšanas. Parlaments piecu darbdienu laikā kopš likuma pieņemšanas ir tiesīgs to atsaukt un nodot izlemšanai referendumā. Lēmumu par to, kad referendums tiks rīkots, pieņem premjerministrs ne agrāk kā 12 un ne vēlāk kā 18 darbdienu pēc likuma pieņemšanas. Likums uzskatāms par referendumā noraidītu, ja "pret" nobalso vairākums referenduma dalībnieku un ne mazāk kā 30 % no visiem vēlētājiem. Balsot var Dānijā dzīvojošas personas, kuras sasniegušas 18 gadu vecumu. Izlemšanai referendumā nenodod likumus, kas skar dažādus fiskālos un finanšu jautājumus, apropriācijas pārdali, valdības aizdevumus, civildienestu, atalgojuma un pensiju apmēru, naturalizācijas procesu, nodokļus un tādus likumus, kas iesniegti, lai izpildītu valsts līgumiskās saistības.

Uz referendumu par grozījumiem konstitūcijā attiecas speciāli nosacījumi. Proti, saskaņā ar konstitūciju Dānijā ir rīkojamas jaunas parlamenta vēlēšanas, ja valdība izvirza priekšlikumu grozīt parlamenta apstiprinātās konstitucionālās normas. Ja nākamā parlamenta sasaukuma laikā priekšlikums par konstitucionālo normu grozījumiem tiek pieņemts bez izmaiņām, tas tiek nodots tautas nobalsošanai. Priekšlikums kļūst par daļu no konstitūcijas, ja par to referendumā nobalso

vairākums balsojušo un vismaz 40 % no vēlētājiem, kā arī tiek saņemta monarha piekrišana (Dānijas konstitūcija, 1953; *Folketinget*, n. d.b; *Langford and Berge*, 2019).

Francijā normatīvais regulējums vēlētājiem neparedz iespēju tieši ierosināt referendumu, savukārt valsts vai pašvaldību institūcijām šādas tiesības ir.

Referendumu var rīkot, lai lemtu par konstitūcijas grozījumiem, kurus ierosina parlamenta locekļi. Vienīgais gadījums, kad par grozījumiem konstitūcijā tika rīkots referendums, bija 2000. gadā. Tolaik apstiprinātais konstitūcijas grozījums noteica piecus gadus ilgu prezidenta pilnvaru termiņu.

Pēc valdības ieteikuma vai abu parlamenta palātu kopīga priekšlikuma prezidents var nodot tautas nobalsošanai arī valdības iesniegtu likumprojektu. Šī procedūra attiecas uz likumprojektiem, kas saistīti ar valsts iestāžu pārvaldību, ekonomisko, sociālo vai vides politiku, un starptautiskiem līgumiem, kuri var ietekmēt valsts institūciju darbu. Referendumu par kādu no minētajiem jautājumiem var ierosināt arī viena piektdaļa parlamenta locekļu (parlamenta mazākums). Šādā gadījumā nepieciešams vienas desmitdaļas vēlētāju atbalsts. Referenduma ierosināšana nav iespējama par tādiem likumprojektiem, kas izsludināti uz termiņu, kas ir īsāks par vienu gadu. Prezidents šādu iniciatīvu nodod tautas nobalsošanai, ja noteiktajā termiņā abas parlamenta palātas to nav izskatījušas. Ja parlaments noraida parlamenta mazākuma iesniegto likumprojektu, tad to atkārtoti nevar iesniegt divus gadus. Ja likums ir nodots tautas nobalsošanai un tās rezultāts ir par labu tam, tad prezidentam likums jāizsludina 15 dienu laikā pēc referenduma rezultāta paziņošanas. Pirmais šāds priekšlikums, kas saņēma tautas nobalsošanas uzsākšanai nepieciešamo parlamenta deputātu atbalstu, tika nodots parakstu vākšanai 2019. gada maijā. Lietpratēji gan norāda, ka nepieciešamais parakstu skaits (vienas desmitdaļas vēlētāju paraksti) ir ļoti liels (*Fatin-Rouge Stefanini*, 2021; *Francijas konstitūcija*, 1958).

Griekijā referendumu par parlamenta pieņemtiem likumprojektiem sabiedriski nozīmīgos jautājumos (izņemot fiskālās politikas jautājumus) izsludina Valsts prezidents, ja par to lemj trīs piektdaļas parlamenta locekļu, pamatojoties uz priekšlikumu, ko izteikušas divas piektdaļas parlamenta locekļu.

Viena parlamenta sasaukuma laikā var iesniegt ne vairāk kā divus priekšlikumus rīkot referendumu par likumprojektu. Referendums notiek 30 dienu laikā pēc tā izsludināšanas. Referenduma rezultāts ir saistošs, ja balsošanā piedalījušies vismaz 50 % no reģistrētajiem vēlētājiem. Ja likumprojekts referendumā ir atbalstīts, Valsts prezidents izsludina tā spēkā stāšanos ne vēlāk kā viena mēneša laikā pēc referenduma norises dienas (*Griekijas konstitūcija*, 1974; *Griekijas parlaments*, 2011).

Horvātijā ir iespēja rosināt referenduma rīkošanu gan valsts līmenī, gan arī reģionu un pašvaldību līmenī. Referendumu var iniciēt vēlētāji, kā arī parlaments un izpildvara. Horvātijas parlaments ir pilnvarots noteikt referendumu par grozījumiem konstitūcijā, kā arī likumiem un dažādiem parlamenta kompetencē esošiem jautājumiem. Referendumu, pamatojoties uz valdības priekšlikumu, var ierosināt par konstitūcijas grozījumiem vai tādiem jautājumiem, kas ir būtiski valsts neatkarības un integritātes saglabāšanai un pastāvēšanai.

Parlamentam ir pienākums izsludināt referendumu, ja to pieprasa 10 % Horvātijas vēlētāju. Referenduma rezultāts ir saistošs, ja referendumā piedalās vēlētāju vairākums. Konstitūcijā ir paredzēta arī iespēja rīkot konsultatīvos referendumus.

Konstitūcijas 142. pantā noteikts, ka Horvātijas pievienošanās citām valstīm var ierosināt vismaz viena trešdaļa Horvātijas parlamenta locekļu, prezidents vai valdība. Tomēr jebkāda apvienošanās, kuras rezultātā var tikt izveidota dienvidslāvu valstu savienība vai konsolidēta Balkānu valsts, ir aizliegta. Horvātijas parlamentam priekšlikums par šādas savienības izveidi ir jāapstiprina ar divu trešdaļu balsu vairākumu, un, lai pieņemtu galīgo lēmumu par apvienošanās vai atdalīšanās, ir rīkojams referendums, kurā jāpiedalās vēlētāju vairākumam. Konstitūcijā noteikts, ka šādu

referendumu rīko 30 dienu laikā pēc tam, kad Horvātijas parlamentā pieņemts lēmums par savienības izveidi (*Electoral Commission of Croatia, n. d.*; *Horvātijas Republikas konstitūcija, 1990*).

Igaunijā referendumus par konstitūcijas grozījumiem, kā arī likumprojektiem vai valstiski svarīgiem jautājumiem var ierosināt Rīgikogu. Izlemšanai referendumā nav nododami ar budžetu, nodokļiem, valsts finanšu saistībām, starptautisko līgumu ratifikāciju un denonsēšanu, izņēmuma stāvokļa izsludināšanu vai izbeigšanu vai valsts aizsardzību saistītie jautājumi. Rīgikogu ir tiesības nodot jautājumu izlemšanai referendumā, ja par to balsojusi vismaz viena piektdaļa Rīgikogu deputātu. Lai likumprojektu par konstitūcijas grozījumiem nodotu izlemšanai referendumā, ir nepieciešama piekrišana, ko sniedz trīs piektdaļas Rīgikogu locekļu. Konstitūcijas 1. nodaļu "Vispārīgie noteikumi" un 15. nodaļu "Konstitūcijas grozījumi" iespējams grozīt vienīgi referendumā ceļā. Referendums par grozījumiem konstitūcijā tiek rīkots ne agrāk kā trīs mēnešus pēc tam, kad parlaments par to lēmis. Ja parlamenta rosinātie konstitūcijas grozījumi tiek noraidīti referendumā, rīkojamas parlamenta ārkārtas vēlēšanas. Igaunijā vēlētājiem nav paredzētas tiesības rosināt referendumu.

Referendumā piedalīties ir tiesīgi vēlētāji, kas vecāki par 18 gadiem. Balsot iespējams klātienē vai pa pastu, kā arī elektroniski, ja konkrētā referendumā rīkošanā šāda iespēja paredzēta.

Referendumā lēmumu pieņem ar balsojumā piedalījušos vēlētāju balsu vairākumu. Referendumā pieņemtais konstitūcijas grozījums stājas spēkā noteiktā datumā, bet ne agrāk kā trīs mēnešus pēc balsojuma rezultāta izsludināšanas dienas. Citi likumi, par kuriem lemts referendumā, stājas spēkā desmitajā dienā pēc to publicēšanas Igaunijas tiesību aktu tīmekļvietnē *Riigi Teataja*, ja vien likumā nav noteikts cits datums. Attiecībā uz citiem valsts līmenī būtiskiem jautājumiem, kas nodoti referendumam, ir uzskatāms, ka lēmums ir pieņemts un stājas spēkā referendumā rezultāta paziņošanas dienā (*Igaunijas Republikas konstitūcija, 1992*; *Riigikogu, 2002*; *Riigiportaal.eesti.ee, 2024*).

Islandē Valsts prezidentam parlamenta pieņemtie likumi ir jāapstiprina divu nedēļu laikā kopš to pieņemšanas brīža, lai tie stātos spēkā. Ja prezidents likumu noraida, tas stājas spēkā, taču, tiklīdz apstākļi to ļauj, par attiecīgo likumu rīkojama tautas nobalsošana likuma galīgai apstiprināšanai vai noraidīšanai.

Prezidentu var atstādināt no amata pirms viņa pilnvaru termiņa beigām, ja referendumā par to nobalso vairākums vēlētāju. Šādu referendumu var rosināt, pamatojoties uz triju ceturtdaļu parlamenta locekļu lēmumu. Referendums rīkojams divu mēnešu laikā kopš attiecīgā lēmuma pieņemšanas brīža. No šā brīža līdz referendumā izziņošanas brīdim prezidents nepilda amata pienākumus. Ja parlamenta lēmums referendumā ceļā netiek apstiprināts, parlaments nekavējoties pārtrauc savu darbību un tiek rīkotas jaunas vēlēšanas.

Ja parlaments veic izmaiņas attiecībā uz baznīcas statusu, tās apstiprināmas referendumā. Saskaņā ar konstitūciju valsts līmenī tiek atbalstīta un aizsargāta evaņģēliski luteriskā baznīca.

Konsultatīvo referendumu iespējams rīkot gan par likumprojektu, gan par konkrētu jautājumu (*Althingi, 2010*; *Islandes Konstitūcija, 2018*; *Island.is, n. d.*).

Itālijā konstitūcija noteic, ka referendumu rīko pirmām kārtām tādēļ, lai lemtu par jau spēkā esoša likuma pilnīgu vai daļēju atcelšanu, ja to pieprasa 500 000 vēlētāju vai piecas reģionālās padomes (vēlēta reģionālā likumdevēja asambleja, *Consiglio regionale*). Konstitūcijā noteikts, ka referendumu nedrīkst rīkot par likumiem, kas saistīti ar nodokļiem un budžetu, amnestiju un apžēlošanu, kā arī par pilnvarojumu ratificēt starptautiskus līgumus. Savukārt referendumam obligāti rīkojams par reģionu vai provinču teritoriālajām izmaiņām. Referendumā rezultāts tiek ņemts vērā, ja balsošanā piedalījies vairākums vēlētāju un vairākums balsojušo atbalstījuši referendumā izlemjamo jautājumu. 1970. gada 25. maija likumā Nr. 352 ir detalizētāk noteikta Itālijas prezidenta, parlamenta un sabiedrības loma referendumu ierosināšanā un rīkošanā.

Likumus par konstitūcijas pārskatīšanu un citus konstitucionālos likumus katra parlamenta palāta (Deputātu palāta un Senāts) pieņem ar divām secīgām rezolūcijām un vismaz triju mēnešu intervālu un apstiprina ar katras palātas locekļu absolūto balsu vairākumu otrajā balsojumā. Tautas nobalsošanu par šāda veida likumu rīko, ja triju mēnešu laikā pēc tā pieņemšanas abās palātās to pieprasa piektdaļa palātas locekļu vai 500 000 vēlētāju, vai arī piecas reģionālās padomes. Referendums nav jāriko, ja likumu otrajā balsojumā ir apstiprinājušas abas palātas ar divu trešdaļu balsu vairākumu (Itālijas Republikas konstitūcija, 1947; Parlamento Italiano, 1970).

Irījā referendumu iniciēšanas tiesības ir parlamentam. Referendumu var rīkot gan par grozījumiem konstitūcijā, gan par citiem jautājumiem. Konstitūcijā noteikts, ka priekšlikums par grozījumu veikšanu pamatlikumā ir jāiesniedz parlamentam kā likumprojekts. To nodod tautas nobalsošanai pēc tam, kad likumu ir pieņēmušas abas parlamenta palātas. Konstitūcijā grozījumi veicami vienīgi tad, ja referendumā par to nodots balsu vairākums, tātad vairāk nekā 50 % balsu.

Referendumu var rīkot, ja prezidents saņem abu parlamenta palātu kopīgi iesniegtu priekšlikumu. Tajā pamatojama iesniegtā likuma valstiskā nozīme.

Iesniegtais priekšlikums prezidentam ir jāpieņem, ja to atbalsta augšpalātas locekļu vairākums un vismaz viena trešdaļa apakšpalātas locekļu. Pēc attiecīgā priekšlikuma saņemšanas Valsts prezidents konsultējas ar Valsts padomi. Ja prezidents piekrīt pamatojumam par jautājuma valstisko nozīmi, viņš attiecīgo likumu neparaksta un jautājums tiek nodots izlemšanai referendumā, kas sarīkojams 18 mēnešu laikā kopš dienas, kad prezidents pieņēmis lēmumu neparakstīt likumu.

Abu veidu referendumu rīkošanas procedūras ir līdzīgas, taču atšķiras referendumam nodotā priekšlikuma noraidīšanai nepieciešamais balsu skaits. Izlemšanai referendumā nodotais priekšlikums (izņemot priekšlikumus par grozījumiem konstitūcijā) ir uzskatāms par noraidītu, ja, pirmkārt, referendumā nodoto balsu vairākums ir "pret" un, otrkārt, "pret" balsojusi vismaz viena trešdaļa no visiem vēlētājiem. Ja abi šie nosacījumi ir izpildīti, priekšlikums tiek uzskatīts par noraidītu (Irījas Konstitūcija, 1937; Oireachtas, 1998; Oireachtas, 2022).

Kanādā konstitūcija neietver normas par referendumu rīkošanu. Likums, kas paredz referendumu par Kanādas konstitūcijas grozījumiem, nenosaka obligātu pienākumu rīkot referendumu, tomēr tajā ir noteikta kārtība, kādā šāds valsts referendums rīkojams, ja federālā valdība nolemj to rīkot. Referenduma ierosināšanas process parasti ietver speciālas procedūras, kas izklāstītas attiecīgos normatīvajos aktos. Tie nosaka referendumu rīkošanas, kampaņas finansēšanas un sabiedrības informēšanas kārtību, kā arī citus politiskās komunikācijas aspektus. Regulējuma mērķis ir nodrošināt vēlētājiem korektu informāciju par referendumā izlemjamo jautājumu (Elections BC, n. d.; Parliament of Canada, 1992).

Kipras konstitūcijā nav minēta iespēja ierosināt referendumu; to regulē speciāls likums – Referendumu likums. Ja Ministru padome vēlas noskaidrot sabiedrības viedokli par īpaši būtiskiem un sabiedrībai aktuāliem jautājumiem, tai ir tiesības ierosināt referendumu. Lēmumu par referendumu rīkošanu pieņem parlaments (Kipras parlaments, 1989; Kipras Republikas konstitūcija, 1960).

Lietuvā saskaņā ar konstitūcijā un likumā par referendumu noteikto referendums obligāti rīkojams par konstitūcijas 1. panta grozījumiem un grozījumiem 1991. gada 11. februārī pieņemtā konstitucionālā likuma "Par Lietuvas valsti" 1. pantā, kur noteikts, ka "Lietuvas valsts ir neatkarīga demokrātiska republika"; par grozījumiem konstitūcijas 1. nodaļā "Lietuvas valsts", 14. nodaļā "Konstitūcijas grozījumi"; par 1992. gada 8. jūnijā pieņemtajiem grozījumiem konstitucionālajā likumā "Par Lietuvas Republikas nepievienošanos postpadomju Austrumu savienībām"; par 2004. gada 13. jūlijā pieņemtajiem grozījumiem konstitucionālā likuma "Par Lietuvas Republikas dalību Eiropas Savienībā" 1. un 2. pantā; par Lietuvas Republikas dalību starptautiskajās organizācijās, ja dalība ir saistīta ar Lietuvas valsts iestāžu kompetences daļēju nodošanu starptautisko organizāciju iestādēm vai to jurisdikcijai.

Saskaņā ar konstitūciju Lietuvas likumu normas var pieņemt arī referendumā. Konstitūcija nosaka arī to, ka referendumu par citiem jautājumiem var ierosināt vismaz 300 000 vēlētāju vai Seims.

Konstitucionālais likums par referendumu regulē tautas nobalsošanas īstenošanas kārtību, referenduma veidu, referenduma ierosināšanas, izsludināšanas, organizēšanas kārtību un norisi. Lietuvā valsts līmenī paredzēta iespēja rīkot arī konsultatīvos referendumus. Tie sarīkojami pēc vismaz 300 000 vēlētāju ierosinājuma vai pēc Seima iniciatīvas par citiem svarīgiem valsts un sabiedrības dzīves jautājumiem. Referendumos drīkst balsot iedzīvotāji, kas sanieguši 18 gadu vecumu.

Obligātais referendums uzskatāms par notikušu, ja tajā piedalījusies vairāk nekā puse vēlētāju. Konstitūcijas 1. pantā noteiktais, ka "Lietuvas valsts ir neatkarīga demokrātiska republika", kā arī konstitucionālajā likumā "Par Lietuvas Republikas nepievienošanos postpadomju Austrumu savienībām" noteiktais var tikt grozīts, ja referendumā par to apstiprinoši nobalso ne mazāk kā trīs ceturtdaļas vēlētāju. Citi konstitūcijas grozījumi tiek uzskatīti par pieņemtiem, ja vairāk nekā puse vēlētāju ir nobalsojuši "par". Citi likumi un nosacījumi, par kuriem rīkojami obligātie referendumi, tiek uzskatīti par pieņemtiem, ja vairāk nekā puse no referendumā piedalījušos personu kopskaita un vismaz viena trešdaļa no visiem balsstiesīgajiem ir balsējuši "par".

Ja konsultatīvajā referendumā piedalījusies vairāk nekā puse balsstiesīgo iedzīvotāju un "par" balsojusi vismaz puse referenduma dalībnieku, jautājums iedzīvotāju gribas īstenošanas nolūkā ir izskatāms Seimā ne vēlāk kā vienu mēnesi pēc referenduma galarezultātu paziņošanas (*Lietuvas Republikas konstitūcija, 1992; Lietuvos Respublikos Seimas, 2022b*).

Lihtenšteinā referendumu ierosināšanas kārtību nosaka konstitūcija un speciāls likums. Konstitūcijā ir nostiprinātas tautas tiesības ierosināt likumprojektus un tiesības balsot referendumos ne tikai par parlamenta pieņemtajiem likumiem, bet arī par neuzticības izteikšanu valdošajam monarham vai pat par monarhijas atcelšanu.

Referendumus rīko par likumiem vai ar finansēm saistītiem lēmumiem, kas nav pasludināti par steidzamiem, ja tie rada ievērojamus izdevumus valstij. Referendumu šādos gadījumos var ierosināt parlaments, vai arī 30 dienu laikā kopš attiecīgā likuma vai lēmuma pieņemšanas parlamentā to var pieprasīt vismaz 1000 vēlētāju vai ne mazāk kā trīs pašvaldības. Savukārt referenduma ierosināšanai par grozījumiem konstitūcijā ir nepieciešami vismaz 1500 vēlētāju paraksti vai attiecīgs četru pašvaldību priekšlikums. Likums par referendumu paredz iespējas nobalsot gan ar papīra balsošanas zīmi, gan elektroniski, ja šāds risinājums apstiprināts ar valdības rīkojumu.

Referendumu iespējams rosināt arī par parlamenta lēmumu apstiprināt starptautisku līgumu. Šādu referendumu var ierosināt parlaments, vismaz 1500 vēlētāju vai četras pašvaldības 30 dienu laikā kopš attiecīgā lēmuma pieņemšanas parlamentā.

Parlamentam ir tiesības ierosināt referendumu par konkrētām likumu normām. Referenduma rezultāts tiek ņemts vērā, ja ir nodots absolūts derīgo balsu vairākums (*Landtag des Fürstentums Liechtenstein, 1973; Lihtenšteinas Firstistes konstitūcija, 1921; Princely House, n. d.*).

Luksemburgas konstitūcijā ir paredzēta tikai konstitucionālā referenduma organizēšana. Referendumu rīkošanas kārtību nosaka konstitūcija un likums par valsts līmeņa referendumiem. Konstitūcijas grozījumi ir jāapstiprina parlamentā divos balsojumos, starp kuriem ir vismaz triju mēnešu intervāls. Pirmajā balsojumā par grozījumiem konstitūcijā ir jānobalso vismaz divām trešdaļām parlamenta deputātu. Divu mēnešu laikā pēc pirmā balsojuma viena ceturtdaļa parlamenta deputātu vai 25 000 vēlētāju var rosināt otrā balsojuma aizstāšanu ar tautas nobalsošanu. Tādējādi tiesības iniciēt referendumu ir gan vēlētājiem, gan parlamentam.

Dalība referendumā ir obligāta visiem vēlētājiem. Tiem, kuri nepiedalās balsošanā, ir jāpamato neierašanās iemesls vai arī jāmaksā soda nauda. Pienākums balsot neattiecas uz cilvēkiem, kuri nedzīvo tajā pašvaldībā, kuras vēlētāji ir aicināti piedalīties referendumā, kā arī uz personām, kas vecākas par 75 gadiem. Grozījumi tiek pieņemti tad, ja "par" ir nodots balsu vairākums (*Chambre des Députés Grand-Duché de Luxembourg, 2005; Elections.public.lu, n. d.; Luksemburgas Lielhercogiste, 1868*).

Maltā referendumu var iniciēt gan vēlētāji, gan parlaments. Konstitūcija reglamentē tikai konstitucionālo referendumu rīkošanu. Abrogatīvo referendumu var ierosināt vismaz 10 % no vēlētājiem. Referendumā izskatāmo priekšlikumu uzskata par apstiprinātu, ja par to nobalso vairāk nekā 50 % vēlētāju plus viens vēlētājs. Pēc tam Maltas prezidents, pamatojoties uz referendumu rezultātiem, izdod attiecīgu paziņojumu. Citu veidu referendumu rīkošanas gadījumus un norisi reglamentē likums par referendumiem (*Malta konstitūcija, 1964; Parliament of Malta, 1973*).

Nīderlandes konstitūcijā iespēja rīkot referendumu nav paredzēta. Vairākkārtējie centieni grozīt konstitūciju, nosakot tajā, ka referendumi ir obligāti rīkojami, nav vainagojušies ar panākumiem. 2015. gadā tika pieņemts likums, kas ļāva rīkot vēlētāju ierosinātus konsultatīvos referendumus, taču 2018. gada februārī parlaments to atcēla (*Hollander, 2019*).

Norvēģijā notikuši atsevišķi parlamenta iniciēti konsultatīvi referendumi, taču cita veida referendumi valsts līmenī nav paredzēti. Katra referenduma norise tiek reglamentēta ar šim nolūkam pieņemtu speciālu likumu; konstitūcijā šie jautājumi netiek regulēti. Pašvaldību līmenī tiek rīkoti referendumi (*Constituent Assembly at Eidsvoll, 1814; Fossum and Rosén, 2021; Langford and Berge, 2019*).

Polijas konstitūcija ļauj parlamentam izsludināt tautas nobalsošanu par valstiski svarīgiem jautājumiem, ja lēmums par referendumu rīkošanu pieņemts ar Seima absolūtu balsu vairākumu, klātesot vismaz pusei no likumā noteiktā deputātu skaita. Seims var lemt par konkrēta jautājuma nodošanu tautas nobalsošanai pēc savas iniciatīvas vai pēc Senāta, Ministru padomes vai vismaz 500 000 vēlētāju ierosinājuma. Vēlētāju ierosinātā referendumā izlemšanai nevar nodot ar valsts budžetu, valsts aizsardzību vai amnestiju saistītus jautājumus. Referendumu var ierosināt arī prezidents, ja to ar absolūtu balsu vairākumu apstiprina Senāts, klātesot vismaz pusei tā locekļu. Prezidents ierosina referendumu, Senātam norādot jautājumus, kurus piedāvā nodot izlemšanai referendumā, kā arī nosakot referendumu datumu. Senātam 14 dienu laikā jāpieņem lēmums par referendumu rīkošanu. Referendums notiek 90 dienu laikā pēc tam, kad paziņots lēmums par referendumu rīkošanu. Referenduma rezultāts ir saistošs, ja referendumā piedalījušies vairāk nekā puse no vēlētājiem, un rezultātu nosaka saskaņā ar referendumu dalībnieku vairākuma viedokli. Rezultātu apstiprina Augstākā tiesa, un pieņemtais normatīvais akts vai cits lēmums ne vēlāk kā 60 dienu laikā tiek publicēts oficiālajā vēstnesī.

Referendumu var rīkot, lai ratificētu starptautisku līgumu, ar kuru tiek nodotas valsts pilnvaras, kā arī, lai apstiprinātu grozījumus konstitūcijā. Referendumu par grozījumiem konstitūcijā var ierosināt Seims ar vismaz vienas piektdaļas deputātu balsojumu, Senāts un Valsts prezidents. Šāds referendums tiek rīkots 60 dienu laikā pēc attiecīgā lēmuma pieņemšanas. Grozījums tiek pieņemts referendumā, ja to atbalsta vairākums vēlētāju. Referenduma procedūra ir reglamentēta 2003. gadā pieņemtajā likumā par tautas nobalsošanu (*Polijas Republikas konstitūcija 1997; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2003*).

Portugālē saskaņā ar konstitūciju referendumu var ierosināt parlaments, valdība vai vismaz 60 000 vēlētāju, kas ar attiecīgu ierosinājumu vēršas pie parlamenta. Izlemšanai valsts līmeņa referendumā var nodot jautājumus, kas saistīti ar valsts interesēm un ir parlamenta vai valdības kompetencē. Referendums nav rīkojams par konstitūcijas grozījumiem; normatīvajiem aktiem un jautājumiem, kas attiecas uz valsts budžetu, nodokļiem vai finansēm;

konstitūcijā noteikto parlamenta kompetenci politikas un likumdošanas jautājumos, tomēr netiek liegta iespēja izlemšanai referendumā nodot jautājumu par tādās starptautiskas vienošanās noslēgšanu, kura skar būtiskas nacionālās intereses, izņemot gadījumus, kad starptautiskas vienošanās priekšmets ir miera noslēgšana vai robežu pārskatīšana.

Vienā referendumā iespējams nodot izlemšanai ne vairāk kā trīs jautājumus, turklāt tiem jābūt savstarpēji saistītiem. Iedzīvotāju ierosināti referendumi nav rīkojami par grozījumiem konstitūcijā un budžeta, nodokļu un finanšu jautājumiem, kā arī par izmaiņām parlamenta kompetences tvērumā. Referendumu par grozījumiem konstitūcijā un jautājumiem, kas saistīti ar nacionālajām interesēm vai starptautiskām konvencijām, drīkst iniciēt tikai parlaments vai valdība. Referenduma rezultāti ir saistoši vienīgi tādā gadījumā, ja vēlētajū skaits pārsniedzis pusi no reģistrēto vēlētajū skaita. Vēlētajū iniciētu referendumu organizēšanu nacionālā līmenī regulē speciāls likums. Referendumu rīkošana atļauta arī reģionu un pašvaldību līmenī (*Assembly of the Republic of Portugal, 1998; Portugāles Republikas konstitūcija, 1976*).

Rumānijas konstitūcijā noteikts, ka referendumu par jautājumiem, kas skar valsts intereses, var ierosināt Valsts prezidents pēc konsultācijām ar parlamentu. Referendumu rīko arī gadījumā, kad pēc vienas trešdaļas parlamenta locekļu ierosinājuma tiek izvirzīts priekšlikums atstādināt no amata prezidentu. Šādā gadījumā referendums tiek rīkots 30 dienu laikā pēc priekšlikuma izvirzīšanas parlamentā.

Tautas nobalsošana par konstitūcijas pārskatīšanu ir obligāta, un tās rezultāts ir saistošs. Referendumu par grozījumiem konstitūcijā var ierosināt prezidents, pamatojoties uz valdības priekšlikumu, ko atbalstījusi vismaz ceturtdaļa Deputātu palātas (apakšpalātas) locekļu vai senatoru (augšpalātas locekļu) vai arī iniciējuši vismaz 500 000 vēlētajū. Papildus ir jāņem vērā arī speciālas reģionālās pārstāvības prasības. Proti, vēlētajiem, kuri ierosina grozījumus konstitūcijā (izņemot konstitūcijā noteiktos ierobežojumus referendumu rīkošanai, piemēram, attiecībā uz jautājumu par valsts neatkarību un teritorijas nedalāmību), jāpārstāv vismaz puse no valsts apgabaliem, un katrā no attiecīgajiem apgabaliem vai Bukarestes pašvaldībā ir jāreģistrē vismaz 20 000 parakstu par atbalstu attiecīgajai iniciatīvai. Referenduma rezultāti tiek ņemti vērā, ja tajā piedalās vismaz puse no vēlēšanu sarakstos reģistrēto vēlētajū skaita plus viens vēlētajs. Ir izstrādāts arī speciāls likums, kas regulē vēlētajū tiesības iniciēt referendumu. Tas paredz referendumu rīkošanu arī reģionu un pašvaldību līmenī (*Parlamentul României, 2000; Rumānijas konstitūcija, 1991*).

Slovākijā konstitūcija paredz iespēju rīkot gan obligātos, gan konsultatīvos referendumus. Referenduma iniciēšanas tiesības ir gan vēlētajiem, gan parlamentam. Obligāti rīkojams referendums par stāšanos savienībā ar citām valstīm vai par izstāšanos no šādas savienības. Izlemšanai referendumā iespējams nodot jautājumus arī par citiem sabiedrībai būtiskiem jautājumiem. Nodot izlemšanai referendumā nedrīkst jautājumus, kas skar pamattiesības un pamatbrīvības, kā arī nodokļus, nodevas un valsts budžetu. Referenduma rīkošanu izziņo Valsts prezidents, ja to pieprasa vismaz 350 000 vēlētajū vai tas pamatojas uz Nacionālās padomes (parlamenta) rezolūciju, ne vēlāk kā 30 dienu laikā pēc vēlētajū pieprasījuma vai Nacionālās padomes rezolūcijas saņemšanas. Savukārt tautas nobalsošanai jānotiek 90 dienu laikā no dienas, kad to izziņojis Valsts prezidents.

Ir noteikts dalības kvorums, proti, referendumā jāpiedalās absolūtajam vēlētajū vairākumam. Noteikts arī apstiprināšanas kvorums – referendumā izvirzītais priekšlikums uzskatāms par atbalstītu, ja uz to apstiprinoši atbildējusi vismaz puse no balsojumā piedalījušos personu kopskaita. Referendumā pieņemtos priekšlikumus izsludina Nacionālā padome tādā pašā kārtībā, kādā tā izsludina likumus. Referendumā pieņemto lēmumu var grozīt vai aizstāt ar Nacionālās padomes pieņemtu konstitucionālo likumu ne agrāk kā trīs gadus pēc referendumu rezultātu spēkā stāšanās. Tautas nobalsošanu par vienu un to pašu jautājumu var atkārtoti sarīkot ne agrāk kā pēc trim gadiem no iepriekšējās nobalsošanas dienas. Valsts līmeņa, reģionu un vietējo referendumu organizēšanas noteikumi ir ietverti atsevišķos tiesību aktos, tostarp likumā par balsstiesību izmantošanu (*Slovākijas Republikas konstitūcija, 1992*).

Slovēnija valsts līmeņa referendumu rīkošanu reglamentē konstitūcija un speciāls likums par referendumiem un tautas iniciatīvām. Parlamentam ir jāuzsāk procedūra referenduma rīkošanai par tā pieņemtā likuma stāšanos spēkā, ja to ierosinājuši 40 000 vēlētāju. Referendumi nav rīkojami par jautājumiem, kas saistīti ar neatliekamu valsts aizsardzību, drošību vai dabas katastrofas sekas likvidēšanu, nodokļiem, muitas nodevām un citiem obligātajiem maksājumiem, valsts budžeta likumu vai līgumu ratifikāciju, kā arī par likumiem, kas novērš neatbilstību konstitūcijai cilvēktiesību un pamatbrīvību jomā vai jebkura cita veida neatbilstību konstitūcijai. Lēmums attiecībā uz referendumam nodoto jautājumu tiek uzskatīts par pieņemtu, ja ir nobalsojis vairākums vēlētāju un vienlaikus ir izpildījies nosacījums par to, ka "par" balsojusi vismaz viena piektdaļa vēlētāju. Turklāt gadu pēc referenduma rezultātu izziņošanas Nacionālā asambleja nedrīkst pieņemt tādu likumu, kura saturs pēc būtības ir pretrunā ar to, ko nolēmuši vēlētāji referendumā.

Konstitūcijā paredzēta referenduma rīkošana arī tad, ja Slovēnija saskaņā ar līgumu nodod daļu no savām suverēnajām tiesībām kādai starptautiskajai organizācijai vai iesaistās aizsardzības aliansē. Pirms šāda līguma ratifikācijas Nacionālā asambleja var sasaukt referendumu. Priekšlikums uzskatāms par referendumā atbalstītu, ja vairākums vēlētāju ir nobalsojuši par to. Nacionālajai asamblejai ir saistošs šāda referenduma rezultāts.

Lēmumu rīkot referendumu par konstitūcijas grozījumiem var pieņemt Nacionālā padome ar divu trešdaļu klātesošo deputātu balsīm, ja to pieprasījuši vismaz 20 Nacionālās asamblejas deputāti, valdība vai vismaz 30 000 vēlētāju. Nacionālajai padomei ir pienākums nodot tautas nobalsošanai konstitūcijas grozījumus, ja to pieprasa vismaz 30 deputāti.

Konstitūcijas grozījums tiek pieņemts referendumā un ir saistošs, ja par to nobalsojis vairākums balsstiesīgo, ar nosacījumu, ka referendumā piedalījies vēlētāju vairākums. Turklāt divus gadus pēc referenduma rezultāta izsludināšanas Nacionālā asambleja nedrīkst pieņemt tādas konstitūcijas grozījumus, kuru saturs ir pretrunā ar to, ko vēlētāji nolēmuši referendumā. Parlaments var rīkot konsultatīvu referendumu par tādiem sabiedrībai svarīgiem jautājumiem, kuru izlemšana ir Nacionālās asamblejas kompetencē. Slovēnijā iespējams rīkot arī vietējā līmeņa referendumus ([GOV.SI, 2024](#); [Slovēnijas Republikas konstitūcija, 1991](#)).

Somijā konstitūcija paredz iespēju rīkot vienīgi konsultatīvu referendumu par jebkuru jautājumu. Iesniegt parlamentā iniciatīvu par referenduma rīkošanu var vismaz 50 000 vēlētāju. Referendumu var ierosināt arī parlaments. Parlaments pieņem likumu par konsultatīvā referenduma rīkošanu, tajā nosakot referenduma norises kārtību un referendumā izlemjamo jautājumu. Somijā ir spēkā speciāls likums, kas regulē referenduma rīkošanas kārtību ([Eduskunta, 1987](#); [Somijas konstitūcija, 1999](#)).

Spānijā, lai īstenotu konstitucionālo reformu, abām parlamenta palātām (Senātam un Deputātu palātai) priekšlikums par reformu ir jāpieņem ar triju piektdaļu balsu vairākumu. Ja tās nespēj vienoties, tiek izveidota apvienotā komisija, lai panāktu vienošanos par tekstu, par kuru vēlreiz jābalso abām palātām. Ja teksts tiek apstiprināts ar senatoru absolūtā vairākuma balsīm, Deputātu palāta ar divu trešdaļu balsu vairākumu var apstiprināt reformu. Referendumu izmaiņu ratificēšanai var izsludināt pēc konstitucionālās reformas apstiprināšanas abās palātās, ja to 15 dienu laikā pieprasa vismaz viena desmitdaļa jebkuras palātas locekļu.

Ja valdība, Deputātu palāta vai Senāts ierosina pilnībā pārskatīt konstitūciju vai grozīt tās galvenās daļas (vispārīgos noteikumus un atsevišķas otrās nodaļas sadaļas, kuras reglamentē tiesības un brīvības) un katra palāta grozījumus ir apstiprinājusi ar divu trešdaļu balsu vairākumu, parlaments tiek atlaists un tiek rīkotas jaunas vēlēšanas. Jaunievēlētā parlamenta palātas pārskata rosinātos grozījumus, kuri atkārtoti jāapstiprina ar divu trešdaļu balsu vairākumu. Visbeidzot konstitucionālā reforma tiek nodota tautas nobalsošanai.

Konstitūcija paredz iespēju rīkot konsultatīvo referendumu par sevišķi svarīgiem lēmumiem. Referendumu izsludina monarhs pēc premjerministra ierosinājuma, savukārt premjerministru iepriekš attiecīgi pilnvaro Deputātu palāta.

Referendumu norisi un ar to saistītās procedūras regulē speciāls likums (Spānijas konstitūcija, 1978; Cortes Generales, 1980).

Ungārijā konstitūcija paredz, ka jāriko referendums, ja to ir ierosinājuši vismaz 200 000 vēlētāju. Savukārt parlaments ir tiesīgs lemt par to, vai referendums tiks rīkots, ja to rosinājis Valsts prezidents, valdība vai vismaz 100 000 vēlētāju. Abos gadījumos referenduma rezultāti ir saistoši Nacionālajai asamblejai.

Izlemšanai referendumā nav nododami tādi jautājumi, kas saistīti ar grozījumiem konstitūcijā, valsts budžeta vadību, valsts nodokļiem, nodevām, ziedojumiem, muitas nodevām vai valsts līmenī izdotiem nosacījumiem attiecībā uz pašvaldību nodokļiem. Referendumi netiek rīkoti arī par jautājumiem, kas saistīti ar Nacionālās asamblejas vēlēšanām, vietvaras vēlēšanām un Eiropas Parlamenta vēlēšanām. Referendumu nedrīkst rīkot par saistībām, kas izriet no starptautiskiem līgumiem, kā arī par tādiem Nacionālās asamblejas kompetencē esošiem jautājumiem, kas saistīti ar konkrētām personām un organizācijām. Referendums nav rīkojams par Nacionālās asamblejas, kā arī cita pārstāvnieciskā orgāna atlaišanu. Referendumā nav iespējams lemt par miera noslēgšanu, kara stāvokļa izsludināšanu un pārtraukšanu, kā arī par ārkārtas stāvokļa izsludināšanu, pagarināšanu vai pārtraukšanu. Referendums nav rīkojams par jebkādu ar dalību militārajās operācijās saistītu jautājumu, kā arī par amnestiju.

Ir noteikts dalības kvorums, proti, referendumā jāpiedalās vairāk nekā pusei vēlētāju, nododot derīgas balsis, un balsojums ir jāņem vērā, ja vairāk nekā puse no balsojušajiem ir vienādi atbildējuši uz uzdoto jautājumu (Ungārijas pamatlikums, 2011).

Vācijas konstitucionālais dokuments (Pamatlikums) valsts līmeņa referenduma rīkošanu paredz vien izņēmuma gadījumos, proti, attiecībā uz jaunas konstitūcijas izveidi. Taču referendumi tiek rīkoti federālo zemju līmenī (Schiller, 2011; Steiner and Landwehr, 2022; Vācijas Federatīvās Republikas pamatlikums, 1949).

Zviedrijā saskaņā ar konstitucionālajos likumos noteikto valsts līmenī ir iespējams organizēt gan saistošos, gan konsultatīvos referendumus un tos iniciēt var vienīgi Riksdags. Referendumā ir tiesīgi piedalīties visi balsstiesīgie iedzīvotāji.

Saistoši ir to referendumu rezultāti, kas tiek rīkoti par konstitucionālo likumu grozījumiem vai arī attiecas uz tādu starptautisku nolīgumu apstiprināšanu, kuri skar konstitucionāli noteiktās tiesības un pienākumus. Šādi referendumi līdz šim nav rīkoti. Lai veiktu šādus grozījumus, parlamentam divreiz jāpieņem identiski lēmumi, starp abām lemsšanas reizēm rīkojot vispārējās Riksdaga vēlēšanas.

Lēmumu par šāda referenduma rīkošanu pieņem Riksdags pēc ne mazāk kā 10 % parlamenta locekļu iniciatīvas, par kuru nobalsojusi vismaz viena trešdaļa parlamenta deputātu. Pēc pirmā lēmuma pieņemšanas attiecībā uz ierosinātajām izmaiņām konstitucionālajos likumos gala lēmums vēl netiek pieņemts un minētās izmaiņas parlamentā nevar atkārtoti izskatīt līdz jauna Riksdaga ievēlēšanai. Referendums par minētajām izmaiņām ir rīkojams vienlaikus ar parlamenta vēlēšanām. Referenduma rezultāts ir saistošs vienīgi tad, ja referendumā nobalsots "pret" priekšlikumu grozīt konstitucionālos likumus un ja vienlaikus izpildīts nosacījums, ka šādi balsojušo ir vairāk nekā puse no tiem vēlētājiem, kas nodevuši derīgas balsis parlamenta vēlēšanās. Minētajiem nosacījumiem izpildoties, referendumā paustais priekšlikums tiek noraidīts un jaunais parlamenta sasaukums to atkārtoti neskata. Ja referendumā priekšlikums netiek noraidīts, tad attiecīgais konstitucionālo likumu grozījumu projekts netiek automātiski apstiprināts, bet gan tiek skatīts jaunievēlēta Riksdaga sasaukumā ierastajā kārtībā. Galīgo lēmumu par grozījumiem konstitucionālajos likumos parlaments pieņem ar vienkāršu balsu vairākumu.

Parlaments var pieņemt lēmumu par konsultatīvā referenduma rīkošanu attiecībā uz jebkuru jautājumu, kurā Riksdags uzskata par vajadzīgu apzināt sabiedrības viedokli. Šādā gadījumā tiek pieņemts speciāls likums, kas reglamentē referenduma organizēšanas kārtību un arī nosaka kvorumam nepieciešamo balsu skaitu (*Sveriges Riksdag, 2023; Zviedrijas konstitucionālais likums, 1974*).

Petīcijas Eiropas Savienības valstīs, Apvienotajā Karalistē, Kanādā un Norvēģijā

Apvienotajai Karalistei nav rakstītas konstitūcijas, taču, neraugoties uz to, tiesības iesniegt petīciju monarham un parlamentam tiek uzskatītas par konstitucionālu pamatprincipu. Petīciju iesniegšanas process parasti ietver jautājuma risināšanu vai nu parlamenta Pārstāvju palātā, vai Lordu palātā. Petīcijas var iesniegt privātpersonas, to grupas vai organizācijas. Petīcijas parlamentam var iesniegt papīra formā vai elektroniski tiešsaistē parlamenta e-petīciju platformā.

Atšķirībā no e-petīcijām publiskās jeb papīra formā iesniegtās petīcijas var iesniegt Pārstāvju palātai tikai tās loceklis vēlētāju vai citu sabiedrības pārstāvju vārdā. Lai petīciju iesniegtu, pietiek ar viena iesniedzēja parakstu.

Elektroniskai petīcijai ir jāiegūst vismaz sešu personu atbalsts, pirms tā tiek publicēta e-petīciju tīmekļvietnē tālākai parakstu vākšanai. Tīmekļvietnē atbalstītāji to var parakstīt sešu mēnešu laikā.

Gan papīra formā, gan elektroniski iesniegtās petīcijas vispirms pārbauda Petīciju komisija, kuras sastāvā ir 11 apakšpalātas locekļi. Petīcija tiek noraidīta, ja tā neatbilst petīciju iesniegšanas noteikumiem un kritērijiem, piemēram, tajā ietvertais jautājums nav parlamenta kompetencē, tajā pausta parlamenta vai valdības kritika, kā arī nepatiesi vai nepierādīti apgalvojumi. Tāpat petīcija netiek izskatīta, ja tajā ietvertais jautājums parlamentā jau nesen ir apspriests vai par to plānotas debātes tuvākajā laikā. Petīciju komisija ir tiesīga lemt par petīcijas atbilstību tās turpmākai virzīšanai attiecīgajā līmenī debatēm Vestminsteras zālē vai Pārstāvju palātā, nodošanai valdībai vai citai valsts institūcijai vai iestādei, aicinot veikt attiecīgas darbības, vai arī nodošanai citai parlamenta komisijai. Par e-petīciju, kuru parakstījušas vairāk nekā 100 000 personu, parasti tiek rīkotas debātes, iesaistot arī sabiedrības pārstāvjus. Komisija var, piemēram, rīkot aptaujas vai piesaistīt jautājuma izskatīšanai jomas lietpratējus un tos sabiedrības locekļus, uz kuriem tieši attiecas petīcijā ietvertie jautājumi. Petīcijas, par kurām saņemts mazāk parakstu, var tikt apspriestas, ja tās ir aktuālas un debatēm ir plašs deputātu atbalsts parlamentā.

Lordu palātai petīcijas tiek iesniegtas reti, turklāt parasti par tām netiek rīkotas debātes (*Petitions of UK Government and Parliament, n. d.; UK Parliament, n. d.a; UK Parliament, n. d.b*).

Austrijā tiesības iesniegt petīcijas ir konstitucionāli garantētas kopš 1867. gada (Austrijas pamatlikums, 1867).

Petīcijas, kas iesniegtas Nacionālajai padomei jeb parlamenta apakšpalātai, izskatāmas tikai gadījumā, kad tās attiecas uz federālā līmeņa likumdošanas vai izpildvaras jurisdikcijā esošu jautājumu. Nacionālajai padomei var iesniegt divu veidu petīcijas: parlamentārās petīcijas un iedzīvotāju parlamentārās iniciatīvas. Galvenā atšķirība ir tāda, ka parlamentāro petīciju iedzīvotāju vārdā oficiāli var iesniegt tikai parlamenta deputāts. Iedzīvotāju iniciatīvu var ierosināt un iesniegt sabiedrības pārstāvji. Federālajai padomei jeb parlamenta augšpalātai iespējams iesniegt tikai parlamentārās petīcijas, un šai padomei tās iesniedz Federālās padomes loceklis.

Par petīciju iesniegšanas procesu ir atbildīga Nacionālās padomes Petīciju un iedzīvotāju iniciatīvu komisija. Tā pārbauda iesniegtā dokumenta atbilstību formālajiem petīciju iesniegšanas kritērijiem, proti, vai iedzīvotāju iniciatīva iesniegta rakstveidā un vai to ir parakstījuši vismaz 500 iedzīvotāju (0,005 % no iedzīvotāju skaita 2023. gadā), kas sasnieguši 16 gadu vecumu. Tiek pārbaudīts, vai iedzīvotāju petīcijas atbalstītāji pašrocīgi norādījuši savu vārdu, uzvārdu, adresi, dzimšanas datumu, petīcijas parakstīšanas datumu un vai ir to paši parakstījuši. Pirmajam iedzīvotāju petīcijas parakstītājam jābūt reģistrētam kā vēlētājam. Petīcijas sākotnēji tiek nodotas Petīciju un iedzīvotāju iniciatīvu komisijai, taču tās var nodot arī citām komisijām. Izskatot petīciju, var tikt

uzklausi iniciatīvas atbalstītāji un lietpratēji. Komisija pēc iesniegtās petīcijas apspriešanas var to nodot citai komisijai vai ombudam vai arī aicināt Nacionālo padomi debatēt plenārsēdē un veikt atbilstošus pasākumus petīcijā iekļautā jautājuma risināšanai.

Pēc iesniegšanas petīcijas dažu dienu laikā tiek publicētas parlamenta tīmekļvietnē. Apspriešana sākas viena mēneša laikā pēc iedzīvotāju petīcijas nodošanas kompetentajai komitejai, kurai nākamo četrus mēnešus laikā jāiesniedz ziņojums Nacionālajai padomei. Petīcijas iesniedzēji tiek informēti par tās izskatīšanas gaitu, un sabiedrība parlamenta tīmekļvietnē var iepazīties ar petīcijas statusu. Parlaments uztur publiski pieejamu tiešsaistes petīciju reģistru, kurā ir detalizēta informācija par iesniegto petīciju tematu, izskatīšanas gaitu un rezultātiem. No 2019. gada līdz 2021. gadam ir iesniegtas petīcijas par jautājumiem, kas attiecas uz daudzām jomām, tostarp iekšlietu, veselības, sociālo lietu, kā arī klimata un vides jautājumiem (*Parlament Österreich, 2024; Parliament of Austria, 1975; Parliament of Austria, 1988; Rosenberger et al., 2022*).

Beļģijā tiesības iesniegt petīcijas ir noteiktas konstitūcijā (*National Congress of Belgium, 1831*). Petīciju iesniegšanas kārtību un izskatīšanas procesu regulē Federālais likums par petīcijām Pārstāvju palātai, Senāta reglaments, Pārstāvju palātas reglaments un Petīciju komisijas reglaments. Tiesības iesniegt petīcijas ir iedzīvotājiem vecumā no 16 gadiem, iedzīvotāju grupām un to pārstāvjiem, arī ārvalstniekiem, kas reģistrēti iedzīvotāju reģistrā.

Ja petīcijas iesniedzējs vēlas, lai to uzklausa Pārstāvju palātā, par petīciju ir jāsavāc vismaz 25 000 Beļģijas iedzīvotāju paraksti (0,21 % no iedzīvotāju skaita 2023. gadā), turklāt vienlaikus jābūt izpildītiem arī specifiskiem reģionālās pārstāvības nosacījumiem. Proti, no 25 000 petīcijas parakstītāju vecumā no 16 gadiem vismaz 14 500 ir jābūt no Flandrijas reģiona, 2500 parakstītājiem – no Briseles reģiona un 8000 parakstītājiem – no Valonijas reģiona. Petīcijā jābūt skaidri formulētam lūgumam, un tai jāattiecas uz federālajā līmenī izlemjamiem jautājumiem, turklāt petīcija nedrīkst būt pretrunā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju.

Petīciju iesniegšanu Pārstāvju palātai uzrauga Petīciju komisija, un informācija par to izskatīšanu atrodama Pārstāvju palātas tīmekļvietnē. Petīciju Pārstāvju palātai var iesniegt, nosūtot vēstuli, elektroniskā pasta vēstuli vai aizpildot pieteikumu tiešsaistes platformā. Petīcija ir jāparaksta vai nu elektroniski, vai salasāmā veidā papīra formā, norādot vārdu un uzvārdu, dzimšanas datumu un dzīvesvietu. Par petīcijas atbilstību noteiktiem kritērijiem lemj Pārstāvju palātas priekšsēdētājs.

Petīciju komisija petīciju nosūtīta tai komisijai, kuras kompetencē ir attiecīgais jautājums, atbildīgajam ministram vai Federālo ombudu kolēģijai. Petīciju komisija var sadarboties ar federālajiem ombudiem gadījumos, kad petīcijā ietverti federālo iestāžu darbības jautājumi. Iesniedzējs tiek informēts par to, kas turpmāk izskatīs petīcijas jautājumu. Ja petīciju vēlas iesniegt Senātam, tā adresējama Senāta priekšsēdētājam un iesniedzama papīra formā. Tālāk petīciju atbilstoši kompetencei nodod izskatīšanai attiecīgajai komisijai. Senātā nav speciālas petīciju komisijas. Tiesības iesniegt petīciju ir gan fiziskajām, gan juridiskajām personām.

Petīciju izskatīšanas process Senātā ietver to atbilstības pārbaudi, izsludināšanu plenārsēdē un nodošanu atbildīgajai komisijai. Pēc tam petīcijas var nosūtīt attiecīgajai institūcijai, piemēram, ministrijai vai ombudam. Petīcijas netiek anonimizētas. Iesniedzēji parasti netiek informēti par petīciju izskatīšanas gaitu vai tās iznākumu.

Petīcijas, kas nav izskatītas līdz Pārstāvju palātas un attiecīgi līdz Senāta pilnvaru termiņa beigām, nākamajā parlamenta sasaukumā neizskata. Senāts neuztur petīciju reģistru. No 2019. gada līdz 2021. gadam ir saņemta tikai viena petīcija, un tā tika nosūtīta ombudam (*Chamber of Representatives of Belgium, 2003; Chambre des Représentants de Belgique, 2019; Chambre des Représentants de Belgique, n. d; Commission des Pétitions de Belgique, 2020; Sénat de Belgique, 2013*).

Bulgārijā tiesības ikvienam iedzīvotājam vai to grupām iesniegt petīcijas ir paredzētas konstitūcijā (Bulgārijas republikas konstitūcija, 1991), savukārt petīciju iesniegšanas kārtība ir noteikta Nacionālās asamblejas reglamentā.

Petīcijas iesniegšanu Nacionālajai asamblejai organizē, ja par to nolemj iedzīvotāju sapulcē, kurā piedalās ne mazāk kā 50 balsstiesīgo iedzīvotāju. Sapulce apstiprina Nacionālajai asamblejai iesniedzamo priekšlikumu, par kuru jāvāc paraksti, kā arī tiek ievēlēta iniciatīvas komiteja. Tiek apstiprināta parakstu vākšanas veidlapa, nosakot parakstu vākšanas kārtību un termiņu.

Petīciju var iesniegt Nacionālajai asamblejai, īstenojot iniciatīvas komitejas organizētu parakstu vākšanu visā valsts teritorijā. Iniciatīvas komiteja saistībā ar petīcijā ietvertu jautājumu organizē arī informatīvo kampaņu un sabiedrisko apspriešanu.

Petīciju Nacionālajai asamblejai var iesniegt tiešsaistē tās tīmekļvietnē, papīra formā vai ar elektroniskā pasta vēstuli. Petīcijai jāpievieno attiecīgi noformēti un pašrocīgi parakstīti saraksti, kuros balsstiesīgie iedzīvotāji norādījuši savu vārdu, uzvārdu, sociālās apdrošināšanas numuru, kā arī pastāvīgo vai aktuālo dzīvesvietas adresi. Petīcija jāadresē Nacionālās asamblejas priekšsēdētājam. Par petīciju izskatīšanu ir atbildīga Tiesas pilsoniskās līdzdalības, iedzīvotāju sūdzību un sadarbības ar pilsonisko sabiedrību komisija. Tā pārbauda katras petīcijas atbilstību pieņemšanas nosacījumiem, tostarp izvērtējot, vai tajā iekļautais lūgums vai priekšlikums uzskatāms par valsts līmeņa jautājumu, vai tas atbilst Nacionālās asamblejas darba kārtībai un vai ir sabiedrībai ļoti svarīgs.

Petīciju iesniedzējus aicina uz atklātām komisijas sēdēm, kas tiek pārraidītas arī tiešsaistē. Iesniedzēji tiek informēti, ja petīcija tiek noraidīta. Izskatīšanai pieņemtās petīcijas tiek nodotas pastāvīgajām komisijām atkarībā no tematiskās piekritības. Petīcijas var nosūtīt citām institūcijām, piemēram, valdībai vai ombudam. Šādā gadījumā komisija gatavo un attiecīgajai institūcijai iesniedz arī petīciju pavadošo ziņojumu. Petīcijas, kuras netiek izskatītas parlamenta pilnvaru laikā, nākamais parlamenta sasaukums neizskata. Komisija uztur petīciju reģistru, kurā ir informācija par petīciju iesniegšanas datumu, tematu un iesniedzējiem.

Institūcijām, kam petīcija nosūtīta, tajā izteiktie priekšlikumi jāizskata un triju mēnešu laikā no petīcijas iesniegšanas dienas tīmekļvietnē jāinformē par savu lēmumu, kā arī jāziņo par priekšlikumu īstenošanas pasākumiem nacionālajā dienas laikrakstā un sabiedriskajos elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos (National Assembly of the Republic of Bulgaria, 2009; National Assembly of the Republic of Bulgaria, 2017).

Čehijā tiesības iesniegt petīcijas ir noteiktas Pamattiesību un brīvību hartā – ikvienam iedzīvotājam vai to grupām jautājumos, kas attiecas uz sabiedrības vai citām kopīgām interesēm, ir tiesības vērsties valsts vai pašvaldību institūcijās (Parliament of the Czech Republic, 1992). Savukārt konstitūcija ļauj ar petīciju, kuru parakstījuši vismaz 50 000 Čehijas pilsoņu, kas sasnieguši 18 gadu vecumu, izvirzīt Valsts prezidenta amata kandidātu (Czech National Council, 1992).

Petīcijā sniegtais priekšlikums vai ietvertais jautājums nedrīkst skart tiesu varas neatkarību, kā arī paust aicinājumu, kura dēļ var tikt pārkāptas pamattiesības un pamatbrīvības. Noteikts, ka petīcijā ietvertajam jautājumam jāatbilst sabiedrības interesēm. Petīciju iesniegšanas process detalizēti reglamentēts likumā par tiesībām iesniegt petīcijas, Deputātu palātas reglamentā un Senāta reglamentā.

Lai noformētu petīcijā pausto priekšlikumu, vāktu parakstus, nogādātu petīciju attiecīgajā institūcijā, kā arī organizētu atbilstošas diskusijas, iedzīvotāji var izveidot petīcijas komisiju. Personu, kura sasniegusi 16 gadu vecumu, var pilnvarot parakstu vākšanai publiski pieejamā vietā.

Valsts iestādei, kas pieņēmusi petīciju, ir pienākums izvērtēt tās saturu un 30 dienu laikā rakstveidā atbildēt tās iesniedzējam vai personai, kura pārstāv petīcijas komisiju. Atbildei jāsaturs viedoklis par petīcijas saturu un tās izskatīšanas metodi.

Petīciju var iesniegt gan papīra formā, gan, izmantojot valsts pārvaldes portālu, elektroniski, ja saņemta Iekšlietu ministrijas atļauja. Iekšlietu ministrija arī pārbauda ievadīto datu korektumu un atbilstību normatīvajiem aktiem. Portālā glabātie dati par petīciju ir publiski pieejami.

Petīcijas tiek izskatītas speciālās komisijās gan Deputātu palātā, gan Senātā.

Deputātu palātā saņemtās petīcijas vispirms tiek nodotas Petīciju komisijai, kas izvērtē ne tikai petīcijā ietvertā priekšlikuma atbilstību un parakstītāju datu korektumu, bet vērtē to arī pēc būtības. Petīciju komisija var lūgt citas kompetentās komisijas atzinumu. Ja petīciju atbalstījuši vismaz 10 000 iedzīvotāju, šī komisija lemj par petīcijas iesniedzēja vai tā pārstāvja uzklauššanu, kā arī par attiecīgā valdības locekļa līdzdalību procesā. Petīciju komisijai ir pienākums reizi pusgadā Deputātu palātai sniegt gan detalizētu ziņojumu par saņemtajām petīcijām, gan arī informēt par to izskatīšanas gaitu. Deputātu palātas Petīciju komisija pēc petīcijas izskatīšanas informē tās iesniedzēju par izskatīšanas procesu, tādējādi uzturot atgriezenisko saiti. Līdzīgi kā Deputātu palātas Petīciju komisijā arī Senātā saņemto petīciju izskatīšanai ir speciāli šim nolūkam izveidota komisija, kas vismaz reizi gadā iesniedz Senātam ziņojumu par saņemtajām petīcijām, to saturu un izskatīšanas veidu. Ja ir saņemta vismaz 10 000 balsstiesīgo iedzīvotāju parakstīta petīcija, tās apspriešanu iekļauj nākamās Senāta sēdes darba kārtībā. Petīcijas apspriešanas sēdē var tikt uzklauts pieteikuma iesniedzējs vai tā pārstāvis, kā arī citas kompetentās personas. Pēc debatēm Senāts balso par petīcijā ietverto priekšlikumu. Pēc tam Senāta priekšsēdētājs informē pieteikuma iesniedzēju par Senāta lēmumu.

Visu sasaukuma laikā iesniegto petīciju izskatīšana parasti notiek līdz katra parlamenta sasaukuma pilnvaru termiņa beigām, turklāt neizskatītās petīcijas var izskatīt nākamais parlamenta sasaukums.

Sabiedrību par saņemtajām petīcijām un to virzību regulāri informē, publicējot izvērstus ziņojumus parlamenta Deputātu palātas un Senāta tīmekļvietnēs. Minētie ziņojumi sniedz detalizētu pārskatu par saņemto petīciju skaitu, tematiku un virzību (Federální shromáždění Československé socialistické republiky, 1990; Parlament České republiky, 1995; Parlament České republiky, 1999; Parlament České republiky, n. d.).

Dānijas konstitūcijā ir noteikta personas brīvība iesniegt petīcijas parlamentam (*Folketinget*), vienlaikus paredzot, ka tās iesniedzamas ar vismaz viena parlamenta locekļa starpniecību (*Dānijas konstitūcija, 1953*).

Kopš 2018. gada iedzīvotājiem un to grupām tiek nodrošināta iespēja petīcijas izveidot tīmekļvietnē. Tajā tā dēvētais galvenais petīcijas iesniedzējs un balsstiesīgie līdziesniedzēji var reģistrēties, ievadot savu sociālās apdrošināšanas numuru un citus personas datus elektroniskai identifikācijai. Galvenajam petīcijas priekšlikuma iesniedzējam ir jānorāda vismaz trīs, bet ne vairāk kā 10 parlamenta locekļi, kuri līdz ar galveno petīcijas iesniedzēju to prezentēs.

Personas, kurām nav iespējas izmantot šim nolūkam paredzēto digitālo risinājumu, var izmantot arī parlamentā pieejamu veidlapu papīra formā, kurā norāda vēlmi būt attiecīgi par galveno petīcijas iesniedzēju vai tās līdzpieteicēju.

Ja ne vēlāk kā 14 dienu laikā no petīcijas iesniegšanas brīža ir saņemts vismaz triju deputātu apstiprinājums par tās atbalstīšanu, Parlamenta administrācija aptuveni 10 darbdienu laikā petīciju izskata, izvērtējot atbilstību daudziem un dažādiem kritērijiem (piemēram, tajā paustais priekšlikums nedrīkst attiekties uz konstitūcijas grozījumiem vai būt antikonstitucionāls; tajā nedrīkst būt iekļauts aicinājums rīkot referendumu; tajā ietvertais jautājums nedrīkst būt saistīts ar parlamenta darba procedūrām; petīcijai jābūt rakstītai dāņu valodā; tai jābūt saprotamai; petīcijā jābūt izvirzītam konkrētam priekšlikumam; tā nedrīkst paust vispārīgu viedokli vai nekonkrētā aicinājumu rīkoties). Konstatējot neatbilstību kādam no minētajiem kritērijiem, petīcija tiek noraidīta un par to tiek paziņots iesniedzējiem. Savukārt par atbilstošām atzītās petīcijas tiek publicētas tīmekļvietnē *borgerforslag.dk*, kurā citi iedzīvotāji 180 dienu laikā var tās atbalstīt.

Ja 180 dienu laikā 50 000 balsstiesīgo iedzīvotāju (0,85 % no iedzīvotāju skaita 2023. gadā) atbalsta petīciju, tā parlamenta administrācijā tiek vēlreiz rūpīgi izskatīta. Pietiekams savākto parakstu skaits vēl negarantē petīcijas jautājuma iekļaušanu parlamenta darba kārtībā. Ņemot vērā konstitūcijā noteikto, parlamentā pārstāvētās frakcijas pieņem lēmumu par to, kurš deputāts petīciju kā priekšlikumu iesniegs parlamentam. Parlaments izskata petīciju tāpat kā jebkuru citu likumdošanas priekšlikumu (*Folketinget, 2022; Folketinget, n. d.a; Folketinget, n. d.c*).

Francijā tiesības iesniegt petīcijas ir noteiktas konstitūcijā (*Francijas konstitūcija, 1958*). Nacionālajai asamblejai petīcijas iesniedz elektroniski speciālā petīciju platformā. Petīcija tiek adresēta Nacionālās asamblejas priekšsēdētājam. To reģistrējot, pilngadīgajiem petīcijas iesniedzējiem jāparakstās elektroniski, tostarp norādot elektroniskā pasta un dzīvesvietas adresi. Nosacījumi par parakstu autentificēšanu un pievienošanu platformā vai izņemšanu no tās pēc petīcijas reģistrācijas tiek ietverti Nacionālās asamblejas biroja lēmumā. Autentifikācijai Nacionālā asambleja ir izvēlējusies izmantot elektronisko valsts iedzīvotāju identifikācijas sistēmu *FranceConnect*, kas nodrošina arī personas datu aizsardzību. Šī sistēma ir pieejama ikvienai nacionālajā fizisko personu reģistrā reģistrētajai personai.

Atbilstoši tematiskajai piekritībai petīciju pēc tās reģistrēšanas nodod vienai no astoņām Nacionālās asamblejas pastāvīgajām komisijām, kas lemj par petīcijas turpmāku izskatīšanu vai tās noraidīšanu. Nacionālajai asamblejai iesniegtās petīcijas atbilstību noteiktiem kritērijiem izvērtē attiecīgās komisijas izvirzīts referents. Petīcijai jābūt rakstītai franču valodā, tajā ietvertā informācija nedrīkst saturēt aicinājumus uz vardarbību vai vardarbības provokāciju, diskriminējošus jēdzienus, tā nedrīkst aizskart privāto dzīvi, saturēt apmelojoša, aizvainojoša un piedauzīga rakstura informāciju, kā arī nedrīkst raisīt rasu naidu. Komisija var aicināt petīcijas apspriešanā piedalīties tās iesniedzēju pārstāvjus. Petīciju var iesniegt gan Francijas pilsoņi, gan pastāvīgie iedzīvotāji.

Petīcijas, kuru atbalstam savākti vismaz 100 000 parakstu, tiek publicētas tiešsaistē Nacionālās asamblejas tīmekļvietnē, tādējādi nodrošināt plašāku to publisko pieejamību.

Publiskas debates Nacionālajā asamblejā var organizēt par tādām petīcijām, ko parakstījušas vairāk nekā 500 000 personu, kuru pastāvīgā dzīvesvieta reģistrēta Francijā vai kādā no aizjūras departamentiem vai kopienām, ja rīkot debates lemj Nacionālās asamblejas priekšsēdētāju konference.

Sabiedrībai Nacionālās asamblejas speciāli uzturētā platformā ir iespēja sekot līdzi petīciju izskatīšanas gaitai. Iepriekšējā sasaukuma neizskatītās petīcijas nākamais sasaukums neizskata.

Petīcijas iespējams iesniegt arī Senātam. Tās attiecas uz konstitucionālajām pilnvarām un nedrīkst būt pretrunā ar konstitūciju vai saturēt aicinājumu to grozīt. Petīcijas var attiekties uz divām jautājumu kategorijām. Pirmkārt, uz priekšlikumu kontrolēt valdības rīcību, sabiedrisko kārtību vai izvērtēt pieņemto likumu. Otrkārt, petīcijā var paust lūgumu grozīt tiesību aktus, norādot šādas darbības nepieciešamības pamatojumu. Senāta petīcijām ir atsevišķa tiešsaistes platforma. Tās iespējams reģistrēt līdzīgi kā Nacionālās asamblejas platformā. Petīcijas iesniedzēji un tās parakstītāji arī tiek autentificēti, izmantojot valsts iedzīvotāju identifikācijas sistēmu *FranceConnect*.

Tāpat kā Nacionālajā asamblejā arī Senātā nav speciālas komisijas, kas izskatītu petīcijas. Atbilde par to, vai petīcija tiks pieņemta un publicēta parakstu vākšanai, Senātam ir jāsniedz 15 dienu laikā. Šajā termiņā tiek pārbaudīta petīcijas atbilstība līdzīgiem kritērijiem, kādi noteikti petīcijas iesniegšanai Nacionālajai asamblejai. Petīcijas, kas izpilda atbilstības kritērijus, tiek publicētas Senāta petīciju platformā un ir pieejamas parakstu vākšanai. Petīciju Senātam var iesniegt arī papīra formā.

Senāta priekšsēdētāju konferences sēdē tiek izskatīta tāda petīcija, kuru sešu mēnešu laikā parakstījuši vismaz 100 000 iedzīvotāju. Sēdē tiek lemts par turpmāko rīcību, tostarp par petīcijas nodošanu attiecīgajai Senāta komisijai, attiecīga punkta iekļaušanu Senāta sēdes darba kārtībā un debatēm atklātā sēdē.

Petīcijas iesniedzēju pārstāvji par tās virzību tiek informēti elektroniski (*Assemblée nationale de France, 2022; Assemblée nationale de France, n. d.a; Assemblée nationale de France, n. d.b; Sénat de France, n. d.*).

Griekijā tiesības iedzīvotājiem vai to grupām iesniegt petīcijas valsts iestādēm nosaka konstitūcija (*Griekijas konstitūcija, 1974*). Saskaņā ar parlamenta reglamentu petīciju papīra formā var iesniegt parlamentam ar parlamenta locekļu starpniecību vai arī tieši parlamenta priekšsēdētājam. Petīcijā jānorāda tās parakstītāju vārds, amats/postenis un adrese. Parlamenta locekļi var atbalstīt petīciju un to līdzparakstīt iesniegšanas laikā vai paust atbalstu, ziņojot par petīciju parlamentā.

Petīcija atbilstoši tematiskajai piekritībai tiek nodota attiecīgajam ministram. Ministram ir pienākums sniegt parlamentam atbildi 25 dienu laikā pēc petīcijas saņemšanas. Atbildes saturs tiek darīts zināms arī tiem parlamenta locekļiem, kuri atbalstījuši petīciju, un iesniedzēju pārstāvjiem. Turklāt ministram ir pienākums sniegt atbildi uz petīcijām, kas saņemtas divu parlamenta sesiju starplaikā. Tādējādi tiek nodrošināts, ka petīcijas tiek izskatītas laikus un neatkarīgi no parlamenta darba kārtības. Petīcijas, uz kurām atbildīgie ministri nav snieguši atbildes, apspriež parlamenta sēdē (*Hellenic Parliament, 1987*).

Horvātijā tiesības ikvienai personai iesniegt petīcijas ir nostiprinātas konstitūcijā un Horvātijas parlamenta reglamentā. Tiesības iesniegt petīcijas ir iedzīvotājiem, ārvalstniekiem, iedzīvotāju grupām, juridiskajām personām, nevalstiskajām organizācijām un pašvaldībām. Petīcijas var iesniegt rakstveidā, izmantojot elektronisko pastu, nogādājot personīgi vai pa pastu, kā arī mutvārdos. Nav formālu petīciju atbilstības izvērtēšanas kritēriju.

Horvātijas parlamentā darbojas speciāla komisija petīciju izskatīšanai – Petīciju un pārsūdzību komisija. Tā izvērtē petīcijā ietvertā priekšlikuma atbilstību tiesību aktiem un tās pamatotību, kā arī var petīciju novirzīt citām valsts institūcijām un iestādēm, ja tas tiek atzīts par nepieciešamu. Tām ir pienākums komisijas uzdevumā informēt gan petīcijas iesniedzējus, gan komisiju par secinājumiem, kuri gūti, izskatot petīcijā ietvertu jautājumu, kā arī par veiktajiem pasākumiem. Petīcija uzskatāma par izskatītu līdz ar attiecīgās institūcijas atzinuma saņemšanu. Komisija reizi gadā parlamentam sniedz pārskatu par darbību, tostarp saistībā ar petīcijām. Parlaments uztur petīciju reģistru, kurā norādīts petīciju iesniegšanas datums, temats un rezultāts, taču šis reģistrs nav publiski pieejams (*Horvātijas Republikas konstitūcija, 1990; Croatian Parliament, 2013*).

No 2019. gada līdz 2021. gadam komisijā kopumā izskatītas 629 saņemtās petīcijas.

Igaunijā tiesības iesniegt petīcijas ir noteiktas konstitūcijā (*Igaunijas Republikas konstitūcija, 1992*). Petīciju iesniegšanas kārtību reglamentē likums par atbildēm uz memorandiem un paskaidrojumu pieprasījumiem un par kolektīvo priekšlikumu iesniegšanu. Šajā likumā petīcija jeb kolektīvais priekšlikums ir definēta kā iniciatīva, kas iesniegta Rīgikogu, lai grozītu spēkā esošo regulējumu vai uzlabotu sabiedrības dzīvi. Lai petīciju varētu iesniegt parlamentam, ir jāsavāc vismaz 1000 parakstu. To var iesniegt gan elektroniski speciālā sabiedrības iniciatīvu tiešsaistes platformā *Rahvagatus.ee*, gan papīra formā. Elektroniskie paraksti jāvēc saskaņā ar elektroniskās identifikācijas un elektronisko darījumu drošības likuma prasībām. Papīra formā savāktajiem parakstiem jāpievieno parakstītāju vārdi un personas kodi. Tiesības iesniegt petīciju ir 16 gadu vecumu sasniegušiem Igaunijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem. Šā likuma izpratnē pastāvīgais iedzīvotājs ir arī ES dalībvalsts, Eiropas Ekonomikas kopienas un Šveices Konfederācijas pilsonis, kurš dzīvo Igaunijā un kuram ir pastāvīgās uzturēšanās tiesības, kā arī Igaunijā dzīvojošs ārvalstnieks, kuram ir ilgtermiņa uzturēšanās atļauja vai pastāvīgās uzturēšanās tiesības.

Par iesniegtās petīcijas izskatīšanu lemj Rīgikogu valde 30 kalendāra dienu laikā no tās iesniegšanas dienas. Petīcijas izskatīšanu atsaka, ja tā neatbilst noteiktiem kritērijiem, tostarp priekšlikuma saturs ir līdzīgs tādai petīcijai, kas izskatīta ne senāk kā pirms diviem gadiem, vai arī

petīcijā ietvertais priekšlikums neatbilst Igaunijas konstitūcijas pamatprincipiem un noteikumiem, kas izriet no ārvalstu līgumiem un Igaunijas starptautiskajām saistībām.

Iesniedzot petīciju, kas satur priekšlikumu par spēkā esošā regulējuma grozījumiem vai uzlabojumiem sabiedrības dzīvē, tai jāpievieno pamatojums līdz trim lappusēm, norādot, kādēļ esošā situācija uzskatāma par neapmierinošu un kā iesniegtais priekšlikums situāciju uzlabotu. Rīgikogu izskata kolektīvo iesniegumu, ja tam ir pievienots šāds pamatojums.

Rīgikogu nav speciālas komisijas, kas izskatītu petīcijas; to atbilstoši tematiskajai piekritībai dara dažādas pastāvīgās komisijas. Komisija izskata jautājumu par petīciju, aicinot uz komisijas sēdi un debatēm petīcijā norādīto kontaktpersonu vai tās pārstāvi. Šajā procesā var tikt piesaistītas dažādas ieinteresētās puses – interešu grupas, institūcijas, kuru kompetencē ir petīcijā ietvertais jautājums, kā arī citas Rīgikogu komisijas, piemēram, rīkojot ar tām kopīgas sēdes.

Komisija, kas izskata petīciju, var pieņemt šādus lēmumus:

- ierosināt projekta vai valstij nozīmīga jautājuma apspriešanu parlamentā;
- organizēt publisko apspriešanu;
- nosūtīt priekšlikumu kompetentajai institūcijai atzinuma sniegšanai un aicināt, lai tiktu piedāvāts risinājums;
- virzīt priekšlikumu, lai valdība formulētu tās nostāju;
- noraidīt iesniegto priekšlikumu;
- risināt petīcijā skarto problēmu citā veidā.

Komisijai lēmums par petīcijā iekļauto priekšlikumu jāpieņem sešu mēnešu laikā no petīcijas iesniegšanas Rīgikogu. Petīcijas iesniedzēji tiek informēti par tās izskatīšanas gaitu. Rīgikogu [tīmeklviestnē](#) ir pieejama informācija par parlamentā iesniegtajām petīcijām ([Riigikogu, 2003a](#); [Riigikogu, 2003b](#); [Riigikogu, 2004](#); [Riigikogu, n. d.](#)).

Islandē nav paredzēta iespēja iesniegt petīcijas parlamentam tiešā veidā, lai gan ikviens var pēc savas iniciatīvas nosūtīt parlamenta komisijai rakstveida komentāru vai iesniegumu par parlamentā izskatāmajiem jautājumiem. Ja persona vēlas atbalstīt kādu konkrētu mērķi vai pievērst uzmanību kādai problēmai, petīcijas var izveidot un parakstīt tiešsaistes vietnē [Iceland.is](#), elektroniski autentificējoties. Petīcijas izveide nozīmē sniegt informāciju par to, cik cilvēku atbalsta konkrētā jautājuma aktualizēšanu. Petīcijas saturam jāatbilst Islandes konstitūcijai un spēkā esošajiem tiesību aktiem, vispārējām pieklājības normām, kā arī tas nedrīkst būt apmelojošs. Islandē petīcijas izskata tiesībsargs. Sūdzību viņam var iesniegt ikviena persona neatkarīgi no statusa (proti, pilsonis vai ārvalstnieks). Tiesībsargam jautājuma izskatīšanai nepieciešamo informāciju ir tiesības pieprasīt no valdības. Papildu paskaidrojumus un dokumentāciju var prasīt arī no petīciju iesniedzējiem. Ja tiek atklātas nopietnas iestāžu kļūdas vai pārkāpumi, par kurām bažas pauduši petīciju iesniedzēji, tiesībsargs ir pilnvarots nosūtīt īpašu paziņojumu par to parlamentam, attiecīgajai ministrijai vai pašvaldībai ([Alþingi, n. d.](#); [Digital Iceland, n. d.](#); [Umboðsmaður Alþingis, n. d.](#)).

Itālijā tiesības iesniegt petīcijas abām parlamenta palātām, lai pieprasītu izmaiņas normatīvajā regulējumā vai paustu noteiktas vajadzības, ir noteiktas konstitūcijā ([Itālijas Republikas konstitūcija, 1947](#)).

Petīciju Deputātu palātai var iesniegt papīra formā personīgi, nosūtot pa pastu, pa faksu vai elektronisko pastu. Iesniedzot petīciju elektroniski, tai jāpievieno arī skenēta parakstītā petīcija. Visos gadījumos petīcija iesniedzējam vai iesniedzēju grupai ir personīgi jāparaksta, kā arī jāpievieno derīga personu apliecinoša dokumenta kopija. Ja petīcija tiek iesniegta, izmantojot elektronisko pastu, tai jāpievieno skenēts fails ar attiecīgo dokumentu kopijām. Petīcijā ietvertais priekšlikums nedrīkst būt pretrunā ar konstitūciju, kā arī Deputātu palātas pilnvarām likumdošanas vai valdības darba kontroles jomā. Pēc paziņojuma nolasišanas Deputātu palātā tās priekšsēdētājs saņemto petīciju pēc tematiskās piekritības nodod attiecīgajai komisijai. Petīcijas izskatīšanu komiteja var

noslēgt ar rezolūciju, aicinot valdību vērst uzmanību uz petīcijā izvirzītajām prasībām, vai arī lemt par petīcijas sasaisti ar jau parlamenta darba kārtībā iekļautu likumprojektu. Nav noteikts konkrēts termiņš, kādā komisijai jāsniedz atbilde petīcijas iesniedzējiem. Turklāt petīcijas iesniedzēji parasti netiek uzklausi komisiju sēdēs, lai gan šāda iespēja pastāv. Iepriekšējā sasaukuma pilnvaru laikā neizskatītās petīcijas nākamais parlamenta sasaukums neizskata.

Saņemot Senātā petīciju, kurā prasītas izmaiņas normatīvajā regulējumā vai izklāstītas vispārīgas sabiedrības vajadzības, Valsts prezidents var uzdot noskaidrot iesniedzēja autentiskumu un tā pilsonības statusu, izņemot gadījumu, kad petīciju iesniedz personīgi senators. Petīcijas kopsavilkums tiek prezentēts Senātam, kas nodod petīciju izskatīšanai komisijā atbilstoši priekšlikuma tematikai. Attiecīgā komisija pēc referenta iecelšanas var arī pieņemt lēmumu par petīcijas noraidīšanu. Ja pēc debatēm atbilstošajā komisijā par petīcijā ietverto priekšlikumu nobalso divas trešdaļas komisijas locekļu, nekavējoties par to tiek ziņots Senātā un tiek lemts par priekšlikuma iekļaušanu Senāta darba kārtībā. Ja petīcija attiecas uz valdības kompetenci, Senāta prezidents to nosūta valdībai ar lūgumu attiecīgi rīkoties. Visos gadījumos Senāta pieņemtais lēmums tiek paziņots petīcijas iesniedzējam.

Parlamenta tīmeklviestnē iespējams atrast informāciju par to, kurai parlamenta komisijai petīcija nodota izskatīšanai. Tiek uzturēts speciāls reģistrs, kurā norāda petīcijas iesniegšanas datumu, kopsavilkumu un izskatīšanas rezultātu. Iepriekšējā parlamenta sasaukuma laikā no 2018. gada līdz 2022. gadam petīcijas izskatīšanas ilgums no tās iesniegšanas dienas līdz pabeigšanai bija vidēji 7,4 mēneši (*Chamber of Deputies the Italian Republic, 1971; Senate of the Italian Republic, 1971; Camera dei deputati del Parlamento Italiano, n. d.*).

Īrija petīcijas tiek izskatītas parlamenta Apvienotajā sabiedrības petīciju un ombuda komisijā. Petīciju parlamentam var iesniegt pat viena persona (izņemot abu parlamenta palātu locekļus), ja šī petīcija atbilst sabiedrības interesēm vai ir saistīta ar parlamenta palātu likumdošanas pilnvarām vai sabiedriskās kārtības jautājumu.

Petīcija iesniedzama, visiem aizpildot standartizētu veidlapu. Ja pieteicējiem nav piekļuves datoram, Apvienotās sabiedrības petīciju un ombuda komisijas sekretariāts veidlapu var nosūtīt pa pastu. Petīcija tiek atzīta par atbilstīgu, ja tā ir atbilstoši noformēta, tajā lietotā valoda nav aizskaroša vai apmelojoša un saturiski tā nav līdzīga konkrēto palātu (*Dáil/Seanad*) sasaukuma darbības laikā jau izskatītai petīcijai. Turklāt petīcijas iesniedzējiem jāspēj apliecināt, ka viņi jau ir īstenojuši noteiktas darbības, kas varētu palīdzēt rast risinājumu problēmai, par ko petīcijā paustas bažas.

Apvienotā sabiedrības petīciju un ombuda komisija notur sēdes ik pēc divām nedēļām un var aicināt petīcijas iesniedzējus izklāstīt tajā aktualizēto jautājumu. Pēc visu saņemto mutvārdu un/vai rakstveida pierādījumu izskatīšanas komisija var lemt par turpmāko rīcību. Tā ir tiesīga petīciju nodot arī citām komisijām, tiesībsargam vai attiecīgajām valsts institūcijām. Tāpat komisijai ir tiesības lemt, vai pārtraukt petīcijas turpmāko izskatīšanu.

Komisija informē petīcijas iesniedzēju par petīcijas izskatīšanas gaitu un galīgo lēmumu, turklāt ikviens tam var sekot līdzi parlamenta tīmeklviestnē (*Houses of the Oireachtas, n. d.*).

Kanādā tiesības iesniegt petīcijas ir aizsargātas saskaņā ar Kanādas Tiesību un brīvību hartu (*Parliament of Canada, 1982*). Tiesības iesniegt petīcijas ir Kanādas pilsoņiem, tostarp ārvalstīs dzīvojošajiem, kā arī pastāvīgajiem iedzīvotājiem. Petīcijas var iesniegt gan papīra formā, gan elektroniski, un tām jāatbilst noteiktiem satura un formas kritērijiem (piemēram, tās nedrīkst aizskart suverēnu, parlamenta vai valsts institūciju autoritāti). Atbilstības pārbaudi veic Pārstāvju palātas petīciju sekretārs (*the Clerk of Petitions*). Gan papīra formas, gan elektroniskām petīcijām nepieciešams parlamenta deputāta atbalsts, lai to pieņemtu parlamentā turpmākai izskatīšanai. E-petīcijas var iesniegt Pārstāvju palātas tīmeklviestnē. Petīciju iesniegšanas un izskatīšanas procedūra attiecībā uz papīra formā iesniegtām petīcijām atšķiras no kārtības, kādā iesniedzamas un izskatāmas elektroniskās petīcijas. Ja petīciju paredzēts iesniegt papīra formā, tā

jāparaksta 25 iesniedzējiem un to adresē Pārštāvju palātas deputātam, kurš to var prezentēt Pārštāvju palātas sēdē.

Ja petīciju vēlas iesniegt elektroniski, sākotnēji nepieciešami tikai pieci paraksti. Pēc atbilstības pārbaudes petīcija tiek publicēta petīciju tīmekļvietnē, kurā 120 dienu laikā nepieciešams savākt vēl vismaz 500 parakstu. Ja par petīciju savākts pietiekams skaits parakstu, tā tiek iesniegta izskatīšanai attiecīgajā līmenī – ja petīcija ietver federālu jautājumu, tā tiek iesniegta Pārštāvju palātai; ja jautājums attiecas uz provincēm, tas tiek iesniegts attiecīgajai provinces vai teritoriālajai likumdevēj institūcijai. Ja petīcija attiecas uz valdības kompetencē esošu jautājumu, valdībai ir pienākums sniegt uz to atbildi 45 dienu laikā. Sabiedrībai informācija par petīciju iesniegšanu, izskatīšanu un tās rezultātu pieejama Pārštāvju palātas tīmekļvietnē (Bosc, M. and Gagnon, A., 2017; House of Commons of Canada, 2023).

Kipras parlamenta reglamentā ir paredzēta iespēja iesniegt petīcijas parlamentam. Tās tiek nodotas kompetentajai parlamenta komisijai, kas pēc to izskatīšanas informē parlamentu par secinājumiem vai jebkādiem citiem apsvērumiem (House of Representatives of the Republic of Cyprus, 1980).

Lietuvā konstitūcija garantē petīciju iesniegšanas tiesības, kuru īstenošanas kārtību savukārt nosaka likums. Ja iniciatīvu par likumprojektu paraksta un Seimā iesniedz 50 000 balsstiesīgo iedzīvotāju, tad Seimam ir pienākums izskatīt šo likumprojektu (Lietuvas Republikas Konstitūcija, 1992). Saskaņā ar Konstitucionālajā likumā par petīcijām noteikto tiesības iesniegt petīcijas ir pilsoņiem, kas sasnieguši vismaz 16 gadu vecumu, kā arī Lietuvā pastāvīgi dzīvojošajiem ārvalstniekiem. Petīcijas var iesniegt Seimam, valdībai, kā arī citām valsts un pašvaldību institūcijām un iestādēm. Individuālās iniciatīvas izskata arī Seima ombuds. Tas izskata jautājumus par cilvēktiesību un brīvību ievērošanu sadarbībā ar valsts un pašvaldību iestādēm, aģentūrām, pilsonisko sabiedrību, sociālajiem partneriem un starptautiskajām organizācijām (Lietuvos Respublikos Seimas, 2017).

Petīciju Seimam var nosūtīt pa pastu, elektronisko pastu, iesniegt tiešsaistē vai ierodoties Seimā personīgi un aizpildot papīra formā. Petīcijas iesniedzējiem jānorāda vārds, uzvārds, personas kods un kontaktinformācija. Petīcijai, kas iesniegta ar elektroniskās saziņas līdzekļu starpniecību, jābūt parakstītai elektroniski vai noformētai tā, lai nodrošinātu personas elektronisko identifikāciju un teksta autentiskumu. Petīcijas iespējams sagatavot un parakstīt arī tiešsaistes platformā peticijos.lt, ko uztur bezpeļņas organizācija.

Seimam adresētās petīcijas izskata Seima Petīciju komisija. Divdesmit dienu laikā tā lemj, vai petīcijas pieņemt izskatīšanai. Svarīgi, ka Seima Petīciju komisija par petīciju atzīst tikai Konstitucionālajā likumā par petīcijām noteiktajā kārtībā iesniegtus iesniegumus, kuros lūgts vai ierosināts risināt jautājumus, lai pieņemtu, mainītu, papildinātu vai atzītu par spēkā neesošiem likumus un citus Seima pieņemtus normatīvos aktus. Skaidri jānorāda, ka petīcijā ierosinātais jautājums, kā arī tās iesniegšanas iemesli ir būtiski ne tikai iesniedzējam, bet arī sabiedrībai kopumā vai noteiktai tās daļai. Tādas petīcijas, kuras viena kalendāra gada laikā ar līdzīgu saturu jau ir bijušas iesniegtas komisijai un noraidītas, kā arī tādas, kurām trūkst konkrētības un kurās nav skaidru formulējumu, kuras pārkāpj ētikas vai morāles normas, izskatīšanai netiek pieņemtas. Ja petīcija netiek pieņemta izskatīšanai, tās iesniedzējiem ir tiesības iebilst vai pārsūdzēt šādu lēmumu.

Petīciju komisijai petīcijas izskatīšanas gaitā ir tiesības konsultēties ar lietpratējiem un pieprasīt nepieciešamo informāciju no dažādām institūcijām un iestādēm. Petīcija jāizskata triju mēnešu laikā kopš lēmuma to pieņemt. Petīcijas izskatīšanas gaitā iesniedzējiem ir tiesības pašiem pievienot papildu informāciju un viņus var arī aicināt tādu sniegt.

Pēc petīcijas izskatīšanas Petīciju komisija Seimam var iesniegt priekšlikumu pilnībā vai daļēji izpildīt petīcijā ietvertu lūgumu vai priekšlikumu, ierosināt normatīvā akta pieņemšanu, grozīšanu, papildināšanu vai atzīšanu par spēkā neesošu. Komisija var arī ieteikt neapmierināt petīcijā ietvertu

lūgumu vai priekšlikumu. Tiesību aktu projekti, kas sagatavoti pēc petīcijā paustā priekšlikuma apstiprināšanas, tiek izskatīti un pieņemti Seima Statūtos noteiktajā vispārējā kārtībā.

Petīcijas iesniedzēji tiek informēti par tās pieņemšanu vai noraidīšanu. Sabiedrībai ir iespēja sekot līdzi petīciju izskatīšanas gaitai Seima Petīciju komisijas tīmekļvietnē. Tajā ir arī pārskats par izskatītajām petīcijām un pieņemtajiem lēmumiem (Lietuvos Respublikos Seimas, 1994; Lietuvos Respublikos Seimas, 2022a; Lietuvos Respublikos Seimas, n. d.).

Lihtenšteina tiesības iesniegt petīcijas ir noteiktas konstitūcijā, un tās ir gan balsstiesīgajiem valsts iedzīvotājiem, gan pašvaldībām, gan arī dažādām iestādēm un institūcijām, ja petīciju atbalsta parlamenta loceklis.

Ja vismaz 1000 balsstiesīgo iedzīvotāju, kuru parakstus un balsstiesības apliecina viņu dzīvesvietas pašvaldības dome, iesniedz rakstveida petīciju par likuma pieņemšanu, grozīšanu vai atcelšanu, tad tā ir jāapspriež parlamenta sēdē. Ja petīcijā ietver priekšlikumu, kura īstenošana radītu finansiālas vai cita veida ilgtermiņa sekas valstij, tad tam ir jāpievieno arī pamatojums, lai petīcija tiktu apspriesta parlamentā.

Petīcijai par konstitūcijas grozīšanu nepieciešami vismaz 1500 balsstiesīgo iedzīvotāju paraksti (Lihtenšteinas Firstistes konstitūcija, 1921).

Luksemburgā tiesības vienai vai vairākām personām iesniegt petīcijas ir noteiktas konstitūcijā, tomēr ir aizliegts iesniegt petīciju Deputātu palātā personīgi (Luksemburgas Lielhercogiste 1868). Parakstīt petīciju ir tiesības ikvienai 15 gadu vecumu sasniegušai Valsts fizisko personu reģistrā iekļautajai personai, t. i., tādai, kurai ir Luksemburgas sociālās apdrošināšanas karte. Personai nav jābūt Luksemburgas iedzīvotājam, lai iesniegtu vai parakstītu petīciju.

Petīcijas iespējams iesniegt parlamenta tīmekļvietnē. Var iesniegt divu veidu petīcijas – sabiedriskās (*public*) un privātās (*ordinary*) petīcijas. Sabiedrisko petīciju iespējams iesniegt gan elektroniski tiešsaistē, gan izmantojot parlamenta administrācijā pieejamo veidlapu papīra formā. Petīcijai jābūt noformētai franču, vācu vai luksemburgiešu valodā. Privāto petīciju var sūtīt parlamentam pa elektronisko pastu, nosūtīt kā vēstuli pa pastu vai nodot personīgi parlamenta birojā. To izskata parlamenta Petīciju komisija un pēc tam lemj par atbilstošu tās virzību. Privātās petīcijas apspriešanai publiskās debates nav paredzētas.

Sabiedriskās petīcijas atbilstību vairākiem kritērijiem izskata Petīciju komisija, kas lemj par petīcijas pieņemšanu turpmākai izskatīšanai. Kritēriji ir, piemēram, šādi: vai petīcijā ietvertais jautājums attiecas uz valsts vai sabiedrības interesēm un vai tajā ievēroti ētikas principi (proti, nav rasistiska, vardarbīga, ksenofobiska, homofobiska u. tml. satura). Par turpmāko petīcijas virzību lemj parlamenta Prezidentu konference, kas var sniegt vai nesniegt piekrišanu petīcijas publicēšanai petīciju tīmekļvietnē atbalstītāju parakstu vākšanai.

Lai petīciju izskatītu un apspriestu publiskajās debatēs Deputātu palātā, vajag vismaz 4500 parakstu, kuru savākšanai atvēlētas 42 dienas. Ja nepieciešamais parakstu skaits tiek sasniegts, notiek petīcijas iesniedzēju pārstāvju (līdz piecām personām) uzklaušīšana un publiskas debates parlamenta plenārsēdē, tās tiek pārraidītas televīzijā un straumētas petīciju tīmekļvietnē. Pēc petīcijas izskatīšanas parlamentā tās iesniedzēji tiek informēti par rezultātiem, savukārt petīciju izskatīšanas gaitai iespējams sekot atbilstošajā tīmekļvietnē.

Deputātu palātai ir tiesības tai adresētās petīcijas nodot valdībai, kurai pēc Deputātu palātas pieprasījuma par tām jāsniedz atbilstoši skaidrojumi.

Petīciju tīmekļvietnē ir arī iepriekš iesniegto petīciju arhīvs un informācija par petīciju tematiku, virzību un izskatīšanas rezultātiem. Vidējais petīcijas izskatīšanas ilgums no tās saņemšanas līdz pabeigšanai ir aptuveni 60 dienas (Chambre des Députés Grand-Duché de Luxembourg, n. d.).

Malta iedzīvotāji petīciju parlamentam maltiešu vai angļu valodā var iesniegt gan papīra formā, gan elektroniski parlamenta tīmekļvietnē.

Petīcija parlamentam tiek iesniegta ar parlamenta deputāta starpniecību, kurš pirms iesniegšanas iepazīstas ar tās saturu un pārliecinās par petīcijas atbilstību noteiktiem kritērijiem, proti, vai tajā nav pausta necieņa pret Pārstāvju palātu, kā arī vai ir sasniegts nepieciešamais petīcijas parakstītāju skaits. Pēc parakstīšanas petīciju nodod pārstāvju palātas sekretāram. Savukārt sekretārs pēc petīcijas izskatīšanas iesniedz to apstiprināšanai parlamenta spīkeram, kurš ar savu parakstu apliecina petīcijas iesniegšanu parlamentam turpmākai izskatīšanai.

Katru iesniegto petīciju izskata Petīciju komisija, kura lemj vai nu par tās turpmāku izskatīšanu, vai debašu rīkošanu visā parlamentā. Iespējams petīciju nodot arī ministrijai vai citai valsts iestādei (*Parliament of Malta, 1962; Parliament of Malta, n. d.*).

Nīderlandē tiesības iesniegt petīcijas ir noteiktas konstitūcijā (Nīderlandes konstitūcija, 1983). Parlamenta tīmekļvietnē var pieteikt divu veidu petīcijas – kolektīvo (*Burgerinitiatief*) un personīgo (*Verzoekschriften*) petīciju. Petīciju var iesniegt, izmantojot elektronisko pastu vai papīra formā. Tādas kolektīvās petīcijas iesniedzējam, kas ietver ierosinājumu pieņemt, grozīt vai atcelt tiesisko regulējumu, kā arī tās parakstītājiem jābūt vismaz 18 gadu vecumu sasniegušiem Nīderlandes pilsoņiem. Lai petīciju pieņemtu izskatīšanai parlamentā, tā jāparaksta vismaz 40 000 atbalstītāju, norādot vārdu, adresi, dzimšanas datumu un parakstīšanas datumu.

Parlamenta Petīciju komisija izvērtē, vai petīcijā ietvertais priekšlikums atbilst vairākiem nosacījumiem, tostarp tam, ka pēdējo divu gadu laikā Pārstāvju palātā nav pieņemts neviens lēmums attiecībā uz petīcijā skarto jautājumu; jautājums ir parlamenta kompetencē; petīcijā ietvertais priekšlikums neattiecas uz konstitūciju, nodokļu vai budžeta jautājumiem, tas nav pretrunā ar valstī dziļi iesakņotām normām un vērtībām. Priekšlikumā skaidri jānorāda petīcijas mērķis, jāpamato tā nepieciešamība un jānorāda, kā tas sasniedzams. Petīciju komisija arī izlases veidā pārbauda, vai petīciju parakstījušās personas tiešām ir balsstiesīgas.

Ja petīcija atbilst nosacījumiem, Petīciju komisija ierosina to izskatīt. Izskatīšanas procesā Pārstāvju palāta var aicināt pieteicēju par iesniegto petīciju sniegt skaidrojumu komisijas sēdē vai plenārsēdē. Uz debatēm var aicināt arī tās jomas ministrijas pārstāvi, kam tematiski ir piekritīga petīcijā aktualizētā problemātika.

Personīgā petīcija attiecas uz tādu jautājumu, kas personai aktuāls individuālā līmenī, vai arī tas attiecas uz ierobežotu personu skaitu un nav uzskatāms par nozīmīgu sabiedrībai kopumā. Arī personīgo petīciju izskata Petīciju komisija. Tā var petīciju pāradresēt attiecīgās jomas ministrijai (*Tweede Kamer der Staten-Generaal, n. d.*).

Norvēģijā nav paredzēta iespēja parlamentam iesniegt petīcijas. Petīcijas, kas ietver sabiedrībai nozīmīgus jautājumus, izskata tiesībsargs, tomēr netiek izskatīti jautājumi, kuros parlaments jau pieņēmis noteiktu nostāju (*Sivilombudet, n. d.*). Dažādu sabiedrībai nozīmīgu jautājumu risināšanai pastāv iespēja iesniegt petīcijas reģionālā un pašvaldību līmenī (*Kommunal- og distriktsdepartementet, n. d.*).

Polijā tiesības iesniegt petīcijas ir noteiktas konstitūcijā (Polijas Republikas konstitūcija, 1997).

Petīcijas papīra formā vai izmantojot elektroniskos saziņas līdzekļus var iesniegt gan Seimam, gan Senātam. Iesniedzot petīciju, jāidentificē iesniedzējs vai iesniedzēju grupas pārstāvis, dzīvesvietas adrese, kā arī pieteikuma iesniedzēja vai iesniedzēju grupas pārstāvja korespondences adrese. Petīciju, kas iesniegta, izmantojot elektroniskos saziņas līdzekļus, jāparaksta ar elektronisko parakstu, norādot arī iesniedzēja elektroniskā pasta adresi. Petīcijai jāpievieno tajā izteiktā priekšlikuma pamatojums.

Petīcijas gan Seimā, gan Senātā izskata speciālas petīciju komisijas.

Seimā un Senātā var iesniegt petīcijas, kurās izteikti priekšlikumi veikt grozījumus normatīvajos aktos vai pieņemt jaunus normatīvos aktus, kā arī tādās petīcijas, kurās iekļauti priekšlikumi veikt citas darbības, kas saistītas ar kopējā sabiedrības labuma nodrošināšanu un ir attiecīgi Seima vai Senāta kompetencē. Ja petīcija neatbilst kritērijiem, tās pieteicēji 30 dienu laikā no petīcijas iesniegšanas dienas tiek aicināti ne ilgāk kā 14 dienu laikā petīciju papildināt vai precizēt. Minētie termiņi attiecas gan uz Senātu, gan uz Seimu. Ja petīcija neatbilst kritērijiem, Seima maršals (priekšsēdētājs) lemj par to, vai pieprasīt iesniedzējiem veikt nepieciešamos labojumus, vai arī pieņemt lēmumu par to, ka petīcija netiks izskatīta. Izskatīšanai pieņemtā petīcija tiek nodota Petīciju komisijai turpmākai izskatīšanai, kura savukārt pēc atzinuma var vērsties arī pie citām Seima komisijām. Petīciju komisija var pieņemt lēmumu par likumprojekta vai rezolūcijas iesniegšanu Seimam. Par petīcijas izskatīšanas gaitu un rezultātiem Petīciju komisija informē Seima maršalu, kurš savukārt informē petīcijas iesniedzējus.

Savukārt Senātā petīciju pārbauda Cilvēktiesību, tiesiskuma un petīciju komisijas priekšsēdētājs un iesniedzēju informē par tās izskatīšanas gaitu un rezultātu. Komisijas priekšsēdētājs lemj par petīcijas izskatīšanu komisijas sēdē vai tās pārsūtīšanu attiecīgajai valsts iestādei, ja petīcijā ietvertais jautājums nav Senāta kompetencē.

Petīcijas Seimā un Senātā izskata triju mēnešu laikā, taču izskatīšanas termiņu var pagarināt vēl par trim mēnešiem. Petīcijas, kuras netiek izskatītas attiecīgā Seima vai Senāta sasaukuma pilnvaru termiņa laikā, tiek nodotas izskatīšanai nākamajam sasaukumam.

Gan Seima, gan Senāta tīmekļvietnē ir pieejama informācija par petīcijām, tostarp par petīciju virzību pieņemtie lēmumi (*Sejm, 1992; Sejm, 2014; Senat Rzeczypospolitej Polskiej, 1990*).

Portugālē tiesības iesniegt petīcijas Asamblejai ir noteiktas konstitūcijā. Konstitūcija arī paredz, ka Asamblejai adresētās petīcijas jāizskata atbilstošā komisijā, kas savukārt var konsultēties ar citām komisijām, kuru kompetencē ietiecas petīcijā ietvertais jautājums (*Portugāles Republikas konstitūcija, 1976*). Petīcijas var iesniegt pilsoņi, kā arī Portugālē dzīvojošie ārvalstnieki un bezvalstnieki. Šīs tiesības personas var izmantot individuāli vai kolektīvi. Petīciju Asamblejai iespējams iesniegt, nosūtot pa pastu, elektronisko pastu, piegādāt personīgi papīra formā vai elektroniski, izmantojot Asamblejas tiešsaistes platformu, kas paredzēta arī petīcijas atbalstītāju parakstu vākšanai. Pēc atbilstības pārbaudes petīcija, kuru parakstījušas vismaz 100 personas, tiek izskatīta tajā parlamenta komisijā, kuras kompetencē ir petīcijā ietvertais jautājums. Komisijai 60 dienu laikā ir jā sagatavo galaziņojums. Komisija arī ieceļ referentu jeb personu, kuras pārziņā ir petīcija. Savukārt gadījumā, kad petīciju parakstījušas vairāk nekā 1000 personas, tā tiek publicēta Asamblejas vēstnesī (*Diário da Assembleia da República*), un komisijas sēdē tiek uzklauti petīcijas iesniedzēji. Ja petīcijas parakstītāju skaits pārsniedz 7500, par petīciju notiek debātes Asamblejas plenārsēdē. Petīcijas iesniedzēji tās virzībai var sekot parlamenta uzturētā petīciju reģistrā.

Par petīciju ar likumdošanas iniciatīvu, ko parakstījuši vismaz 20 000 balsstiesīgo iedzīvotāju (tādi, kas reģistrēti vēlēšanu reģistrā Portugālē vai ārvalstīs), pēc izvērtēšanas attiecīgajā komisijā jā rīko debātes un par to jāle mj Asamblejas plenārsēdē.

Komisija petīciju var nosūtīt arī tās jomas ministrijai vai citai valsts institūcijai, kuras kompetencē ir petīcijā ietvertais jautājums (*Assembly of the Republic of Portugal, 1990; Assembly of the Republic of Portugal, 2003; Assembly of the Republic of Portugal, 2020*).

Rumānijā tiesības individuāli vai kopā ar citām personām iesniegt petīcijas ir noteiktas konstitūcijā (*Rumānijas konstitūcija, 1991*), un tās var iesniegt gan parlamenta Deputātu palātai, gan Senātam. Iesniegtās petīcijas izskata Pārskatīšanu, korupcijas izmeklēšanas un petīciju komisija vai cita komisija atkarībā no petīcijā ietvertās tematikas. Deputātu palātai un Senātam petīciju var iesniegt papīra formā, pa pastu vai personīgi, izmantojot

elektronisko pastu vai tiešsaistē parlamenta tīmekļvietnē. Atbildīgajai komisijai petīcija jāizskata 10 dienu laikā un jālemt par tās turpmāko virzību vai arī tā jānosūta izskatīšanai citai valsts institūcijai, lūdzot sniegt informāciju par petīcijā ietvertu jautājumu. Atbildīgās komisijas par saņemtajām petīcijām un tajās aktualizēto jautājumu risināšanu ziņo attiecīgās palātas prezidijam un arī palātai. Petīciju iesniedzēji tiek informēti par izskatīšanas rezultātu (*Chamber of Deputies of Romania, 1994; Senatul României, 2005*).

Slovākija tiesības iesniegt petīcijas valsts institūcijām un vietējām pašpārvaldes institūcijām jautājumos, kas attiecas uz sabiedrības interesēm vai citiem jautājumiem, kuros iedzīvotājiem ir kopīgas intereses, ikvienam individuāli vai kopā ar citiem ir noteiktas konstitūcijā. Tajā arī paredzēts, ka petīcija nedrīkst saturēt pamattiesību un brīvību, kā arī tiesu varas neatkarības aizskārumu (*Slovākijas Republikas konstitūcija, 1992*). Petīciju Nacionālajai padomei var iesniegt papīra formā personīgi, sūtīt pa pastu vai elektroniski, dokumentu parakstot elektroniski. Nacionālās padomes birojs pārbauda saņemtās petīcijas atbilstību valsts tiesību aktiem un paziņo par tās saņemšanu Nacionālās padomes prezidentam, kurš 30 darbdienu laikā pēc tās iesniegšanas atbilstoši tematiskajai piekritībai petīciju nosūta kādai no parlamenta komisijām apspriešanai un atzinuma sniegšanai. Petīcijas izskatīšanā var būt iesaistītas arī vairākas padomes komisijas. Ja petīcija ietver jautājumus, kas nav Nacionālās padomes kompetencē, padomes birojs to nodod attiecīgajai ministrijai vai citai centrālās valsts pārvaldes iestādei. Petīcija jāizskata Nacionālajā padomē, ja to parakstījuši vismaz 100 000 pilsoņu. Petīcijas iesniedzēji tiek informēti par tās virzību un izskatīšanas rezultātiem. Komisijas vismaz reizi gadā iesniedz Nacionālajai padomei ziņojumu par saņemtajām petīcijām (*Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky, 1990; National Council of the Slovak Republic, 1996*).

Slovēnija tiesības iesniegt petīcijas ir noteiktas konstitūcijā (*Slovēnijas Republikas konstitūcija, 1991*). Petīcijas par sabiedrībai svarīgiem jautājumiem Nacionālajai asamblejai var iesniegt iedzīvotāji vai to grupas, nosūtot pa pastu vai elektronisko pastu. Par petīciju izskatīšanu Nacionālajā asamblejā ir atbildīga Petīciju, cilvēktiesību un vienlīdzīgu iespēju komisija. Tā izskata petīcijas par dažādiem jautājumiem un atbilstīgi kompetencei var tās nodot citām valsts institūcijām un iestādēm, kā arī pieprasīt tām paskaidrojumus par petīcijās ietvertajiem jautājumiem. Iesniedzēju parasti informē par petīcijas izskatīšanas iznākumu, taču ne par virzību. Petīcijas, kas netiek izskatītas attiecīgā parlamenta sasaukuma laikā, turpina izskatīt nākamajā sasaukumā (*National Assembly of the Republic of Slovenia, 2002; Državni zbor Republike Slovenije, n. d.*).

Somija saskaņā ar konstitūcijā noteikto iedzīvotājiem ir tiesības iesniegt parlamentam priekšlikumu par tiesību akta pieņemšanu vai grozīšanu (tā dēvētā iedzīvotāju iniciatīva), ja to parakstījuši vismaz 50 000 balsstiesīgo Somijas iedzīvotāju – Somijas pilsoņu –, kas ir vecāki par 18 gadiem (*Somijas konstitūcija, 1999*).

Petīcijas, kuras parakstījuši iedzīvotāji individuāli vai kolektīvi mazākā skaitā, nekā konstitūcijā noteikts, izskata parlamentārais ombuds (*Parliamentary Ombudsman of Finland, n. d.*).

Iedzīvotāju iniciatīvu var iniciēt vismaz pieci balsstiesīgie Somijas iedzīvotāji. Tā var būt saistīta vai nu ar likumprojektu, vai priekšlikumu par likumprojekta izstrādes procesa sākšanu. Iniciatīva var attiekties arī uz spēkā esoša tiesību akta grozīšanu vai atcelšanu. Ja iniciatīva ir formulēta kā likumprojekts, tajā jāiekļauj ierosinātā tiesību akta sadaļas. Iniciatīva var ietvert tikai vienu jautājumu kompleksu, un tajā vienmēr jāiekļauj priekšlikuma pamatojums. Iniciatīva sagatavojama somu vai zviedru valodā. Paraksti tās atbalstam jāsavāc sešu mēnešu laikā. Tos var vākt, gan izmantojot speciālu veidlapu papīra formā, gan elektroniski Tieslietu ministrijā pārziņā esošajā tiešsaistes platformā. Ja parakstīšanās notiek tiešsaistē, nepieciešama elektroniskā identifikācija, izmantojot uz mikroshēmu balstītu identifikācijas karti, internetbankas piekļuves kodus vai mobilo sakaru operatoru sistēmu. Digitālo un iedzīvotāju datu pakalpojumu aģentūra pārbauda elektronisko parakstu derīgumu un fiksē atbilstošo parakstu skaitu. Ja derīgo parakstu skaits sasniedz 50 000, iniciatīvas organizators var iesniegt to izskatīšanai parlamentā. Tomēr tā zaudē spēku, ja nav

iesniegta parlamentam sešu mēnešu laikā. Parlamentam ir pienākums virzīt iedzīvotāju iniciatīvu izskatīšanai un pieņemt lēmumu par to, vai iniciatīva ir apstiprināma, grozāma vai noraidāma.

Iedzīvotāju iniciatīvas izskatīšana parlamentā sākas ar debatēm plenārsēdē. Debašu nobeigumā parlaments nodod jautājumu izskatīšanai komisijā, kur iniciatīvas pārstāvjiem tiek dota iespēja paust savu viedokli. Komiteja var uzklaut attiecīgās ministrijas pārstāvi un lietpratējus, kā arī organizēt jautājuma apspriešanu un sagatavot ziņojumu plenārsesijai. Komisija var lemt par diskusijas pārtraukšanu attiecībā uz petīcijā ietvertu jautājumu, piemēram, uz laiku, kamēr tiek saņemti valdības priekšlikumi par jautājuma risināšanu.

Iedzīvotāju iniciatīva, kas nav izskatīta līdz parlamenta pilnvaru termiņa beigām, zaudē spēku. Ja parlaments nolemj iniciatīvu noraidīt, iespējams iesniegt jaunu iniciatīvu par to pašu jautājumu (*Eduskunta, 2012; Kansalaisaloite.fi, n. d.; Parliament of Finland, n. d.*).

Spānijā tiesības iesniegt parlamenta palātām iedzīvotāju individuālās vai kolektīvās petīcijas ir noteiktas konstitūcijā. Palātās saņemtos pieprasījumus var nosūtīt arī valdībai, ja tas tiek atzīts par nepieciešamu. Valdībai pēc palātas pieprasījuma ir pienākums sniegt skaidrojumu par petīcijās ietvertajiem jautājumiem (*Spānijas konstitūcija, 1978*).

Petīcijas var nosūtīt pa pastu vai iesniegt papīra formā, un tās izskata petīciju komisijas Deputātu palātā un Senātā. Iesniedzot petīciju, jānorāda iesniedzēja vai iesniedzēju identitāte, valstspiederība, korespondences adrese, kā arī petīcijas mērķis. Komisijas izvērtē petīciju atbilstību un, ja nepieciešams, ar palātas priekšsēdētāja starpniecību var tās nodot izskatīšanai citai komisijai, valdībai, tiesai, prokuratūrai vai pārējām atbildīgajām institūcijām. Deputātu palātas Petīciju komisija var nodot petīciju arī Senātam un ombudam. Komisija var iesniegt petīciju izskatīšanai Deputātu palātas plenārsēdē.

Iesniedzēji tiek informēti par petīcijas izskatīšanas gaitu un rezultātiem. Sesiju laikā Petīciju komisija informē Deputātu palātu par saņemto petīciju skaitu, attiecībā uz tām pieņemtajiem lēmumiem un, ja nepieciešams, par to iestāžu lēmumiem, kurām tās bijušas nodotas.

Lai parlamentā iesniegtu iedzīvotāju likumdošanas iniciatīvu, jāsavāc vismaz 500 000 parakstu. Iniciatīvā nedrīkst ietvert priekšlikumus, kas attiecas uz bioloģiskajām, nodokļu vai starptautiskajām tiesībām, kā arī tā nedrīkst būt saistīta ar apžēlošanas prerogatīvu. Iniciatīvā jāiekļauj likumprojekta teksta formulējums, jāiesniedz priekšlikuma pamatojums un to dalībnieku saraksts, kuri veido iniciatīvas rosināšanas komisiju, norādot visu dalībnieku personas datus. Parakstu vākšanas procedūrai deviņu mēnešu laikā no iniciatīvas izziņošanas dienas jābeidzas ar savāktu parakstu nodošanu centrālajai vēlēšanu padomei. Šo termiņu iespējams pagarināt par trim mēnešiem, ja Deputātu palātas padome saskaņo termiņa pagarinājuma pamatojumu. Ja, termiņam beidzoties, savāktie paraksti netiek iesniegti, iniciatīva zaudē spēku (*Cortes Generales, 2001; Senate of the Spanish Parliament, 1994*).

Ungārijā tiesības ikvienam individuāli vai kopīgi ar citiem iesniegt rakstveida iesniegumus, sūdzības vai priekšlikumus jebkurai valsts varas institūcijai ir noteiktas konstitūcijā (*Ungārijas pamatlikums, 2011*). Tiesības iesniegt petīcijas sabiedrības interesēs Nacionālajā asamblejai ir fiziskajām personām, tostarp ārvalstniekiem. Petīcijas var iesniegt papīra formā, pa elektronisko pastu, kā arī izmantojot nevalstiskās bezpeļņas organizācijas izveidoto tiešsaistes platformu. Lai petīciju pieņemtu izskatīšanai, pietiek ar vienu parakstu. Petīcijas saturs nedrīkst aizskart parlamenta autoritāti, kā arī etniskās, reliģiskās un nacionālās minoritātes. Petīcijā ietvertu lūgumu nevar skatīt kādā citā procedūrā, piemēram, tiesvedības procesā. Petīciju saskaņā ar Nacionālās asamblejas priekšsēdētāja lēmumu nodod izskatīšanai komisijai atbilstoši petīcijas tematiskajai piekritībai. Komisijām ir tiesības uzklaut petīciju iesniedzējus un papildu informācijas gūšanai attiecīgajā jautājumā pieaicināt arī jomas lietpratējus.

Sabiedrība netiek speciāli informēta par petīciju virzību. Petīcijas, kuras nav izskatītas attiecīgā parlamenta sasaukuma laikā, nākamais sasaukums neizskata (*National Assembly of Hungary, 2012; National Assembly of Hungary, 2013*).

Vācijā tiesības ikvienam ar rakstveida lūgumiem vai sūdzībām vērsties atbildīgajās institūcijās un pie tautas priekšstāvjiem garantē konstitūcija (*Vācijas Federatīvās Republikas pamatlikums, 1949*), turklāt tās ir garantētas fiziskajām personām un to grupām, tostarp arī ārvalstniekiem.

Bundestāgam petīciju var iesniegt papīra formā vai elektroniski, izmantojot speciālu Bundestāga petīciju tīmeklvietni, kur tiek veikta arī personu identifikācija. Tīmeklviētnē iespējams pieteikt gan individuālu, gan kolektīvu petīciju. Šajā tiešsaistes platformā var atbalstīt un apspriest arī citas pēdējo četru nedēļu laikā publicētās petīcijas. Lai publiskotu petīciju, t. i., lai izveidotu publisku forumu sabiedrībai svarīgu problēmu apspriešanai, kurā tiek pārstāvēta dažādu skatījumu, vērtējumu un pieredzes daudzveidība, petīcijai jāatbilst noteiktiem kritērijiem. Tā netiek pieņemta, ja, piemēram, satur personisku pieprasījumu vai sūdzības, nav rakstīta vācu valodā, ir pretrunā ar konstitūciju, kā arī satur acīmredzami nepatiesus, sagrozītus vai aizskarošus apgalvojumus.

Bundestāgā ir izveidota Petīciju komisija, kuras kompetencē ir tādu petīciju izskatīšana, kurās ietvertā problemātika attiecas uz federālās valdības atbildības jomu (t. i., ja tiek iesniegti pieprasījumi par federālajiem tiesību aktiem un sūdzības par federālajām iestādēm). Publiskā petīcija tiek ievietota Petīciju komisijas tīmeklviētnē. Iesniedzēji tiek informēti par to, vai petīcija tiks publiskota. Laikposms, kurā citas personas var parakstīt publiskoto petīciju vai iesaistīties diskusijā, ir sešas nedēļas. Komisija var rīkot sabiedrisko apspriešanu, petīcijas iesniedzēju uzklaušāšanu, pieprasīt atbilstošu federālās valdības rīcību petīcijā ietvertā jautājuma risināšanai, noteikt atkārtotu petīcijas izskatīšanu vai nodot jautājumu citām institūcijām. Ja petīcijas parakstīšanas laikā ir sasniegts 30 000 atbalstītāju sliekšnis, petīcijas iesniedzēju pārstāvji tiek uzklaušāti komisijas sēdē. Pēc parakstīšanas termiņa beigām publiskā petīcija tiek slēgta turpmākai parakstīšanai un diskusijām. Komisija lemj, vai petīciju iesniegt Bundestāgam izskatīšanai plenārsēdē.

Petīcijas iesniedzēji tiek informēti par tās izskatīšanas gaitu un rezultātiem. Katru gadu komisija par darbību ziņo Bundestāgam un šo ziņojumu publisko tiešsaistē.

Savukārt Bundesrātā nav speciālas petīciju izskatīšanas komisijas, kā arī nav noteiktu petīciju izvērtēšanas kritēriju (*Deutscher Bundesrat, n. d.; Deutscher Bundestag, n. d.*).

Zviedrijā nav paredzēta iespēja iesniegt petīcijas parlamentam. Tādi demokrātijas instrumenti kā iedzīvotāju priekšlikumi un iniciatīvas ir iedibināti tikai vietējā un reģionu līmenī. Tomēr parlamentārajam ombudam ir uzdots izskatīt iedzīvotāju sūdzības par valsts institūcijām un iestādēm. Parlamentārie ombudi sniedz arī atbalstu likumdevējam tā parlamentārās kontroles funkcijas īstenošanā. Parlamentārais ombuds var iesniegt parlamentam iesniegumu saistībā ar izskatāmo jautājumu (*Riksdagens ombudmän, 2023*).

Deliberatīvo pasākumu modeļi

Deliberatīvo pasākumu modeļu raksturojums

Avots: *OECD, 2020; OECD, 2023*

Deliberatīvā pasākuma modelis un galvenās pazīmes	Vidējais dalībnieku skaits	Rezultāti	Visbiežāk apspriestās tēmas	Valstis
Iedzīvotāju asambleja	90	Detalizēti izstrādāti ieteikumi	<ul style="list-style-type: none"> Vēlēšanu sistēmas reforma Konstitucionāli jautājumi 	ASV, Apvienotā Karaliste, Austrija, Beļģija, Brazīlija, Dānija, Francija, Igaunija, Itālija, Īrija, Jaunzēlande, Kanāda, Kolumbija, Luksemburga, Melnkalne, Nīderlande, Polija, Spānija, Šveice, Ungārija, Vācija
Iedzīvotāju žūrijas:	34	leteikumi	<ul style="list-style-type: none"> Infrastruktūra Pilsētplānošana Veselība Vide 	ASV, Apvienotā Karaliste, Austrija, Austrālija, Beļģija, Bosnija un Hercegovina, Dānija, Francija, Gruzija, Itālija, Kanāda, Koreja, Meksika, Polija, Portugāle, Somija, Spānija, Šveice, Ungārija, Vācija
• secīgas sanāksmes	30			
• sanāksmes, kas nav secīgas	35			
• institucionalizētas sanāksmes	32			
Konsensa konference	16	leteikumi	<ul style="list-style-type: none"> Jaunās tehnoloģijas Veselība Vide 	Austrija, Austrālija, Dānija, Francija, Itālija, Norvēģija, Apvienotā Karaliste
Iedzīvotāju dialogs	148	leteikumi	<ul style="list-style-type: none"> Bieži tiek apspriestas vairākas jomas vienlaikus Dažādi temati un jomas 	ASV, Apvienotā Karaliste, Austrālija, Beļģija, Dānija, Francija, Igaunija, Kanāda, Koreja, Nīderlande, Vācija
Deliberatīvās aptaujas	226	Aptaujas un viedokļu apmaiņa	<ul style="list-style-type: none"> Dažādas tēmas 	ASV, Argentīna, Austrālija, Brazīlija, Itālija, Japāna, Koreja, Ķīna, Mongolija
Plānošanas darba grupas	24	Kopējs pozīcijas ziņojums	<ul style="list-style-type: none"> Pilsētvides plānošana 	Japāna, Vācija
G1000	346	Balsojums par vietvaras priekšlikumu	<ul style="list-style-type: none"> Stratēģiskā plānošana 	Francija, Nīderlande, Spānija
Iedzīvotāju padome	15	leteikumi	<ul style="list-style-type: none"> Vide Stratēģiskā plānošana 	Austrija, Beļģija, Brazīlija, Francija, Vācija
WW iniciatīva	120	Balsojums par priekšlikumiem	<ul style="list-style-type: none"> Starptautiskas vides problēmas 	Izmanto starptautiskā līmenī (ES)
Iedzīvotāju iniciatīvu caurlūkošana	22	Kopējs ziņojums	<ul style="list-style-type: none"> Dažādas tēmas 	ASV, Somija, Šveice

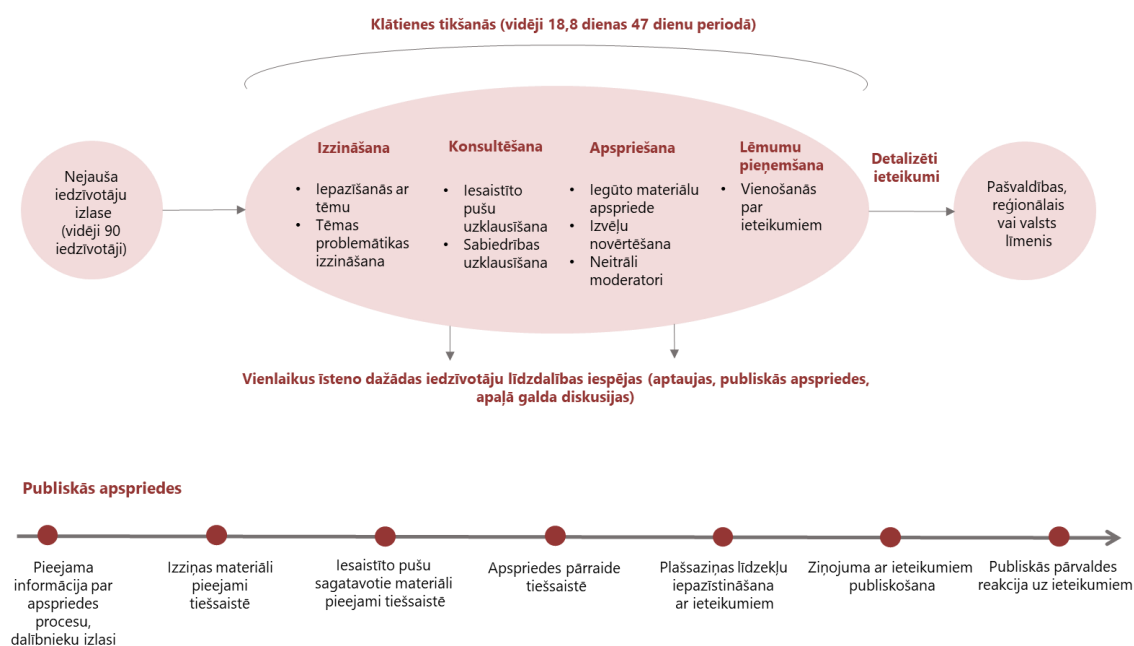
Valsts līmenī biežāk lietotie deliberatīvo pasākumu modeļi

Iedzīvotāju asambleja (*Citizens' assembly*)

Iedzīvotāju asambleju uzskata par deliberatīvo līdzdalības modeļu ideāltipu. To galvenokārt rīko, lai apspriestu izmaiņas valsts institucionālajā struktūrā un konstitūcijā. Šis modelis kļuva aktuāls XXI gadsimta sākumā Kanādā, kur to praktizēja nolūkā apspriest ar vēlēšanu sistēmas reformu saistītus jautājumus.

Iedzīvotāju asamblejā piedalās vairāk dalībnieku, un tā norit ilgāk nekā citi deliberatīvās līdzdalības modeļu ietvaros rīkoti pasākumi. Iedzīvotāju asamblejās vidēji 18 dienu laikposmā piedalās 90 dalībnieki (to skaits OECD valstīs rīkotajos pasākumos ir variējis no 36 līdz pat 161). Ierasti iedzīvotāju asamblejas īsteno vairākās nedēļas nogalēs. Pasākuma noslēgumā tā dalībnieki balso par ieteikumiem. Ieteikumus, par kuriem nobalso dalībnieku vairākums, ietver ziņojumā, ko nereti papildina arī ar tiem asamblejas gaitā izskanējušajiem viedokļiem, kas nav guvuši vairākuma atbalstu. Ziņojums ir publiski pieejams, un to iesniedz pašvaldības, reģionālās teritoriālās vienības vai valsts līmeņa institūcijai (24. attēls).

Avoti: *OECD, 2020; Vrydagh, 2023; Patriquin, 2020*

24. attēls. Iedzīvotāju asamblejas īstenošanas process

Avots: *OECD, 2020*

Piemēri

Apvienotajā Karalistē 2020. gadā tika rīkota iedzīvotāju asambleja **par siltumnīcefekta gāzu emisiju samazināšanas iespējām līdz 2050. gadam**. Tajā piedalījās 108 personas. Tika izstrādāti ieteikumi dažādās politikas jomās, kurus iesniedza parlamentam (*Climate Assembly UK, n. d.*). 2018. gadā tika rīkota iedzīvotāju asambleja par sociālo aprūpi nolūkā apspriest sociālās aprūpes ilgtermiņa finansēšanu Apvienotajā Karalistē. Tajā piedalījās 47 iedzīvotāji, kuri izstrādāja 17 priekšlikumus (*Citizens' Assembly on Social Care, 2018*).

Austrija 2022. gadā tika īstenota **iedzīvotāju asambleja (klimata padome)**. Klimata padomes izveides iniciatīva tika izvirzīta 2020. gada petīcijā, ko parakstīja gandrīz 400 000 iedzīvotāju.

2021. gada martā Nacionālā padome (*Nationalrat*) pieprasīja federālajai valdībai izpildīt petīcijā paustās prasības, tādēļ tika organizēta iedzīvotāju asambleja. Tās mērķis bija izstrādāt ieteikumus, kā Austrijai kļūt par klimatneitrālu valsti līdz 2040. gadam. Pasākumā piedalījās nejauši izvēlēti 100 Austrijas iedzīvotāji. To iedzīvotāju atlasī, kuri piedalījās klimata padomē, izlases veidā veica Austrijas Statistikas pārvalde. Izlase atspoguļoja Austrijas iedzīvotāju struktūru pēc šādām pazīmēm: vecums, dzimums, izglītības līmenis, ienākumi, pārstāvētais reģions, dzimšanas valsts, urbanizācijas pakāpe. Dalībnieki bija vismaz 16 gadu vecumu sasniegušas personas ar galveno dzīvesvietu Austrijā vismaz piecus gadus. Jaunākajam Klimata padomes dalībniekam bija 17 gadi, vecākajam – 79 gadi. Austrijas statistikas pārvalde no centrālā iedzīvotāju reģistra atlasīja nejauši svērtu kopu saskaņā ar iepriekš minētajiem kritērijiem. Atlasītie 1003 cilvēki pēc tam saņēma vēstuli ar aicinājumu piedalīties klimata padomē. Pēc atbilžu saņemšanas uz pirmo sūtījumu, aicinājumu piedalīties saņēma vēl 1000 cilvēku. Tādā veidā tika nodrošināta dalībnieku izlases pielāgošana sākotnēji noteiktajiem kritērijiem. Pasākumā tika apspriesti tādi temati kā mobilitāte, enerģijas ieguve un ilgtspējīgs pārtikas patēriņš. Dalībniekiem tika nodrošinātas ēdienreizes, naktsmitnes, transporta biļetes un dienas nauda par pasākumam veltītajām kopumā sešām nedēļas nogalēm (*ARGE Klimarat, 2022*).

Beļģijā 2022. gadā tika izveidota pastāvīgā **Briseles klimata asambleja**, tādējādi sniedzot iedzīvotājiem iespēju pastāvīgi iesaistīties klimata politikas veidošanā.

Asamblejas izveidi rosināja Briseles reģions, un tajā piedalījās 100 iedzīvotāji, kas izvēlēti ar izlozes palīdzību. Kandidāti tika izlozēti tādējādi, lai atspoguļotu iedzīvotāju struktūru, izmantojot tādas kritērijas kā dzimums, vecums, dzīvesvieta un sociāli ekonomiskais stāvoklis. Pirmajā darba ciklā tika apspriests, kā nodrošināt pieejamus, videi labvēlīgus un kvalitatīvus dzīves apstākļus galvaspilsētas teritorijās un panākt līdzsvaru starp apbūves teritorijām un zaļajām zonām. Savukārt nākamie cikli balstījās uz pirmajā ciklā paveikto. Asamblejas izveidotā komiteja uzraudzīja ieteikumu ieviešanu. Piemēram, Briseles reģiona ministram, kura kompetencē ir klimata pārmaiņu joma, triju mēnešu laikā bija jāpasaka sākotnējais komentārs par šā foruma rezultātiem, savukārt pēc gada viņam jāsniedz detalizēta atbilde par foruma laikā saņemtajiem priekšlikumiem (*Assembleeclimat.brussels, n. d.; Brussels Times Newsroom, 2023*).

Dānijā 2020. gadā tika rīkota iedzīvotāju asambleja **par klimata pārmaiņām**, ko rosināja Dānijas parlamenta Enerģijas, piegādes un klimata komisija un Klimata, enerģētikas un pakalpojumu ministrija. Dānijas Statistikas birojs veica dalībnieku atlasī divpakāpju procesā, lai pēc iespējas reprezentatīvāk atspoguļotu Dānijas iedzīvotāju sastāvu,

pamatojoties uz tādiem kritērijiem kā vecums, dzimums, ģeogrāfiskā atrašanās vieta, izglītības līmenis un ienākumi. Vispirms tika veikta vienkārša nejausā izlase no 5000 Dānijas pieaugušajiem iedzīvotājiem, savukārt otrajā fāzē – stratificētā izlase, kurā atlasīja 99 dalībniekus un 99 aizvietotājus. Asamblejas 12 apspriedēs uzmanība tika veltīta klimata politikai Dānijā, un pasākumu cikla gaitā tika izstrādāti 119 ar zaļo pāreju saistīti ieteikumi (*Citizens' Assembly on Climate Issues, 2021; Klīma-, Energi- og Forsyningsministeriet, 2020*).

Francijā 2023. gadā tika organizēta iedzīvotāju asambleja **par eitanāziju**. Tajā piedalījās 184 divu līmeņu nejausās izlases ceļā izvēlēti dalībnieki. Tika apspriests ministru prezidenta izvirzītais jautājums par to, vai ir ieviesta atbilstoša dzīves noslēguma atbalsta sistēma, kā arī par to, kādi uzlabojumi šajā sistēmā būtu nepieciešami. Iedzīvotāju asambleju organizēja nevalstiskais sektors. Asamblejas laikā tika pieņemti 67 priekšlikumi, kuri tika nodoti valdībai tiesiskā regulējuma izstrādei (*CESE, 2023b*).

2021. gadā tika rīkota arī iedzīvotāju asambleja **par mobilitāti un nodarbinātības jautājumiem**. Tajā piedalījās 120 iedzīvotāji atbilstoši Francijas četrus teritoriju sociāli

demogrāfiskajiem profiliem un dzīvesveida dažādībai. Asamblejā aplūkoja darba, mobilitātes un dzīvesveida paradumu problemātiku (*Forum Citoyen des Vies Mobiles, 2021*).

2020. gadā tika organizēta iedzīvotāju asambleja **par lauksaimniecības praksi un ES kopējo lauksaimniecības politiku** ar nejausi izvēlētu 125 dalībnieku dalību (*CNDP, 2021*).

2020. gada asamblejā **par klimatu** piedalījās 150 dalībnieki. Dalībniekiem bija jāsniedz priekšlikumi par to, kā līdz 2030. gadam samazināt siltumnīcefekta gāzu emisijas par 40 %. Daļa no šīs iedzīvotāju asamblejas izstrādātajiem priekšlikumiem tika ietverti tiesiskajā regulējumā (*CCC, 2021*).

2018. gadā Francijā tika organizēta iedzīvotāju asambleja **par iedzīvotāju padomju ilgtspējību vietējā pārvaldībā**. Tajā piedalījās 80 dalībnieki, kuri tikai izvēlēti, izmantojot dažādas izlases metodes (*OECD, 2023*).

Īrijā 2023. gadā tika rīkota iedzīvotāju asambleja **par narkotiku lietošanas samazināšanu**. Tās izveides mērķis bija apsvērt iespējamās rīcībpolitikas virzienus narkotiku kaitīgās ietekmes mazināšanai. Pasākumā piedalījās 100 dalībnieki. Tika iesniegti 36 priekšlikumi rīcībpolitikas izstrādei (*Citizens' Assembly, 2024c*).

2022. gadā Īrijas parlaments sasauca iedzīvotāju asambleju **par bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu** ar 100 dalībniekiem. Galaziņojumā tika iekļauti 159 priekšlikumi (*Citizens' Assembly, 2024b*).

2021. gadā Īrijas parlaments rosināja izveidot iedzīvotāju asambleju **par dzimumu līdztiesības nodrošināšanu**. Tajā piedalījās 100 iedzīvotāji. Izstrādātais galaziņojums tika apspriests Īrijas parlamentā un parlamenta Dzimumu līdztiesības komisijā (*Citizens' Assembly, 2024d*).

2018. gadā Īrijas valdība rosināja sasaukt iedzīvotāju asambleju, lai vienlaikus censtos rast risinājumus piecās problēmjomās, proti, **tiesības uz abortiem, sabiedrības novecošanās, klimata pārmaiņas, referendumu norise un parlamenta atlaišana**. Iedzīvotāju asamblejā piedalījās 100 cilvēki. Par katru tēmu tika publicēts galaziņojums (*Citizens' Assembly, 2024a*).

2012. gadā tika izveidota iedzīvotāju asambleja, kurā tika apspriestas **iespējamās izmaiņas Īrijas konstitūcijā**, pasākumam pulcējot 100 dalībniekus. 66 iedzīvotāji tika atlasīti pēc nejaušības principa, lai iespējami precīzi pārstāvētu Īrijas sabiedrības sastāvu atbilstoši dzimumam, vecumam, sociālajam stāvoklim un dzīvesvietai. Turklāt izvēlētajiem dalībniekiem jābūt iekļautiem vēlētajū reģistrā un jābūt tiesīgiem balsot referendumā. Pārējie 33 pasākuma dalībnieki bija parlamenta locekļi no abām parlamenta palātām un pārstāvji no katras Ziemeļīrijas asamblejā (Ziemeļīrijas decentralizētā likumdevēj institūcija) pārstāvētās politiskās partijas. Izskatīšanai tika iesniegts vairāk nekā 40 priekšlikumu, un gandrīz puse no tiem tika īstenoti praksē (*Citizens Information Board, 2023*).

Kanādā iedzīvotāju asambleja **par digitālo rīku ietekmi uz demokrātiju** tika rīkota trīs gadus pēc kārtas (2020., 2021. un 2022. gadā), katra gada pasākumā apspriežot citu tēmu. Proti, 2020. gadā tika spriests par iespējām mazināt naida runu tiešsaistē. Savukārt 2021. gada tēma bija saistīta ar sodu vai cita veida nelabvēlīgu seku noteikšanu personām un organizācijām, kuras tīši izplata dezinformāciju tiešsaistē ar nodomu kaitēt. 2022. gadā pasākumā notika diskusija par to, kā veidot optimālāku normatīvā regulējuma ietvaru par naidīgu/kaitīgu saturu.

Dalībnieku atlase visām trīs asamblejām bija komplicēta. 2020. gada sākumā 18 gadu vecumu sasniegušiem iedzīvotājiem tika izsūtītas 12 500 vēstules ar aicinājumu piedalīties iedzīvotāju asamblejā. Aicinājumam pozitīvi atsaucās ap 400 uzaicināto personu, no kurām, izmantojot stratificēto izlasi, tika atlasīti 42 dalībnieki. Tā nodrošināja dalībnieku atlasīti pēc nejaušības principa tādā veidā, lai atspoguļotu Kanādas demogrāfiskos rādītājus, nodrošinot dzimumu līdzsvaru, visu provinču un teritoriju ģeogrāfisko pārstāvību, kā arī dažādu vecuma grupu pārstāvniecību.

Dalībniekiem bija jāpārstāv pamatiedzīvotāju kopienas un sabiedrības daļas, kuru dzimtā valoda ir attiecīgi angļu vai franču. Atlases procesā netika ņemta vērā kandidātu etniskā piederība, ienākumi, izglītības līmenis un citi rādītāji. Līdzīgs atlases process noritēja 2021. gada pavasarī, kad no 12 500 uzaicinātajiem dalībai pasākumā atsaucās 650, no kuriem savukārt tika izvēlēti 42 dalībnieki.

Iedzīvotāju asambleju par digitālo rīku ietekmi uz demokrātiju visus trīs gadus organizēja bezpeļņas labdarības organizācija (*Public Policy Forum, n. d.*).

Kanādā rīkotajām trim demokrātisko izpaušmju tematikai veltītajām iedzīvotāju asamblejām to dalībnieki kopumā veltīja ap 6000 brīvprātīgu darba stundu nolūkā apspriest to, kā Kanādas valdībai būtu jāregulē digitālo pakalpojumu sniedzēji, lai lietotājiem radītu iespējami drošu vidi, kurā paust viedokli, esot aizsargātiem no dažādiem kaitējumiem. Katrā no trim asamblejām tika pieņemts arī galaziņojums ar detalizētām rekomendācijām (*3rd Canadian Citizens' Assembly on Democratic Expression, 2022; Canadian Citizens' Assembly on Democratic Expression, 2021; Canadian Citizens' Assembly on Democratic Expression, 2022*).

Luksemburgā 2022. gadā tika rīkota iedzīvotāju asambleja **par Luksemburgas pašreizējām iniciatīvām cīņā pret klimata pārmaiņām**, kā arī par nepieciešamajiem risinājumiem, kas potenciāli būtu iekļaujami Nacionālajā enerģētikas un klimata plānā vai citos politikas plānošanas dokumentos. Asamblejas izveidi rosināja valdības vadītājs. Iedzīvotāju asambleja tika organizēta no 2022. gada janvāra līdz oktobrim. Pieteikties dalībai iedzīvotāju asamblejā bija tiesīgi gan valsts pilsoņi, gan citas personas (piemēram, pastāvīgie iedzīvotāji), kas vecāki par 16 gadiem. Dalībnieku atlasē asamblejai veica konkursa kārtībā izvēlēts sociālo pētījumu institūts. Apspriedēs piedalījās 100 personas, kuras tika atlasītas atbilstoši Luksemburgas iedzīvotāju demogrāfiskajam sadalījumam. Galaziņojumā tika iekļauti 56 ieteikumi, un tos iesniedza Ministru prezidentam, enerģētikas ministram un vides ministram. Luksemburgas valdībai nebija noteikts pienākums sniegt atbildes par iedzīvotāju asamblejā formulēto ieteikumu ieviešanu, taču, neraugoties uz to, šāda atgriezeniskā saite tika sniegta, tostarp pamatojot izvēli par labu noteiktu ieteikumu ieviešanai (*Paulis et al., 2024*).

Vācijā 2022. gadā tika organizēta iedzīvotāju asambleja **par pētniecības jautājumiem**. Pasākumā piedalījās 50 iedzīvotāji, kuru uzdevums bija formulēt ieteikumus sabiedrības iesaistei pētniecības virzienu noteikšanā (*Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2024*).

2021. gadā tika rīkota iedzīvotāju asambleja **par Vācijas lomu pasaulē**. To organizēja nevalstiskais sektors, un tajā piedalījās 160 triju līmeņu nejaušas izlases ceļā izvēlēti iedzīvotāji. Galaziņojums tika iesniegts Bundestāgā. Iedzīvotāju asamblejas dalībnieki tikās arī ar Bundestāga deputātiem. Lietpratēji norāda, ka 2021. gada koalīcijas līgumā atsevišķi ietvertie punkti ir radniecīgi ziņojumā ietvertajiem priekšlikumiem (*Bürgerрат, 2021*).

Iedzīvotāju žūrijas jeb paneli (*Citizens' jury*)

Modelis izstrādāts XX gadsimta 70. gados ASV nolūkā mazināt plaisu starp iedzīvotājiem un institūcijām, tām pieņemot aizvien sarežģītākus lēmumus. Šajā modelī tiek **piemērota tiesu žūriju procedūru pieeja, tās pielāgojot risinājumu meklējumiem arī problēmām politikā**. Šim modelim raksturīgas šādas procedūras:

- pēc stratificētās nejaušības principa izvēlētu dalībnieku sastāvs, lai nodrošinātu to dažādību pēc demogrāfiskajām pazīmēm (t. i., vecuma, dzimuma, etniskās piederības u. c.);
- trīs līdz četras dienas ilga "liecinieku" uzklauššana, to lomās iejūtoties lietpratējiem un aktīvistiem, kas apspriež noteiktu jautājumu;
- "sprieduma" pieņemšana moderētā procesā jeb ieteikumu formulēšana ziņojuma formā. Tiek sagaidīts, ka pasākumu iniciējusi publiskā valsts varas institūcija sniedz atgriezenisko saiti par tā saturu.

Iedzīvotāju žūrijas **īsteno dažādos, tostarp valsts, līmenī** visbiežāk nolūkā risināt jautājumus, kas saistīti ar infrastruktūras, veselības, pilsētplānošanas, vides un sabiedrisko pakalpojumu jomu. Lielākoties iedzīvotāju žūriju izveido konkrētas problēmas risinājuma meklējumiem, taču tā var darboties arī kā pastāvīgs mehānisms. Iedzīvotāju žūrijās vidējais dalībnieku skaits ir no 12 līdz 34. Gan pirms žūrijas sanāksmes, gan tās norises laikā īsteno daudz dažādus ar to saistītus pasākumus (iedzīvotāju sanāksmes, aptaujas, diskusijas, sabiedriskās apspriedes, fokusgrupu intervijas, apaļā galda diskusijas), kā arī iedzīvotājus aicina paust viedokli tiešsaistes platformās. Iedzīvotāji par dalību pasākumā saņem nelielu atlīdzību.

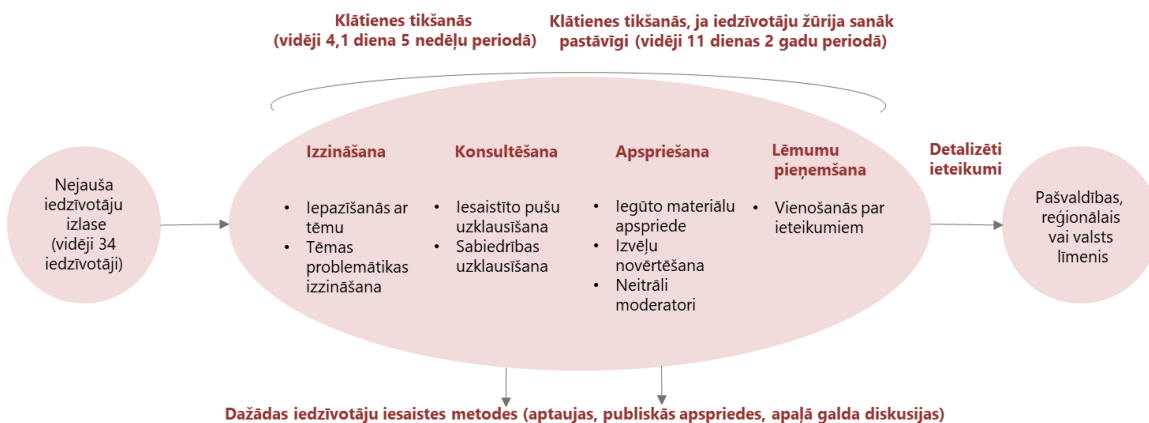
Apvienotajā Karalistē, ASV un Vācijā veiktās gadījumu izpētes liecina, ka **iedzīvotāju dalība šajā modelī ir ieinteresēta, atbildīga, un viņi spēj risināt nereti sarežģītus un pretrunīgi vērtētus jautājumus**. Vienlaikus šā modeļa trūkums ir nelielais dalībnieku skaits, kā arī salīdzinoši augstās organizēšanas izmaksas.

Atkarībā no īstenošanas formas var izdalīt šādus iedzīvotāju žūrijas paveidus:

- pasākums, kas notiek vairākas dienas pēc kārtas;
- tikšanās konkrētās dienās (visbiežāk nedēļas nogalēs) vairāku nedēļu garumā;
- institucionalizēta un pastāvīga iedzīvotāju žūrija (nav noteikts tās pastāvēšanas termiņš).

Tā nereti darbojas kā pastāvīga lietpratēju grupa ilgāku laikposmu nekā citu paveidu iedzīvotāju žūrijas (līdz pat diviem gadiem) (25. attēls).

Avoti: Crosby, 1995; OECD, 2020; Ross et al., 2021; Setälä, 2018; Setälä et al., 2023; Smith and Wales, 2000; Smith, 2005

25. attēls. Iedzīvotāju žūrijas īstenošanas process

Avots: OECD, 2020

Iedzīvotāju žūrijas ir samērā izplatītas vairākās pasaules valstīs, taču **kopš 2020. gada sākuma šāds pasākums noticis vienīgi Kanādā**.

Eiropas valstīs iedzīvotāju žūrijas visvairāk ir rīkotas Apvienotajā Karalistē, kur 2019. gadā tika uzsākta programma "Jauninājumi demokrātijā", kurā iedzīvotāju žūrijas modelis tika ieviests vairākos vietējā līmeņa apspriežu procesos visā valstī (OECD, 2020; Dryzek and Tucker, 2008).

Piemēri

Apvienotajā Karalistē 2022. gadā tika rīkota iedzīvotāju žūrija **par apdzīvoto mājokļu radīto emisiju samazināšanu**. Izstrādātie priekšlikumi tika iesniegti izskatīšanai par šo jautājumu atbildīgajām institūcijām (*Climate Citizens, 2022*).

Beļģijā 2013. gadā Nākotnes paaudžu fonds (dibināts 1998. gadā; koncentrējas uz iedzīvotāju novecošanās izaicinājumiem un ilgtspējīgu risinājumu attīstību) organizēja iedzīvotāju žūriju **par sabiedrības novecošanos**, cenšoties rast ilgtspējīgus paaudžu solidaritātes modeļus. Sākotnēji tika intervēti lietpratēji, atbilstoši kuru sniegtajiem viedokļiem tika formulēti 10 galvenie izaicinājumi šajā jomā. Nākamajā fāzē trīs domnīcas izstrādāja iespējamus nākotnes scenārijus un modelēja ar tiem saistīto izaicinājumu iespējamus risinājumus. Savukārt noslēguma fāzē žūrija 24 nejauši izvēlētu dalībnieku sastāvā tikās trīs nedēļas nogales, lai apspriestu, pēc viņu ieskata, piemērotāko risinājumu. Tādējādi tika izstrādāts ziņojums, kurā tika iekļauti gan iedzīvotāju priekšlikumi, gan lietpratēju izstrādātie scenāriji (*Foundation for Future Generations, 2014b*).

2003. gadā **Beļģijā** tika organizēta iedzīvotāju žūrija **par ģenētiski modificēto pārtiku**, ko rosināja vairākas valsts iestādes un Nākotnes paaudžu fonds. Šajā pasākumā sešu nedēļu laikā apspriedās 17 divu līmeņu nejaušas izlases ceļā atlasītas personas. Galaziņojums tika iesniegts dažādām federālajām un pašvaldību iestādēm (*Foundation for Future Generations, 2014a*).

Dānijā 2021. gadā politiskā partija *Radike Venstre* ierosināja iedzīvotāju žūriju **klimata jomā**. Žūrijā, ko organizēja Paaudžu padome (*Grønt Generationsråd*) piedalījās nejaušas izlases ceļā izvēlēti 24 dalībnieki, kas tika atlasīti tā, lai to vidū būtu dažāda vecuma abu dzimumu pārstāvji, kas guvuši dažāda līmeņa izglītību. Galaziņojums tika nodots politiskajai partijai, lai to apspriestu parlamenta frakcijā.

2005. gadā Dānijā tika organizēta iedzīvotāju žūrija **par ģenētiski modificētiem augiem**. Pasākumā piedalījās 16 dalībnieki, kuri tika izvēlēti nejaušā izlasē no 150 iedzīvotājiem, kas bija pieteikušies brīvprātīgi pēc saņemtā uzaicinājuma no iedzīvotāju reģistra (*OECD, 2023*).

Francijā 2023. gadā tika organizēta iedzīvotāju žūrija **par jauna kodolreaktora būvniecību** ar 25 iedzīvotāju dalību (*CNDP, 2023*).

2022. gadā Francijā privātais sektors noorganizēja piecas iedzīvotāju žūrijas, un divās no tām tika apspriesta **pārtikas nodrošinājuma problemātika**. Tajās piedalījās 18 nejauši izvēlēti dalībnieki. Viena pasākuma mērķis bija izstrādāt priekšlikumus par to, kā nodrošināt cilvēka cienīgu piekļuvi pārtikai, īpašu uzmanību pievēršot mazāk aizsargātajām sabiedrības grupām. Otrā iedzīvotāju žūrijā aplūkoja pārtikas nodrošinājuma nepietiekamības problēmu. Cita iedzīvotāju žūrija tika veltīta **sociālās aizsardzības jautājumiem**, un tajā piedalījās 89 dalībnieki. Iedzīvotāju žūrijā **par aprūpi mūža nogalē** piedalījās 18 dalībnieki. 2021. gadā tika rīkotas trīs iedzīvotāju žūrijas. Pirmo no tām rīkoja nevalstiskais sektors, un tā bija **veltīta Covid-19 vakcinācijas kampaņas jautājumiem**. Pasākums norisinājās tiešsaistē, un tajā piedalījās 35 nejauši izvēlēti dalībnieki. Žūrijas mērķis bija noskaidrot iedzīvotāju viedokli par Covid-19 vakcinācijas kampaņu, lai to iekļautu Francijas Covid-19 vakcinācijas stratēģijā (*OECD, 2023*). Otrās iedzīvotāju žūrijas centrālais temats bija **radioaktīvo atkritumu apsaimniekošana**. Tajā piedalījās 17 nejauši izvēlēti iedzīvotāji, kuri apsprieda iespējamību izsniegt atļauju projekta *Cigéo* (kas paredz radioaktīvo atkritumu ģeoloģisko noglabāšanu) izmēģinājuma posma sākšanai. Iedzīvotāji sniedza priekšlikumus, kas tika izmantoti projekta atļaujas pieprasījuma sagatavošanai (*Conférence de citoyens, 2021*). Savukārt trešajā iedzīvotāju žūrijā tika **apspriesti preču iepakojuma jautājumi**. Tajā piedalījās 24 nejauši izvēlēti dalībnieki, kuri apsprieda nefasēto preču izplatīšanas nozīmi pārtikas iepakojuma samazināšanā (*OECD, 2023*).

2020. gadā notika iedzīvotāju žūrija **par solidaritāti starp paaudzēm un sabiedrības iesaisti lēmumu pieņemšanas procesā**. Tajā piedalījās 30 nejauši izvēlēti dalībnieki. Šā pasākuma iniciatīvas autors bija Francijas Ekonomikas, sociālo lietu un vides padome (*CESE, 2023a*).

2016. gadā Francijā tika organizēta iedzīvotāju žūrija **par vakcinācijas rīcīpolitikas izstrādi**. Tajā piedalījās 22 dalībnieki. Šo iedzīvotāju žūriju organizēt rosināja sociālo lietu un veselības ministre, lai gūtu priekšstatu par to, kāda ir iedzīvotāju izpratne par vakcinācijas jautājumiem (*Missions Publiques, 2021a*).

Somijā līdz šim ir īstenoti divi deliberatīvie līdzdalības pasākumi, un abi organizēti 2021. gadā, proti, iedzīvotāju žūrija par pasākumiem klimata jomā un iedzīvotāju žūrija par vārda brīvību. Iedzīvotāju žūriju **par pasākumiem klimata jomā** īstenoja Turku Universitātes *PALO* pētniecības grupa. Pasākuma mērķis bija apspriest Somijas valdības plānotos pasākumus klimata jomā, lai sasniegtu valsts mērķus emisiju samazināšanai. Pasākums norisinājās tiešsaistē, un tajā piedalījās 37 nejauši izvēlēti iedzīvotāji. Apspriedes noslēgumā tika pieņemts paziņojums, kurā ietvertās atziņas tika izmantotas, veidojot Klimata pārmaiņu politikas plānu. Šī bija pirmā šāda veida iniciatīva par klimata pārmaiņām valsts mērogā (*Kulha et al., 2021*).

Aptuveni tajā pašā laikā tika organizēta arī iedzīvotāju žūrija **par vārda brīvību**. Tās mērķis bija izstrādāt ieteikumus, kā optimāli aizsargāt iedzīvotājus no naida runas, vienlaikus nodrošinot vārda brīvību. Pasākumā piedalījās 29 loterijas kārtībā izvēlēti dalībnieki. Apspriedēs gūtie ieteikumi tika iesniegti Somijas Finanšu ministrijai un Tieslietu ministrijai, kas savukārt rosināja izveidot darba grupu šo priekšlikumu operatīvai ieviešanai praksē. Līdzīgi kā iedzīvotāju žūrijā par klimatu arī šā pasākuma organizēšanā tika izmantoti tiešsaistes rīki. Vienlaikus pasākuma organizatori paši ir pauduši bažas par to, ka apspriežu grupa, kurā piedalās aptuveni 30 cilvēki, ir tik maza, ka tajā nav iespējams nodrošināt precīzu sociāldemogrāfisko pārstāvību (*Jäske et al., 2021*).

Kanādā 2017. gadā tika organizēta iedzīvotāju žūrija **par Kanādas enerģētikas nākotni**. Tās mērķis bija sniegt ieteikumus valdībai enerģētikas politikas jautājumos. Pasākumā piedalījās 35 dalībnieki (*Simon Fraser University's Morris J. Wosk Centre for Dialogue, 2017*).

2016. gadā tika organizēta iedzīvotāju žūrija **par farmaceitisko aprūpi Kanādā** nolūkā sniegt ieteikumus recepšu zāļu pieejamības uzlabošanai. Pasākumā tika izteikts aicinājums izveidot vispārēju, obligātu valsts zāļu seguma programmu (*OECD, 2023*).

2015. gadā tika organizēta iedzīvotāju žūrija **par rīcības plānu garīgās veselības jomā**. Pasākuma ietvaros tika izstrādāts liels skaits ieteikumu ieviešanai Nacionālajā veselības rīcības plānā, koncentrējoties uz visaptverošas garīgās veselības aprūpes sistēmas izveidi (*OECD, 2023*).

Konsensa konference (*Consensus conference*)

Modeli 1987. gadā izveidoja Dānijas tehnoloģiju padome **nolūkā integrēt iedzīvotāju skatījumu jaunu un nereti pretrunīgi vērtētu zinātnes un tehnoloģiju aspektu novērtēšanā**, ņemot vērā, ka tie var radīt sociālas un ētiskas dabas bažas.

Dalībniekus šajā modelī atlasa pēc sociāldemogrāfiskiem kritērijiem no to brīvprātīgo iedzīvotāju kopuma, kuri paši ir iesnieguši pieteikumu dalībai pasākumā, atsaucoties uz attiecīgu aicinājumu.

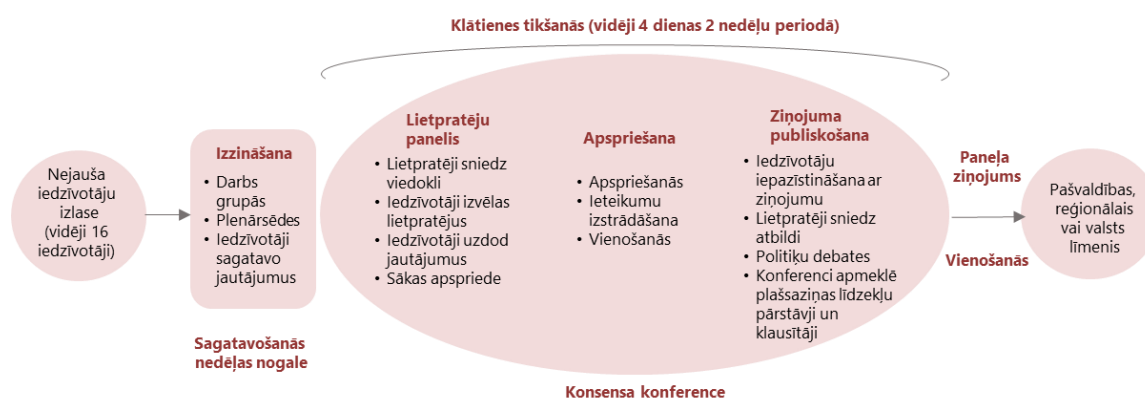
Konsensa konference uz četrām dienām (visbiežāk no piektdienas līdz pirmdienai) pulcē vidēji 16 dalībniekus. Pasākumu ievada **izziņas fāze**. Vispirms divas nedēļas nogales tiek rīkotas tikšanās konsensa konferences sagatavošanai, kuru laikā nosaka četras dienas ilgā galvenā pasākuma darba kārtību. Konsultantu komiteja formulē sākotnējo diskusijas jautājumu, sniedz informāciju un piedāvā plašāku jomas lietpratēju un dažādu perspektīvu interešu aizstāvju

sarakstu. Pašiem deliberatīvā pasākuma dalībniekiem tiek sniegta iespēja izvēlēties no šā saraksta pārstāvjus dalībai konsensa konferencē, kur minētās personas iepazīstina ar savu skatījumu, kā arī sniedz atbildes uz jautājumiem. Trešajā dienā iedzīvotāji pulcējas apspriedē nolūkā panākt konsensu, savukārt ceturtajā – prezentē ziņojumu preses konferencē (26. attēls).

Šis modelis ir iezīmīgs ar **ziņojuma publicēšanu preses konferencē nolūkā sniegt informāciju plašākai sabiedrības daļai un veicināt diskusijas publiskajā telpā**. Konsensa konferences atšķiras no citiem deliberatīvās līdzdalības modeļiem arī tādā aspektā, ka pasākuma dalībniekiem ir jāpanāk vienprātība attiecībā uz izstrādātajiem ieteikumiem, kas pasākuma noslēgumā tiek ietverti ziņojumā un iesniegti pasākuma iniciētājam. Praksē gan var būt dažādi paveidi, atkāpjoties no šāda pasākuma organizācijas ideāltipa.

Dānijā šim deliberatīvā pasākuma modelim ir bijusi ietekme arī parlamenta līmenī. Konferences secinājumi citstarp ir izplatīti parlamenta locekļiem, un ir gūts apliecinājums tam, ka daži no tiem vēlāk izmantoti likumdošanas procesā.

Avoti: *Dryzek and Tucker, 2008; Joss, 1998; Joss and Durant, 1995; Nielsen et al., 2007; OECD, 2020; OECD, 2023; Setälä, 2018*

26. attēls. **Konsensa konferences īstenošanas process**

Avots: *OECD, 2020*

Konsensa konference tiek **izmantota vairākās pasaules valstīs, taču lielākoties Eiropā** (*OECD, 2023*).

Piemēri

Apvienotajā Karalistē 1999. gadā tika rīkota konsensa konference par radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanu ar 15 iedzīvotāju dalību. Tajā tika apspriestas ilgtermiņa atkritumu apsaimniekošanas stratēģijas (*OECD, 2023*).

Austrijā 2003. gadā tika organizēta konsensa konference par ģenētisko datu ievākšanu, analizēšanu un turpmāko izmantošanu. Apspriedi rosināja konsultatīva institūcija – Pētniecības un tehnoloģiju attīstības padome, un pasākumā piedalījās 12 dalībnieki. Apspriedē izstrādātie priekšlikumi tika nodoti parlamentam, taču tie netika detalizētāk apspriesti (*Paulis et al., 2020; Seifert, 2006*).

Beļģijā 2004. gadā notika konsensa konference par pārtikas nekaitīguma nodrošināšanu. Tajā piedalījās 30 dalībnieki, kuri tika izvēlēti loterijā. Pēc pasākuma tika publicēts ziņojums. Savukārt 2009. gadā tika īstenota konsensa konference par

kodolatkritumu ilgtermiņa apsaimniekošanu. Šajā pasākumā piedalījās 32 dalībnieki. Vairāki galaziņojumā iekļautie priekšlikumi tika ietverti arī Beļģijas atkritumu apsaimniekošanas plānā (*Vrydagh et al., 2021*).

Dānijā kopš 1992. gada ir organizētas vairākas konsensa konferences, kas veltītas videi un klimatam, attālinātā darba tematikai, neauglības problemātikai un citiem jautājumiem. Tajās piedalījušies no astoņiem līdz 18 dalībniekiem. Izņēmums dalībnieku skaita ziņā ir 1996. gada konsensa konference par dzeramā ūdens pieejamību. Tajā piedalījās 180 dalībnieki, tostarp 60 iedzīvotāji, 60 personas lietpratēju statusā un 60 politiķi (*OECD, 2023*).

Francijā konsensa konferencē 2016. gadā 27 sievietes apsprieda iespējamo krūts vēža skrīninga procesa pilnveidi. Pasākumā izstrādātie priekšlikumi tika iesniegti atbildīgajai ministrijai (*Ministère du Travail, de la Santé, des Solidarités et des Familles, 2016*).

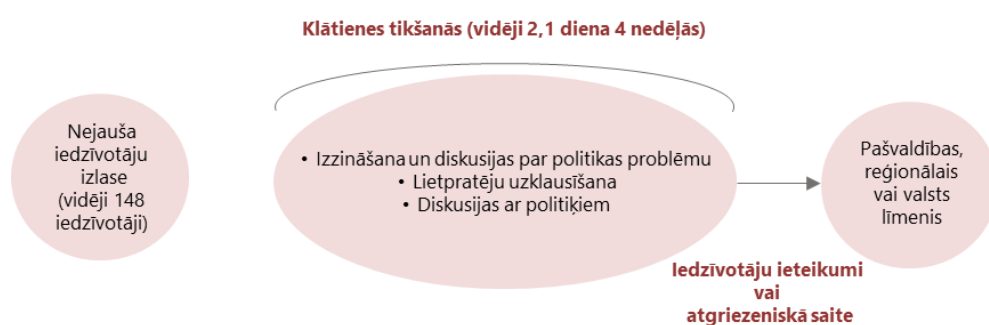

Norvēģijā 1996. gadā tika organizēta konsensa konference par ģenētiski modificēto pārtiku. Tajā piedalījās 16 dalībnieki (*OECD, 2023*).

Iedzīvotāju dialogi (*Citizens' dialogues*)

Iedzīvotāju dialogi salīdzinājumā ar citiem deliberatīvo pasākumu modeļiem **notiek visīsāko laikposmu**, proti, vidēji *OECD* valstīs tās ir divas dienas četru nedēļu laikposmā. Taču dalībnieku skaits ir salīdzinoši liels – vidēji 148, lai gan tas starp valstīm ievērojami atšķiras (fiksēti pasākumi, kuros piedalās no 18 līdz pat 499 dalībniekiem). Iedzīvotāju dialogos bieži tiek apspriesta vairāk nekā viena problēma vai jautājums, taču tas netiek uzskatīts par detalizētu ieteikumu izstrādes formātu, bet ir vairāk piemērots iedzīvotāju informēšanai par politikas procesa aktuālajiem jautājumiem, kā arī ir salīdzinoši **mazāk standartizēts modelis**. Ierasti iedzīvotāju dialogos ir **īsi problēmas izziņas posmi, taču tajos ir paredzētas diskusijas un apspriedes ar lietpratējiem** (27. attēls).

Avoti: *Fredriksson and Modigh, 2023; OECD, 2020*

27. attēls. Iedzīvotāju dialogu īstenošanas process

Avots: *OECD, 2020*

Iedzīvotāju dialogi **visvairāk ir izplatīti Eiropas valstīs**, kur tie visbiežāk ir organizēti Francijā un Dānijā (*OECD, 2023*).

Piemēri

Dānija 2022. gadā tika organizēts iedzīvotāju dialogs par pielāgošanos klimata pārmaiņām. Tajā tika apspriesta piekrastes pilsētu attīstība, ņemot vērā jūras līmeņa celšanos. Tajā piedalījās 99 nejausi izvēlēti dalībnieki (*OECD, 2023*).

Francijā 2019. gadā tika organizēts iedzīvotāju dialogs par ilgtspējīgu dzīvesveidu. Tajā piedalījās 37 iedzīvotāji, kuri tika izvēlēti viena līmeņa nejaušas izlases ceļā. Pasākumā tika apspriestas tēmas par nodokļiem un valsts izdevumiem, valsts pārvaldi, demokrātiju un pilsonību. Pasākumu rosināja Francijas prezidents. Iedzīvotāju dialogā tika organizētas iedzīvotāju tikšanās pašvaldībās, diskusijas tiešsaistes platformā, kā arī valsts un reģionāla mēroga iedzīvotāju konferencēs. Kopskaitā pasākumos piedalījās 1404 iedzīvotāji, kuri tika izvēlēti divu līmeņu nejaušas izlases ceļā (*Giraudet et al., 2022; Missions Publiques, 2019b*).

Igaunijā 2013. gadā tika īstenots iedzīvotāju dialogs, kurā izskatīja tādus tematus kā vēlēšanu sistēma, politiskās partijas, konkurence starp politiskajām partijām un partiju iekšējā demokrātija, politisko partiju finansēšana, kā arī pilsoniskās sabiedrības loma politikā. Iedzīvotāju dialogā četru mēnešu garumā piedalījās 314 dalībnieki, kuri tika izvēlēti viena līmeņa nejaušas izlases ceļā. Pilsoņu dialogu organizēja vairākas NVO, četru politisko partiju un Igaunijas Republikas prezidenta kancelejas pārstāvji, kā arī vairāki IKT jomas lietpratēji. Sākotnēji dialogā izskanējušie priekšlikumi tika apkopoti digitālā platformā, kur tie tika grupēti un analizēti lietpratēju lokā. Apspriežu dienā tika diskutēts par 18 priekšlikumiem, no kuriem iedzīvotāju dialoga dalībnieki nolēma apstiprināt 15 priekšlikumus, kas tika iesniegti Igaunijas parlamentam (*OECD, 2023*).

Kanādā 2002. gadā tika īstenots iedzīvotāju dialogs par veselības aprūpes jautājumiem. Šis projekts tika īstenots Karaliskās komisijas par veselības aprūpes nākotni Kanādā ietvaros, un tika organizētas 12 iedzīvotāju tikšanās (*OECD, 2023*).

Nīderlandē 2006. gadā tika īstenots iedzīvotāju dialogs par vēlēšanu sistēmas reformu (*Het Burgerforum Kiesstelsel*). Pasākumu rosināja Nīderlandes pārvaldības pilnveides ministrs, un tajā piedalījās 143 dalībnieki, kuri tika izvēlēti divu līmeņu nejaušas izlases ceļā. Dalībnieku uzdevums bija pārskatīt dažādus vēlēšanu sistēmas veidus un spriest par, viņuprāt, Nīderlandei piemērotāko. Iedzīvotāju dialogā izstrādātos ieteikumus saņēma valdība, taču 2008. gadā parlaments tika informēts par to, ka valdība neievieš iedzīvotāju dialogā sniegtos priekšlikumus. Šā pasākuma īstenošana izmaksāja 5 100 000 euro (*De Jongh, 2013*).

Vācijā 2022. gadā tika rīkots iedzīvotāju dialogs par valsts drošības stratēģiju. Šo pasākumu realizēja Ārlietu dienests, un tajā piedalījās 50 dalībnieki (*Bürgererrat, 2022*).

Deliberatīvās aptaujas (*Deliberative polls*)

Šāda formāta deliberatīvā pasākuma autors ir ASV politikas zinātnieks Džeimss Fiškins, kura pētnieciskās intereses ietver arī sabiedriskās domas noteikšanas jautājumus. Autors **problēmu saskata tajā, ka sabiedriskās domas aptaujās bieži vien tiek iegūti nekompetenti un nereflektēti viedokļi**. Kā alternatīvu viņš piedāvā risinājumu, kur pirmajā posmā tiktu veikta sākotnējā aptauja starp reprezentatīvas nejaušas izlases kārtībā atlasītiem iedzīvotājiem (aptuveni 250–500 personas). Tai seko izzināšanas fāze, kurā brīvprātīgie var piedalīties moderētā apspriedē, savukārt dalībnieku viedokļus fiksē gan pirms, gan pēc šīs aktivitātes. Prakse liecina, ka **dalībnieki apspriedes procesā bieži maina uzskatus, iepazīstoties ar atšķirīgām perspektīvām**. Aptaujās iegūtos datus par viedokļu izmaiņām analizē, publicē un iesniedz attiecīgajām institūcijām, taču **tie nav uzlūkojami kā detalizēti ieteikumi** (28. attēls).

Deliberatīvajās aptaujās tiek uzdoti jautājumi par ekonomikas politiku, krimināltiesībām, ES un enerģētikas politiku. Tie ir sarežģīti jautājumi, un tiek uzskatīts, ka iedzīvotāji ar šā formāta starpniecību var drīzāk informēt institūcijas par savām gaidām un to, kam viņi dotu priekšroku, nevis reāli sniegt institūcijām informāciju, kas uzlabotu rīcībpolitiku. Ieteikumi atsevišķos gadījumos ir ņemti vērā. Kopumā gan šim modelim nepiedēvē lielu potenciālu, kas veicinātu valsts varas institūciju atskaitīšanos, taisnīgāku politiku iedibināšanu vai to efektivitātes veicināšanu.

Avots: *Fishkin, 1991; Fishkin, 1995; Dryzek and Tucker, 2008; Fung, 2003; OECD, 2020; Setälä, 2018; Smith, 2005*

28. attēls. **Deliberatīvās aptaujas īstenošanas process**

Avots: *OECD, 2020*

Deliberatīvās aptaujas tiek **reti izmantotas, taču pasaulē atsevišķi šādi pasākumi ir fiksēti**. Eiropas valstīs – Itālijā, Luksemburgā un Somijā – deliberatīvās aptaujas ir īstenotas gan reģionālajā, gan pašvaldību līmenī (*OECD, 2023*).

PIELIKUMOS IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

3rd Canadian Citizens' Assembly on Democratic Expression, 2022. *Citizens' Assembly on Democratic Expression: Recommendations for reducing online harms and safeguarding human rights in Canada.* Pieejams: <<https://ppforum.ca/wp-content/uploads/2022/09/CitizensAssemblyOnDemocraticExpression-PPF-SEP2022-FINAL-REPORT-EN-1.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Alþingi, n. d. *Hvernig getur þú haft áhrif?* Pieejams: <<https://www.althingi.is/um-althingi/upplýsingar-um-althingi/hvernig-getur-thu-haft-ahrif-/>> [Sk. internetā 2024. gada 11. decembrī].

Althingi, 2010. *The Act on the Conduct of Referendums.* Pieejams: <<https://www.stjornarradid.is/media/kosning.media/media/kosning/act-on-the-conduct-of-referendums.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 10. novembrī].

ARGE Klimarat, 2022. *Klimaneutralität bis 2040. Die Empfehlungen.* Pieejams: <<https://klimarat.org/wp-content/uploads/Klimarat-Endbericht-WEB.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Assembleeclimat.brussels, n. d. *Cycle 1 – Habitat. Comment habiter Bruxelles pour faire face aux défis climatiques d'ici 2050?* Pieejams: <<https://forum.assembleeclimat.brussels/processes/cycle-1>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Assemblée nationale de France, 2022. *Règlement de l'Assemblée nationale.* Pieejams: <https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/divers/texte_reference/02_reglement_assemblee_nationale> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].

Assemblée nationale de France, n. d.a. *Bienvenue sur la plateforme des pétitions citoyennes de l'Assemblée nationale.* Pieejams: <<https://pétitions.assemblee-nationale.fr/>> [Sk. internetā 2024. gada 5. jūnijā].

Assemblée nationale de France, n. d.b. *Foire aux questions. Qu'est-ce qu'une pétition?* Pieejams: <https://pétitions.assemblee-nationale.fr/pages/definition_pétition> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].

Assembly of the Republic of Portugal, 1990. *Exercise of the Right of Petition.* Pieejams: <https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Exerciserightpeti_EN.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 11. decembrī].

Assembly of the Republic of Portugal, 1998. *Legal Regime governing Referenda.* Law no. 15-A/98 of 3 April 1998. Pieejams: <<https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/ReferendoEN.pdf>> [Sk. internetā 2023. gada 15. novembrī].

Assembly of the Republic of Portugal, 2003. *Legislative Initiative by Citizens.* Pieejams: <<https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/LeiIniciativaCidadaosEN.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 24. jūnijā].

Assembly of the Republic of Portugal, 2020. *Rules of Procedure of the Assembleia da República.* Pieejams: <https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/2023_rar.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 4. jūnijā].

Austrijas pamatlikums, 1867. *Basic Law of 21 December 1867 on the General Rights of Nationals in the Kingdoms and Länder represented in the Council of the Realm.* Pieejams: <https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/ErV/ERV_1867_142/ERV_1867_142.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 1. decembrī].

Bosc, M. and Gagnon, A. (Eds.), 2017. *House of Commons Procedure and Practice. Chapter 22. Public Petitions.* Pieejams: <https://www.ourcommons.ca/procedure/procedure-and-practice-3/ch_22-e.html> [Sk. internetā 2023. gada 13. decembrī].

Brussels Times Newsroom, 2023. *Brussels Citizens' Assembly for climate meets for first time.* 05.02.2023. Pieejams: <<https://www.brusselstimes.com/364311/brussels-citizens-assembly-for-climate-meets-for-first-time>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Bulgārijas republikas konstitūcija, 1991. *Constitution.* Pieejams: <<https://www.parliament.bg/en/const>> [Sk. internetā 2024. gada 3. jūnijā].

Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2024. *Bürgerrat Forschung.* Pieejams: <https://www.bmbf.de/DE/Forschung/Gesellschaft/Beteiligungdergesellschaft/BuergerratForschung/buergerratforschung_node.html> [Sk. internetā 2024. gada 19. decembrī].

Bürgerrat, 2021. *Bürgerrat "Deutschlands Rolle in der Welt".* Pieejams: <<https://deutschlands-rolle.buergerrat.de/>> [Sk. internetā 2024. gada 23. septembrī].

Bürgerrat, 2022. *Citizens' dialogue on national security.* Pieejams: <<https://www.buergererrat.de/en/news/citizens-dialogue-on-national-security/>> [Sk. internetā 2024. gada 23. septembrī].

Camera dei Deputati del Parlamento Italiano n. d. Petizioni. Pieejams: <<https://www.camera.it/leg19/468?idLegislatura=19>> [Sk. internetā 2024. gada 12. decembrī].

Canadian Citizens' Assembly on Democratic Expression, 2021. *Citizens' Assembly on Democratic Expression: Recommendations to strengthen Canada's response to new digital technologies and reduce the harm caused by their misuse.* Pieejams: <<https://static1.squarespace.com/static/5f8ee1ed6216f64197dc541b/t/6010c23afcc6a97d8516f0e7/1611711036454/CADE2020EN.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Canadian Citizens' Assembly on Democratic Expression, 2022. *Canadian Citizens' Assembly on Democratic Expression: Recommendations to strengthen Canada's response to the spread of disinformation online.* Pieejams: <<https://static1.squarespace.com/static/5f8ee1ed6216f64197dc541b/t/61f4701c5e04c053565d6c30/1643409442281/DemX-RecommendationsToStrengthenCanadasResponseToDisinformationOnline-PPF-Jan2022-EN.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Chambre des Députés Grand-Duché de Luxembourg, 2005. *Loi du 4 février 2005 relative au référendum au niveau national.* Pieejams: <<https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2005/02/04/n1/jo>> [Sk. internetā 2023. gada 14. novembrī].

Chamber of Deputies of Romania, 2003. *Regulations of the Chamber of Deputies of Romania.* Pieejams: <http://www.sze.hu/~smuk/Nyilvanossag_torvenyek_CEE/Parlament-hazszabaly/Romania_Regtions_chamber_deputies_2003.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 12. decembrī].

Chamber of Deputies of the Italian Republic, 1971. *Rules of Procedure of the Chamber of Deputies.* Pieejams: <https://en.camera.it/application/xmanager/projects/camera_eng/file/RULES_OF_PROCEDURE_CHAMBRE_OF_DEPUTIES.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 1. jūlijā].

Chamber of Representatives of Belgium, 2003. *The Rules of Procedure of the Belgian House of Representatives.* Pieejams: <https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/reglement/reglement_UK.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 1. decembrī].

Chambre des Députés Grand-Duché de Luxembourg, n. d. *The petition website of the Parliament.* Pieejams: <<https://www.petitionen.lu/en/>> [Sk. internetā 2024. gada 2. jūlijā].

Chambre des Représentants de Belgique, 2019. *Loi du 2 mai 2019 relative aux pétitions adressées à la Chambre des représentants.* Pieejams: <https://dekamer.mijnopinie.belgium.be/pages/loi_2_mai_2019> [Sk. internetā 2023. gada 1. decembrī].

Chambre des Représentants de Belgique, n. d. *Pétitions.* Pieejams: <<https://www.dekamer.be/kvvcr/showpage.cfm?section=/petitions&language=fr&story=petitions.xml>> [Sk. internetā 2024. gada 4. jūnijā].

Citizens Information Board, 2023. *Convention on the Constitution.* Pieejams: <<https://www.citizensinformation.ie/en/government-in-ireland/irish-constitution-1/constitutional-convention/>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Citizens' Assembly, 2024a. *About the 2016–2018 Citizens' Assembly.* Pieejams: <<https://citizensassembly.ie/overview-previous-assemblies/2016-2018-citizens-assembly/>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Citizens' Assembly, 2024b. *About the Citizens' Assembly on Biodiversity Loss.* Pieejams: <<https://citizensassembly.ie/citizens-assembly-on-biodiversity-loss/>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Citizens' Assembly, 2024c. *About the Citizens' Assembly on Drugs Use.* Pieejams: <<https://citizensassembly.ie/assembly-on-drugs-use/>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Citizens' Assembly, 2024d. *About the Citizens' Assembly on Gender Equality.* Pieejams: <<https://citizensassembly.ie/overview-previous-assemblies/assembly-on-gender-equality/>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Citizens' Assembly on Climate Issues, 2021. *The Citizens's assembly's recommendations.* Pieejams: <https://kefm.dk/Media/637647201779892262/Borgertingets%20anbefalinger_ENG.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Citizens' Assembly on Social Care, 2018. *Recommendations for Funding Adult Social Care.* Pieejams: <https://www.involve.org.uk/sites/default/files/uploads/docuemnt/Citizens%27%20Assembly%20on%20Social%20Care%20-%20Recommendations%20for%20funding%20social%20care_2.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Climate Assembly UK, n. d. *About.* Pieejams: <<https://www.climateassembly.uk/about/index.html>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Climate Citizens, 2022. *Addressing emissions from owner-occupied homes: Findings of a citizens' panel on home energy decarbonisation.* Pieejams: <<https://climatecitizens.org.uk/wp-content/uploads/2022/09/Lancaster-University--2022.-Addressing-emission-from-owner-occupied-homes.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 30. augustā].

Commission des Pétitions de Belgique, 2020. *Règlement d'ordre intérieur de la commission des Pétitions.* Pieejams: <https://www.lachambre.be/kvvcr/pdf_sections/publications/reglement/P%C3%A9titions%20-%20r%C3%A8glement%20NTC.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 4. decembrī].

Commission Nationale de Débat Public (CNDP), 2021. *Compte-Rendu du Débat Public: Sur le Plan Stratégique National de la Politique Agricole Commune.* Pieejams: <<https://www.debatpublic.fr/sites/default/files/2021-04/lmPACtons-compte-rendu%281%29.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Commission Nationale du Débat Public (CNDP), 2023. *Compte rendu: Débat public nouveaux réacteurs nucléaires et projet Penly.* Pieejams: <<https://www.debatpublic.fr/sites/default/files/2023-04/PenlyEPR-Compte-rendu.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 30. augustā].

Conférence de Citoyens, 2021. *Sur la phase industrielle pilote de Cigéo: Avis citoyen.* Pieejams: <<https://concertation.andra.fr/media/default/0001/01/1f9e1dcead7bbf060963d4999da015bedc6d3426.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 30. augustā].

Conseil Économique, Social et Environnemental (CESE), 2023a. *Génération nouvelles: construire les solidarités de demain.* Pieejams: <<https://www.lecese.fr/travaux-publies/generations-nouvelles-construire-les-solidarites-de-demain>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Conseil Économique, Social et Environnemental (CESE), 2023b. *Rapport de la Convention Citoyenne sur la fin de vie.* Pieejams: <https://conventioncitoyennesurlafindevie.lecese.fr/sites/cfv/files/Conventioncitoyenne_findevie_Rapportfinal.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Constituent Assembly at Eidsvoll, 1814. *The Constitution of the Kingdom of Norway.* Pieejams: <<https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/1814-05-17>> [Sk. internetā 2024. gada 11. jūnijā].

Convention Citoyenne pour le Climat (CCC), 2021. *Avis de la Convention citoyenne pour le climat: sur les réponses apportées par le gouvernement à ses propositions.* Pieejams: <https://www.conventioncitoyennepourleclimat.fr/wp-content/uploads/2021/03/CCC-rapport_Session8_GR-1.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Cortes Generales, 1980. *Ley Orgánica 2/1980, de 18 de enero, sobre regulación de las distintas modalidades de referendum.* Pieejams: <<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1980-1564>> [Sk. internetā 2023. gada 17. novembrī].

Cortes Generales, 2001. *Ley Orgánica 4/2001, de 12 de noviembre, reguladora del Derecho de Petición.* Pieejams: <<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2001-21090>> [Sk. internetā 2024. gada 13. decembrī].

Croatian Parliament, 2013. *Standing Orders of the Croatian Parliament.* Pieejams: <https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/inline-files/Croatian-Parliament-Standing-Orders_Consolidated-Text_November-2020.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 6. decembrī].

Crosby, N., 1995. Citizens juries: One solution for difficult environmental questions. In: Renn, O., Webler, T., Wiedemann, P. (Eds.). *Fairness and Competence in Citizen Participation.* Pp.157–174. Dordrecht, Boston: Kluwer Academic.

Czech National Council, 1992. *Constitution of the Czech Republic.* Pieejams: <<https://www.psp.cz/en/docs/laws/constitution.html>> [Sk. internetā 2023. gada 7. novembrī].

Dānijas konstitūcija, 1953. *The Constitutional Act of Denmark of June 5th, 1953.* Pieejams: <<https://www.thedanishparliament.dk/-/media/sites/ft/pdf/publikationer/the-constitutional-act-of-denmark.pdf>> [Sk. internetā 2023. gada 7. novembrī].

De Jongh, M., 2013. *Group dynamics in the Citizens' Assembly on Electoral Reform*. Pieejams: <https://centerforborgerdialog.dk/wp-content/uploads/2017/10/Manon_phd.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Deutscher Bundesrat, n. d. *Responsibilities*. Pieejams: <<https://www.bundesrat.de/EN/funktionen-en/aufgaben-en/aufgaben-en-node.html>> [Sk. internetā 2024. gada 18. decembrī].

Deutscher Bundestag, n. d. *Petition einreichen*. Pieejams: <<https://epetitionen.bundestag.de/epet/peteinreichen.nc.html>> [Sk. internetā 2024. gada 18. decembrī].

Digital Iceland, n. d. *Petition*. Pieejams: <<https://island.is/en/petition>> [Sk. internetā 2024. gada 8. decembrī].

Državni zbor Republike Slovenije, n. d. *Peticije*. Pieejams: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/drugo/Peticije!/ut/p/z1/04_Sj9CPykssy0xPLMnMz0vMAfljo8zivSy9Hb283Q0NDlxCXAwCQ_zdjM3cPY0NfM31w1EVuBsFmRoEuhg5-QYbGBsEBxvrRxGj3wAHcDQgTj8eBVH4jS_IDQ0NdVRUBACEu3UV/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#!> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].

Dryzek, J.S., Tucker, A., 2008. Deliberative innovation to different effect: Consensus conferences in Denmark, France, and the United States. *Public Administration Review*, 68, pp. 864–876. Pieejams: <<https://www.jstor.org/stable/25145674>> [Sk. internetā 2024. gada 30. augustā].

Eduskunta, 1987. *Laki menettelystä neuvoa-antavissa kansanäänestyksissä*. 26.6.1987/571. Pieejams: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870571>> [Sk. internetā 2023. gada 16. novembrī].

Eduskunta, 2012. *Kansalaisaloitelaki*. 13.1.2012/12 Pieejams: <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120012>> [Sk. internetā 2024. gada 8. decembrī].

Elections BC, n. d. *Referenda and Plebiscites*. Pieejams: <<https://elections.bc.ca/events-services/referenda-plebiscites/>> [Sk. internetā 2024. gada 13. novembrī].

Elections.public.lu, n. d. *Principles. Referendum*. Pieejams: <<https://elections.public.lu/en/systeme-electoral/referendum-mode-emploi/principes.html>> [Sk. internetā 2023. gada 13. novembrī].

Fatin-Rouge Stefanini, M., 2021. The Legal limits of direct democracy in France. In: Moeckli, D., Forgacs, A., Ibi, H. (Eds.). *The Legal Limits of Direct Democracy*. Pp. 107–133. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing. Pieejams: <<https://www.elgaronline.com/edcollbook-0a/edcoll/9781800372795/9781800372795.xml>> [Sk. internetā 2023. gada 8. novembrī].

Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky, 1990. *Zákon o petičnom práve*. Pieejams: <<https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/85/20190501.html>> [Sk. internetā 2024. gada 14. decembrī].

Federální shromáždění Československé socialistické republiky, 1990. *Zákon o právu petičním*. Pieejams: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1990-85>> [Sk. internetā 2024. gada 14. decembrī].

Fishkin, J.S., 1991. *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*. New Haven: Yale University Press.

Fishkin, J.S., 1995. *The Voice of the People: Public opinion and democracy*. New Haven: Yale University Press.

Folketinget, 2022. *Bekendtgørelse om en ordning for borgerforslag med henblik på behandling i Folketinget*. Pieejams: <<https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2022/843>> [Sk. internetā 2024. gada 15. jūnijā].

Folketinget, n. d.a *Borgerforslag*. Pieejams: <<https://borgerforslag.dk/>> [Sk. internetā 2023. gada 5. decembrī].

Folketinget, n. d.b *Elections and voting*. Pieejams: <<https://www.thedanishparliament.dk/en/democracy/elections-and-voting>> [Sk. internetā 2023. gada 7. novembrī].

Folketinget, n. d.c *The Parliament*. Pieejams: <<https://www.thedanishparliament.dk/en/democracy/the-parliament>> [Sk. internetā 2023. gada 5. decembrī].

Forum Citoyen des Vies Mobiles, 2021. *La thématique: mobilité et travail*. Pieejams: <<https://forumcitoyendesviesmobiles.org/forum-citoyen-2020>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Fossum, J. E. and Rosén, G., 2021. Referendums: Norway 1972 and 1994. In: Smith, J. (Ed.). *The Palgrave Handbook of European Referendums*. Pp. 449–468. Cham: Palgrave Macmillan.

Foundation for Future Generations, 2014a. *Citizens' panel on GMO crops (2003)*. Pieejams: <<https://www.futuregenerations.be/en/citizens-panel-gmo-crops-2003>> [Sk. internetā 2024. gada 30. augustā].

Foundation for Future Generations, 2014b. *Our Future (2013–2014)*. Pieejams: <<https://www.futuregenerations.be/en/project/our-future>> [Sk. internetā 2024. gada 30. augustā].

Francijas konstitūcija, 1958. *Constitution of October 4, 1958*. Adopted by the referendum of September 28, 1958. Pieejams: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_oct2009.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 8. novembrī].

Fredriksson, M. and Modigh, A., 2023. Public involvement in the Swedish health system: citizen dialogues with unclear outcomes. *BMC Health Services Research*, 23, 947. Pieejams: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10478364/>> [Sk. internetā 2024. gada 17. martā].

Fung, A., 2003. Recipes for public sphere: Eight institutional design choices and their consequences. *Journal of Political Philosophy*, 11(3), pp. 338–367. Pieejams: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-9760.00181>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Giraudet, L.-G., Apouey, B., Arab, H., Baeckelandt, S., Bégout, P., Berghmans, N., Blanc, N., Boulin, J.-Y., Buge, E., Courant, D., Dahan, A., Fabre, A., Fourniau, J.-M., Gaborit, M., Granchamp, L., Guillemot, H., Jeanpierre, L., Landemore, H., Laslier, J.-F., Macé, A., Mellier, C., Mounier, S., Pénigaud, T., Póvoas, A., Rafidinarivo, C., Reber, B., Rozencwajg, R., Stamenkovic, P., Tilikete, S., Tournus, S., 2022. “Co-construction” in deliberative democracy: lessons from the French Citizens’ Convention for Climate. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9(207). Pieejams: <<https://www.nature.com/articles/s41599-022-01212-6>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

GOV.SI, 2024. *Referendum, popular initiative and the European Citizens’ Initiative*. Pieejams: <<https://www.gov.si/en/topics/referendum-popular-initiative-and-the-european-citizens-initiative/>> [Sk. internetā 2023. gada 16. novembrī].

Griekijas konstitūcija, 1974. *The Constitution of Greece*. Revised by Resolution of November 25, 2019 of the IXth Revisionary Parliament. Pieejams: <<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/THE%20CONSTITUTION%20OF%20GREECE.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 9. novembrī].

Hellenic Parliament, 1987. *Standing Orders of the Hellenic Parliament*. Pieejams: <<https://www.hellenicparliament.gr/en/Vouli-ton-Ellinon/Kanonismos-tis-Voulis/>> [Sk. internetā 2024. gada 2. jūlijā].

Hollander, S., 2019. *The Politics of Referendum Use in European Democracies*. Cham: Palgrave Macmillan.

Horvātijas Republikas konstitūcija, 1990. *Constitution of the Republic of Croatia*. Pieejams: <https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/inline-files/CONSTITUTION_CROATIA.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 9. novembrī].

House of Commons of Canada, 2023. *Standing Orders of the House of Commons*. Pieejams: <<https://www.ourcommons.ca/procedure/standing-orders/>> [Sk. internetā 2023. gada 13. decembrī].

House of Representatives of the Republic of Cyprus, 1980. *Rules of procedure of the House of Representatives of the Republic of Cyprus*. Pieejams: <<https://www.parliament.cy/images/media/redirectfile/Rules%20of%20procedure.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 5. decembrī].

Houses of the Oireachtas, n. d. *Introduction to Petitions*. Pieejams: <https://petitions.oireachtas.ie/online_petitions.nsf/PetitionForm?openform&type=intro+to+petitions&lang=EN&r=0.036453803311208> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].

Igaunijas Republikas konstitūcija, 1992. *Constitution of the Republic of Estonia*. Adopted by citizens of Estonia in the Referendum of 28 June 1992. Pieejams: <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530122020003/consolide/current>> [Sk. internetā 2023. gada 9. novembrī].

Island.is, n. d. *Public referendum*. Pieejams: <<https://island.is/en/o/landskjorstjorn/public-referendum>> [Sk. internetā 2023. gada 9. novembrī].

Islandes Konstitūcija, 2018. *Constitution of the Republic of Iceland*. Pieejams: <<https://www.government.is/Publications/Legislation/Lex/?newsid=89fc6038-fd28-11e7-9423-005056bc4d74>> [Sk. internetā 2023. gada 9. novembrī].

Itālijas Republikas konstitūcija, 1947. *Constitution of Italian Republic*. Pieejams: <https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/Costituzione_INGLESE.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 28. jūnijā].

- Īrijas Konstitūcija, 1937.** *Constitution of Ireland*. Pieejams: <<https://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/htm>> [Sk. internetā 2023. gada 10. novembrī].
- Jäske, M., Sormunen, H., Schauman, J., Sirén, R., Weckman, A., Rapeli, L., 2021.** *Citizens' Panel on the Freedom of Expression: Recommendations for measures to be taken in Finland to protect people in public professions from hate speech and to safeguard free expression of opinion*. Pieejams: <[https://avoinhallinto.fi/wp-content/uploads/2024/01/Citizens Panel on the Freedom of Expression-Final Report.pdf](https://avoinhallinto.fi/wp-content/uploads/2024/01/Citizens_Panel_on_the_Freedom_of_Expression-Final_Report.pdf)> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- Joss, S., 1998.** Danish consensus conferences as a model of participatory technology assessment: An impact study of consensus conference on Danish Parliament and Danish public debate. *Science and Public Policy*, 25(1), pp. 2–22.
- Joss, S., Durant, J. (Eds.), 1995.** *Public Participation in Science: The Role of Consensus Conferences in Europe*. London: Science Museum.
- Kansalaisaloite.fi, n. d.** *Citizens' initiatives in Finland*. Pieejams: <<https://www.kansalaisaloite.fi/fi/ohjeet/briefly-in-english>> [Sk. internetā 2024. gada 15. decembrī].
- Kipras Republikas konstitūcija, 1960.** *Constitution of the Republic of Cyprus*. Pieejams: <[https://www.law.gov.cy/law/law.nsf/1D2CDD154DCF33C9C225878E0030BA5E/\\$file/The%20Constitution%20of%20the%20Republic%20of%20Cyprus.pdf](https://www.law.gov.cy/law/law.nsf/1D2CDD154DCF33C9C225878E0030BA5E/$file/The%20Constitution%20of%20the%20Republic%20of%20Cyprus.pdf)> [Sk. internetā 2024. gada 1. jūlijā].
- Klima-, Energi- og Forsyningsministeriet, 2020.** *Koncept for borgertinget*. Pieejams: <<https://kefm.dk/Media/B/6/Koncept%20for%20borgertinget%20opdateret%20a-webtilg%C3%A6ngelig.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- Kommunal- og distriktsdepartementet, n.d.** *Kom med din sak!* Pieejams: <<https://www.minsak.no/>> [Sk. internetā 2024. gada 20. decembrī].
- Kulha, K., Sormunen, H., Leino, M., Setälä, M., Taskinen, M., Jäske, M., 2021.** *Ilmastotoimia arvioivan kansalaisraadin loppuraportti*. Pieejams: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163372/YM_2021_21.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- Landtag des Fürstentums Liechtenstein, 1973.** *Gesetz vom 17. Juli 1973 über die Ausübung der Politischen Volksrechte in Landesangelegenheiten (Volksrechtgesetz, VRG)*. Pieejams: <<https://www.gesetze.li/konso/1973.050>> [Sk. internetā 2023. gada 13. novembrī].
- Langford, M. and Berge, B. K., 2019.** Norway's Constitution in a Comparative Perspective. *Oslo Law Review*, 6(3), pp. 198–228. Pieejams: <<https://www.idunn.no/doi/10.18261/ISSN.2387-3299-2019-03-02>> [Sk. internetā 2023. gada 7. novembrī].
- Lietuvas Republikas konstitūcija, 1992.** *Constitution of the Republic of Lithuania*. Adopted by citizens of the Republic of Lithuania in the Referendum of 25 October 1992. Pieejams: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21892>> [Sk. internetā 2023. gada 13. novembrī].
- Lietuvos Respublikos Seimas, 1994.** *Seimas of the Republic of Lithuania Statute*. Pieejams: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/381cfeb2292011edb36fa1cf41a91fd9?jfwid=6plip4g6w>> [Sk. internetā 2024. gada 8. decembrī].
- Lietuvos Respublikos Seimas, 2017.** *Republic Of Lithuania Law on the Seimas Ombudsmen*. Pieejams: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/6a7995b249ed11e89197e1115e5dbece>> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].
- Lietuvos Respublikos Seimas, 2022a.** *Lietuvos Respublikos peticijų konstitucinis įstatymas*. Pieejams: <<https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=44245d808c1111ed8df094f359a60216>> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].
- Lietuvos Respublikos Seimas, 2022b.** *Lietuvos Respublikos referendumo konstitucinis įstatymas*. Pieejams: <<https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=922b1d4000f511ed8fa7d02a65c371ad>> [Sk. internetā 2023. gada 13. novembrī].
- Lietuvos Respublikos Seimas, n. d.** *Peticijų komisija*. Pieejams: <https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38521&p_k=1> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].
- Lihtenšteinas Firstistes konstitūcija, 1921.** *Verfassung des Fürstentums Liechtenstein vom 5. Oktober 1921*. Pieejams: <<https://verfassung.li/Verfassungstext>> [Sk. internetā 2023. gada 13. novembrī].

- Luksemburgas Lielhercogiste, 1868.** *Constitution du Grand-Duché de Luxembourg*. Pieejams: <<https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/constitution/1868/10/17/n1/jo>> [Sk. internetā 2023. gada 14. novembrī].
- Maltas konstitūcija, 1964.** *Constitution of Malta*. Pieejams: <<https://legislation.mt/eli/const/eng>> [Sk. internetā 2023. gada 14. novembrī].
- Ministère du Travail, de la Santé, des Solidarités et des Familles, 2016.** *Ensemble, améliorons le dépistage du cancer du sein. Concertation citoyenne et scientifique*. Pieejams: <<https://sante.gouv.fr/soins-et-maladies/maladies/article/ensemble-ameliorons-le-depistage-du-cancer-du-sein>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- Missions Publiques, 2021a.** *Concertation citoyenne sur la vaccination*. Pieejams: <<https://missionspubliques.org/pf/concertation-citoyenne-sur-la-vaccination/>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- Missions Publiques, 2021b.** *Conférences Citoyennes Régionales dans le cadre du Grand Débat National*. Pieejams: <<https://missionspubliques.org/pf/conferences-citoyennes-regionales-dans-le-cadre-du-grand-debat-national/>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- National Assembly of Hungary, 2012.** *Act XXXVI of 2012 on the National Assembly*. Pieejams: <<https://njt.hu/jogszabaly/en/2012-36-00-00>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- National Assembly of Hungary, 2013.** *Act CLXV of 2013 on Complaints and Public Interest Disclosures*. Pieejams: <[https://www.ajbh.hu/documents/14315/130159/Act CLXV of 2013 .pdf/faa3e557-8e16-473f-1fa9-539e7cdb0f22](https://www.ajbh.hu/documents/14315/130159/Act%20CLXV%20of%202013.pdf/faa3e557-8e16-473f-1fa9-539e7cdb0f22)> [Sk. internetā 2023. gada 13. decembrī].
- National Assembly of the Republic of Bulgaria, 2009.** *Direct Citizen Participation in State and Local Government Act*. Pieejams: <[https://www.cik.bg/upload/145831/3.+Direct Citizen Participation in State and Local Government Act.pdf](https://www.cik.bg/upload/145831/3.+Direct%20Citizen%20Participation%20in%20State%20and%20Local%20Government%20Act.pdf)> [Sk. internetā 2024. gada 4. jūnijā].
- National Assembly of the Republic of Bulgaria, 2017.** *Rules of Organization and Procedure of the National Assembly*. Pieejams: <<https://parliament.bg/en/rulesoftheorganisations>> [Sk. internetā 2023. gada 4. jūnijā].
- National Assembly of the Republic of Slovenia, 2002.** *Rules of Procedure of the National Assembly*. Pieejams: <<https://imss.dz-rs.si/IMiS/ImisAdmin.nsf/IMiSNetAgent?OpenAgent&2&DZ-MSS-01/ecba208564d333f66a6eabfb7c5e9d06ed97e54277741a40748a99c7efa33072>> [Sk. internetā 2024. gada 8. jūlijā].
- National Conference of State Legislature (NCSL), 2022.** *Initiative and Referendum Process*. Pieejams: <<https://www.ncsl.org/elections-and-campaigns/initiative-and-referendum-processes>> [Sk. internetā 2024. gada 5. janvārī].
- National Congress of Belgium, 1831.** *The Belgian Constitution*. Pieejams: <https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/constitution/GrondwetUK.pdf> [Sk. internetā 2023. gada 6. novembrī].
- National Council of the Slovak Republic, 1996.** *On Rules of Procedure of the National Council of the Slovak Republic*. Pieejams: <https://www.nrsr.sk/web/Static/en-US/NRSR/rules_of_procedure_20240701.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 25. jūlijā].
- Nielsen, A.P., Lassen, J., Sandøe, P., 2007.** Democracy at its best? The consensus conference in a cross-national perspective. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 20, pp. 13–35. Pieejams: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s10806-006-9018-5>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- Nīderlandes konstitūcija, 1983.** *Constitution of the Kingdom of the Netherlands*. Pieejams: <<https://www.government.nl/documents/reports/2019/02/28/the-constitution-of-the-kingdom-of-the-netherlands>> [Sk. internetā 2024. gada 8. decembrī].
- Oesterreich.gv.at, 2024a.** *Unterstützung von Volksbegehren*. Pieejams: <https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/buergerbeteiligung_direkte_demokratie/2/Seite.320472.html> [Sk. internetā 2024. gada 26. jūnijā].
- Oesterreich.gv.at, 2024b.** *Volksabstimmung*. Pieejams: <https://www.oesterreich.gv.at/themen/transparenz_und_partizipation_in_der_demokratie/buergerbeteiligung/Seite.320411.html> [Sk. internetā 2024. gada 26. jūnijā].
- Oireachtas, 1998.** *Referendum Act*. Pieejams: <<https://www.irishstatutebook.ie/eli/1998/act/1/enacted/en/html>> [Sk. internetā 2023. gada 10. novembrī].

Oireachtas, 2022. *Electoral Reform Act*. Pieejams: <<https://www.irishstatutebook.ie/eli/2022/act/30/enacted/en/html>> [Sk. internetā 2023. gada 10. novembrī].

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2020. *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave*. Pieejams: <https://www.oecd-ilibrary.org/governance/innovative-citizen-participation-and-new-democratic-institutions_339306da-en> [Sk. internetā 2024. gada 25. janvārī].

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2023. *OECD Deliberative Democracy Database*. Pieejams: <<https://airtable.com/appP4czQIAU1My2M3/shrX048tmQLl8yzdc/tblrttW98WGpdnX3Y/viwX5ZutDDGdDMEep?blocks=hide>> [Sk. internetā 2024. gada 2. martā].

Parlament České republiky, 1995. *Zákon o jednacím řádu Poslanecké sněmovny*. Pieejams: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-90>> [Sk. internetā 2023. gada 4. decembrī].

Parlament České republiky, 1999. *Zákon o jednacím řádu Senátu*. Pieejams: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-107>> [Sk. internetā 2023. gada 4. decembrī].

Parlament České republiky, n. d. *Petiční výbor*. Pieejams: <<https://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=3909>> [Sk. internetā 2024. gada 14. decembrī].

Parlament Österreich, 2018. *Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Volksbegehrensgesetz 2018*. Pieejams: <<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20009719>> [Sk. internetā 2023. gada 6. novembrī].

Parlament Österreich, 2024. *Bürgerinitiative*. Pieejams: <<https://www.parlament.gv.at/beteiligen/alle-beteiligungen/alle-stellungnahmen/index.html>> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].

Parlamento Italiano, 1970. *Norme sui referendum previsti dalla Costituzione e sulla iniziativa legislativa del popolo*. Pieejams: <<https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1970:352:vig=>>> [Sk. internetā 2023. gada 10. novembrī].

Parlamentul României, 2000. *Privind organizarea și desfășurarea referendumului. LEGE nr. 3 din 22 februarie 2000*. Pieejams: <<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/21139>> [Sk. internetā 2024. gada 14. novembrī].

Parliament of Austria, 1975. *Rules of Procedure of the Austrian National Council*. Pieejams: <<https://www.parlament.gv.at/en/explore/making-laws/legal-bases/rules-of-procedure-of-the-austrian-national-council/>> [Sk. internetā 2024. gada 1. jūlijā].

Parliament of Austria, 1988. *Rules of Procedure of the Austrian Federal Council*. Pieejams: <<https://www.parlament.gv.at/en/explore/making-laws/legal-bases/rules-of-procedure-of-the-austrian-federal-council/>> [Sk. internetā 2024. gada 1. jūlijā].

Parliament of Canada, 1982. *Canadian Charter of Rights and Freedoms*. Pieejams: <<https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/page-12.html>> [Sk. internetā 2024. gada 13. decembrī].

Parliament of Canada, 1992. *Referendum Act*. Pieejams: <<https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/R-4.7/>> [Sk. internetā 2024. gada 5. janvārī].

Parliament of Finland, n. d. *Citizens' initiative*. Pieejams: <https://www.eduskunta.fi/EN/naineduskuntatoimii/eduskunnan_tehtavat/lakiensaaminen/kansalaisaloite/Pages/default.aspx> [Sk. internetā 2024. gada 20. decembrī].

Parliament of Malta, 1962. *Standing orders of the House of representatives. Subsidiary legislation const.02*. Pieejams: <<https://legislation.mt/eli/sl/const.2/eng/pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 13. decembrī].

Parliament of Malta, 1973. *Referenda Act*. Pieejams: <<https://legislation.mt/eli/cap/237/eng>> [Sk. internetā 2023. gada 14. novembrī].

Parliament of Malta, n. d. *Petitions Committee*. Pieejams: <<https://parlament.mt/en/14th-leg/petitions-committee/>> [Sk. internetā 2024. gada 13. decembrī].

Parliament of the Czech Republic, 1992. *Charter of Fundamental Rights and Freedoms*. Pieejams: <<https://www.psp.cz/en/docs/laws/listina.html>> [Sk. internetā 2023. gada 4. decembrī].

Parliament of the United Kingdom (UK Parliament), 2000. *Political Parties, Elections and Referendums Act 2000*. Pieejams: <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/41/contents>> [Sk. internetā 2024. gada 5. janvārī].

Parliament of the United Kingdom (UK Parliament), 2015. *European Union Referendum Act 2015*. Pieejams: <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/36/crossheading/the-referendum/enacted>> [Sk. internetā 2024. gada 5. janvārī].

Parliament of the United Kingdom (UK Parliament), 2016. *Referendums*. Pieejams: <<https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7692/>> [Sk. internetā 2024. gada 5. janvārī].

Parliament of the United Kingdom (UK Parliament), n. d.a *Find out more about e-petitions*. Pieejams: <<https://www.parliament.uk/get-involved/sign-a-petition/>> [Sk. internetā 2024. gada 1. jūlijā].

Parliament of the United Kingdom (UK Parliament), n. d.b *MPs' Guide to Procedure*. Pieejams: <<https://guidetoprocedure.parliament.uk/collections/cDdOWeLu/petitions>> [Sk. internetā 2023. gada 13. decembrī].

Parliamentary Ombudsman of Finland, n. d. *Complaints to the Ombudsman*. Pieejams: <<https://www.oikeusasiamies.fi/en/complaints-to-the-ombudsman>> [Sk. internetā 2024. gada 14. decembrī].

Patriquin, L., 2020. *Permanent Citizens' Assemblies: A New Model for Public Deliberation*. London, New York: Rowman and Littlefield International.

Paulis, E., Kies, R., Verhasselt, L., 2024. *Evaluation report of the 2022 Luxembourg Climate Citizens Assembly*. Pieejams: <<https://pldp.lu/wp-content/uploads/2024/01/rapport-kbr-exec-summary-EN.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 23. septembrī].

Paulis, E., Pilet, J.-B., Panel, S., Vittori, D., Close, C., 2020. *POLITICIZE Dataset*. Pieejams: <<https://dataverse.harvard.edu/dataset.xhtml?persistentId=doi:10.7910/DVN/Z7X6GT>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].

Petitions of UK Government and Parliament, n. d. *Petitions*. Pieejams: <<https://petition.parliament.uk/>> [Sk. internetā 2024. gada 16. jūlijā].

Polijas Republikas konstitūcija, 1997. *The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997*. Pieejams: <<https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>> [Sk. internetā 2024. gada 3. jūlijā].

Portugāles Republikas konstitūcija, 1976. *Constitution of the Portuguese Republic*. Seventh revision, 2005. Pieejams: <<https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf>> [Sk. internetā 2023. gada 15. novembrī].

Princely House, n. d. *The Liechtenstein Constitution*. Pieejams: <<https://fuerstenhaus.li/en/the-monarchy/the-liechtenstein-constitution/>> [Sk. internetā 2023. gada 13. novembrī].

Public Policy Forum, n. d. *Good Policy, Better Canada*. Pieejams: <<https://ppforum.ca/about-ppf/about/>> [Sk. internetā 2024. gada 28. septembrī].

Ratto Trabucco, F., 2020. La evolución de las herramientas del referendun nacional en el marco comparativo de República Checa y Eslovaquia. *Cuadernos de Derecho Transnacional*, 12(2), pp. 633–659. Pieejams: <<https://e-revistas.uc3m.es/index.php/CDT/article/view/5624>> [Sk. internetā 2023. gada 6. novembrī].

Riigikogu, 2002. *Referendum Act*. Pieejams: <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/516122020004/consolide/current>> [Sk. internetā 2024. gada 9. novembrī].

Riigikogu, 2003a. *Riigikogu kodu-ja töökorra seadus*. Pieejams: <<https://www.riigiteataja.ee/akt/122122014013?leiaKehtiv#para152b9>> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].

Riigikogu, 2003b. *Riigikogu Rules of Procedure and Internal Rules Act*. Pieejams: <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/504062020005/consolide/current>> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].

Riigikogu, 2004. *Response to Memoranda and Requests for Explanations and Submission of Collective Proposals Act*. Pieejams: <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/501112016001/consolide/current>> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].

Riigikogu, n. d. *Kollektiivne pöördumine*. Pieejams: <<https://www.riigikogu.ee/tutvustus-ja-ajalugu/raakige-kaasa/esitage-kollektiivne-poordumine/>> [Sk. internetā 2024. gada 6. decembrī].

Riigiportal eesti.ee, 2024. *Legislature*. Pieejams: <<https://www.eesti.ee/en/republic-of-estonia/legislature>> [Sk. internetā 2024. gada 27. jūnijā].

Riksdagens ombudmän, 2023. *About JO*. Pieejams: <<https://www.jo.se/en/about-jo/>> [Sk. internetā 2024. gada 13. decembrī].

- Rosenberger, S., Seisl, B., Stadlmair, J., Dalpra, E., 2022.** What are petitions good for? Institutional design and democratic functions. *Parliamentary Affairs*, 75 (1), pp. 217–237. Pieejams: <<https://doi.org/10.1093/pa/gsaa058>> [Sk. internetā 2024. gada 25. jūnijā].
- Ross, A., van Alstine, J., Cotton, M., Middlemiss, L., 2021.** Deliberative democracy and environmental justice: evaluating the role of citizens' juries in urban climate governance. *Local Environment*, 26(12), pp. 1512–1531. Pieejams: <<https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/13549839.2021.1990235?scroll=top&needAccess=true>> [Sk. internetā 2024. gada 30. augustā].
- Rumānijas konstitūcija, 1991.** *The Constitution of Romania*. Pieejams: <<https://www.presidency.ro/en/the-constitution-of-romania>> [Sk. internetā 2024. gada 11. jūnijā].
- Schiller, T., 2011.** Local direct democracy in Germany – varieties in a federal state. In: Schiller, T. (Ed.). *Local Direct Democracy in Europe*. Pp. 54–74. VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Seifert, F., 2006.** Local steps in an international career: a Danish-style consensus conference in Austria. *Public Understanding of Science*, 15(1), pp. 73–88. Pieejams: <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0963662506058383?journalCode=pusa>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- Sejm, 1992.** *The Standing Orders of the Sejm of the Republic of Poland*. Pieejams: <https://oide.sejm.gov.pl/oide/en/index.php?option=com_content&view=article&id=14798:the-standing-orders-of-the-sejm-of-the-republic-of-poland&catid=7&Itemid=36> [Sk. internetā 2024. gada 11. decembrī].
- Sejm, 2014.** *Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach*. Pieejams: <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20140001195>> [Sk. internetā 2024. gada 11. decembrī].
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2003.** *Ustawa o referendum ogólnokrajowym*. Pieejams: <<https://lexis.pl/ustawa-o-referendum-ogolnokrajowym/>> [Sk. internetā 2023. gada 14. novembrī].
- Senat Rzeczypospolitej Polskiej, 1990.** *Rules and Regulations of the Senate*. Pieejams: <<https://www.senat.gov.pl/en/about-the-senate/regulamin-senatu/>> [Sk. internetā 2024. gada 11. decembrī].
- Senate of the Italian Republic, 1971.** *Rules of the Senate*. Pieejams: <https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/18P0073-Regolamento-inglese_Archivio.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 6. jūnijā].
- Senate of the Spanish Parliament, 1994.** *Senate Standing Orders*. Pieejams: <<https://www.senado.es/web/conocersenado/normas/reglamentootrasnormassenado/index.html>> [Sk. internetā 2024. gada 13. decembrī].
- Senatul României, 2005.** *Regulamentul Senatului*. Pieejams: <<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/35000>> [Sk. internetā 2025. gada 23. janvārī].
- Setälä, M., 2018.** Deliberative mini-publics in democratic systems. In: Morel, L. and Qvortrup, M. (Eds.). *The Routledge Handbook of Referendums and Direct Democracy*. Pp. 464–478. New York, NY: Routledge.
- Setälä, M., Serup Christensen, H., Leino, M., Strandberg, K., 2023.** Beyond polarization and selective trust: A Citizens' jury as a trusted source of information. *Politics*, 43(4), pp. 472–488. Pieejams: <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/02633957211024474>> [Sk. internetā 2024. gada 30. augustā].
- Sénat de Belgique, 2013.** *Règlement du Sénat de Belgique*. Pieejams: <https://www.senate.be/doc/Reglement_2024_F.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 4. jūnijā].
- Sénat de France, n. d.** *Bienvenue sur la plateforme e petitions du Sénat*. Pieejams: <<https://petitions.senat.fr/>> [Sk. internetā 2024. gada 5. jūnijā].
- Sivilombudet, n. d.** *Beschwerde bei der Petitionsstelle Sivilombudet*. Pieejams: <<https://www.sivilombudet.no/ne/deutsch/?highlight=petition>> [Sk. internetā 2024. gada 18. decembrī].
- Simon Fraser University's Morris J. Wosk Centre for Dialogue, 2017.** *Citizen Dialogues on Canada's Energy Future: Technical Report*. Pieejams: <<https://www.canadaenergyfuture.ca/cef-wp/wp-content/uploads/2018/01/Citizen-Dialogues-on-Canadas-Energy-Future-Technical-Report.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- Slovākijas Republikas konstitūcija, 1992.** *Constitution of the Slovak Republic*. Pieejams: <<https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf>> [Sk. internetā 2023. gada 15. novembrī].

- Slovēnijas Republikas konstitūcija, 1991.** *Constitution of the Republic of Slovenia*. Pieejams: <<https://www.us-rs.si/media/constitution.pdf>> [Sk. internetā 2024. gada 15. novembrī].
- Smith, G., 2005.** *Beyond the Ballot: 57 Democratic Innovations from Around the World*. London: POWER Inquiry. Pieejams: <[https://westminsterresearch.westminster.ac.uk/download/648b879826abf9a403617088f0973dbcc56cbf94d3aef6aecaa759b3c9b036cb/756350/Beyond the Ballot.pdf](https://westminsterresearch.westminster.ac.uk/download/648b879826abf9a403617088f0973dbcc56cbf94d3aef6aecaa759b3c9b036cb/756350/Beyond%20the%20Ballot.pdf)> [Sk. internetā 2024. gada 30. augustā].
- Smith, G., Wales, C., 2000.** Citizens' juries and deliberative democracy. *Political Studies*, 48(1), pp. 51–65. Pieejams: <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/1467-9248.00250>> [Sk. internetā 2024. gada 30. augustā].
- Somijas konstitūcija, 1999.** *The Constitution of Finland*. 11 June 1999 (731/1999, amendments up to 817/2018 included). Pieejams: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731_20180817.pdf> [Sk. internetā 2024. gada 16. novembrī].
- Spānijas konstitūcija, 1978.** *Spanish Constitution*. Pieejams: <<https://www.senado.es/web/conocersenado/normas/constitucion/detalleconstitucioncompleta/index.html?lang=en>> [Sk. internetā 2023. gada 16. novembrī].
- State Electoral Commission of the Republic of Croatia (Electoral Commission of Croatia), n. d.** *Referendum*. Pieejams: <<https://www.izbori.hr/site/en/about-elections-referenda/referendum-1728/1728>> [Sk. internetā 2023. gada 9. novembrī].
- Steiner, N. D. and Landwehr, C., 2023.** Learning the Brexit lesson? Shifting support for direct democracy in Germany in the aftermath of the Brexit referendum. *British Journal of Political Science*, 53, pp. 757–765. Pieejams: <<https://www.cambridge.org/core/journals/british-journal-of-political-science/article/learning-the-brexit-lesson-shifting-support-for-direct-democracy-in-germany-in-the-aftermath-of-the-brexit-referendum/2F9732C8E81C405371DADE8550B1D092>> [Sk. internetā 2023. gada 17. novembrī].
- Sveriges Riksdag, 2023.** *Referendums*. Pieejams: <<https://www.riksdagen.se/en/how-the-riksdag-works/democracy/referendums/>> [Sk. internetā 2024. gada 5. janvārī].
- Tweede Kamer der Staten-Generaal, n. d.** *Burgerinitiatief*. Pieejams: <<https://www.tweedekamer.nl/kamerleden-en-commissies/commissies/verz/burgerinitiatieven>> [Sk. internetā 2024. gada 8. decembrī].
- Ungārijas pamatlikums, 2011.** *The Fundamental Law of Hungary*. Pieejams: <<https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-4301-02-00>> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- Vācijas Federatīvās Republikas pamatlikums, 1949.** *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. Pieejams: <<https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>> [Sk. internetā 2024. gada 1. jūlijā].
- Vrydagh, J., 2023.** Citizens' assemblies: An introduction. In: Reuchamps, M., Vrydagh, J., Welp, Y. (Eds.). *De Gruyter Handbook of Citizens' Assemblies*. Pp. 1–17. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
- Vrydagh, J., Devillers, S., Talukder, D., Jacquet, V., Bottin, J., 2021.** *Les Mini-Publics En Belgique (2001–2018): Expériences De Panels Citoyens Délibératifs*. Pieejams: <https://dial.uclouvain.be/pr/boreal/object/boreal%3A242660/datastream/PDF_01/view> [Sk. internetā 2024. gada 2. aprīlī].
- Wouters, J. and Andrienne-Moylan, A., 2021.** The king versus the people: Lessons from a Belgian referendum. In: Smith, J. (Ed.). *The Palgrave Handbook of European Referendums*. Pp. 165–178. Cham: Palgrave Macmillan.
- Zviedrijas konstitucionālais likums, 1974.** *The Instrument of Government*. SFS nr: 1974:152. Pieejams: <<https://www.riksdagen.se/globalassets/05.-sa-fungerar-riksdagen/demokrati/the-instrument-of-government-2023-eng.pdf>> [Sk. internetā 2023. gada 17. novembrī].
- Βουλη των Ελλήνων (Griekijas parlaments), 2011.** Διεύρυνση της Άμεσης και Συμμετοχικής Δημοκρατίας με τη Διενέργεια Δημοψηφίσματος. Pieejams: <<https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/63616/nomos-4023-2011>> [Sk. internetā 2024. gada 7. novembrī].
- Βουλή των Αντιπροσώπων (Kipras parlaments), 1989.** Ο περί Δημοψηφισμάτων Νόμος του 1989 (206/1989). Pieejams: <https://www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/1989_1_206/full.html> [Sk. 2024. gada 31. janvārī].
- Umboðsmaður Alþingis, n. d.** *Um umboðsmann*. Pieejams: <<https://www.umbodsmadur.is/um-umbodsmann>> [Sk. internetā 2023. gada 8. decembrī].

Народно събрание на Република България (Bulgārijas Republikas Nacionālā asambleja), n. d.
Регистър по Закона за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление. Pieejams: <<https://www.parliament.bg/bg/register-referendum>> [Sk. internetā 2023. gada 7. novembrī].

Pētījums ir izstrādāts pēc Saeimas Prezidija un Frakciju padomes pieprasījuma.

Tēmu pieteikusi Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija, frakcija PROGRESĪVIE, frakcija "APVIENOTAIS SARAĶSTS — Latvijas Zaļā partija, Latvijas Reģionu Apvienība, Liepājas partija", frakcija LATVIJA PIRMAJĀ VIETĀ un frakcija "Stabilitātei!"

Saeimas Analītiskais dienests ir Saeimas pētnieciskā struktūrvienība, kas veic pētniecisko darbu parlamenta vajadzībām. Tas sniedz likumdevējam atbalstu lēmumu pieņemšanas procesā, normatīvā regulējuma pilnveidē un kontrolē pār izpildvaru.

Šis pētījums ir izstrādāts, lai raksturotu valsts līmenī rīkoto referendumu, deliberatīvo pasākumu, kā arī petīciju iesniegšanas un aprites praksi Eiropas valstīs, padziļināti šajā jomā analizējot situāciju Latvijā.